payel

FIRTINADAN SONRA

ROMAN

5. basım

Çeviren: Şemsa Yeğin

HOWARD FAST

HOWARD FAST

❑

FIRTINADAN SONRA

❑

ÇEVİREN: ŞEMSA YEĞİN

❑

5. BASIM

PAYEL YAYINLARI : 138
Çağdaş Romanlar : 13

ISBN: 975-388-114-2

Dizgi : Payel Yayınevi
Dizgi operatörü : Nuray Yaşar
Düzelti : Birgül Kılıç - Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak filmleri : Ebru Grafik
Kapak baskısı : İpomet Matbaası
Cilt : Esra Mücellithanesi

Howard Melvin Fast, 11 Kasım 1914'te New York'ta doğdu. Ailesi çok yoksuldu, güçlükler içinde büyüdü. Ulusal Tasarım Akademisi'nde eğitim gördükten sonra çeşitli işlerde çalıştı. Çin, Burma ve Hindistan'da savaş muhabirliği bile yaptı. 1947'de yaralı İspanyol Cumhuriyetçileri için açılmasına çalıştığı bir hastane ile ilgili olarak Amerikan Aleyhtarı Etkinlikler İçin Komite tarafından sorguya çekildi. Komite ile işbirliği yapmadığı için hapse atıldı. 1952'de hapisten çıkınca kendi yayınevini kurdu. Aynı yıl Amerikan İşçi Partisi'nden milletvekili adayı oldu. 1958-1967 arasında Hollywood'da çalıştı ve takma adla çeşitli senaryolar yazdı. 1953'de Stalin Barış Ödülü'nü kazandı. Ülkesinde de birçok ödül aldı.

İlk romanını 18 yaşındayken yayımlayan Fast, bugüne dek 50'nin üzerinde roman, birçok öykü ve oyun yazarak Amerikan edebiyatında toplumcu eğilimin en önde gelen yazarı oldu. Romanlarının çoğunda Amerikan tarihini sınıf bilinci açısından işledi, tarihsel gelişimdeki demokratikleşme eğilimini önplana çıkardı. Bir yandan sıradan insanların özlemlerini dile getirirken, bir yandan da hareketin önder kadrosunun sorunlarını ele aldı. Kızılderili ve karaderili gibi azınlıkların varolma mücadelelerini yansıttı.

Yapıtın Özgün adı: The American

●

Dördüncü basım: 1988 (Oda yay.)

●

Beşinci basım: 1999

HOWARD FAST

FIRTINADAN SONRA

Çeviren: Şemsa Yeğin

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Sam Sloan'ın anısına

Nerede McKinley, Mark Hanna'nın McKinley'i
Kölesi, sesinin yankısı, üstündeki giysisi?
Gitti, gölgelere karıştı, o günlerin tantanasıyla,
Ve o yaz kırda açan yabani gülün aleviyle.

Görkemli bir zamanda Demokratik platformun
Partiden attığı Cleveland nerede?
Gölgelere katılmaya gitti Tırmık Tillman'la,
Ve iktidarını sarsan Balyoz Altgeld'le birlikte.

Nerede Hanna, Buldog Hanna,
"Yolunu değiştir" diyen kaşı düşük Hanna?
İhtiyar Morgan'la birlikte layığını buldu.
Bir yerlere gitti.... sırık Sıçan Platt'la birlikte.

Nerede Roosevelt, o genç züppe kovboy,
Bryan'dan nefret eden sonra ona öykünen?
Gölgelere karışmaya gitti, dev Cromwell'le
Ve sırık Kral Saul'la, Cehenneme kadar.

Nerede Altgeld, hakikat kadar yürekli,
Adı hâlâ gözyaşlarıyla dökülen dudaklardan?
İronilere katılmaya gitti, yaşlı John Brown'la birlikte,
Ünü daha bin yıl çınlayacak olan.

Nicholas Vachel Lindsay

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm
KAMÇI ALTINDA
Sayfa: 11

İkinci Bölüm
YENİ DURUM
Sayfa: 47

Üçüncü Bölüm
DEĞİŞİM
Sayfa: 103

Dördüncü Bölüm
İKİNCİ DEĞİŞİM
Sayfa: 157

Beşinci Bölüm
ÜÇÜNCÜ DEĞİŞİM
Sayfa: 216

Altıncı Bölüm
ÇÖZÜMLEME
Sayfa: 260

Yedinci Bölüm
BÜTÜNLEŞME
Sayfa: 270

Birinci Bölüm

KAMÇI ALTINDA

BABA, sert bir adamdı, taş yürekliydi. Eskiden de böyle miydi; yoksa ömründe yumuşak başlı, duygulu, sevecen biri olmuş muydu hiç; bilinmez, ama olduysa bile, şimdi bir iz yoktu bunların hiçbirinden, küçücük bir iz yoktu. Çocuğun gözünde korkunun ta kendisiydi o. Çünkü bir suç işlediğinde, daha doğrusu, herhangi bir davranışı babanın gözüne battığında köteğe yatırılırdı hiçbir şey sorulmadan. Babasının tepesini attıran o şeyleri, yani nelerin suç sayıldığını yazmak için Ohio Nehri kadar uzun bir kâğıt bile yetmezdi; babaya sorarsanız bütün bunların azıcığıyla bile bir insan cezalandırılabilirdi. Baba, —birayı saymazsak— içki koymazdı ağzına. Ama içki kimilerine nasıl iç döktürür, çoşku verirse, öfke de onu öyle coşturur, boşaltırdı. Dayak atarak dindirirdi öfkesini.

Mutfak duvarında eski bir koşum takımı asılıydı; baba öfkelendiğinde duvara doğru yürürdü hemen. Çocuk, o daha duvara yönelmeden yüzünden sezerdi kopacak fırtınayı. Çocuğa karşı başkaydı, yüzü bambaşka bir öfkeyle dolardı. Çocuğun suçu, iki erkek ve üç kız kardeşinin işlediği suçlarla bir tutulmaz, daha ağır cezalandırılırdı. Bir öç almaya benzerdi onun cezalandırılması.

"Gel!" derdi baba. "Gel!"

Ve çocuk hazırlanırdı. Sıra ötekilerden birinde olsa, mırın kırın eder, zırlar, yalvarırlardı; ama çocuk, bu yola hiçbir zaman başvurmadı. Ötekiler için kimi vakit anne koşar, babanın dizlerine kapanırdı; bilirdi yalvarmanın onu kışkırtmaktan başka işe yaramayacağını, ama gene de yalvarırdı işte. Sıra çocuktaysa buna kalkışmaz, susardı; bir kenara çekilip bağıra bağıra ağlayacağı âna kadar soluk aldığı bile duyulmazdı.

İşte o an geldi gene. Komşuların da söylediği gibi, çocuk, yapıca babasından aşağı değildi; kısa kalın bacaklıydı, sertti, çirkin ve kabaydı görünüşü. Ama koşum kayışı ağırdı ve bu kayışı hiç acımasız indiren babanın gücü elli kiloluk yiyecek torbasını bir tutuşta kaldıracak kadar fazlaydı.

Baba, kayışı indirirken çocuk otlağa doğru yürürdü önü sıra. Bir şey vardı çocuğun yürüyüşünde, attığı her adım babanın öfkesine öfke katardı. Baba, kayışı hiç acımasız indirir kaldırır, indirir kaldırır, çocuk buna dişlerini sıkarak katlanırdı. Vücudu çizgi çizgi olur, kabarır, şişerdi; sonra kan sızmaya başlardı yaralardan. Ve babanın beyninden, damarlarına, pazılarına inen kin, yılların içinde biriktirdiği kin, çektiği acılar, düştüğü yanlışlar, hayatın onu böyle gaddar yapan haksızlıkları — bütün bunlar koşum kayışından çocuğun körpe gövdesine dökülürdü.

Sonunda aklı başına gelirdi; kamçıyı indirdiği yaratığın öz oğlu olduğunu düşünürdü. Sonra her şey dinerdi. Ceza verilmişti, bitmişti. Gene duygusuz ama boşalmış, eve dönerdi.

Yarı çıplak ve kan, yara, sıyrık içinde kalan çocuk, sendeleye sendeleye uzaklaşırdı.

II

EYALETLER arasındaki büyük savaş daha başlamamıştı; o zamanlar Ohio Eyaletinin büyük bir bölümü ormanlıktı. Ulu, el değmemiş ağaçlar göklere uzanır, yüksekliği üç dört metre olan bir kubbe meydana getirirdi. İçerde çalı çırpı yoktu, alçak fidanlar yoktu; yalnız sarı yapraklar, nemli otlar ve sessizlik vardı. Orman, çocuk için önemli bir yerdi. On bir yaşındaydı; adı John Peter Altgeld'di. İyi bir işçiydi ama yapacak iş olmadığında ormana koşardı. "Ne olacak," derlerdi "Ormandan çıkmışa benziyor zaten."

Doğru sözdü bu. Yüzüne bakılacak gibi değildi. Kara, gür saçları, darmadağınıktı; başında bir kuş yuvası var sanırdınız. Bacakları çok kısaydı. Vücudunda bir sakatlık yoktu ama, herkesinkinden başkaydı; ona bakmak, eşyaları bulanık gösteren ucuz bir aynaya bakmaya benziyordu. Şurası şöyle olsaydı diyemiyordu insan, ama böyle de ola-

mazdı. Azıcık dişlekti, ve bu, konuşmasını zorlaştırmaya yetiyordu. Çenesi çok büyüktü, ilk bakışta bu çocuk, hiç bebek olmamış, böyle doğmuş sanırdınız; ama biraz sonra, onun daha yaşlı ve hülyalı görünmesinin, çenesinin çok büyük oluşundan geldiğini anlardınız. Mavi gözleri güzeldi, ama her yeri böyleyken kim gidip de gözlerine bakacaktı? Hem çocuk kimsenin yüzüne doğrudan bakmazdı ki gözlerinin güzelliği görülebilsin.

Ormanı sevmesine şaşacak ne vardı.

Ormanda ne bulurdu? Bu onun bileceği işti, bu konuda kimseyle konuşmak zorunda değildi. Çiftlik sabahın kününden gün batımına aralıksız süren bir iş ve nefret demekti; belki başka türlü çiftlikler vardı dünyada, ne bilsindi. Belki onunkinden de yoksul aileler vardı dünyada; onu da bilmiyordu. Çocuğun düşünceleri sadeydi, karmaşık değildi. Orman çiftliğin karşısındaydı, sakindi, orada kimseler yoktu; olan şeyler de ona dokunmuyorlardı. Kara kurbağalar vardı ormanda, ordan oraya sıçrayan küçük böcekler vardı; hepsi zararsızdı. Küçük bir dere vardı ormanda, kimseye zararı dokunmadan bir sağa bir sola çalkalanarak akardı yatağında.

Yol, bölgenin kenarından aşağı bir ok gibi dümdüz uzardı ormana. Çocuk, yazın onu okula yolladıklarında bu yolu yürürdü. İstekli değildi okula gitmeye pek, neyse ki yalnız yazları gönderiyorlardı. Okul, kitap görmüş kimseler babasına düşmanca duygular beslerler, yüz vermezlerdi, ama ona da dost değildiler. Her şeyden önce başka bir dil konuşuyorlardı. Yankee diliydi onlarınki. Onun basit Almancasıyla eğlene eğlene ders çalıştırdıkları dil de bu Yankee diliydi. Okul müdürü onu boyuna kızılcık sopasından geçirirdi, ve derslerde başına ağrı girerdi. Ama okula gitmek, ormana derin köklerini salmış o yoldan geçmek demekti. Yoldan okula varırdı, sonra tepeyi aşınca pembe dünyalara dalardı. Ormandayken yol elinin altındaydı, biliyordu ki bir gün bu yoldan gidecek ve dönmeyecekti.

Ormandan geçen dereyi izlerken, kaygan kayalar arasında yürür yürür, derenin çıkıp Ichabod Morrison'un düz topraklarına girdiği yere gelirdi. Morrison bir Yankee çiftçiydi; komşularıydı. Morrison'un bir yığın çocuğu vardı, hepsi de sivri kafalıydılar. Çocuk, John Peter, onlarla oynamazdı ama, ormanın kıyısına dikilip oyunlarını seyretmekten

hoşlanırdı. Seyrederdi de onların ekmek elden su gölden bir yaşamı olduğunu kurardı kafasında. Gerçekte bu çocukların hayatı kendisininkinden hiç de farklı değildi. Küçük bir kız vardı, adı Lulubelle'di. Çocuğa göre, bu, yeryüzünün en güzel yaratığıydı; okuma öğrendikten sonra onu kafasında prenses diye tanımladı. Birkaç kısır kavramla kısıtlı belleğinde gene de ilerde kavuşacağı güzel yaşantıya yerleştirdi kızı. Ama kavramları çok azdı ve güzel yaşantı dediği, yaşamın güzelliği değil, özlemini çektiği dayaksız, sövgüsüz, aç bırakılma korkusu duyulmayan bir hayattı.

Kışın ormana sığınma olanağından yoksundu. Soğuk ve kar, ormanı yasaklardı ona. Günler de çok kısaydı hem. Bir de iş vardı; ne vakit iş yoktu ki!

III

AİLE daha büyük bir çiftliğe taşındı. Yüz kırk dönümdü burası. Baba, aç kaldı, açık kaldı, gece çalıştı, gündüz çalıştı ve ne yaptı etti dağlar kadar ipotekle aldı çiftliği. O gece, bütün bir gece, insan oldu baba, insanlaştı. Gülen, hem de türkü mırıldanan bir insan. Bir köylü için, bir köylü çocuğu ve de bir köylü torunu için, eskiden memlekette böyle bir toprağa sahip olmak ne demekti! Şerefe biralar içildi, muhallebiler yendi, ana sevinç gözyaşları döktü. Kendi köylerinden, yani memleketten bu köye taşındıklarında, çocuk, John Peter, bebekti daha. Ama gene de oranın kaba şivesini kapmıştı, ve babanın söylediğine göre orası öyle bir yerdi ki yaşanılacak gibi değildi; ne hikmetse unutulacak yer de değildi. Bununla birlikte, yeni memleketleriyle eski memleketlerini ayıran açık bir özellik yoktu, çünkü çevresinde her zaman Yankee denilen şu tuhaf insanların yanı sıra Alman aileleri, Norveç aileleri, Bohemyalı, Litvanyalı aileler vardı. Şu Ohio denen yere taşınmaya gelince, eh burada Yankeeler yerine yalnız Kızılderililer, esrarengiz kızıl insanlar vardı. Kimi vakit, bunlar, kasabada dolaşan pis, evsiz barksız serserilerdi. Kimi vakit ormanın dışından dolaşıp içine dalan romantik insan sürüleriydiler. Burda doğmuş, burda üremişlerdi. Bu böyleydi, buna karşı konamazdı. Onlar Yankeeler ve ötekiler gibi bu

topraklar için mücadele etmek, korkunç çileler çekmek durumunda kalmamışlardı.

Ama bu gece, yeni çiftliğe taşındıkları bu mutlu gece, kötülükler susmuştu. Baba, eski memleketinden anılar anlattı ve John Peter, ağzı bir karış açık, gözleri yuvalarından fırlayarak dinledi babasını. Onun, anılarını anlattığını daha önce hiç duymamıştı. Dünya kocamandı şimdi ve onun her bir parçası biraz daha belirginleşiyordu çocuğun kafasında. Ve sonra bu küçük dünya parçaları başka dünyalar doğuruyordu ki bunları kendine göre biçimlendiriyordu çocuk. Ah, ne olurdu iyice anlayabilseydi her şeyi! Sabırsızdı, içi içine sığmaz oluyordu giderek. Var olmak, doğmak, zıplamak, koşmak, uçmak vardı şimdi! Soluk alıyordu çocuk, ciğerleri genişliyor, göğsü kabarıyor, büyüyordu. Tüyleri diken diken oldu, kanı hızlandı damarlarında, birden şurasından bir şey kalktı dolaştı tüm bedenini. Beyni kımıl kımıl oynuyordu kafasının içinde. Saçları duramaz oldu başında. Ne güzel bir sabırsızlıktı bu! Kırık umutları, bütün umutları yay, ve kendisi ses vermeye sabırsızlanan kemandı.

Bu gece, her şey değişmişti. Okuduğu masalların ona fısıldadığı gibi oldu bu gece; çirkin, güzel oldu. Olmayacak şey elle tutulurcasına var oldu. İşte dededen kalma kırık dökük evin, çatıları sarkık ahırların, çalı çırpı tarlalarının yerinde yepyeni bir çiftlik vardı şimdi. Eskiden olduğu gibi kaçıp ormana sığınmayacaktı artık; başka sığınaklar, başka kaçışlar vardı şimdi. Çalı saçları yumuşacık, kıvır kıvır olacaktı; vücudu ince, uzun ve heybetli olacaktı. Baba bile, kini korkunç, yüreği taş baba bile kırgın değildi bu gece. Dokunsanız göğsüne yumuşacık olduğunu görürdünüz, yüreği bile yumuşacıktı.

Böyle dinledi babanın anlattığı masalları; neydi, ne olacaktı, dinledi hepsini.

IV

BİRKAÇ hafta geçmiş geçmemişti ki, çocuk, babanın eski efendiyi bırakıp yeni bir efendiyle anlaşmış olduğunu anladı. Bu yeni efendi yüz kırk dönümdü, açgözlüydü, doymak bilmiyordu. Öncekinin iki katı emek veriyorlardı yüz kırk dönüme. İpotek, gözle görülmeyen ama aralarında dolaşan bir devdi çocuğa göre. Bir domuz kesiliyordu örneğin,

sofraya geleceğine pazara gidiyordu hayvan; yolundan dönmezdi domuz, çünkü ipotek vardı. Patatesleri silip süpüren, şalgamları mideye indiren ipotekti. İpotek, babayı eskisinden daha katı, daha amansız yaptı. Koşum kayışı çocuğun sırtına indiğinde daha sesli şaklıyordu şimdi; ipotekti koşum kayışının gücüne güç katan.

Eskiden, çocuk yalnız babaya çalışırdı. Bütün vaktini almazdı iş; kimi günler hemen hemen boş geçerdi, ve kendi başına dilediğini yapmaya vakti olurdu. Kimi vakit saatlerce oynar, orda burda dolaşır, okula giderdi. Ama şimdi on üç yaşındaydı, ve babaya göre okula gidecek, aylak aylak dolaşacak çağını geçmişti. Şimdi çalışmak vardı, ve o çalışmaktan yana kardeşlerine örnek olmalıydı. Hem, babanın kendisi de her zamankinin iki katı çalışıyordu. Olacak iş miydi bu? Ama çalışıyordu işte, ve öylesine çalışıyordu ki konu komşu, "Şeytanın ta kendisi bu adam!" diyorlardı. Ve çocuk, el yanına işe verildi. Bugün burda çalıştı, yarın orda. "Erkek gibi güçlüdür," diyordu baba. "Büyük adamların yapacağı her işin üstesinden gelir." Böylece çocuk, bir gün Bjornson'ların, yarın Schwabs'ların, öbür gün Jones'ların, sonra gene Bjornson'ların tarlasına gitti çalışmaya. Ya da üç gün birinde, beş gün ötekinde kaldığı oldu. Tek bir günde, üç mil yürüyüp bir çiftliğe, oradan teri kurumadan beş mil yürüyüp başka bir çiftliğe gidip çalışması da gerekiyordu; bir güne ne kadar çok iş sığdırılırsa o kadar iyiydi.

Bittikçe bitti çocuk, serseme döndü; duygusuzlaştı, hayvandan farkı kalmadı. Geceleri dar atıyordu kendini yatağa. Sabahları kemikleri sızım sızım uyanıyordu. "Bu yaşta hastalık sahibi olacak," diyordu annesi. "Dinlenmesi gerek," diyordu. Ama hastalık sözü ağıza alınmayagörsün, baba, bir deli olur çıkardı. Her şey neyse ama bu söz ağıza alınır söz değildi. Oysa, diyelim ki, kendisi hastalandı, ya da kolu ayağı çıktı, eli ezildi. Olmaz değil, ne olsa eliyle ayağıyla çalışıyor bu adam, böyle kazalar eksik olmaz... Evet, tut ki kendi başına bir şey geldi. Yer yerinden oynardı işte o vakit; çiftlik, ipotek, vergi mergi gözüne görünmezdi. Çoluk çocuk açlıktan bayılır da bir lokmanın sözünü edemezlerdi. Çocuğun ağrısı sancısı varmış, tembellik efendim, tembellik! Oğlunu dövmeyen başını döver. Çocuk haftada üç dolar getiriyor bugüne bugün. Ağrı sancı nesine!

John Peter çalıştı. Saman savurdu, yayık dövdü, gübre küredi. Dedeleri, binlerce yıl yaptılar bu işleri. Zayıflar, hastalığa dayanıksızlar öl-

düler; baba güçlüydü, yaşadı işte. Onun oğlu da güçlü doğmuştu, öyle olması gerekirdi. Çalışacak, hastalanmayacaktı. Ve çalıştı Peter... Bir günde yirmi millik yol aşıyordu yürüyerek. Yağmurlu havalarda, ağrıları tutardı, ama o, acı içinde gık demeden işine, çalışmasına devam ederdi. Onu sessizce kıvrandıran acıların yanı sıra, derisinin altında salgı bezleri meyve verdi, yoğun sular dolaşmaya başladı vücudunda, ve bir gün geldi, beygir koşumuna *dur* diye elini kaldırdı çocuk. Bu el, babasının bileğini güçle, azimle kavrayan kararlı bir eldi. Gözlerinden kin fışkırıyordu çocuğun.

"Şeytan!" diye kükredi baba.

"Öyleyse vurma bana," dedi çocuk. "Yeter artık burama geldi, haberin olsun." Bu sözleri İngilizce söyledi Pete.

"Benim dilimi konuş!" diye bağırdı baba Almanca. "Benim dilimi konuş!"

"Benim dilim bu!" diye haykırdı çocuk gene İngilizce.

Bilek kurtuldu elinden. Baba daha güçlüydü ne de olsa. Karşı koydu çocuk, kendini kollamaya çalıştı, ama gene de vurdu baba. "Şeytan!" diye bağırdı. "Cehennem zebanisi!"

Bundan sonrasını biliyordu çocuk. Biliyordu ki, gidecekti, zincirleri aşınmıştı, gidecekti. Gidecekti ve hiç dönmeyecekti bir daha. Dışarıdaki dünya dehşet vericiydi ona göre, ama, dünyaların en dehşetlisi bile babasının insanlıktan uzak, vahşi dünyasından beter olamazdı.

V

BABASINA davranışı bir başkaydı şimdi. Bu başkalık, içindeki değişmenin bir parçası, şimdi içinde duyduğu dünyanın getirdiği başkalıktı. "Benim adım Pete," diye düşünüyordu kendi kendine. Pete, Amerikanca bir addı. "Ben Pete'im, ben gidiyorum," diye düşündü. Sonra babasına söyledi bunu.

"Nereye gidecekmişsin?"

"Gideceğim, gideceğim görürsün!"

"Açlıktan gebermek niyetindeysen, o başka! Demek adam olduğunu sanıyorsun! Hiç durma, git öyleyse."

Günler geçti, daha çiftlikteydi Pete. Çünkü dünya, onun kuşkularla dolu dünyası öyle korkunçtu ki... Bilmediği öyle çok şey vardı ki, adım atmaya ürküyordu. Aklı dolup dolup taşıyordu. Binlerce ışık parlıyordu gözleri önünde; bu binlerce ışıktan ya biri gerçek, somut ışıktı ya ikisi. Yıllar ilerleyip, Pete on üçüne, on dördüne, on beşine bastıkça düşünceleri daha karışık, daha karmaşık olmaya başladı. Beyni, kafatasının içinde kımıl kımıldı hep. Ülkede de bir karışıklık başladı, kaynamadık köşe kalmadı. Ohio'nun en sapa bucağı bile kımıl kımıldı. Bu karışıklığın adına savaş diyorlardı. Karıştıran parmak, ihtiyar Abe Lincoln'un parmağıydı. Buralardan bir yerdendi Lincoln. Ama kimdi bu adam? Nasıl bir parmaktı ki bu güçlü parmak, tüm ülkeyi karıştırmaya yetiyordu? Pete Altgeld'in oturduğu çiftliğe gelen haberler pek bir şey açıklamaktan uzaktı. Gazete de gelmiyordu buralara. Yalnız kırk yılın başı bir Almanca gazete geçerdi ellerine. Onun bunun söylediğine bakılırsa, bu savaş, akıl almaz bir savaştı. Toprağa bağlı tüm insanlara göre akıl almaz bir şeydir zaten savaş. Bir ayaklanmadan söz ediliyordu. Ayaklanmanın elebaşlarından birinin adı Jeff Davis'di, bir türkü bile düzülmüştü adına. Onun yüksek bir yeşil elma ağacına asıldığı söyleniyordu türküde. Sonra, nehir boyunda *İlgacılar*(*) denen birtakım insanlar vardı. Bunlar, karaderililerden kölelerden yanaydılar ve nasıl olmuşsa savaşa karışmışlardı. Yoksa savaş mı çıkarmışlardı? Böyle bir şey işte.

Ey şanlı eski Birlik
Canlarımız sana feda!

Bu sık sık Pete'in kulağına çalınan havadan bir iki sözdü. İşe gittiği çiftliklerde söyleniyordu bu hava. Pete de diline doladı bu sözleri. Hem, söylerken bir başka oluyor, tüyleri diken diken havaya kalkıyordu. Gene de *Birlik* kelimesinin ne olduğundan şu kadarcık haberi yoktu; şanlı kelimesi de pek bir şey söylemiyordu ona. İngilizce bilgisi öyle ilkel, öyle basitti; işiyle, tarla, ağıl işleriyle ilgili sözlerden ibaretti tüm dil bilgisi.

Gene çalıştığı yerlerde kulağına çalınanlardan çıkardığına göre, patronlar savaşa karşıydılar. Patronlar; eski memleketin orasından bu-

(*)Köleci düzeni yıkmak için mücadele edenler. —*çev.*

rasından gelmişlerdi, ve geri kafalıydılar, savaş konusunda bilgileri kıttı. Nedense, Pete de onlarla aynı düşüncedeydi. Savaş, veba gibi, kazanık gibi bir belaydı. Hızla yayılıyordu savaş, ama kimse bana mısın demiyor, hayat devam ediyordu.

Bir gün, Pete, Bjornson'un arabasıyla kente giderken Little Washington Caddesinde bir törenin yapılmakta olduğunu gördü. 33'üncü Ohio Ulusal Muhafız Birliği savaşa gitmeye hazırlanıyordu. Tozlu sokakta on dört tane kırmızı kemerli, mavi üniformalı asker dizilmiş, dimdik duruyorlar, ihtiyar bakkal Meyerburg'un Almanca söylevini dinliyorlardı. Arkasından Sulh Hukuk Yargıcı İngilizce bir konuşma yaptı. Sonra Birinci Devrim Savaşı askerlerinden beyaz sakallı ihtiyar Fritz Anderson, biraz kafayı çekmiş olarak Bunker Hill Çarpışmasını anlattı. Hikâye uzayıp gidiyordu; devrimci askerler eksildikçe, geri kalanların katıldığı çarpışma sayısı artıyordu; böylece sürdü hikâye, sonuna yaklaştıkça Anderson'un kahramanlığının rol oynadığı çarpışma sayısı tarih kitabında yazılı çarpışmaların sayısını aştı; büyük küçük her görevle ilgili söyleyecek sözü vardı.

Peter, Bjornson'a devrimin ne demek olduğunu sordu. Bjornson da pek aslı astarı olmadığı belli olan ve zihin bulandırıcı sözlerle, devrimin işte buna benzer bir savaş olduğunu söyledi. O savaş yıllar önce olmuştu ama. Böyle bir şeyler geveledi Bjornson. Bu sırada bir davul sesi duyuldu, uzun bir vuruş, kısa bir vuruş sonra, rat-a-tat-tat, ve öyle gitti bir süre. Ulusal Muhafız Birliği marşa geçti. Birkaçı türkü tutturdular:

Kentucky'liydi Susybell,
Salım salım bacakları,
Bahtı kara kızım benim.

Pete, arabadan atladı, bir koşu kopardı askerlerin ardından. Bjornson bağırıyordu:

"Hey Pete, hey, nereye gidiyorsun?"

"Kaç yaşında olmak gerek baksanıza, kaç yaşında olmak gerek?" diye soruyordu Pete askerlerin arkasından sekerek. Bjornson yetişti, gömleğinden yakaladı Pete'i, "Babana söyleyeceğim seni," dedi.

"Kaç yaşında olmak gerek?"

Çoğunluğu yüzü çilli çiftçi çocukları olan askerler, aslında çocuk denecek yaştaydılar; yirmilerine basmamıştı çoğu. Pete'e bakıp sırıttılar, "Canı cehenneme pis Hollandalının. Haydi kardeş, sen de yürü!" diye haykırdılar.

Pete, önünde sonunda çiftliğe döndü Bjornson'un arabasında; ama: "Haydi kardeş, sen de yürü, haydi kardeş sen de yürü!" sözleri yankıdı durdu kulaklarında yol boyunca.

Kulağında durmadan yankıyan bu sözler, sıcaklık, içtenlik dolu sözlerdi. Çektikçe çekiyordu insanı. Yıllanan şarap gibi, giderek değerleniyor, büyüyordu savaşa katılma isteği. "Haydi kardeş, sen de yürü" Yoldaş yoldaşa, omuz omuza. "Haydi kardeş sen de yürü." Ne güzel! Ona böylesine güzel söz eden olmamıştı hiç; böylesine güzel bir şey olmamıştı hayatında.

VI

"SAVAŞA gidiyorum" dedi babaya.

Çocuğun evde ağzını açıp bir söz ettiği pek seyrekti. Kimi vakit hafta geçer, babayla ya bir kez konuşurdu, ya iki; anneyle de öyle. Yalnız kardeşleriyle azıcık daha fazla konuşur denebilirdi.

"Bana bak," dedi, baba. "Burada kalacaksın. İş..."

"Savaşa gidiyorum," dedi Pete. "Savaşa. Bu kadar. Kararımı verdim, gidiyorum."

Kararlıydı sesi oğlunun. Sözlerinde ne kuşku vardı, ne sakınma. Hiç böyle düşünmemişti oğlunu. Belki de bunca yıldır ilk kez bir başka gözle baktı oğluna; iyice baktı, enine boyuna, baştan ayağa iyice inceledi oğlunu. Kısa bacaklarını, güçlü pazılarını, çirkin yüzünü, fırça saçını, yarık dudağını iyice süzdü; beyninin içini görmeye çalıştı bunca yıldır ilk kez. Kafasından geçenlere, oğlunun bakışları yanıt veriyordu: *Artık dayak yok. Büyüdüm artık, duyuyor musun, erkek oldum artık.*

"Gideceğin gün gelince gidersin, peki, git. Gidene kadar işlerini savsaklama yalnız. Çalış. Duyuyor musun?" dedi baba. Başka ne söyleyebilirdi ki?

"Duyuyorum," dedi Pete.

Böylece, bir yıl geçti. Bir yılın emeğini daha koydu ortaya, ve çalıştı Pete. Gidecekti, evet gidecekti, bir yolunu bulup gidecekti. Ya savaş biterse, ya bu kapı kapanırsa, diye bir düşünce geçmedi aklından. Çünkü savaş, yeryüzünün doğal bir durumuydu, olağan bir şeydi. Nasıl ki kar yağıyor, yağmur yağıyordu, aynı öyle savaş oluyordu. Yeni bir dünya belirmişti kafasında: Savaş. Neydi bu savaş? Savaş güneyde oluyordu. Güneyi öğrenmeli, anlamalıydı nasıl bir yer olduğunu. Neden savaş güneydeydi de kuzeyde değil? Nasıl bir yerdi bu güney? Oranın halk türkülerini doladı diline.

Kaldır başını,
Oraya bak,
Güneye bak, güneye,
Dixie'ye, güneye bak.

Dixie'de[*] yaz yoktu; kış da yoktu. Ağaçlar, çiçekler, ve mavi gök, ve pembe pelikanlar vardı. Güzel kadınlar vardı orada. Kim bilir, askerlik bu, güzel kadınlar bir askerin gönlüne konuverirlerdi belki de. Yüreği başka atıyordu şimdi. Bir vakitler özlemini duyduğu şeyler, içini kemirmeye başlayan ateşin yanında hiçti. Yepyeni şeyler kavuruyordu yüreğini. İşini etkiledi bu durum. Yarısında bırakırdı işi, ya da yavaş çalışırdı. Aklı başka yerdeydi hep. Onarılmaz yanlışlar yapardı. Sonunda babaya yakınmalar gelmeye başladı:

"Şu sizin oğlunuzda iş yok, kafası tın tın!"

Ama baba dövmedi oğlunu. Dayak atmaya davrandığında, karşılık alacağını, artık dayak sözünün yerini *mücadele* sözünün aldığını anlamıştı, ve mücadelenin de bir tek sonucu vardı. Sonunda:

"Sana aptal diyorlar." dedi oğluna.

"Öyleyse aptalımdır."

"Kuşbeyinli! Duyuyor musun? Aklının yarısı var, yarısı yok senin!"

"O kadarı yeter."

"Bu, benim yüzkaram," dedi baba. "Ama sen işini yap, anlıyor musun?"

İngilizce yanıt verdi Pete, "Duyuyorum, sağır değilim ya."

---

[*]Dixie: A.B.D.'de Güney eyaletlerinin toplandığı bölge. —*çev.*

Evet, koca bir yıl bekledi Pete. Tam bir yıl kafasını zorladı, sorular sordu, bilgi topladı. Savaşa ilişkin tek sözü kaçırmadı, kulağı, yüreği tetikte durdu hep. Alıp başını çıkmak, ve asker olmak kolay değildi; yapılamayacak iş değildi, ama karışık bir işti bu. Ve Pete, bu işi yapanların öyle aklı başında kişiler olmadığını öğrendi. Açıkgözün biri, kendini Ulusal Muhafız'lara satmıştı. Grup grup gönüllü toplanıyordu. Devlet, her gönüllüye yüz dolar ödül veriyordu. Savaştan yana olmayan halkın toplandığı bu bölgede, kazançlı bir iş alanı açılmıştı hemen. Kimine göre yüz dolar bir servetti; kimine göre ise, savaşmanın güçlüklerine karşı yüz doların sözü mü olurdu... İşte böyle, para isteyenlerle, savaştan kaçan rahatına düşkünler arasında bir ticarettir aldı yürüdü. Pete, fırsatı değerlendirmekte gecikmedi. 48. Alay Muhafız Kıtası toplanırken, ne yaptı yaptı, bir muazzaf yakaladı. Biraz konuşma, ve bir imza her şeyi halletmişti. Çocuk, cumhuriyetin bir askeriydi şimdi. Yüz dolarlık bir servete konmuştu üstelik; ve hepsi bir anda olup bitmişti. Pete, o akşam eve dönerken, bir korku vardı içinde. Hem özgürdü, hem değil. Kendi isteği, kendi amacı, kendi planı gerçekleşmişti de ne olmuştu? Soluk soluğaydı heyecandan. Heyecanlı, ve elinde sımsıkı tuttuğu yüz dolarla zengin olarak çıktı babasının karşısına. "Evet! Bitti," dedi. "Asker oldum." Babasının yüzünden akan kin, o eski korkuyu getirdi çocuğa. Renkten renge girdi babasının yüzü, morardı, pazıları taşlaştı, damar damar oldu her yanı birden. Çocuk, korktu, gevşedi; sıkılı yumruğu çözüldü ve avucundaki katlı yeşil kâğıtlar yere döküldü bir bir. Baba donakaldı. Sanki bir goncaydı Pete'nin yumruğu, açılmış çiçek olmuş, yapraklarını döküyordu yere bir bir. Pete de şaşkındı, baba oğul bakakaldılar birbirlerine. Sonunda yaşlı adam:

"Nereden? Nasıl?" diyebildi.

İkisi de oldukları yere çakılı bakıyorlardı birbirlerine. Zaman, o eski zaman değildi. Yürüyor, değişiyordu her şey. Tersine mi dönmüştü dünya? İşte, ne oğlunun, ne de babanın hayal edemeyeceği kadar çok para önlerindeydi. Ve bu para, aralarındaki kini, isyanı, korkuyu eritmişti ansızın. Tüm o eski duygular, bir köşeye sıkışmış yorgun duygulardı şimdi; anlamsızdılar. Baba, oğlunun gideceğini iyice anlamıştı. Oğlu da biliyordu gideceğini. Baba, şu anda, bir düşman, korku saçan bir dev değil, işten güçten yorgun, yaşamaktan yorgun, kirli gömlekli,

ağarık pantolonlu, yaşı geçmiş bir ihtiyardı çocuğun gözünde. Ve çocuk, yalınayak, kavruk tenli çocuk, fırça saçlı, çirkin yüzlü çocuk, ansızın canı ciğeri oluverdi babanın. İlk dölü, bir insana sonsuzluğunu, ölmezliğini duyuracak tek şeydi oğlu. Çocuk eğildi, paraları topladı yerden, "Ödül," dedi.

Babasına uzattı parayı. Baba aldı ve saydı, iki kere saydı parayı. Yüz dolar. Anneye seslendi, geldi anne, sonra çocuklar geldi.

"Yüz dolar," dedi baba.

"Yüz dolar," dedi ötekiler.

Annenin gözleri yaşlıydı. Baba bir şeyler mırıldanıyordu. Sözleri, oğlunu bir ipoteğe karşılık satıyordu, biliyordu bunu baba. "Askerde para lazım, sana."

"Bir şey lazım değil bana," dedi Pete. Babasının dilinden konuştu. Zafer onundu ya, varsın babasının istediği olsundu.

"Yüz dolar," dedi ana. Ama, birdenbire altüst olmuş düşüncelerini ifade edemediğindendi bu sözü. "Yüz dolar!"

"Biraz para lazım sana."

"Bir şey istemez." Özgürdü, başka bir şey gözünde yoktu, anlamıyorlar mıydı bunu?

"Hiç olmazsa on dolar," dedi baba. Uzattı parayı. Ömründe para görmemişti babasından çocuk. Ömründe para uzatmamıştı babası ona. Paranın nerden geldiği önemli miydi? Babanın parasıydı o para şimdi, ve oğluna on dolar veriyordu. Aldı çocuk.

VII

İAŞE Subaylığı Malzeme Deposu'nda, üniformaları, battaniyeleri, yollukları, mataraları, silahları verildi, aşıları yapıldı. Gün gelecekti, Pete anlayacaktı savaşın ne olduğunu. Ne çıkarsa bahtına oyunu değildi savaş. Başka şeyler de anlayacaktı Pete. Mavi üniformalar üç, beş ay sonra paramparça olacaktı; o günü unutacaktı Pete. Daha sonra, bir askerin yüzüne saplanan kurşun, suyu zehirleyen bir matara, kâğıda dönen postallar, çuvala dönen yün battaniyeler görecek, ve bunlar, büyük bir dünyanın küçük birer ayrıntısı olarak kalacaklardı Pete'in dünyasında.

Ama şimdi her şey yolundaydı. Ve kutsal Ohio Eyaleti'nin kasasından giyinip kuşanmıştı işte. Ömründe görmemişti böyle giyim, böyle kuşam. Birkaç beden büyüktü üniforma büyük olmasına; ve daha silahların dağıtıldığı ilk gün, biri tutmuş uzun boylu, uysal, sessiz bir genç gönüllüyü kaza kurşunuyla havaya uçurmuştu uçurmasına; ama bunlar atıldığı ilk serüvende ufak tefek şeylerdi. Ömründe ilk defa, adamların arasında, adam gibi duyuyordu kendini; onlardan biri gibi yaşıyordu, kuşkuları onun da kuşkusu, merakları onun da merakı, heyecanları, sürprizleri, onun da heyecanı, sürprizleriydi. Eskiden dedikleri gibi çirkin de değildi artık; kısası da vardı burda uzunu da, zayıfı da vardı, şişmanı da, tombulu da vardı, cılızı da. Çirkinliği böylesine önemsiz olmuş muydu hiç? Üniforması büyükse büyüktü, bir insan havaya uçmuşsa, uçmuştu. Nasıl tasa olurdu bunlar ona dünya böylesine güzelken. Ömründe ilk kez trene biniyordu. Ama alayın yarısı için de bu böyleydi. Ohio Eyaleti'nin dışına çıktığı da olmamıştı daha önce hiç, ama alaydakilerin çoğu için de durum aynıydı. Yıllardır orduda kalıp da terfi edememiş birkaç inatçı subay da vardı aralarında. Bunlar, yeni erleri küçümsü-yorlar, sert davranıyorlardı onlara. Bu subaylar, savaşın ne demek olduğunu iyi öğrenmişlerdi. İaşe ambarından eğitim merkezine kadar sürerdi bu bayram. Orada göreceklerdi dünyanın kaç bucak olduğunu. Böyle bağırıp çağırıyor, gözdağı veriyordu eski subaylar. Ama bunların böbürlenmesi, her şeyi bilir, kahraman görünmesinin ne anlamı vardı ki? İşte, tek silah sesinde kayıplara karışan Johnny Reb pis korkağın, vatan haininin teki Johnny Reb ortadaydı. Herkes biliyordu lanetle anıldığını. Neyse... Zaten savaş bitmek üzereydi. Bu son gidenler, birkaç küçük işi tamamlayacaklardı yalnız, ve de bu işi şanlarına yaraşır bir biçimde yapacaklardı, görsünlerdi bu bayat subaylar kahramanlık nasıl olur! Kendilerini bir şey mi sanıyorlardı? Bir tütün çiğneyişleri vardı trende, kurumdan yanlarına yanaşılmıyordu; başları, burunları havadaydı, göğüsleri kabarıktı hepsinin. Yeni askerlerin çoğu ise, daha tütün almamıştı ağzına. Eskilerle yarış edeceğiz derken hasta düştüler tütünden. İstasyonlarda, onları alkışlamaya gelen halka fırlattılar durdular tabakalarını. Büyük bir cömertlik içinde yapıyorlardı bu işi sözüm ona. Tütüne alışamadıklarını belli etmemeye çalışıyorlardı. Subaylar, hemen işi anlayıp, kıskançlık içinde, "Dağdan gelmişler, aman Allah'ım,

ne kaba insanlar, ne pis şey bunlar," diyebildiler ancak. Ama askerler daha bir gururlandılar da haykırdılar bir ağızdan:

"Geliyoruz. Abraham Baba, geliyoruz!" Bu haykırışa Pete'in sesi de katılıyordu.

Gel gör ki, Washington'dan yüz mil ötede durum değişti. Küçük bir ara istasyonda vagonlardan, bardaktan boşanırcasına yağan yağmura boşaltıldı askerler. İşte şimdi, terfi edememiş eskiler, gövde gösterileri yaptılar; itile kakıla, bağıra çağıra sıraya dizildiler.

Yağmurun altında, tam iki saat dikildi askerler öyle; albayı beklediler. Albay, ufak tefek, sıska bir adamdı, sakallıydı. Makam arabasıyla geldi. Yanmamış bir puro çiğniyordu dişleri. Soğuk soğuk, uzun uzun baktı alayına bir süre. Kendisine sırıtıp da birden toparlanan eyalet komutanlarına baktı. Albay üç kere yaralanmıştı. Son yaralandığı savaş, Ohio İlga Gönüllülerinin Shell Maund'da bozguna uğradığı savaştı. Yüzbaşı Frank'ı emretti albay. Hemen karşısına dikildi subay ve selam durdu.

"Yirmi iki mil yürümeden mola vermek yok," dedi.

"Ama efendim, karanlık basıyor ve yağmur yağıyor."

"Yağmuru görüyorum."

"Ama..." dedi yüzbaşı. Sonra başını salladı ve döndü. Birden aklına geldi selam vermediği, durdu, gene döndü ve selam çaktı.

VIII

WASHİNGTON sokaklarında yürüdüler; ama gurur duymuyorlardı artık. Üniformaları solmuş, yıpranmıştı, toz içindeydi. Postalları çatlamış, bileğe dek batmıştı haziran çamuruna. İki haftalık eğitim, hem kendilerine hem albaya, asker olamayacaklarını göstermişti. Gene de tüfek tutmasını, aynı yöne toplu ateş etmesini ve masal kahramanı Johnny Reb'i hor görmemeyi öğrenmişlerdi. Şimdi, koşar adım yürümeyi öğrenmeye başlıyorlardı. Washington'da eğitim görüp giden alaylardan yalnız biriydiler, sokaklarda böyle alaylar oluk oluktu. Ve bunlar, sonunda, kolu kanadı kırık, bezgin ve bitkin olarak, çöp kamyonuna çöp yığar gibi, vagonlara doldurulacaklardı. Böyle döneceklerdi

evlerine. Kimilerinin dönmelerine gerek kalmayacak, koca alaydan sağ kalan iki, üç kişinin geriye çekilmesi, ya da alayın toplama askerle takviye edilmesi uygun olmadığından, bulundukları yerde dağıtılacaklardı. Durum, o vakitler, yani 1864 yazında çok kötüydü. Öyle kötüydü ki, Ohio çiftlik işçilerini cepheye göndermişlerdi. Albayın dediği gibi göz göre göre, kıyıma gönderiliyordu bu insanlar.

"Kıyıma mı?"

"Buna kıyım diyorsan, kıyım olsun," diye yanıt verdi General.

"İki haftalık eğitimle mi? Asker değil bunlar, hiç bir şey değil."

"Erkek değiller mi?"

"Öyleyse, kıyım bu, cinayet bu."

"Adına ne dersen de, kıyım de, cinayet de," dedi General. "Ama emrime uymak zorundasın: Cepheye!"

Bütün bu olanlar kulaktan kulağa geliyordu Pete'e. Bildiği tek şey, güneye doğru ilerledikleriydi. Daha şimdiden, varlığından habersiz olduğu dünyalar görmüştü. Büyük kentler görmüştü, hem de devletin başkentini görmüştü. O keskinlik, o heves gitmişti; yüreğine, aklına, bacaklarına, tüm yapısına korku, halkın üzerinde bir kefen gibi gerili korku sinmişti. Kıyım öylesine büyük, öylesine sürekli, öylesine bitmez tükenmez bir kıyımdı. Gene de, on altı yaşından beklenmeyecek kadar katı yürekliydi, baskı ve hasrete dayanamayıp kaçan on, on iki kişiden daha katı, yakalanıp geri getirilen ve taburlar önünde asılan o askerlerden daha katı yürekliydi. Çavuş Jerry O'Day, asker adamda bulunması gereken şeyler sende var, demişti ona bir gün. O da tütün çiğniyordu, bir kısrak gibi güçlüydü, yalınayak gezmeye alışıktı, pabuçlarının kâğıt pençesi yırtıldığında ayakları kanamıyor, eskisinden daha dayanıklı oluyordu. Korku olmasaydı, güneye ilerledikçe sürekli artan felaket duygusu, insanı ne yaptığını bilmez, çekingen hale sokan o duygu olmasaydı, az çok mutlu sayılacaktı. Yeterli yiyeceği vardı, ve yürümek, çalışmak kadar zor değildi. Evet doğru, artık türkü söylemiyorlardı, ama geceleri, yaz yıldızları altında yoldaşları olan adamlarla birlikteydi; bunu daha önce hiç tatmamıştı. Konuşurlardı, ve Pete bayılırdı o konuşmalara, sözcüklerin sesine, yumuşak, tembel Amerikan aksanına bayılırdı.

"Of yoruldum be!"

"Orospu çocuğu, ayak mı kalır bu gidişle! Bilekten aşağısı iskelet! Çek cilayı kemiklere, nah sana ayakkabı!"

"Sana bir şey diyeyim mi, Ted, kemiklerin çıkarsa eve postalarlar seni valla."

"Sen onu düşünde görürsün, oğlum."

" Johnny Reb'e mektup patlatacağım."

"Nasıl?"

"Hem kendimi teselli edeceğim, hem de onu... Buluşup tokalaşacağım."

"Tokalaşacakmış, ha!"

"Ne sandındı?"

"Ve de göbeğinin ortasına yiyeceksin kurşunu!"

"Ha şunu bileydin!"

Böyle konuşmaların geçmediği gece yoktu. Vurulmak istemiyordu Pete. Vurulanların korkunç hikâyelerini biliyor, kendi de onlardan biri olmak istemiyordu. Ama öte yandan, savaşı bırakmak da istemiyordu... Öyle çok şey getirmişti ki ona bu hayat.

Azla yetinmesini bilirdi Pete. Sıradan bir askere göre çok az şeyden yakınmıştı, ve ufak tefek iyiliklere öyle duygulanırdı ki, çevresindekiler ona gerçek bir sevgi besler oldular; yapılmasını istedikleri bir iş mi vardı, çocuk ordaydı, hazırdı. Çantasına kaplumbağa yumurtası, ya da canlı kurbağa koysalar, çocuk bundan hoşlanmış gibi kasılırdı. Bir gün, küçük bir ilçe yakınında moladaydılar, dört beş kişi bir fahişeye gideceklerdi, Pete'i de kattılar yanlarına. Pete'in dudağı bir kızın dudağına değmemişti daha. Annesini ve kız kardeşlerini saymazsak, evet, hayırdan başka söz de geçmemişti bir kızla arasında. Çekingenliğine, utancına güldü askerler. Ama utancı geçti, hayalinde tam canlandıramadığı birçok şey, elle tutulur, gözle görülür, ya da elle tutulur gibi gerçek olmaya başladı. İçindeki güç, öylesine itiyordu ki onu, içi içine sığmıyordu. Bir gün, savaştan sonra ne yapacağını sordular.

"Her şey, her şey!" diye yanıt verdi.

Ağzını açmak, tek bir söz etmek, nice külfetti bir vakitler ya, şimdi gören tanımayacaktı onu nerdeyse. Kendine güveni arttı. Yanaklarını kaplamaya başlayan kara tüylerden hoşlanmaya başladı. Bunlar bir gün uzayacak, güpgüzel bir sakal olacaktı; yarık dudağını, dişlek ağzını ör-

tecekti bıyıkları. Yayvan çenesini örtecekti sakal. Duyguları doğurdukça doğuruyor, iki üç ay öncesine kadar yabancısı olduğu düşünceler dolduruyordu aklını. Savaştan önce küçük bir köy kilisesinde papaz olan Clevelendli bir arkadaşı, *Kara Yumruk Megee'in Kurtuluşu* adlı bir roman vermişti Pete'e.

Az bocalamadı okurken kitabı. Yarısını anlıyorsa, yarısını anlamıyordu. Ama romanın akla hayale sığmaz vahşetine kaptırıyordu kendini. Sayfalar ilerledikçe ufku genişliyordu. Derken bir gece, ateşin etrafına halkalanmış İlgacılarla kölelik taraftarları arasındaki tartışmayı dinlerken, meseleyi daha iyi kavradığını anladı. Kendisinin de içinde bulunduğu bu savaş, koskoca bir gerçek savaşın, bir anlık, önemsiz bir parçası gibi göründü birden. Dört milyon zenci köle, kandan ve insanların acısından oluşmuş bir kitle, doğru ile yanlışın dayandırıldığı saçma ilkeler, doğal haklar, ve pek çok belli belirsiz fikir doğdu kafasında. Başına bir ağrı saplandı, dünya ne büyük, ne dolu ve akla sığmaz dünyaydı; bu düşünce çıldırtacaktı onu nerdeyse.

IX

GENE de korku ve şaşkınlık üstün geliyordu; ne savaşa bir biçim verebiliyordu kafasında, ne de kendisinin bu savaşta ne işi olduğu sorusunu yanıtlandırabiliyordu. James Nehri'nin karşı yakasında büyük bir çarpışma vardı ve kaç sefer nehri geçmeye davrandılarsa gerisin geri püskürtüldüler. Birlik subayları ile Başkomutanlık arasında bir tartışmadır gidiyordu Pete'in duyduğuna göre; biri nehrin karşı yakasına asker gönderilmesini istiyor, öteki askerlerin çarpışmaya hazır olmadıklarını ileri sürüyordu. Savaş alanından dönen yaralı askerler, oradaki kuvvetin takviyeye ihtiyacı olduğunu söylüyorlar, başlarındaki subayların hiç de insancıl davranmadıklarını, olur olmaz emir yağdırıp moral bozduklarını anlatıyorlardı. Hele bir keresinde, cepheye, Batı'ya, Kentucky'deki demiryolu hattına gönderilecekleri emri gelmişti. Askerlerin tepesi atmış, hepsi vahşileşmişti. Grev yapacaklarını söylemişlerdi. Böyle haberler geliyordu cepheden. Pete anlamaya çalışıyordu her şeyi. Grev sözcüğünü ilk kez duyuyordu. Yoldaşlarının

savaşma isteğinden daha büyük bir şaşkınlık doğurdu onda bu söz, çünkü herkesin kanında dolaşan o, ya insanca yaşamak, ya ölmek kararı onun da damarlarındaydı.

Bir gece, bir asi süvari müfrezesi, nehrin sığ yerinden atla geçerek yedek kuvvetleri yandan çevirmişti. Ateşe yanıt verselerdi, Ohio ve İllinois yedek kuvvetlerinin tümünün bozguna uğraması işten bile olmayacaktı; hiç değilse bir süre için savaşın gidişi değişecekti. Ama asiler yalnız birkaç kafadar salmışlardı, ve baskın saman alevi gibi sönüverdi. Böylece Pete'in hevesi kursağında kaldı. Kırk yılda bir çarpışacaktı oysa...

Ama bir keresinde bir geliş geldi ki bu asiler... Pete hayatında görmediği bir kargaşalığın ortasında buldu kendini. Yarı çıplak fırlamıştı yatağından. Silahlar patlıyor, davul sesleri geceyi parçalıyordu. Askerler uyku sersemi, beceriksiz ellerle silahları, süngüleri aranıyorlardı. Dışarda karanlık kampta, şaşkınlık homurtuları, serseri kurşunlar, bağırış çağırış gırlaydı. Sonunda bir panik! Oysa Pete, kılı kıpırdamadan duruyordu olduğu yerde. Sonradan kendi de şaştı buna. Düşünün ki, birkaç yüz adam çaresizlik içinde o yana bu yana koşuşuyor, Pete, çadırının önünde öyle dikilmiş duruyor... Neyse ki, boru sesi herkesi toplanmaya çağırdı da, Pete subayın komutuna uyarak aşağıya, nehre marş etti, ve bütün gece orada konakladı.

Askerlerin pek çoğundan daha iyi bir asker olduğu için gurur duyacak, sevinecekti Pete. Herkesten daha yürekli davranmıştı bu apansız baskında. Evet, gurur duyacak, sevinecekti, ama ertesi gün onu yatağa düşüren ateş ne gurur bıraktı, ne bir şey. Sıtma fırınında cayır cayır yanıyordu şimdi Pete. İki gün yattı nemli çadırında. Titriyordu, battaniye üstüne battaniye istedi arkadaşlarından. Bu ansızın gelen hastalık, o bir anlık zafer duygusunu sildi süpürdü; o güvenli erkek, o yiğit asker, daha büyümemiş bir çocuğun hıçkırıklarıyla sarsılan yeniyetme delikanlı oluverdi gene. Böyle zamanlarda ona kitap veren o uzun boylu rahip yanı başında oturur, kendini öteki dünyaya hazırlamasını söyler, dua okurdu. Ne var ki, iyi huylu Pete gitmiş, yerine kapana sıkıştırılmış bir hayvan gibi karşı koyan vahşi Pete gelmişti. Çavuşu, bir doktor bulmak için elinden geleni yapmadı denemezdi; iki gün geçip de doktor bulamaya-

caklarını anlayınca, Pete'i bir sedyeye koyup, en yakın askeri hastaneye taşıdılar.

Hastanede geçirdiği günleri hiç anımsamadı sonradan Pete. Bunun iki sebebi vardı; birincisi, çoğu zaman ateşten kendini bilmez durumdaydı, ikincisi de hastanede görülenler anımsanacak cinsten değildi. Şöyle bir aklını toparlayabildiği vakit tek gördüğü şey, Güney'deki çarpışmalarda yaralanmış vıcık vıcık kanlı sargılar içinde yatan askerlerdi. Elsiz askerler, ayaksızlar, acıdan bağıranlar, ağlaşan askerler... Doktorlar, kan lekeli önlükleriyle köyünü, çiftliğini anımsatıyordu ona. Domuz kesimi zamanı aynı böyle olurdu çiftçiler. Bir keresinde, yanındaki yatakta yatan biri, beyin kanamasından ölmüştü; dudaklarından sızan kan, ne çarşaf bırakmıştı ne yatak. Bütün gece orada, Pete'in yanıbaşında kaldı ceset. Pete'in içinde katı bir şey çatırdadı, kırıldı, tuz buz oldu, ağladı Pete, ömründe dökmediği kadar gözyaşları döktü.

Sıtma nöbeti tutsa, kendinden geçseydi keşke... Çünkü o vakit, her şeyin hareketsiz olduğu ormanında, ağaç dallarının göklerden eğilmiş yüksek bir tavan oluşturduğu ormanında sanırdı kendini. Gene o tatlı güney rüzgârı okşardı Pete'in tenini... Gerçekten ormandaymış gibi duyardı o tatlı rüzgârı, altın saçlı sarı kızları da görürdü hem. Hem bir tane değil bin tane altın saçlı baş görürdü. Gözlerini kapadı Pete, hayalinde kaynaşan binlerce görüntü birleşti, yepyeni başka şeyler oluşturdu.

İki hafta sonra, taburcu edildi, birliğine gönderildi.

X

PETE'e göre savaş, hayatın, yaşanan hayatın içinde olan bir şeydi, hayatın bir parçasıydı savaş. Şöyle bir düşünür de, savaş olmadığı bir günü anımsamaya çalışırdı, sanki gözünü açmış, savaş görmüştü. Kendini bildi bileli savaş içindeydi sanki. Savaşsız dünya nasıl olurdu, getiremiyordu gözünün önüne. Bu yüzden savaş bittikten sonra ne yapacağı, ne olacağı üzerine hiçbir fikri yoktu. Eve tek satır yazmamıştı; evde mektubunu bekleyen kimse yoktu ki... Evden de mektup almadı hiç. Her şey birdenbire bitip de bölüğün dağıtılacağı, ve herkesin eve gönderileceği haberi geldiğinde arkadaşları gibi sevinç duymadı Pete. Her-

kes uçuyordu sevinçten. Naralar mı ararsınız, çığlıklar mı, akıl almaz oyunlar mı... Ne savaş, ne savaş! Esaslı bir çarpışma bile yapmadı bu askerler. Eskilerin anlattığı Gettysburg ya da Wilderness çarpışmaları bir masal gibiydi. Ama gene de askerdiler. Ve böyle askerlik, unutulası askerlik değildi. Ama Pete için durum başkaydı; geçmiş bitmişti her şey terhis emriyle. Çünkü, Kuzey'e, Washington'a yürürken, askerlerin,

Elveda anacığım,
Beni artık hiç
Bağrına basamayacaksın belki.
Ama ah,
Eğer şehit olursam.
Beni unutmayacaksın!

türküsüne katılmamıştı Pete. Pete gururluydu, küçümsüyordu yoldaşlarının bu yapay sevincini. Ama susuyor, ağzını açmıyordu. Bildiği en iyi hayat, ona güle güle diyordu şimdi. İşte bu yüzden suskundu Pete, neşesizdi.

XI

ÇİFTLİK değişmişti, insanlar değişmişti sanki. Eve gelmişti gelmesine ama derin bir istekle değil, gireceği tek delik bu olduğu için gelmişti. Üniforması üzerindeydi, bu büsbütün ayırıyordu onu evdekilerden. Kardeşlerine baktı, onları daha önce görmemişti hiç sanki. Bitkin kadına döndü yabancı bakışları, bu annesiydi, bu da babası. Babalık mabalık kalmamıştı. O eski babalık ürküntüsü, babalık kini hepsi gitmişti. Yaşlı Altgeld, Pete'den ne daha uzun ne de daha güçlü bir adamdı. İşte oğluna bakışları nerdeyse anlayış doluydu. Anne de etrafında fır dönüyor, oğlunun hoşlanacağı bir şeyler yapmaya sabırsızlanıyordu. Gülümsedi, öptü Pete'i. Biraz da ağladı hem. Artık oğlu, koşum kayışıyla dövülecek adam değildi. Bir dünya görmüştü, düşmanla yüz yüze gelmişti. O esrarengiz savaş ejderleriyle içli dışlı olmuştu. Köylüydü onlar. Babalarından ve dedelerinden ve yirmi kuşak geriden kalma bir duy-

guyla ayrılığı sineye çekmeye alışkındılar. Aslında oğullarının geri döneceğini ummamışlardı. Oysa o, dönmüştü, ama bambaşka bir insan olarak; kuşku duymalı, korkmalıydı bu oğuldan şimdi. İki gözü iki çeşme oldu ananın. Eh, ağlayacaktı elbette. Kanlarından kan, etlerinden etti bu çocuk.

Kardeşlerinin gözünde de bir kahramandı Pete; kanlı bir savaşta bulunmuş, Johnny Reb'in korkunç yüzünü görmüş bir kahramandı. Daha dönmeden ona hayranlık duyuyorlardı. Onu her şeyde elebaşı yapacaklardı, zafer öykülerini dinleyeceklerdi. Dahası da vardı, onu seveceklerdi şimdi. Ama silkti attı hepsini Pete. Ne yüzü gülmez biri olduğu akıllarına geldi, şimdi de pek değişik değildi. Hikâyeler anlatmadı, üstüne varılırsa savaş üzerine birkaç söz ederdi çaresiz.

"Savaştın mı?"

"Hayır."

"Kimseyi öldürdün mü?"

"Hayır."

"Jeff Davis'i gördün mü?"

"Hayır."

Bu yanıtlar kardeşlerinden uzaklaştırdı onu. Oysa nerdeyse kazanıyordu onları. Birden bir kenara atılıverdi. Hiç de ilginç hikâyeleri yoktu anlatacak.

Bir haftalık çiftlik işçiliği yetti. Önceki çalışması düşünülecek olursa, hiç de zora koşmamıştı kendini hem. Evet, gitmeliydi buralardan. Babasına söyledi bu kararını.

"Nereye gidecekmişsin?" diye sordu baba.

Bir plân hazırlamıştı. Savaşmaktan başka işe yaramadığını sandıkları bu çirkin çocuğun, bu aptal çocuğun neler yapabileceğini gösterecekti herkese. Yanıldıklarını anlatacaktı onlara. İngilizce okuyup yazabiliyordu. Toplama çıkarma işlemleri de yapabiliyordu. Evet basit işlemlerden, sınırlı konulardan öte gitmiyordu bu bilgileri, ama işin başındaydı daha. Öğrenim görecekti, ve bir gün, savaştan çıkmış bir asker değil, bilgili bir efendi olarak dönecekti buraya. Mansfield'daki okula gideceğini söyledi babasına.

"Okul," dedi babası... Sanki, bu okul sözünü ilk kez duyuyordu. Bu okul, oğlunun küçükken gittiği okul kavramına sığmıyordu sanki. Oğ-

luyla bu okul arasında bir ilişki kurmaya çabalıyordu. "...okul," dedi, "zengin için, Dük oğlu, ne bileyim... tüccar oğlu için..." Kendi dilinde konuşuyordu baba. Eski memleketin dilinde, ve de eski memleketteymiş gibi, o eski dünyadaymış gibi düşünüyordu; tane tane dökülüyordu sözler ağzından. Ağlamaklıydı sesi. "Okul" dedi, "işçiye göre değil, bize göre değil okul. Sen gökten zenbille indiğini mi sanıyorsun? Sem kim, okula gitmek kim? Savaştaki kafadarların mı verdi bu aklı sana? Ekmeğini topraktan çıkarasın diye salıverdi seni ordu. Bizim gibi adamlara bu yaraşır, toprak yaraşır. Sen kalkmış, başıma on para etmez aylak bir serseri kesilmek istiyorsun, öyle mi yani?"

"Belki de. Kim bilir?"

"Haydi bakalım, işinin başına dön."

Aslında, konuşmaya gerek yoktu. Ne söylese boştu Pete. Çekip gitmek, ansızın gitmek en iyisiydi. Ama dünya, başın sıkışınca elinden tutacak ana değildi; bunu bilmeyecek kadar çocuk değildi Pete. Karnını doyurmak için satılık emeği vardı, ama kendi başına satmamıştı hiç emeğini. Başı sıkışınca dönüp sığınacak bir çatı da olmayacaktı artık hem. Çiftlikten bu gidişinin dönüşü olmayacaktı. Annesi yalvardı: "Biz yaşlı başlı insanlarız, baban senin kötülüğüne konuşmuyor, yanlış anlıyorsun. Kal burda, gitme." Biraz daha üstüne düşülünce de, öyle bir öfkeye kapıldı ki, patlayıverdi. Çekti gitti... Hem de Allahaısmarladık bile demeden gitti.

XII

OKUL parasızdı, ama çalışmaya, para kazanmaya vakit bırakmıyordu. Dışarda çalışıp satacağı saatlerini, ders çalışmaya vermek zorundaydı. İki arkadaşıyla birlikte, Mansfield tabakhanesinin üstünde küçük sefil bir oda kiraladı. İlaç fıçısı gibi kokuyordu burası. Yazın sıcak, kışın soğuk olurdu. Yatak matak yoktu, birkaç eski at battaniyesi üzerinde kıvrılıp yatıyorlardı üçü de.

Ne bulurlarsa onu yiyorlardı; kasap artıkları, yulaf ezmesi, bayat ekmek... Ne bulurlarsa. Pete, haftada üç dolar kazanabiliyor, bu da ancak

ağzına bir lokma girmesine yetiyordu. Bu üç dolar da her hafta trink gelmiyordu elbette. Çalışamadığı haftalar da oluyordu. Okul, başlıbaşına bir işti, vaktinin çoğunu alıyordu. Çabuk öğreniyordu, ama kendisinden üç yaş küçük bir çocuğa ayak uydurmak için günde on saat çalışması gerekiyordu. Savaştan dönmüş, okul sırasına oturmuş iri yarı, çirkin ve de budala bir adamdı. Kafasızdı bir de, kafasız! Bunu kendi değil, çevresindekiler söylüyordu. Şöyle bir düşündü, burası savaş alanı değildi, yüzüne bakıyorlardı burada. Çirkinliği aklına geldi gene, yarık dudağı aklına geldi. Hiçbir şey ondan yana değildi. Güvenecek tek şeyi yoktu. Odasını paylaştığı çocuklar bile, ikide bir, bir köşeye çekilip fısıldaşıyorlar, ve kimi vakit de, daha önce hiç görmemişler gibi dikiyorlardı gözlerini ona garip garip. Çarpmaydı, çıkarmaydı, bölmeydi, bocalayıp duruyor, bunların sırrını bulmaya çalışıyordu kendi kendine. Haddine mi düşmüştü bir soru sorsun; bütün sınıf kahkahalarla alay ederdi.

"Yanlış yere gelmiş olmayasın, John?" demişti öğretmen bir keresinde.

İçten içten sövüyordu bu kendini beğenmiş miskin Ohio kentine. "Kendine gel," dedi kendi kendine. "Göster kendini, Pete." İç dünyası ile dış dünyası arasında korkunç bir ayrılık vardı. Bir şeyler vardı herkesten ayrı, bir gariplik, bir bozukluk vardı bu işte. İç dünyasında, yapamayacağı, olanaksız hiçbir şey yoktu. Onun düşlerini düşlemiş, ve de başarmış insanlar vardı mutlaka, onun ne eksiği vardı? İç dünyasında, kendine güveni, gücü, cesareti vardı. Mantıklı konuşuyor, düzgün, uzun cümlelerle, akıllıca sözler ediyordu. Thomas Jefferson'a ilişkin bir öykü okumuştu. Bu öykü onu etkiledi, insanoğlunu ilgilendiren her şeye elini atabileceğine inancı, güveni arttı. Ama Jefferson'un buluşu olan demokrasiyi sınıfta anlatmaya çabaladığında, eğri büğrü cümleler çıktı ağzından; birçok kelimeye dili dönmüyor, sınıfta kıskıs gülüşmeler olunca da büsbütün şaşırıp kalıyordu.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi karnını doyurmak da ona bakıyordu. Haftada en az üç dolar kazanmak zorundaydı. Hamallık bulsa, koşuyor, kibar bayanların evlerinin önünü temizliyor, gece yarısı uykusundan kalkıp tabakhanenin temizliğine yardım ediyordu. Bu bölük pörçük işlerden elde ettiği birkaç kuruş, ancak bir iki lokma kuru ekmeğe ye-

tiyordu. "Zaman, kötü zaman," diyorlardı. Bir saatlik emeğe beş peni veriyorlardı. Üç gün aç kaldığı bile olduydu. Annesi çiftlikten bir sepet dolusu yiyecek getirmişti bir keresinde. Yedi bitirdi hepsini; bir daha getirseydi, bir daha yerdi; ama gene de öfkelendi annesine; teşekkür etmek bir yana, "Getirmeseydin," diye çıkıştı.

Sonunda anladı ne istediğini. Öğretmen olacaktı. Beygir gibi çalışmayı bırakıp, çevresinde gördüğü o başka hayatı yaşamak istiyordu. Bu doğru dürüst giyinen, karınları tok, ve çok mutlu görünen insanların dünyasında, çocukların, kendisinden çok, kendisinden iyi eğitildiği dünyada yaşayacaktı. Öğretmen aylığı yirmi doları geçiyordu, ve bir öğretmen, onun gibi güç koşullar içinde yaşamıyor, onun gibi çalışmıyordu. Hem bir öğretmen sokağa çıktı mı herkes hazırola geçiyor, saygı gösteriyordu ona. Tamam, ne yapmak istediğini biliyordu ya artık, gerisi kolaydı. Didinmenin bir amacı vardı şimdi. Gideceği yeri biliyordu artık. Son hızla koşmaya başladı Pete. Öyle çalışıyor, gecesini gündüzüne katıyordu ki, gören çılgın bu derdi. Kendini öldürecek derdi. Daha çok çalışıyor, daha çok yoruluyordu, ama öncesinden daha mutluydu şimdi. Kendi kendine, fırsatları değerlendirme ve ilerleme ilkeleri kurdu; anahtar, çalışmak, çok çalışmaktı. Herkesten çok çalışabileceğini, başarılı olabileceğini gösterecekti kendisine gülenlere.

Bir yıl geçti. Daha hayattaydı Pete. Biraz kilo verdi ve iki kez hastalandı, yatağa düştü, ama hayattaydı daha, ve okulu başarıyla bitirmişti. Yürüyerek Lexington'a gitti. Öğretmen Okulu Müdürü Gailey'e telefon etti, görüşmek istediğini bildirdi ona. Bu haliyle Mr. Gailey'in karşısına alıp konuşacağı insan değildi Pete, doğru dürüst pantolonu bile yoktu ayağında. Ama neden öğretmen olması gerektiğini, Mr. Gailey'in ona bu fırsatı vermek zorunda olduğunu, ömrü boyu sürse bile, okul ücretini kuruşu kuruşuna ödeyeceğini anlatırken öyle inandırıcıydı ki... Tam üç saat konuştu Gailey'le. Dizlerine kapandı, yalvardı... Baktı olmadı, gözdağı verdi müdüre, asarım dedi, keserim dedi... Pete'nin gözlerindeki alev, bu hırs, bu kin, *bu çocuk çıldırmış* diyordu müdüre. Ne var ki, öğretmene ihtiyaç çoktu. Hele böyle hem İngilizce, hem Almanca konuşan az bulunurdu. Gailey, ona bir şans tanımaya razı oldu.

XIII

YETENEK önünde açılmayan kapı yoktu... Zaten biliyordu Pete günün birinde adam olacağını. İşte on dokuzundaydı ve otuz beş dolar aylıklı bir öğretmendi. Şimdi konu komşu, "Altgeld'in oğlundan umulur muydu bu, ama bak görünüşe aldanmamalıymış demek," diyorlardı. İlk aylığıyla kendine siyah bir takım elbise aldı. Saçını kısa kestirdi. Uzayan sakalı, bıyığı, yanık dudağını örtecekti, yayık çenesini de... Hele bir uzasındı istediği gibi... İnce bir bastonu da olacaktı elbet; öğretmen olduğu nerden anlaşılacaktı yoksa. Sınıfta ilk dayağını attığında, "Sıkı çalışmak ve dayanmak gerek," dedi kendi kendine, "ben dayak yedim de ne oldu? Adam oldum; öyleyse adam olmak için dayak yemek gerek." Woodville sokaklarında yürürken, gelen geçen selam veriyordu ona. Woodville okuluna ilk adımını attığında cebinde bir kimlik kartı taşımanın tatlı gururuyla doluydu. Öğretmendi şimdi. Öğrenciler pek hoşlanmadı ondan, ama bu her öğretmenin başına gelen bir durumdu. Öğrettiği konularda güçlüklerle karşılaştığı olmuyor değildi, ama bunu bir yüzkarası olarak kabullenmedi hiçbir vakit. Eğitim, tanrı gibi bir şeydi, okumak sürekli öğrenmek gerekliydi. Eline geçen her şeyi okudu. Her kitabı bitirişinde, ibadetten yeni çıkmışa dönerdi. Bir akşam, kasabanın en iyi ailelerinden Cortaretlerin iki bekâr kızı onu akşam çayına çağırmışlardı. Woodville'de kültürlü dedin mi, bu iki kişi gösterilirdi. Gitti Pete. Evlerinin göz kamaştırıcı güzelliği bir yana, salonları bir yığın eşya ile doluydu. Dili tutulacaktı Pete'nin nerdeyse. At postu kaplı kanepeler mi istersiniz, dantel koltuk kollukları, İran halıları mı istersiniz, kristal takımların doldurduğu camlı dolap, birbirinden güzel abajurlar mı istersiniz... Hele o kristal çanın altına kondurulmuş canlıdan ayırt edilmez sülün kuşu...

Bir süre dili tutuk seyretti evi Pete. Ama sonra dili bir çözüldü, Whitman'ın bir barbar olduğu konusunda kızlarla aynı kanıda olduğunu bile söyledi. Aslında Whitman adını ömründe duymamıştı, bir general miydi bu adam, yoksa politikacı mı, haberi yoktu. Ama Lamb'ın *Shakespeare'den Masallar*'ını okumuştu ya, onun tiyatroları üzerine bir iki söz edebilirdi. Doğruydu evet, tiyatro insafsız bir sanat dalıydı, ama ötekilere kıyasla, topluma katkısı fazlaydı. Attı durdu Pete. Hele savaş anı-

larını ilginç bulduklarını görünce büsbütün paçayı kurtardı, anlattı durdu. Hem kız kardeşler, hem Metodist rahibi, içten gülüyorlar, zevkle dinliyorlardı anlattıklarını. Ama sundukları sıcak çay, içindeki yangını yatıştırmış değildi. Çok şey elde etmişti, ama gene de isteyip de elde edemediği, ve nasıl elde edeceğini bilemediği şeyler vardı. Sözü sohbeti dinlenir olmak, saygı görmek güzeldi, evet ama içinde bir ateş vardı ki, gücü yetmiyordu küllemeye. Bir zamanlar kızlara elde edilmez gözüyle bakan, ve onlara hiç el uzatılmayacağına karar veren bu çirkin adam, şimdi okulda bir öğretmene abayı yakmıştı. Kız yüz vermeyince de, ölmekten başka çare yok sandıydı. İçindeki ateşi söndüremedi bir türlü. Sonra, araba atölyesi sahibi Charles Adams'ın kızının da gönlünü çelememişti, kızları düşündü ve kuşatacak yeni kaleler kurdu kafasında.

Anne ve baba oğullarına geldiler gene. Emzirdikleri sütten, dokuz ay taşıdıklarından söz ettiler ilkin ama bana mısın demek bir yana üstünlük tasladı oğul. Bunun üzerine ana iki gözü iki çeşme başladı ağlamaya; baba mahçup yere indirdi gözlerini. Onlar alt yanı bir köylü parçasıydılar. Oğulları ise kelli felli efendi. Ellerine azıcık para geçmezse gidecekti çiftlik elden. Yabani ormanlıktı daha çiftlik, emekleye emekleye tırmanacaklardı tepeyi, kolay değildi, ve oğul, burada ayda otuz beş dolar kazanıyordu... "Peki, peki," dedi Pete. "Ne isterseniz alın sizin olsun." Elini öptüler onun, eteğini öptüler. Böyle evlat yetiştirecekleri akıllarının ucundan geçer miydi hiç? Onları kınamadı, anlıyordu Pete. "Peki, peki," dedi bu yüzden.

Pete Altgeld'in başını bağlaması zamanı geldi, diyorlardı. Çünkü bu çocukta üstün meziyetler vardı, azim, istek vardı. Görünen köy kılavuz istemezdi. Her akşam başka bir kızı koluna takar, şöyle bir dolaşırdı kasabanın çevresinde. Kerestecinin önünden geçer, dönemeçli keçi yolunda gülüşe konuşa yürürlerdi. Buraya kadar iyiydi, güzeldi de arkasından bir korku alırdı Pete'i. Aklı bin bir türlü kuşkuyla dolar, kafese kapatılmış bir hayvan gibi bir o yana çalkalanırdı, bir bu yana. Cartaret kardeşlere ikinci gidişinde, daha önce fark etmediği garip bir hava sezdi. Bir gün okuldan dönerken, ilçenin sarhoş kabadayısı dinsiz Anton Schwab onu köşeye kıstırdı ve "Bizim erdemlilik örneği ne âlemde?" diye dayılandı.

Kaçmaya çabaladı Pete. Schwab'la konuşurken görünmek hiç hoş değildi. Hele bir öğretmen için yakışık alır şey değildi. Ama dinsiz, yapıştı

Pete'in yakasına iki eliyle, "Bana bak Altgeld," dedi, "Damarında dolaşan kanın durmasına az kaldı; ötekilerin de öyle. Sen, ötekilere benzemiyorsun, sende başka bir ruh var, anlıyor musun? Bunu rahatça söyleyebirim, çünkü onların Metodist-Baptist-Lutheran Tanrılarına inanmıyorum; şunu bil ki bir yerde, halka benzemeyen, biraz sivrilmiş, amacı derdi başka üç kişi varsa, çaresiz belli ederler ne mal olduklarını, ele verirler kendilerini. Şıp diye, işte budur dersin, bu işler böyledir. Ama şunu da iyi bil ki yakında ruh muh kalmayacak sende; bugün yarın gömleğinin içinde küçük bir kaya parçası olacaksın ve ister inan, ister inanma, belirtileri gözümden kaçmaz bu işin, hem de hiç kaçmaz. Hey gidi hey, derdim ki, Pete Altgeld derdim, erkektir o derdim. Defolsunlar kendi boklarını yesinler derdim. Hayır... değişiyorsun. Bel ki de ruh yok sende, kim bilir? Satılmışlar, Allah'ın belası pis satılmışlar! Şu senin okulda neler öğretiyorsun? Ben söyleyeyim... Yalan dolan. İki iki daha dört, doğru mu bu? Yalan. Sen kendin de bir yalan olacaksın yakında, pis bir yalan. Uzaklaş, iş işten geçmeden git burdan. Ben bilirim. Bilirim eli kulağında, sonun yaklaştı senin."

Ya bir gören olduysa sarhoş bir adamla konuştuğunu. Hep bunu kurdu kafasında sonradan. Demek Schwab gibi ne idüğü belirsiz, kir pas içinde, bir karış sakal, ispirto soluyan insanlar da vardı. Bunu düşünmek kendine yeni bir güven veriyordu. Schwab eğitim görmüş biriydi hem, bir eli yağda, bir eli baldaydı. Ne demek istiyordu Schwab? Otuz beş dolar aylıktan vaz mı geçsindi? Olamazdı, bunu yapamazdı işte. Bu hale gelene kadar anasından emdiği burnundan gelmişti. Herkes, güzel anılarla dolu çocukluk çağı geçirmişti, o çocuk bile olamamıştı hiç. Kullanılıp atılmış bir paçavraydı çocukluğu, ama hiç olmazsa, şimdi bir şeylere sahipti. Dolandı dilinde bu sözü, *şimdi bir şeye sahibim, şimdi bir şeye sahibim.* Ama günler geçtikçe, haftalar ayları kovaladıkça ipleri çözüldü, dayandığı direkler yere inmeye başladı bir bir. Birden değil, giderek koptu ipler, çözüldü direkler. Haberi bile olmadı Pete'in. Bir baktı, sipsivri kalmış, tam eskisi gibi, eli kolu bağlı dımdızlak ortada. Görünüşe bakılırsa, sımsıkı bağlıydı gene, ama bu düğümler o eski bağlarınkine benzemiyordu. Başkaydı şimdiki bağlar. Kuşatmayı düşündüğü kale, bu kale değildi; dünyayı fethedecekti, gel gör ki Hanımlar Şiir Derneği'ni fethetmekten öte gidememişti. Öğle pay-

dosunda, ellerinde bira bardakları Meyer Barı'nın önüne dikilen işçiler bile gülüyordu ona. Bugün yarın evlenecek diyorlardı onun için. Yirmi yaşındaydı, ve kasabada ona göre üç kız vardı. Eline geçen para yabana atılır para değildi. Ama çiftliğe verdikten sonra geriye kalan, ev bark geçindirmeye yetmezdi, öyleyse karısını alıp, babaya, çiftliğe götürecekti.

Tekrar tekrar sordu kendi kendine, *neden başkayım* diye. Hasta mıyım, çürük, işe yaramazın teki miyim? Başkasının düz gördüğü yerde delikler görüyordu o. İşte doğru dürüst, halim selim vatandaşlardı bunlar. Neden onlarla bir olamıyordu? Neydi eksikliği?

Gitmek, kaçmak demekti. Gösterecek bir sebep de yoktu... Ailesi ve konu komşu yüzlerce sebep öne sürdüler. Ondan konuştular bir süre, sonra hepten unuttular, ağızlarına almaz oldular adını. Ne olursa olsun, en iyi zamanında bile, anlayamadıkları bir biçimde rahatsız etmişti halkı. Pete Altgeld'in ruhunu kurtarmak için kaçtığı kanısında olduğunu haykıran sarhoşa da hiç mi hiç kulak asmadı kimse.

XIV

AMA onun ruhuyla alıp veremediği yoktu. İpleri kuklacının elinde canlı bir kuklaydı Pete. Kafası durmuştu düşünemiyordu. Yeter düşündüğüm dedi kendi kendine. Beş yıl boyunca durdu ve düşündü, siyah takım elbiseler ve bastonlar kuşandı. Bastonu paramparçaydı şimdi. Cincinnati'ye giden yolu yürüyordu, siyah ceketi kolundaydı. Hava sıcak, ceket ise ağırdı. Fırlattı attı siyah ceketi yolun kenarındaki çukurdan aşağı. Arkasından siyah kravatı yuvarladı. Gömleğinin kollarını sıvadı, damar damar şiş pazılı kolları meydandaydı şimdi. Öğretmen! Hiçbir şey bilmiyordu. Hiçten bile azdı bildiği! Bir tuzaktı bu! Yüzgeri çiftliğe, babaya... Üç kız sana göre, seç seç al... Bir tükürük savurdu tozlu yola, avazı çıktığınca bağırdı, dönendi, yumrukladı baldırlarını, dövdü dizlerini. Önemli olan yol iz bilmekti. Aklı olan, öğrenirdi nereye nasıl varılacağını. Onun, Pete Altgeld'in yani, aklı vardı. Nasıl da kapana girmek üzereydi, bir daha hiç düşmeyecekti tuzağa. Al kaderini diyordu şeytan, tut boynunu ellerinin arasında ve sık boğazını var gücünle; acı bana desin kader, bırak, acı bana, ve sen acıma, fırsat verme domuza kurtulsun elinden. Kasabanın ayyaşı da aptalın tekiydi. O Allah'ın be-

lasına mı kalmıştı vaaz vermek? O kimdi, vaaz vermek kim! Bütün yaptığı buydu, vaaz vermek. Allahı mallahı da yoktu ki, neye dayandıracaktı vaazlarını. Ama gene de işi buydu adamın, vaaz vermek. Pete Altgeld bir sarhoşu takmayacak kadar aklı başında bir adamdı.

Bir tel örgüden zıpladı geçti meyve bahçesine. Olmuş elmalar topladı, yedi. Yanmış tabanlarını küçük bir akarsuya soktu. Gece bir saman yığınını döşek edindi, kayan yıldızları seyretti; gözlerini dört açmalıydı, dikkat kesilmeliydi kımıldamalarıyla, bir raket gibi fırlamaları bir oluyordu yıldızların. Gecenin seslerini dinledi. Bir baykuş ötüyordu, kurbağalar bağırıyor, inekler horluyordu uyurken. Sokakları mekân edinmişse, varsın olsundu. Dünyada tek o değildi ya yeri yurdu olmayan. Başkaları da vardı. Yollar, güneyde savaşmış şimdi gidecek yeri olmayan askerlerle doluydu. Kimi vakit onlarla birlikte yürüyordu. Ateşin başına oturuyorlardı, bir sebze konservesini ısıtıp paylaşıyorlardı. Ne savaş masalları patlatıyordu askerler ateşin başında... Sonra Cincinnati... Cincinnati'de iş buldu. Bir hafta mısır koçanı fabrikasında —sonra patronlara şeytanlarından bulmalarını söylediğinden— öteki hafta demiryolları yükleme istasyonundaydı. Ama bağlı değildi, zincirleri yoktu, kelepçe yoktu bileklerinde. Başına buyruktu. Dişini geçirdiği bir şey çürük çıkmazdı. Bir savaş olsa gene, diyordu kendi kendine, yazılırım; ama savaş yoktu. Sonra yollar.... Fabrikalardaki emekçileri gördü. Ona göre düpedüz kölelikti bu. Greve gitti işçiler, başarıya ulaşamadılar. Hey gidi zavallılar dedi kendi kendine, ellerine bir şey geçeceğini sanıyorlar! Başlangıçta zincirlerden uzak dur. Yola devam, yürümeye devam; böyle olacaksın. Karnın acıkınca çalış ve kitap oku... Eh, Woodville'den beri bir tek kitap okumuştu. Başka bir evsiz barksızın kendisine verdiği Thoreau'nun ince bir kitabıydı bu. İyiydi, güzeldi kitap okumak, ama kitaplar kuşku vericiydi ona göre. Yola devam... Gündüz güneş, gece yıldızlar. Hah şöyle...

XV

İNDİANA ve İllinois yollarında yürüdü. Çalışmaktan korkmuyordu; ve o mevsimde, ya bir dolar, ya da bir kap sıcak yemek, hangi çiftlikte olsa kazanılırdı. Aslında, çalışmak hoşuna gidiyordu, Hayat, çalışmak

demekti; kendini bildi bileli çalışıyordu. Ama şimdiki çalışmak, zincirsiz, halatsız çalışmak olacaktı. Kimi vakit, çiftlikte çalışan bir başka işçiyle birlikte çiftlik sahibi yemeğe çağırırdı onu. Çekirdekten çiftlikte büyüdüğünden, iyi kaynaşıyordu çiftçilerle. Hem eski bir savaşçıydı da... Aslında bu, nerede olursa olsun karşılaştığı insanlar arasında karaçalıydı. Çünkü savaştan dönen işsiz erkekler halkın gözünde it kopuk takımıydı şimdi. Kimi vakit, birkaç saatliğine, elma yanaklı, güler yüzlü bir kızla baş başa kalırdı: yalnız şimdilik onundu kız, bu anda onundu, ne önce, ne de sonra... Bunu bildiğinden rahattı içi, daha önce tanıdığı kadınların biri vermemişti ona bu rahatlığı. Artık üstüne bastığı toprağı da damarlarında duymaya başlıyordu. Demek toprağı tanımanın tek yolu, onun kemiklerine, etine, kanına işlemekle oluyordu; yavaş yavaş yayılacaktı toprak kanına, çayırlardan, tepelerden ve ormanlardan bir parça olacaktı. Amerika'nın zengin olgun yüreği, Orta Amerika'nın bu verimli topraklarında atıyordu işte.

Hem isteseydi bile, çok geçti şimdi kendini kaptırdığı bu yurt sevgisinden, halk, insan sevgisinden kurtulmak. Hemen hemen gözle görülür, elle tutulur bir sıçramaydı batıya yönelişi. Onunla birlikte binler, yüz binler gidiyordu, çiftlikler, fabrikalar, aileler, kabileler, ve bütün eyaletler gidiyordu. Kimi vakit Almanca, kimi vakit İngilizce konuşuyordu; dili çözüldü, hareket ona konuşmanın tadını tattırdı. Birbiri ardına kafasına yazdığı tüm kitaplar, gerektiği vakit, istediği vakit, kendi kendilerine toplanıp, ayıklanıp ağızdan dökülüyordu. O, bundan haberli değildi, ya da biri söylese, üstüne alınmazdı hiç.

İnsanlarla konuştukça kendinden bir şeyler buluyordu. Bu, yüzeyde, bir şeyden habersiz, sessiz görünen insanlar, birikimle taşan, öfkeli insanlardı aslında. Çoğunda, babasında gördüğü özellikler vardı. Suskunluklarının altında, kendilerinin, ve babalarının, dedelerinin esiri oldukları özgürlük ve ekmek için batıya gitmek isteği yatıyordu.

Ama sonra gelip çatan kış, onları kabuklarına soktu; tarlalar kurumuştu, evsizler kentlere göçmeye başladılar. O da onların peşi sıraydı, ve şimdi yollar soğuktu, tarlaların verimliliği geçmişe karışmıştı, yollarda yatıp kalkanlar birbirlerine komşu değillerdi şimdi. Evsiz barksızlardı bunlar, bekledikleri bir miras da yoktu, aileleri, toprakları olmayan adamlar, iş bulamamış işçiler, ordudan ayrılmışlar, yamaklar ve

karınlarını çöp tenekelerinden doyuranlar, ömürlerinde çalışmamış ve bundan sonra da çalışmayacak olan insanların meydana getirdiği bir orduydu bu ilerleyen. Hele bu sonuncusu, yani ömürlerinde çalışmamış olanlar, bu hayata boyun eğmez olmuşlar, hem çiftçilerin, hem de ırgatların yiyeceklerini yağma eder olmuşlardı.

Pete, bu insanların arasındaydı; onların bu durumu, onu St. Louis'deki işsizler kuyruğuna götürdü. Yoksa insan ya çalacak, ya orospuluk edecek, düştükçe düşecekti. Bu, ona göre değildi. Yenecek, yenilmeyecekti; üste çıkacaktı, ama buna başlamak için bile insanın yatacak yeri, ağzına atacak lokması olmalıydı. Ne var ki, bir işe dört adam düşüyordu, vurmaksa vurarak, ezmekse ezerek, bu dört adamdan birincisi olmalıydın. Ve sonunda, gene de eline bir şey geçmezse, ve son kuruşunu biraya yatırıp, bu arada yürüttüğün bir lokma ekmeğe kalmışsan, yaşamak için ağlama isteğin çoğaldıkça, fiyatını indirir, kendini daha ucuza, ve daha ucuza satardın. Günde yetmiş beş sente pis kokulu sülfür fıçılarında çalışmaya başlaması böyle oldu Pete'in.

Ve şimdi söylenecek türkü yoktu, oynanacak dans yoktu, yalnız ölmemek ve pazar günü yirmi beş sentle bira içmeye gitmek, orada kızlara göz etmek, yemek, demlene demlene içmek, ağızlarından dökülen vals nağmeleri yanı sıra büyük bira bardaklarının ahenkli tak taklarla masalara konuşunu dinlemek vardı. Paranın elverdiği tek eğlence buydu. Ama haftada dört buçuk dolarla geçiştirilen yaşantıdan, sürüp gitmesi ve de bir yere varması beklenemezdi. Açlıktan eriyordu. Çöktükçe çöktü, canavarlaştı giderek; ve bir canavar gibi miller kateden, işsizler ordusunu izledi, seslerini dinledi onların. Şimdiye dek yabancısı olduğu duygulardı yüreğine dolan.

Ama, sonra, bıçak kemiğe ha dayandı ha dayanacakken demiryolu acentaları geldi kasabaya. Eli kürek tutan herkese günde üç dolardan dört dolara kadar para verilecekti. Bölük bölük adam alıyorlardı işe. Bir meşale yanmıştı karanlığın en karardığı sırada. Haydi iş başına! Cennete yolculuk! Amerika batıya gidiyordu. Ve ister Yank, ister Mick, ister Hunky olsun pazıları güçlü, kafası zayıf herkese bilet bedavaydı. Bunu böyle söylediler, fıçılardan şarıl şarıl akan altın rengi birayla söylediler bunu böyle; ve Pete Altgeld kutlamak üzere tırmandı vagona.

XVI

GÜNDE üç dolara çalışıyordu. Kalabalık, sarı çayırların ufka kadar, daha doğrusu sonsuza kadar uzandığı batıya ve güneye gönderildi. Demirden yapılmış at, dörtnala gidiyordu, ilerliyordu ve adamların Pete'e söylediğine göre, orospu çocuğu Jay Gould'du oradaki kazanı yürüten, egzost borusuna benzeyen bilmem nesiyle. Ve County Mayo'da görmediği kadar İrlandalının sırtındaydı kazığının ucu. Pete, kimi çekiç hattında çalıştı, kimi taşıma, kimi de kürek hattında, ve bu hat, millerle uzayıp gidiyor, uzadıkça uzuyordu. Demirlerin birbirine vuruşu, tahtaya inen çekiçlerin sesi yepyeni bir türkü oldu şimdi. İşçilerin sesi gümbür gümbürdü, türkü söylüyorlardı:

Döşe hele, döşe hele
Elindeki çekiçle,
O demir öyle ağır ki,
Öldürecek seni de!

Raylar canlıymış gibi, on bin insan, üç yüz kömür vagonu, bir gezici genelev ve ölmek üzere düşüp uzananların alındığı bir hastaneyi itip duruyorlardı ileriye doğru. Birkaç milde bir kamplar beliriyordu. Bunları işletenler, yolları yapan şirketin adamlarıydılar. İşçilerin altı gün şafaktan akşamlara dek çalışıp kazandığını bir cumartesi gecesi yutuyorlardı; bir yudum içki bir dolar, kadın bunun yirmi katına... Geri kalanı da rulet, üç kâğıtla iskambil ve daha bir yığın kumar oyunu yutuyordu.

Bu konuda düşündü Pete. İşe başladığının ilk günü neden St. Louis'e meşalelerle adam topladıklarını, neden biranın su gibi aktığını, St. Louis'te verilen yetmiş beş sente karşı neden günde üç-dört dolar ödediklerini öğrendi. Her şeyden önce, yazın, bu gibi törenler savaş alanındakinden daha önemliydi; adamlar, sıcaktan sapır sapır dökülüyordu. Onların yerine başkaları alınmalıydı, adamlar bitkindi. Gün doğar doğmaz, beğendiğine yapışırdın; çekiç mi olur, kürek mi, yoksa kerpeten mi, ne gelirse kapar, göz gözü görmeyecek kadar karanlık olduğunda, bırakırdı. Demir yolları kıtayı baştan başa dolaşıyordu, ve adamlar hızlı yürümek zorundaydı.

Pete Altgeld gençti, güçlüydü; güçlü oluşundan gurur duyardı. İrlandalı işçiler, "Yavaş ol delikanlı, yoksa bu pis Kansas çayırının altına gömüleceksin," diye onu uyardığında, güler, onlara daha çok çalışabileceğini gösterirdi. Herkesin bildiği gibi İrlandalılar, büyükbaş hayvan gibi vagon vagon yolda çalışmaya gönderilirdi. Ve içlerinde Pete'in içinde yanan ve onu ötekilere üstün yapan ateş yoktu. İşte çalışabiliyordu. Geniş sırtı, bir deri yığını gibi adaleyle kaplıydı, o sert parmaklar, kendini bildi bileli bir alet tutmuştu. Her neyse, bir adam yaşlanmış da, öteki işçilerle boy ölçüşemez olmuşsa, bir kenara fırlatılması elbette doğaldı. Eğer düş gücün varsa demir rayların son hızla uçtuğunu görürdün, onları yere kakmaya erkek gücü gerekti. Bu İrlandalılar, çırpı gibiydiler, besinsizdiler ve on iki saatlik çalışmanın sonunda içkiden kalan paralarını alır, çıkar giderlerdi. İnsan üç dolar gündeliğine sahip çıksa, gözünü açıp kapayıncaya dek zengin olur çıkardı! Pete Altgeld sahip çıkacaktı parasına; bir değil, iki değil, her gün kaynayan güneşin altında bunu söyledi kendi kendine.

Sonra, bir gün, yanmaya başladı, bacakları lastiğe döndü. Onu bir alet kulübesine taşıdılar, şimdi de üşüyordu, zangır zangırdı. İrlandalılar, söz dinlemez misin gibilerden başlarını salladılar, bir yığın boş çuval altında uzandı orda. Soluk soluğa gelen doktor, gündeliği üç dolardan hastaneye yatırılmasını söyledi. Karşı koydu Pete. Ölürdü de gitmezdi.

"Elbette, elbette. Ölürsün." dedi doktor, "Sana, kimse tek lokma zıkkım getirmez buraya. Elbette cehennemi boylarsın çabucak!"

"Günde üç dolar! Üç dolar için ben bütün gün çalışıyorum."

"Doğru," diye onayladı doktor.

Ateş dilini gevşetmişti. Pete Altgeld paraya ilişkin bir şeyler daha geveledi ağzında. Para ona gerekliydi; para onu ta dünyanın tepesine çıkaracaktı. Hukuk eğitimi görecekti. Ömür boyu kürek sallamayacaktı ya! Parasını kuruşu kuruşuna bir kenara koymamış mıydı, ve şimdi geri istiyorlardı bunu. Günde üç dolar! Ölecekti de vermeyecekti.

"Peki," dedi doktor, "Ama burda ölemezsin. Burası şirket malı."

Doğrulmaya uğraştı, yıkıldı yere. Doktor, dışarda bekleyen iki çöpçüyü çağırdı. Onu hastaneye taşıdılar. Uzun, kontrplak bir barakaydı burası. Soydular Pete'i. Para, göbeğine sarılı bir kuşaktaydı. Kazıcıların biriktirdikleri paraya gelince, şirketin saçmalığa dayanası yoktu; paranın hepsi muhasebeciye verildi. Hepsi altmış dolardı. Yirmi günlük bakım

bedeli olarak deftere işlediler altmış doları. Ama sonra beşinci günde, Pete Altgeld ölecek gibi göründüğünde, on yedi doları, bir tabut ve en az üç metre derinliğindeki bir mezar için mezarcıya ayırdılar. Ne var ki iyileşmeye başladı Pete, ve sonuna dek dayandı. Ayağa kalktı, çekingen adımlarla da olsa yürümeye başladı. Şöyle böyle on kilo vermişti ve şiddetli baş ağrısı çekiyordu. Ayrıca meteliksizdi. Onun grubu yirmi mil ilerlemişti; hastane başhekiminden oraya gitmek için bilet istedi.

"Nereye?" diye sordu başhekim.

"İşin başına."

"İşin mişin yok senin." dedi. "Çalışacak durumda değilsin. Hem cesetlere günde üç dolar verilmiyor burda."

Yakardı. İrlandalılardan daha iyi çalıştığını anımsattı adama. Ustabaşısı, onun en iyi işçilerden biri olduğunu söylememiş miydi?

"Sana bilet veremem," dedi başhekim kesinkes. "Grubuna katılmak mı istiyorsun, yürü öyleyse."

Pete, rayların yanı sıra yürümeye koyuldu. Gölgede yirmi beş dereceydi sıcaklık, ama gölge de yoktu. Bir süre sonra, uçsuz bucaksız çayırlar bir kükürt denizi oldu, yükselip alçalmaya başladı Pete'in gözünde. Alet kulübesine varabildi emekleye emekleye, karanlık olana kadar yattı orda öyle, uyudu. Geceleyin çıktı, yürümeye başladı gene. Yemekhanede uykulu ahçıdan yarım ekmek ve bir parça sosis koparabildi. Şafak söktüğünde eski kampına varmıştı. İşe gelmekte olan İrlandalılar, gözlerini ovalayıp şaşkın baktılar ona. "Güçlü adam," diye başlarını salladılar; ama kinsizdi sözleri; Pete, kendini görebilseydi, anlayacaktı sebebini, bakılası hal yoktu üzerinde. Ustabaşıyı buldu, eski işine dönmek istediğini söyledi; adamın tepkisi cebinde hazırdı:

"Yaramaz, Pete."

"Ne yaramaz?"

"Sen. Sen hiçbir işe yaramazsın. Burdan çekip gitsen, kuzeye yollansan Pete? Burası sıtmanın vatanı."

"Param yok," dedi Pete. "N'olur, n'olur efendim, verin şu işi bana. Evet deyin."

"Biraz dinlen de, düşünelim, haydi..."

"Bir şeyim yok. İnanın bir şeyciğim yok. Koşun işe beni de görün, bir şeyim yok."

Ustabaşı omuz silkti, gidip grubuna girmesini söyledi başıyla. Ama İrlandalı işçiler ayarlarını bulmuşlardı. İki saat boyu başa baş gitti on-

larla; sonra dizleri büküldü, olduğu yere yığıldı. Gölgeye taşıdı üç beş kişi Pete'i, ve o gece, ustabaşı gerisin geri dönmesi için bedava bilet verdi ona. Ustabaşı bir güzel de nasihat verdi:

"Çek arabanı, yoksa ölün kalacak burda."

Savaştayken, korku duymuştu, ama onu şimdi saran korkudan değildi o korku. Yirmi ikisine girmişti, gençliğinin en iyi çağıydı, çalışma gücü gitmişti, ve işi bitmiş bir alet gibi fırlatılmıştı bir yana. Şu koskoca dünyada, metelik veren kimse yoktu Pete Altgeld'e. Ölmüş müydü, kalmış mıydı, kimsenin umurunda değildi. Toplumun kuralları vardı, bunlara uymayınca da sırtını çevirdi Pete'e. Şimdi bir serseriydi, kopuk bir sokak yaratığıydı. Kuzeye yürüdü, üstü başı liğme liğmeydi; saçı sakalı birbirine karışmıştı. Gücü kuvveti yoktu, hiç yoktu hem. Bir çiftlikte çalışmaya başlasa, sıtma yakasına yapışıveriyordu. Yiyecek dilendi; bunu ne yapmıştı ömründe, ne de yapacağını aklından geçirmişti, ama bu gövde taşınmak istiyordu, yaşamak istiyordu, bu isteğe uymak zorundaydı. Ahırlarda ya da tarlalarda uyudu, sabahları, her yeri tutuk, ağrılı ve umutsuz uyandı. Kuzeye giden yollarda, oklar gibi düz, kesişen yollarda yürürken, eski düşleri yürümeye başlardı önünde kimi vakit; ve gerçeğin olanaksızlığından, kendi gücüne inancı doğardı, ama düşleri, ilaçlarıydı şimdi, tasarıları değil. Tek bir tasarısı vardı. Ölmemek.

Karşılaştığı insanlar kimi insancıldı, kimi insafsız, ve kimileri de herkes gibi. Kimi onu tüfekle karşıladı. Çünkü görünüşte, toplumun silkip attığı bir vahşi yaratıktı, onu böyle canavara çevirenlere nişan almış, onlara düşman bir yaratık. Ama ona kapılarını açanlar da vardı, ve Kansaslı bir aile, iyileşinceye dek bakmıştı ona gene hastalandığında, yemek, yatak vermişlerdi bir süre için bile olsa. Daha dün ellerinde avuçlarında bir şey yoktu çünkü bu ailenin de. Miras da yememişlerdi, güçlerinden başka şeyleri yoktu ve tek bu güçleriyle batıya göçmüş, yerleşmişlerdi. Ama gene de kanun kanundu, boyun eğdiler ve Pete'i kendi yoluna salıverdiler. Kansas'ı geçti, Missouri'ye vardı; bu yolculuğu kışa rastlasaydı sonuna eremez, ölürdü. Neyse ki yazdı. Tepenin ardındaki umudunu yitirmemeyi, ilerlemeyi başardı. Gene de, günler geçtikçe bu umut bile azaldı. Gençlik gücü, tüm gücü, gitti kayboldu. Şimdi hem geçmiş, hem gelecek birbirine karışmış, duygusuz, anlamsız, amaçsız, allak bullak bir biçim almıştı. Onu ayakta tutacak bütün kaynaklar kuruduğu halde, gene de yoluna devam etmesini sağlayan bir dürtü vardı: yaşama hırsı.

İkinci Bölüm

YENİ DURUM

UYANMA olayı, bir bakıma yeniden doğmadır; örneğin, ilkel insanların uykudan küçük ölüm, ve ölümden uzun uyku diye söz ettikleri gibi. Gece, beyin gevşer; amansız bir uğraşın ürettiği binlerce düşünce zinciri un ufak olur; bir yerde, bir ayıklama, arıtma vardır. Sabahla gelen düşler bile yeni bir dünya üzerinedir. Ve bu sabah, yargıç uyandığında, düşü yalnız bir an için sarstı onu, heyecanlandırdı, sonra anıların oyuklarında battı kayboldu hemen. Herkesin yaptığı gibi, geride kalanlara baktı şöyle bir: geçmişte bir yüz, yürüdüğü uzun bir yol, korkunç bir olay; ama, düşlerin mucizesi, insanlara hiçbir şeyin değişmez olmadığını kanıtlamaz; korku bir anda yok olur, ve gün ışığı, hayatın güzelliğine tanıklık eder. Uyandığınızda, başka tanıklar da olduğunu görürsünüz; sıcak bir yatağın yumuşaklığı, bir annenin çocuğunu göğsüne bastırışı gibi sizi saran bembeyaz çarşaflar, kuştüyü yastık, sonbahar rüzgârının serinliğini tutan tüylü battaniyeler. Evet, doğru, kimileri başka türlü uyanır; belki, sert, soğuk toprağın üzerinde, bir hapishane hücresinin kerevetinde, çıtır çıtır bir mısır kabuğu çuvalı üzerinde, böceklerin fink attığı bir döşemede... Kimileriyse uyumanın tek kurtuluş olduğu korkunç bir hayata açar gözlerini. Ama Yargıç "Tanrı yardım etti," sözüne inananlardan değildi. Onu bulunduğu yere getiren yolu gözü önünde canlandırdı; evet, ara sıra yardıma bir el uzandığı olmuştu, doğruydu; ama inanıyordu ki, çizmeyi ayağa geçirecek güçlü eller, kendi elleriydi, durup dururken Tanrı'ya şükretmek, haksızlık olurdu.

Ona göre, uyanmadan sonraki anlar, küçük bir ölümden sonraki, küçük bir yeniden doğuştu, pencereyi yarıp odaya dolan gün ışığı, hayatla yeniden kucaklaşmaydı. Acelesi yoktu, sabahın çok erken saatleriydi

daha, öyleyse biraz yaşayabilirdi gönlünce. Bir o yana, bir bu yana döndü, gözlerini bir açtı bir kapadı, bir hayvanın rahatlığıyla gerindi, esnedi; yatağın onu saran yumuşaklığı içinde, ilk uyandığımızda, ya da çok güçsüz olduğumuz vakitler duyabileceğimiz o harikulade heyecanla ürperdi. Yeniden başlıyordu yaşamaya. Ne hepten geçmişteydi, ne hepten şu uyandığı sabahta. Bir çırpıda birçok şey oluverdi; çiftlik işçisi, Pete Altgeld, umudun olmadığı yerde umut arayan, aylak, bozguna uğramış Pete Altgeld, zafer kazanan Pete Altgeld. Değişikliğin başlangıcı gözünün önüne geldi; hastalığı ve umutsuzluğunun arttığı sırada ona iyi davranan insanlar bulmuştu. Yardım eden, yiyecek veren insanlar. Yaşamaya başlamak güzel şeydi, insanın bilinçlenmesi güzel şeydi. Tedirgin edici olayları yalnız geçmişte aramak güzel şeydi.

II

KAPI ardından sesler geliyordu:

"Sus be! Yargıcı uyandıracaksın!"

"Senden başka bağıran var mı, durmadan susun diye bağırıyorsun."

"Sus!"

"Sen sus."

"Senin dırdırını çekecek değilim."

"Öyle mi, haspam? Ben de senin çeneni dinleyecek değilim!"

"Hizmetçi olup da sürtük olmayan tek insan görmedim. Sürtük, sen de!"

"Affetmişsin sen onu. Bana düdüğünü öttürmeye kalkma. Burayı babanın evi mi sandın?"

"Foyalarını meydana çıkaracağım."

"Öyle mi? Benim de iki çift sözüm yok değil hani..."

"Unutma ki ben bu evin uşağıyım. Haydi, mutfağa yollan. Duydun mu? Haydi marş!"

Yargıç, karısının giyinme odasının kapısının açıldığını duydu; kadın çıktı, "İkiniz de aşağı inin ve bu Allah'ın belası kavgayı kesin," dedi.

Yargıç yatağında doğruldu. Hayat karışıktı, ve hizmetçi sorunu bile basit değildi. Onu neyin tedirgin ettiğini anladı şimdi. Bugün, 1887 yılı Kasım'ının on biriydi.

III

YARGIÇ, yorganı attı, ayaklarını şöyle bir oynattı, sallandırdı karyoladan aşağı, sonra terliklerini buldu ayakları. Pencereye yürüdü ve güneşli Chicago sabahına baktı. Kasım, Chicago'da iyi geçer. Soğuktur, güzeldir, temiz bir aydır kasım. Ağaçlar yapraklarını dökmüştür. Güneye göçmeyen kuşlar canlı ve çeviktir. Daha şimdiden, saat yedi bile değilken, insanlar yola düzülmüş, işlerine gitmekteler. Şurda bir polis yerini almış bile. Bira arabası tıngır tıngır geçiyor bir yerlerden. Dünyada işler yolundaydı. Yargıç ürperdi bir an, bir bornoz geçirdi eline, sarındı.

Bu sabah öteki sabahlar gibi değildi. Seslere, kokulara daha duyarlıydı yargıç, sıcağı soğuğu daha bir çabuk duyuyordu teni. Bu odanın dört duvarı o her günkü dört duvar değildi onu saran. Patlamaya hazır bir öfke vardı içinde, ve her şey, öfkesine öfke katıyordu bu sabah. Duvarda asılı duran Daniel Webster'in resmine baktı. Ne aptal, ne anlamsız bir süstü bu yatak odası için! Ne duruyorum, fırlatıp atsam ya şunu! Kara Daniel, cehaleti gibi kapkara Daniel! Hele şu sandalyenin oyması, ne çirkin şeydi o; duvar kâğıdı, yerdeki halı, hepsi, her şey öfkesini kabartıyordu bu sabah. Öfkesini kendi çağırıyordu, ne vardı sanki... Sinirlenmemeye zorladı kendini. Bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı odada. Gerindi bir iki. Kollarını savurdu havada, pencereyi açtı ve soğuk sabah havasını doldurdu ciğerlerine, ama soğuğun verdiği ürperti de hoş gelmedi, bayağı üşütüyordu bu sabah; pencereyi çabucak kapadı, yatağına oturdu gene, sakalını sıvazlamaya başladı. İyice uyanmamıştı daha. Mahmurluğu geçmiş değildi. Bir tas soğuk suyla sabuna bakıyordu bundan kurtulmak için ama, yargıcın bu işe yanaşası gelmemişti daha. Duyduğu tedirginlikten başka bir şey düşünemiyordu. Bu özel günde asıl yapmak istedikleri kafasını karmakarışık etmişti; şöyle bir düşünüp yerli yerine koymak istedi her şeyi.

Eski ve güvenilir bir kaçamağa sığındı; bir yargıçtı ve yargıçlardan nefret ederdi. Hele şimdi her zamankinden daha çoktu nefreti. Bu aklına gelen güldürdü onu işte. Sabahtan beri ilk kez dudakları kıvrılıp büküllüyordu. Baktığı bir davanın ana hatları belirdi kafasında gene; en

azından beşinci kez yaşıyordu duruşmaları. Söylemesi gereken acı ama doğru kanısını geçirdi aklından. Onu bir söyleseydi, bütün Chicago haftalarca bu sözle çalkalanacaktı. —Yargıç Altgeld geçen gün şöyle dedi...— Ama susmuştu yargıç, çünkü bu yargıya vardığında iş işten geçmişti. Sonra, bu bencilliğine kızdı, düşüncelerinden sıyrılmaya zorladı kendini, anılarının karanlıklarına daldı.

Unutulmaz anıları vardı; bu anılar, istese de, istemese de, dimdik duruyorlar ve ikide bir, hem de alışkanlık derecesinde ortaya çıkıyorlardı. Askerliği sırasında yaşadığı o korkunç, o kötü günü, asla unutamazdı. Oysa altı üstü yağmurlu bir gündü, o kadar; ama gene de bitmeyen ve akla geldikçe yeniden yaşanılan kötü bir gündü; her şeyden çok da bu kötü günü anımsardı. İnsanın bir amacının olması gerektiğine inanırdı. İnsan istemeye görsün, yapamayacağı şey yoktu dünyada. Çocukluğunda da böyle gururlu, böyle inançlı değil miydi? Babasının karşısında suskun dikildiği günler, bu suskunluğun bir gün yırtılacağını ve günün birinde bu sefil, çirkin çocuğun büyük adam olacağını duymuyor muydu içinde? Ama sözgelimi hasta, ateş içinde yanarken demiryolu yapımından ayrılıp, kuzeye doğru yürürken, hiç bilmiyordu geleceğin ona neler getireceğini. Evsiz barksız, işsiz bir serseriydi o vakitler. Hastaydı üstelik. Bir çiftliğe gelip boğaz tokluğuna çalışmak istediğini söylediğinde, hasta bir sokak serserisiydi.

"Ama hasta bir insan nasıl çalışır?" demişti Cam Williams.

Nasıl unuturdu Cam Williams'ı! Hayır, hasta bir adam çalışamaz; o ateşli kırık dökük haliyle alay edercesine pazarlığa girişmişti çiftçiyle. İyileşirseydi, hasta günlerinin acısını çıkaracaktı; sağlıklı olduğu vakit, elinden kuş uçmaz bir işçiydi, demiryolunda nasıl işçi olduğunu gitsin ustasından sorsundu çiftçi.

"Ya ölürsen?" dediydi çiftçi. Ama yalancı çıkmadı hasta serseri, bir damla kandırılmış olmadı çiftçi. İyi insanlar da vardı; insanları seven insanlar da vardı. Yargıç bu kimisinin hamurunda olan insan sevgisini tam anlamış değildi doğrusu, ama ne olursa olsun, vardı, ortadaydı, tek bunu biliyordu işte. Yoksa neden durup dururken sorumluluk yüklensindi çiftçi, onun karnını doyursun, sıcak yatak versindi ona?

Her şey bu çiftlikte başlamamış mıydı? Iowa'da, Savannah'ın banliyösündeki bu çiftlik değil miydi hayatını değiştiren? Yok canım, di-

yordu bir an, o çiftlik olmasaydı başka çiftlik olacaktı. Değil mi ya? Başarmanın püf noktası, insanın güçlü ve kararlı olmasıydı. Kısmetin anahtarı nah burda, kafasında ve kendi avuçlarının içindeydi; ve bu insansever adamın mantıksız insancıllığının altında ezilmeye gelemedi yargıç; başarıya giden yola çıkmak için bir serüvenler treni aradı. Anıları bir bir, dizi diziydi önünde. Bir yığılıyorlardı tek noktaya, bir ayrılıyorlardı bölük bölük. Bugün, 11 Kasım 1887 günüydü; işte durup dururken anılarına gömülmesi, bu sabahın 11 Kasım olması yüzündendi. Ondan daha kötü, daha çirkin, daha az yetenekli, daha berbat bir çocukluk yaşamış, böylesine zor dayanılır bir eğitim görmüş insan var mıydı? Bütün bu kötü koşullar içinden geliyordu. Ve başlangıçta, yukarı çıkmadan, aşağılara taa dibe inmişti. Cam Williams'a mı şükretmeliydi yani? Ona kalsaydı, Pete Altgeld, John Peter Altgeld, Yargıç Altgeld ömür boyu çiftlikte kalabilir, ömür boyu bir emekçi, belki de en sonunda bir çiftçi olabilirdi. Bunu da hesaba katmak gerekti değil mi ya! Oysa insan dediğin doymak bilmez, durmadan daha çok şeye sahip olmak, daha iyi yaşamak ister; dünyayı döndüren de insanoğlunun bitmek tükenmek bilmeyen doymazlığı değil mi? Çiftlik işçiliğinden Savannah'ya gitti, öğretmenlik yaptı, ama iş bununla kalmadı; gelirini çoğaltmak için bir yandan da çiftliklerde çalıştı. Yalnız insanları tanımakla kalmadı, onları kendine hayran bırakan nitelikler edindi. Halkın ilgisi, sevgisi sayesinde, kente savcı seçildi ve bu da şans eseri değildi.

Yargıç, yatağında oturmuş, ellerine, güçlü, becerikli, amaçlı ellerine bakıyordu. "Kendim yaptım her şeyi," dedi. "Ve bir daha, bir daha yapabilirim."

Ona bir şey veren olmadı. Taa aşağılardan başladı hukukçuluğa; en basit davaları bile küçümsemedi, gururunu incitmedi sıradan işlerle uğraşmak. Seçimde de kendi savaşını kendi yürüttü; kimseden yardım dilenmedi. Iowa Eyaleti'nin Merkezi Andrew'ya savcı olana kadar bütün engelleri tek başına aştı. Kim demişti Granger treninin işçi vagonuna tırmanan bu serserinin amaçsız, ilkesiz bir adam olduğunu? Yürüyen ayakların dibinde sıçrayan fareler olacak elbet. Ama bugüne bugün bir savcıydı, ve hiçbir farenin üstüne basmamıştı savcılığa yükselmek için. Daha on iki yaşındayken biliyordu günün birinde büyük adam olacağını.

Amacı vardı çünkü, ve onu elde edeceğini biliyordu. Bunu o vakitler, çirkin ve aptal olduğunu söyleyenlere söyleseydi, inanırlar mıydı acaba? Orada, Iowa'da belediye başkanı olarak kalabilirdi; kimse ona işi yüzüstü bırakıp Chicago'ya gitmesini söylememişti. Kendi yaptı her şeyi; ileriyi, yolunu adım adım gördü ve yürüdü başına buyruk.

Ve şimdi, Chicago Yargıcı Altgeld'di. Cam Williams değil! O kahrolası hümanistlerden değil! Gene de, bütün bu düşünceler treninin, yıllar önceki basit çiftçinin iyiliğine karşı çıkışının, bugün Albert Parsons ve ötekilerin öleceği, birkaç saat sonra, boyunlarından asılı, cansız sallanacakları gerçeğinden doğduğunu kendinden gizleyemiyordu.

IV

ALIŞKIN hareketlerle giyindi.

Arkadaşı, kumarbaz Joe Martin, "Pete, sen tanıdığım Yankeelerin en belalısısın, iliğine kemiğine kadar hem de," demişti. Bazı alışkanlıkları vardı, bunlara tipik Alman özellikleri denebilirdi. Kimi şeylerde gereğinden çok biçimciydi; ona göre eşyaların ve insanların belirli yerleri vardı. Şimdi, giyinirken, her zaman yaptığı, alışılmış şeyleri yapıyor olmanın verdiği rahatlık içindeydi. Karısı kapıdan başını uzatıp, "Hazır mısın şekerim?" diye sordu.

"Birkaç dakika sonra evet," dedi yargıç. "Ben de acıktım."

"Yumurta mı istersin çörek mi?"

"Çörek istiyorum," diye yanıt verdi yargıç başını sallayarak.

"İyi ama balımız var mı bilmem."

"Öyleyse tereyağlı olsun, tereyağın nesi var efendim! Çörek yemek bala mı bağlı yani? Benim çocukluğumda çörek mörek ancak düşte yenebilirdi, yaa düşte."

"Peki," dedi karısı. "Tereyağlı olsun. Dün taze tereyağı almıştım."

Yargıç küçük gümüş makasını aldı, aynanın karşısına geçti, sakal bıyığı düzeltmek gerekiyor muydu, baksındı. Bir kıl burdan, bir kıl ordan, dünyayı değiştirirdi. Aynadaki görüntüsünü beğendi, bütün o anılar geçidinden sonra o vakur ve kırk yaşında yakışıklı hukuk adamını sey-

retmek güzeldi doğrusu. Kısa kesimli sakal ve bıyık yüzüne bir vekar veriyor, çenesinin kusurunu örtüyordu; bununla birlikte, sakal, kimi erkeklerde olduğu gibi, onu yaşlı göstermiyordu. Bıyığını, dudağının yarığını örtecek biçimde bırakmıştı. Yüzünün görünümünü öyle bir değiştirmişti ki, şaşılacak şeydi doğrusu. Aslında onu uzun zamandır ve yakından tanıyanların bile kusurlarından haberleri yoktu; hem kendi bile aklından silmişti çirkin olduğu kanısını. Biraz da zayıfladığından, incelmişti yüzü; bunun da katkısı oluyordu yakışıklılığına. İyi bir berber o dikine büyüyen saçları büküp alnı üzerine getirmeyi başarmıştı sonunda. Hep böyle tarıyordu saçını, biçimli kaşlarının bütün etkileyiciliğini ortaya koyuyordu. Neyse, neydi, uzun sözün kısası, görünümüne diyecek yoktu; ona engel olacak bir çirkinliği yoktu yani; evet, boyu istediğince uzun değildi uzun olmasına, ama kısa boylu insanların daha iyi savaştığına inandırmıştı kendini.

Sakalını bıyığını düzeltti aynada, şöyle bir tarafsız gözle baktı kendine, bütün erkeklerin sabahları aynaya baktığı gibi: ve çirkin bir yüzü bu hale sokmanın başarı olduğuna karar verdi. Hem öyle bir başarıydı ki, istediği kızı sonu sonuna elde etmesine kadar vardırmıştı işi. Bu aklına son gelen, günün o tedirgin edici düşüncelerini sildi süpürdü. Hikâye anlatmaya eğilimi vardı, ve günün birinde, aşkının ve serüveninin öyküsünü yazacaktı. Değme yazarların, parayla yazdığı hikâyelerden aşağı kalır yanı yoktu onunkinin.

Gene kötü günlere dayanan bir hikâye bu. Çok çok önceleri, Ohio' da öğretmenlik yaptığı vakitler, Emma Ford adlı bir kıza âşık oldu. O vakitler ne halde olduğunu anımsamak, kızın ailesinin neden ona metelik vermediğini açıklar elbet; ama ona öyle geliyordu ki, kızın gönlü vardı bu işte. Çocukluk aşkı, hayatta değer verdiği şeylerin başında geliyordu. Kız, onunla birlikte yürüyen bir gölgeydi; yalnızlığının bir parçasıydı, katı toprağa arka üstü uzanıp yıldızları seyrettiğinde, o tarif edilmez sancının parçasıydı. Bu, ömründe bir tek kadın sevdi demek değildi; kadınlar, ona göre, güzeldi, istenmek, sahip olunmak için yaratılmışlardı. Ama pek çok kadın vardı, ve hiçbir şeyi olmadığı ve her şeyi istediği zamanlar ona doygunluk veren tek o kadın olmuştu. Onun için, otuz yaşına gelip de, iyi bir gelecek, biraz mal, mülk, ve elbette biraz mevki sahibi olunca dönüp kızı gene istemesi şaşılacak bir şey değildi.

Kız da uzattı elini ona. Bu uzun boylu, güzel, iyi eğitim görmüş kız, verdi elini Pete Altgeld'e, mirastan mahrum edilmiş, her şeyini alınterine borçlu Pete Altgeld'e. Kimi insan küçümseyebilir bunu ama Pete Altgeld aklından geçirmez böyle şeyi. Emma'yı herkesten iyi tanır o. Onundur Emma, sabahları, gündüzleri, geceleri onundur. Her kula nasip olmaz böylesi.

İşte, böyle aynada şurdan bir kıl, burdan bir kıl keserken, bugünün ne çekilmez bir gün olduğunu unutabilmişti. Emma Ford'un kocası, sahibi olmasaydı böyle mutlu olmayacak, bu rahatlığı kolay kolay duymayacaktı. İyi bir karısı vardı, çocukluk aşkıydı, en iyi aşkı, en uzun süren aşkıydı. Erkeklerin ona şöyle bir gözü ilişip, sonra dikkatli dikkatli bakışları çakıldığında, büyük bir sahip olma gururu duyardı; işte bu kadın benim kadınım diye böbürlenirdi içinden. Bir erkek, sahip olduğu şeylerle vardı, değil mi ya? İşte, kendi evindeydi, bu koca granit taşlı ev onundu; Chicago'ya geleli daha on iki yıl olmuştu, başarısı küçümsenecek başarı değildi. Aslında, kent de onunla birlikte gelişmiş, onun o acımasız, yaratıcı çabasıyla büyümüştü.

1875 yılında neydi Chicago! İşte, Amerika'nın garip zaferi, bir uçtan bir uca demiryolu! Batıdan ve Güney Batıdan, kanları akıtılmaya, bağırsakları deşilmeye ve yerli yerlerine gönderilmeye milyonlarca büyük baş hayvan geliyordu. Çılgın bir kan dökme illeti kenti sarmış bir buluttu. Kömür güneyden geliyordu, demir kuzeyden, keresteler göllerde taşınıyordu. Beş yüz mil uzunluğunda terk edilmiş caddenin bir adımı buz, bir adımı çamurdu. Ve sayısız kulübelerle fabrikalar kalıp gibi birbiri ardından serpiliyordu oraya buraya. İşte, güç, başarı, servet ve amansız enerji doğmuştu. Batıdaki tepelerden at arabalarının yanı sıra, sığır sürüleri gelmişti. Doğudan, güneyden, batıdan, denizlerin ötesinden, yüz binlerce işçi, —Yankeeler, Anarşistler, Almanlar, İrlandalılar, Bohemyalılar, Yahudiler, Slavlar, Polonyalılar, Ruslar— katı, çaresiz insanlar, hayatta kalabilmek için dişlerini tırnaklarına geçirmiş insanlar akıyordu kente. Bir işe iki insan düşüyordu. Birbirleriyle kavga eden insanlar, ve bunlarla kavga eden başkaları vardı. Yeni tür bir devdi bu, imparator, kral, milyonlarca, yüz milyonlarca doları olan bir adam! Ve kan dökülüyordu, şiddet kasırgasıydı sürüp giden. Dünyanın

hiçbir yerinde şimdiye dek görülmemiş bir kargaşaydı bu; gene de, Chicago, dünyanın dört bir bucağına, daha erkek, daha çok erkek diye yalvarıyordu.

İşte böyleydi onun kenti, onu yapan ve onun eseri olan kent, işte buydu. Erkeklik, malına sahip çıkmayı gerektirirdi; sahip olduğu şeylerle vardı bir insan.

V

KAHVALTIYA indi; merdivenin alt basamağında karşıladı karısı onu.

"Ne güzel bir sabah, değil mi, canım?"

"Güzel bir gün... Evet, güzel bir sabah," dedi yargıç.

Gri bir etek, ve pırıl pırıl, temiz, ütülü bir beyaz bluz giyinmişti Emma. Taptazeydi; sabahlar gibi taze, güvenli. Onu tek kelimeyle anlatmak gerekirse, dengeli demeliydi. Onun bunun, Emma'nın çocuksuzluğundan ve yargıç gibi bir adamın çocuksuz oluşunun ne yazık olduğundan söz ettiği kulağına gelince, deliye dönerdi öfkeden. Ne anlarlardı onlar evlilikten ve erkeğin karısından beklediklerinden?

Masaya otururken baktı ona gene, başını sallayarak her şeyin güzel olduğunu söyledi; karısının gülen yüzünü gülümsemesiyle yanıtladı. Her sabahki gibi, gazetesi tabağının yanındaydı. Bir yandan gazeteyi açarken bir yandan da elma püresini kaşıklıyordu. "Krema?" diye sordu karısı. Başıyla evet dedi yargıç. İri siyah puntolu yazıyı okudu gazetede: ANARŞİSTLER BUGÜN ÖLECEK. Bir kaşık aldı elma püresinden. ANARŞİSTLER BUGÜN ÖLECEK.

Karısı Emma, yoğun, sarımsı kremadan döktü meyvesine o okurken. "Nihayet, bir buçuk yıldan sonra anarşistlerin davasına "son" yazılacak ve vatandaşlar derin bir soluk alıp, yataklarında derin ve güvenli uyumaya yeniden başlayacaklar. Bütün karşı çıkmalara rağmen, kararı onayladığımızı belirtmek isteriz..."

Karısı, "Ne oluyor?" diye sorarak kesti okumasını.

"Ne ne oluyor?"

"Yemek yerken okuman," dedi Emma, "Pek hoş olmasa gerek. Sindirimin için de hiç iyi olmaz, ve elbette hiç de kibar bir davranış değil."

"Kibar?"

"Kısacası ayıp yaptığın, Pete."

Nezakete gelince karısının sözüne karşı çıkmazdı.

Böyle şeylerden anlayan arkadaşları karısının kusursuz beğenisine hayranlıklarını belirtmişlerdi. Nezaket ve beğeni konusunda, küçük, dikkatlice derlenmiş ve büyük zorluklarla kazanılmış bir dağarcığı vardı yargıcın. Kendinde olduğu kadarı ona yeterdi, fazlası gereksizdi. İlk resmi yemek daveti daha dün gibi aklındaydı; çatalı bıçağı birbirine karıştırmış, beceriksizleşmiş ve herkesten sonra, hem de zar zor bitirebilmişti yemeği.

"Affedersin," diye başını salladı. "Yalnız..."

"Faydasından çok zararı var ayrıca bana kalırsa. Uykudan kalkalı daha bir saat bile olmamışken, dünyanın ne berbat olaylarla dolu olduğunu bilmenin ne gereği var, anlamıyorum."

"Çok az, herhalde," diye onayladı Yargıç; gazeteyi katladı, meyve püresine daldırdı kaşığını.

"Anarşistler mi?" diye sordu karısı.

"Evet," dedi, duraladı. "Bugün ölecekler. Asılacaklar bugün."

Emma, kahvaltı eden kocasını seyrediyor, onu kendisinin ve dostlarının sandığından iyi tanıdığını düşünüyordu.

Onun yüreğinde yatanı, içinden geçenleri iyi biliyordu. Söylediklerini olduğu kadar söylemediklerini de anlar, bazen Yargıç hırçınlaşıp bunları dışarı vurunca, karısı olmanın verdiği hakla onun içindeki ikiliğin bir ucunu ateşli bir biçimde savunarak onunla tartışırdı.

"Hüküm giydikleri epey oluyor... Bir yılı geçti mi ne..."

"Hemen hemen on altı ay."

"Ve her hak tanındı onlara," dedi Emma ürkek ürkek. "Halk, anarşistlerin sözünün edilmesinden bıktı sanırım. Onları konuşmaktan usandılar artık bana kalırsa."

"Öyle mi?"

"Bana sorarsan öyle," dedi Emma, gene ürkek ve dikkatli. "Senden duyduğum kadarıyla Pete, tarafsızca yargılandıklarını sanıyorum."

"Ben öyle sanmıyorum," dedi Yargıç.

"Fikrini değiştiriyorsun," dedi karısı, gülümsedi. "Tarafsız bir mahkemede yargılandıklarını söylemiştin, hem de çok tarafsız, görülmemiş derecede tarafsız. Aynen böyle söylememiş miydin?"

"Evet."

"Ve de tüm yargıtay haklarını kullandıklarını?

"Evet."

"Ama fikrini değiştiriyorsun şimdi, öyle mi?"

Hizmetçi, fırından çıkmış çöreklerle girdi. "Perdeleri aç lütfen," dedi Bayan Altgeld. "Güneş girsin içeri."

Hizmetçi çıktıktan sonra yanıt verdi yargıç:

"Evet, fikrimi değiştiriyorum, Emma. Bunda utanılacak bir şey olduğunu da sanmıyorum. Hayatta fikir değiştiren tek ben miyim sanki? Güç dönerim dediğimden, evet, ama kimi vakit dönerim işte."

"Ama onlar anarşist."

"Ya da sosyalist, ya da komünist. Kesin bilmiyorum ne olduklarını. Çok bir şey fark etmez bu bence."

"Doğru. Ama hiç olmazsa bomba sesi beklemeden rahat uyuyacağız yataklarımızda."

"Emma!"

Kocasının öfkelendiği zamanki tavırlarını pek iyi bilirdi. Sustu ve onun tabağına bal uzattı. Yargıç çörekleri yemeye başladı.

"Güzel mi?" diye sordu.

"Çok güzel. Şişmanlıyorum da. Emma, şuraya bak, şu lanet olası gazete..."

"Küfür etmeni istemiyorum," diye sözünü kesti Emma.

"Biliyorum küfür etmemeliyim, özellikle kahvaltıda. Ama, şuraya bak: *...vatandaşlar rahat bir soluk alıp, yataklarında rahat uyuyabilirler...* Aynı sözcükler. İnsanların koyun gibi konuşmasını istemiyorum. Bazı kişiler düşünmeli."

"Bana koyun mu diyorsun?"

"Hayır, hayır, hayır. Ama niçin yargılandılar? Anarşist olduklarından mı, komünist olduklarından mı, yoksa sosyalist olduklarından mı? Hayır! Bombayı attıklarından. Bir yıldır bu bomba hikâyesi çileden çıkardı bizi. Ama onları suçlu çıkaracak delil yok."

İşte şimdi konuyu açtı Emma. Ağzını açmayacaktı, içinde tutacaktı dilinin ucundakini; böyle tasarlamıştı. Elinde bir bomba vardı, patlamaya hazırdı. Bilmiyor değildi kocası, ama kulağıyla da duydu işte. Ölmek üzere olan bu insanlara bir hak daha tanınmasını isteyen dilekçeyi altmış bin Chicagolu imzalamıştı; aralarında çok ünlü kişiler vardı, ama John Peter Altgeld adı eksikti. Çok olağan bir şey söylüyormuş gibi, "Öyleyse," dedi. "Neden dilekçeyi imzalamadın? Goudy imzaladı, Brown imzaladı, ama sen imzalamadın."

"İmzalamadım," diye doğruladı Yargıç.

"Şimdi getirseler imzalar mıydın?"

"Bilmiyorum."

"Öyleyse, onların suçsuz olduğuna kesin inancın yok. Dayandığın ilke nedir?"

"Bilmiyorum. Benim ilkelerim mi olacaktı yani? Eski halimi biliyorsun, Emma, çok eski günlerimi biliyorsun. Beni ilke sahibi yapacak bir hayatım mı oldu ki?"

Burda durdu, daha söz etmemeliydi böyle. Geçmişten böylesine çocukça söz ettiğine utandı. Kahvaltısına döndü; hayır, canı daha yemek istemiyordu.

Neyse ki Emma kahvesini koydu. "Teşekkür ederim," dedi yargıç, küskündü sesi; ama birden kansının ona acıdığı düşüncesiyle öfkelendi. Dilekçe konusunu açtığına pişmandı Emma. Ama kimsenin acımasını istemiyordu yargıç; doğru olanı yapmıştı, böyle söylemeye çalıştı kendi kendine, ama hayır, beceremedi, iğnelenmiş balon gibi sönüverdi yargıç, arkadaşı, kumarbaz Joe Martin, "insan kazanmak için oynar. Fişleri saymaz," derdi; ne akılsızca söylenmiş bir sözdü bu! Joe Martin; aşırı bir açık yüreklilikle bağlıydı yargıca, nerdeyse tapıyordu ona. Şeref borcu vardı ona, ne demekse bu, ve şerefi varsa... İyi insan diye bir biçim var mıydı kafasında? Yani tam anlamıyla iyi insan? Ve böyle insanları küçük görmüş müydü? İmzalamamıştı dilekçeyi imzalamasına elbette ama, ona bakarsan imzalasaydı ne yararı olacaktı? Bir yargıçtı o. İyi hukuk muydu, kötü hukuk muydu, haklı mıydı, haksız mıydı, neyse ne, o kürsüye oturmuş yasaları uyguluyordu... Yasa başkaydı, adalet başka, öğrenmişti bunu, ama gene de bir karar verdiğinde, ilkeye mi sı-

ğınıyordu yoksa yasa hükümlerine mi? Yaşadığı dünya, iyi bir dünya değildi; Chicago'ya şöyle bir bakmak yeterdi bunu görmek için. Dünyanın zayıfa, güçsüze, küçüğe ve daha daha, güçlü, ama yeterince güçlü olmayana ne yaptığını anlamak için kendi geçmişine bakmak yeterdi.

Bununla birlikte, yıllar önce, varolan dünyaların en iyisi işte bu dememiş miydi kendi kendine, böyle karar vermemiş miydi? Bu inançla değil miydi savaşı, savaşması? Daha yükseğe, daha yükseğe çıkmıştı adım adım. O Amerika masalını doğrulamıştı işte; kendi de bu masalın karikatüründen başka neydi; Granit evde oturan bir yargıç. Hayır hayır, yanlış düşünüyordu canım... Ne Field'di o, ne Armour ve ne de McCormick... Onlarınkinden başkaydı onun düşünceleri, geçmişi ve hepten kurtulamıyordu bunlardan. Bunu kanıtlamak için yazmamış mıydı, *Ceza Makinesi ve Onun Kurbanları* adlı kitabını? Gerçi kimi düşmanlarının söylediği gibi, onun cinayet işleyen adamların nasıl o hale geldiklerini anlama isteği, Armour'un ineklerin neden hastalandığını anlamak isteğinden daha dürüst değildi dürüst olmasına. Ama ne de olsa insanlara karşı ilgiliydi ve suçlunun, cezalandırılabileceği gibi, uslandırılabileceğine de inanırdı. Ama ilke bu muydu? Yoksa, onun bildiği tek çerçeve içinde yargıç Altgeld'in ilerlemesinin nedeni miydi?

Karısı, söylediğine pişmandı. "Özür dilerim," dedi. "Neden sanki bundan söz ettim? Neden şu anarşistleri bırakmıyoruz bir kenara? Hadi kahvaltını bitir lütfen."

Tabağını itti yargıç. Biliyordu, bu davranış da hoşuna gitmiyordu karısının; doğru değildi sofrada tabak sürmek, bu onun eskiden kalma kötü bir alışkanlığıydı. Ve karısı daha bir heyecanlı, "Chicago'da şu anarşistler konusu hastalık gibi bir şey, bir salgın haline geldi. Damarlarımızda dolaşıyorlar sanki." dedi.

"Belki de bir hastalıktır."

"Kimi vakit gitmek istiyorum buralardan. Nerede yaşarsam yaşayayım, yeter ki uzak durayım Chicago'dan."

"Chicago? Bu benim adım, sanım. Buraya geldiğimde tek bir şeyim yoktu. Bir vakitler hiçbir şeyi olmayan bir insan, unutmak ister geçmişini, uğraşır da, ama boşunadır çabası. Belki de Chicago benim anam oldu; bu yüzden ufak tefek kusurları görmezlikten gelebilir ve Chicago böyledir, budur, diyebilirim."

VI

O ZAMANLAR, Chicago domuzları öldürür, insanları yaşatır derlerdi; oysa günün gerçekleri bakımından, eskiden kalma boş bir sözdü bu. Pete. Altgeld geldiğinde, insanların da domuzların yanı sıra öldüğünü gördü. Domuz neyse, insan da oydu. Ve birinin değil de ötekinin etini yemeleri yalnız terbiyeleri gereğiydi. Pete Altgeld, Savannah'da baştacı olabilirdi; Joe Martin de taş atmıştı ona bu konuda bir keresinde. "Ben senin yerinde olsam kalırdım. Hukuk müşaviri, eyalet savcısı, meclis, senato. Küçük bir gölde büyük balık olmak iyidir."

"Ya sen?" diye sorduydu Pete Altgeld.

"Eh," dedi arkadaşı. "Bazı büyük balıklar daha büyümek isterler."

Ama, iyi bir işe tekmeyi indirdiğinde durum böyle değildi Pete Altgeld için. Bu teptiği iş için az ter dökmemiş, az savaşmamış ve anasından emdiği burnundan gelmemiş değildi. Tepmişse ne için tepmişti, cebinde yüz dolardan fazla parası, hayatta tek dostu yokken, bu küçük kasabaya, sıradan bir avukatçık olarak gelmişti. Böyle avukatların, batı kentlerinde düzinesi on senteyken hem. İş böylesine basit değildi. Chicago bas bas bağırıyordu o sıralar; sesi çok uzaklardan duyuluyordu. Bu seste, gümüş dolarların şıkırtıları, makine dişlilerinin tıkırtıları vardı, binlerce sesin çığlıkları vardı, ve bunların altında saklı, ama gene de duyulan, Batı Amerika Yerlilerinin savaş naraları vardı. Chicago Pete Altgeldler istiyordu. Chicago'ya ana demekle pek yanılmıyordu, ana neyse, burası da oydu ona göre; ve bu ana, dayananlara, dişini sıkanlara her vakit insafsız değildi. Küçük yazıhanesinin penceresinde günlerce dikilmiş, Amerika harikasını yalnız Amerika'nın yaratabileceği o harikayı seyretmişti. O günlerde aldığı birkaç dava onu oyalamıyordu bile. Gece gündüz yazıhanesindeydi, iş çıktıkça çalıştı, ve önceleri çekingen ama az sonra daha güvenli bastırdı parmaklarını kendi nabzına.

Pek temiz bir oyun sayılmazdı oynadığı; dürüstlük ve yılmazlığın yeri yok değildi oyunda, ama çok sınırlıydı bunlar. Önemli olan, bildiklerin, tanıdıklarındı, bu insanları kullanma becerindi, onların seni ne ölçüde kullandığıydı. Önüne çıkan davalar da pek uğraşı gerektirecek cinsten davalar değildi; Nerdeyse avukat olması gerekmeyecekti bu da-

valara bakması için. Çoğunlukla kentin sefil melodramıydı ona parça parça gelen. Boşanma, adi hırsızlık, ya da örneğin ona Joe Martin'in dostluğunu kazandıran dava. Martin'in birinci sınıf bir kumarhanesi vardı. Bir müşteri Altgeld'e geldi. Martin'in salonunda yüklü bir para yutulduğundan yakındı; Altgeld kaybını geri almasını sağlamalıydı; buydu isteği. O vakitler, yasalar buna elverişliydi. Altgeld, Martin'e isteğini bildirdi; Martin kalktı geldi, Altgeld'in müşterisinin yalancı olduğunu söyledi. Altgeld bu davranışıyla büyük bir şantaja ortaklık ediyordu. Müşteri, onun salonunda kuruş yutulmamıştı. Altgeld, Martin'in bakışından hoşlandı; ufak tefekti Martin, kanlı canlı, gösterişli giysiler içindeydi, bakımlıydı. Bir yandan parayı aldı Altgeld, bir yandan da müşteriyi sıkıştırdı, doğruydu. Martin haklıydı. Müşteriyi kapı dışarı etti ve parayı Martin'e geri verdi.

O gün bu gün, en candan dostudur Martin. Politik alışveriş yöntemlerini öğrendiğinde edindiği dostlardan daha dosttu ona bu Martin. Politika merdiveninin birine ya da ötekine adımını atabilen bir avukatın açlıktan ölmeyeceğini öğrendiği vakitlerki dostlarından daha yakındı ona. Ve tırmandı basamakları. Chicago'yla birlikte büyüdü.

Kahvesi ve tereyağlı çöreği bitmişti, ağzını kuruladı, arkasına yaslandı. Neyse neydi, Altgeld demek Chicago demekti, içinde oturduğu bu güzel ev, hukuk bilimi, yasa kürsüsü demekti, güzel eş, ve daha pek çok değerli, eşaslı şey demekti Altgeld. Gene de, bütün bunlara karşı o hukuk bilimini sözcüklerle anlatmak, bunları anlayacak kafada biriyle konuşmak istiyordu, içini dökmeliydi; karısına, "Emma, Joe Martin'e telefon et, bana uğramasını söyle," dedi. Sonra açıklama gereği duydu ve atıldı. "Şu kuzeydeki araziye ilişkin..."

"Ama Schilling geliyor," dedi karısı.

"Schilling? Bu sabah?"

"Telefon etti, saat dokuzdan önce burada olacağını söyledi. Affedersin, unuttum sana bildirmeyi."

"Neden unuttun bana söylemeyi? Bugün görmek istemediğim tek insan varsa, o da, Schilling'dir. Schilling! Ne halt etmeye geliyor, biliyor musun? Bana çivi atmaya!"

"Yani, ne demek istiyorsun?"

"Yok bir şey, yok bir şey," dedi yargıç. "Onunla görüşemem."

"Schilling'le görüşemez misin? Pete, neler söylüyorsun? Buraya gelecek. Ben çağırdım." Bir bakıma politik konuları kocasından iyi biliyordu Emma; kime karşı çıkabileceğini, kimi gücendiremeyeceğini daha iyi bilirdi...

"Peki,"diye mırıldandı yargıç. Kalktı, kendine güveni gitmişti şimdi. "Çalışma odamdayım. Gelince gönder yukarı."

VII

KOCASI merdivenleri çıkarken baktı ardından Emma. Bugün tedirgin edici bir gün olacaktı onun için. Elbette, bugün birazcık uygar olan hiçbir Chicagolu bu dört adamın, ölene kadar boyunlarından asılı kalacağına ilgisiz, duygusuz olamazdı; bu adamlar cani olsalardı, katil olsalardı bile, onların yeryüzündeki şu birkaç saatini düşünmek pek kolay, pek iç açıcı bir şey değildi her halde. Ama kocasını böylesine tedirgin edeceği aklına gelmemişti doğrusu. Chicago'daki herkes gibi, onlar da Haymarket Olayı'nı, bomba atıldıktan bugüne kadar adım adım izlemişlerdi. Bir buçuk yıl olmuştu bu adamlar tutuklanalı; sonra mahkeme, sonra yargıtay, dilekçeler ve de sonunda hüküm giyenlerin hayatlarını kurtarmak için tüm halkın büyük çabası, içten uğraşması... Gene de bütün bu gelişmede, Emma, yargıcın hukuki ayrıcalığına bağlı kalmıştı düşünmede. Yargıç ve arkadaşlarının hukuki esaslar içinde konuştuklarını dinleyince, sorunun ölüm kalım sorunu olmaktan çıkıp karışık ve büyüleyici bir bilmece olduğunu görüyordu insan.

Ona bakarsanız, ne Emma'nın ne de yargıcın kendilerine özgü kesin düşünceleri yoktu; halkın kaynaşmasından bir şeyler öğrenmeye bakıyorlardı. Belki konuyu yeterince bilmediğinden, belki de pek açık fikirli olmadığından, komünizm, sosyalizm ve anarşizm gibi sözcükler, yargıcı etkilediğinden daha çok etkilerdi, daha bir ürkütürdü Emma'yı. Daha doğrusu, bu sözcükler, fiziksel bir güç gibi etki gösterdi onda; binlerce kaynaktan, günlük konuşmalardan, gazetelerden, karikatürlerden, antika parça gibi orda burda gösterilen broşürlerden ve daha sayılama-

yacak kadar çok şeyden, kopuk kopuk imgelerdi onun ruhundaki resimler. Şiddetten korkan bir kadındı, acı onu çılgına çevirirdi, bir bakıma zayıf olmayı güçlü olmaktan üstün tutar denebilirdi; ve işte hem güç hem de şiddet, çekici olmayı başarmışlardı, kaptırmıştı kendini elinde olmaksızın. Yargıcın çocuk istediğini hem de çok istediğini biliyordu; ama çocuk doğurmak korkunç bir şeydi ona göre. Öylesine sakındığı ama kendini içinde bulduğu bu şiddet hareketlerinin bir parçasıydı. Gene de, kocasının kişiliğindeki başkaldırıcı yan çekti onu; ne yaparsa yapsın, kocasının onu çarpan, taa yıllar önce gözlerini kamaştıran görünümü çıkmıyordu aklından. Hem ne garip ki, kocasının bu sertliği olmuştu Emma'yı çeken. Haymarket Olayı, bilinmezliğin, dehşetin ve şiddetin ta kendisiydi. Bir anarşist, vahşi, sakallı bir şeytandı. Pis ellerinde birer bomba vardı; komünist desen, tümüyle karşısındaydı Emma'nın. Ne demekti efendim! Tanrısız komünist, Tanrı düşmanıydı, insan düşmanıydı. Sosyalist desen ondan aşağı değildi. Bir keresinde bir mezbahayı gezmişti. Gezmez olaydı, kötü bir düş gibi iz bırakmıştı bilinçaltında bu gezi. Öğleyin kesimhanelerden boşalan insanları görmüştü; biri "Bunlar işçiler," demişti. Saçmaydı bu elbet, ömründe işçi görmemiş değildi; onun kentinde, çocukluğunda ve de Chicago'da çok işçi görmüştü. Ama bu başkaydı, iri yarı, sakallı, itiş kakış, gürültülü, elleri dirseğe dek kan içinde, deri önlükleri siyah siyah kan lekeleriyle kaplı, ayakları bileğe kadar kana bulanık, taş bakışlı, yorgun, asık suratlı insanlardı bunlar. O gün bugün, kim işçi sözü etse bu insanlar gelirdi gözü önüne. Anarşist, sosyalist kavramları işte bu resimle yan yana dururdu gözleri önünde; korkunç bir görünümdü bu.

Bu sanı, Schilling'le ilk karşılaştığında değiştiydi biraz; ama hemen bir toparlanmanın yolunu buldu Emma. Schilling ötekilere benzemiyordu. Bir tek insanın, kafasında yerleşik insanlara benzememesi, tüm o insanları başka göreceği anlamına gelmezdi. Evet, ne Schilling'i onlarla bir tutabilirdi, ne de onları Schilling'le. Gerçekten seviyordu Schilling'i, öyle sade, öyle nazik ve zaman zaman öyle akıllıydı ki!

Kocası ile Schilling arasındaki bağın yalnız politik bir zorunluluğa dayandığını sanıyordu önceleri Emma; ikisi de birbirlerini kullanmayı umuyorlar sanıyordu. Ama sonraları, gece yarılarına kadar oturup ko-

nuştuklarını, hem de kocasının şimdi çok az bildiği Almanca diliyle, ellerinde bira bardakları keyifli keyifli gülerek konuştuklarını görünce yanıldığını anladı. Schilling ile kocası gerçekten hoşlanıyorlardı birbirlerinden. Schilling kocasının en yakın arkadaşı, en gerçek dostuydu. Emma'nın da hoşuna gidiyordu bu dostluk; çünkü kocasının yalnızlığı ürkütüyordu Emma'yı. Öylesine korkunçtu ki yalnızlığı, karısından ve dünyadan uzaklaştırıyordu onu. İşte bu konuda cankurtarandı Schilling; sevmemezlik edemezdi onu Emma.

Schilling'i sevmemek elde değildi hem, ufak tefek, kuru bir adamdı. Marangozdu. Libby, McNeil ve Libby Şirketi'nin konservelerine kutu ve tahta fıçı yapıyordu. Yıllarca işçi hareketlerine katıldı; bir vakitler son derece hırslı bir sosyalistti; anadan doğma sosyalistti bir vakitler. Ama şimdi öyle ateşli değildi eskisi gibi. Gene de sekiz saat mücadelesinde sol kanat lideriydi hâlâ. Emma, Schilling'in konuşmalarını dinleye dinleye, bu bütün ülkeye yayılan sekiz saat mücadelesinin, savaşının renkli bir görünümü belirmişti gözleri önünde. İşçi Liderlerinin durumu neydi? Korkunç Molly Maguires ölüm kalım savaşı, özel Pinkerton ordularının gelmişi geçmişi, yeri neydi? Bunları bir bir dinledi Schilling'den. Ekmek elden su gölden hayatıyla bağdaştıramıyordu bu kavramları pek. Eve gelip giden işçiler, musluk tamircileri, marangozlar, eve öteberi getiren bakkal çırakları Schilling'in sözlerini pekiştiriyor sayılmazdı. Gene de Schilling ağzını açtı mı, kulak kesilirdi; can kulağıyla dinlerdi onu.

"Hem emek nedir biliyor musunuz, sevgili Mrs. Altgeld? Bakın söyleyeyim nedir: Emek uyuyan bir devdir, uzun zamandır uyumakta olan, ama şimdi şimdi gerinmeye, silkinmeye, uyanmaya başlayan bir dev. Bir tek değil bu dev, milyonlarca insandan oluşmuş bir dev; anlıyor musunuz, milyonlarca insandır bu dev. Ve o dev uyanırsa, bu sözüme mim koyun sevgili Mrs. Altgeld, bu dev uyanırsa, bir şeyler olacak, göreceksiniz."

"Milyonlarca insandır bu dev," sözleri takıldı aklına; oylar da milyon milyon sayılıyordu, ve, Emma'nın yargıcın aklından geçmedik düşleri vardı. O bütün sekiz saat savaşı, bir dereceye kadar politik bir kişiliğe büründü; Schilling, bir keresinde, kocasının politik çevresini oyların bu-

lunduğu yerde kurmasının daha iyi olacağı kanısını söylediğinde, evet anlamına başını sallaması bundandı. Ama aslında oylar onun gözünde Schilling'in eli altındaydı. Sımsıkı yumruğu içindeydi oylar. Gene de bütün bunlarla, o gün kesimhane kapılarından akan korkunç insan seli arasında en küçük bir ilişki kuramıyordu aklında.

Haymarket savaşçılarını düşündüğünde de, onları Schilling'in anlattıklarının ışığı altında değil de, o insanoğlunun yediği hayvanları öldüren, kana bulanık yarı insan varlıkların ışığı altında görüyordu.

Böyle olunca, kocası ne diyorsa ona inanmalıydı. O ne düşünüyorsa bu konuda, o da onu düşünmeliydi, savunmalıydı kocasını; asılacak olan dört adamın suçluluğuna, binlerce insan gibi o da inanmıştı ister istemez. Kocasının ve onun arkadaşlarının söylediği gibi, bu mahkeme bir demokrasi sınavıydı, ve demokrasi kazanmıştı sınavı. Neden insanlar böyle kötü şeyler yapıyorlardı? Neden dertsiz başlarına dert arıyorlardı bu insanlar? Neden tatlılıkla, güzellikle yapmıyorlardı işlerini? Elbette insan her şeye sahip olamazdı; kime ne yeterdi böyle olsaydı? Dolayısıyla, en çok çalışan en çok kazanıyordu. Kocası bunun canlı örneği değil miydi? Sıfırdan başlayıp çalışa çalışa gelmemiş miydi şimdi olduğu yere? Sonra bir değil, beş değil, en azından yüz kez duymamış mıydı tembel olmayanın mutlaka iş bulacağını ve ilerleyeceğini? Bu gözle görünür, elle tutulur bir gerçekti Amerika'da. Ve gene doğru değil miydi, belanın çoğunun yabancılardan geldiği? Yabancıları kınadığı yoktu; memleketin önemli kişilerinden çoğu buraya göçmen olarak gelmişlerdi; kocası bile Amerika'da doğmuş değildi, bebekti geldiğinde ama ne de olsa başka bir ülkede doğmuştu. Hayatlarında ilk kez özgür bir ülkede bulunduklarından yabancılar zorluk çıkarmamak zorunda değiller miydi?

Bunların sonucu olarak, Haymarket davası bitirilip kapatıldığında, işlerin yoluna gireceği ve her şeyin sütliman olacağı umut ve inancı doğdu. Bunu böyle söylemedi kendi kendine hiç ama, bu adamların ölmesiyle canavarın mezarının kazılmış olacağına, bu işin de böylece kapanıp gideceğine gerçekten inanmıştı. Bütün bunların üstüne, kocasının, mahkeme adil değildi demesi, asılacak adamların muhtemelen suçsuz olduğunu söylemesi allak bullak etmişti her şeyi. Emma'nın söylediği

gibi, dava Chicago'da bir hastalık halini almıştı; kocasının bu sabahki davranışı, bunu doğrulamıyor muydu?

VIII

YARGIÇ çalışma odasına yürürken karısından çok farklı şeyler düşünüyor değildi. Ama neyse ki idam kararı verilmişti; yapılacak şey yoktu şimdi; idam kararı, son karardı; sondu, tüm kararların mühürüydü idam kararı. Olan oldu, biten bitti diye düşündü yargıç, rahatladı. Dört adamın öleceği gerçeği onun hoşuna gidiyor demek değildi bu; tam tersine, onların asılarak öleceğini düşünmek çileden çıkarıyordu onu; ama kendi durumunu kavramış olmaktan daha bir öfke duyuyordu. Neden Emma'yla konuşurken kendine hakim olamamıştı, ve neden adalet ve adaletsizlik konusundaki düşüncelerini o biçimde ortaya koymuştu, neden tutamamıştı kendini sanki? Temsil ettiği her şeyin, kürsüsünün anlamının, ulaştığı amacının, başarısının ve ününün sınanacağı geniş bir saha açmıştı öyle konuşmakla. Aslında, o dört adam için çok büyük bir üzüntü duyduğu yoktu; hayatın olduğu yerde ölüm de vardı; ve bunların bir an içinde birbirine dönüşebileceğini anlamayan, ya geri zekâlıydı ya da aptal. Her şey bir yana, bu adamları tanımıyordu bile. Hem savundukları davaya azıcık olsun inancı yoktu. Sosyalizmin ne olduğunu karısından biraz daha iyi biliyordu. Schilling'le uzun tartışmaları olmuştu bu konuda, ama duyduklarına iyiliksever insanların hayalleri gözüyle bakmıştı. Armour ve Field'in kendilerini kaptırdıkları sosyalizme karşı kin ya da korku beslemiyordu ama gene de sosyalistlerin karşısındakiler sınıfına koyuyordu kendisini. Anarşistlere gelince, onlardan zerre kadar hoşlanmıyordu, toplumu tehdit ediyorlardı, toplum da onları defetmekte haklıydı elbet. Dünyayı düzeltmek istiyorlarsa yargıcın yaptığı gibi iki elleriyle çalışabilirlerdi. Anarşistlerin konuşmalarındaki şiddet, bir bombayla bastırılan o şiddet karşısında yargıcın içindeki bütün duygular isyan ediyordu. Dolayısıyla, karısının, öldüklerinde dertlerin biteceği yönündeki duygularına katılıyordu — ya da en azından öldüklerinde dertlerin biteceği unuduna sığınmaya çalışıyordu.

Gene de doğruydu söylediği; düşünüyor taşınıyor aynı şeyde karar kılıyordu. Bir buçuk yıl önce Haymarket Meydanı'na atılan bombayı, bu ölüme mahkûm dört gençten hiçbiri atmamıştı, ve bu dört genç bu suçtan idam edileceklerdi. İyi ama, gerçek bu olduğuna göre, bir hafta önce ya da bir ay önce kendi kendine bu sonuca vardığında neden harekete geçmemişti? Neden bir şeyler yapmamıştı? Ne söyleyecekti Schilling'e? Ona, "Suçlular mı, suçsuzlar mı bilmiyorum, hatta, suçlular mı masum mu umurumda değil; gerçek şu ki, ucuz, çürük önyargılı bir biçimde yargılandılar; adalet dediğimiz şey bile çocuk oyuncağı oldu, alay konusu oldu," diyebilir miydi? Böyle söyleyebilir miydi Schilling'e?

Öte yandan Schilling'i niçin görmeli, neden konuşmalıydı onunla, saat nerdeyse on bir olacaktı ve o vakit öleceklerdi hepsi. Her şey bitecekti böylece, ve yarın, O, John Peter Altgeld, bir kez daha oturacaktı kürsüsüne, bir kez daha bezenecekti o uzun ve haşmetli adalet giysilerine.

Yargıç, geniş rahat koltuğuna gömüldü, ve birden güldü. Kendi haline güldü. Bırak gelsin Schilling, gelsin ve gitsin. Önünde sonunda o, Pete Altgeld tek bir kişiydi, dünyanın sorumlulukları onun nesine gerekti!

Odaya bakındı, güzeldi; ömrü boyu düşlediği odaydı odası. Pek de ömür boyu değil elbette... Değil mi ki insan ömrünün birçok devreleri var ve bu devrelerde değişen görüşleri ve kişiliği var... Oldum olası düşlediği bir oda olamazdı odası. Gene de odanın gelişmesi, daha güzelleşmesiydi istediği. Duvarlar kitaplarla kaplıydı; okuduğu kitaplar, okumak istediği kitaplar, hukuk kitapları, ve yalnızca sahip olmak istediği kitaplar. Bunları okumaya hiçbir vakit eli değmeyecekti aslında. Bir şömine vardı, içinde kalın bir ceviz kütük yanmaktaydı. Üzerindeki rafta Minerva'nın ve bir de Augustus'un büstü vardı. İnsanoğlunun hayata bakış açısını ve de yönünü ortaya koyuyorlardı. Oyma bir yazıhane masası vardı, hayran hayran bakıyordu ona şimdi.

Kimilerinde olduğu gibi mal sahibi olma hırsı yoktu onda, mal sahibi olmak zevkinden kurtulmak kolay değildi üstelik. Sahip olduğu şeyler, masası, kitap desteklerinin aralarındaki kitaplar, düzgünce yığılmış kâğıtlar, pırıl pırıl pirinç lamba, üzerindeki yeşil cam karpuzlar, kalemler ve kâğıt ağırlıkları birer küçük anıttı ona göre. Yalnız masasına bakmak,

iyice inceleyip, onu, örneğin kendisinin Chicago sosyetesine yerleştirildiği gibi, odanın ve evin uygun yerine yerleştirmek ona zevk veriyordu. İçinin rahat, kafasının çalışmaya elverişli olması için yalnızca bunlara bakması yeterliydi.

Demek insan, ister küçük şeylerde olsun, ister büyük, ayak uyduruyordu dünyanın gidişine. Yargıç, gazetesini dizlerine yaymış, odasında, krallığında oturmuş George Schilling'in gelmesini bekliyordu.

IX

SCHİLLİNG odaya girince yargıç gülümsedi, ve "Günaydın George," dedi.

"Günaydın."

"Çıkar paltonu, otur; rahatına bak. Bir sigara ister misin?"

Schilling, hayır anlamına başını salladı ve paltosunu çıkarmaya davrandı.

"Koyuver koltuğa. Soğuk mu dışarısı?"

"Çok soğuk sayılmaz."

"Kasım iyi bir aydır," dedi yargıç. "Kan damarlarda hızla akar. Tam yeterince süzülür. Burada, kentte kafes içinde hayvanlar gibi yaşıyoruz elbet biz. Çocukluğumun kasım aylarını anımsıyorum. Mısır toplanmış olurdu. Tüm siyah domuzlar mısır tarlalarına akın ederlerdi. Mısır sapları demet demetti, komut bekleyen askerler gibi dikilirlerdi. Hey gidi günler, Ohio Eyaleti'nde nereye gidersen git, bu demetleri el pençe divan bekler bulurdun. Ağaçlar soyunmaya başlardı. Rüzgâr eser, gök yağmur olur iner, düşen kuru yaprakları sürüklerdi."

"Güzel anılar bunlar," dedi Schilling.

"Otursana, neden ayakta duruyorsun? Elbette güzel şeyleri unutmayacağız. Fena mı?"

"Kimi vakit başka şeyleri de anımsarız." dedi Schilling, ve oturdu bir koltuğa.

"Bugün neyin var senin? Bu güzel sonbahar sabahında seni neşelendirmeye çalışıyorum. Geldiğinde cenaze giriyor odaya sandım."

"Bugün pek mutlu değilim, Yargıç!"

"Öyle mi?" Schilling'in damarına basıyordu. Bilerek, ve dikkatlice canını sıkıyordu Schilling'in.

"Ne yapmayı düşünüyorsun?" diye sordu ansızın.

Çelimsiz marangoz baktı ona, konuşmaya başladı. Sesi çıkmıyordu, boğazında düğümlendi sözler. Ellerini koyverdi, dizleri üzerine düşürdü. Altgeld, marangozun buraya gelmek için bir günlük yevmiyeyi feda ettiğini anladı birden; ve bu küçük ama içten fedakârlığın, içinde uyandırdığı yakınlık duygusunu kovmaya çabaladı. Gene de, içinde bulundukları odanın ve de evin bütün kenti, belki de bütün ülkeyi saran o kasvetli heyecandan, kaynaşmadan kopmuş olduğunu yadsıyamıyordu.

"Umut var mı?" diye sormak gereğini duydu. Sesi, öncesinden daha yumuşaktı.

"Belki... Ama ben de inanmıyorum buna. Üç kişi valiyle konuşmaya gitti. Ne yararı olacak sanki?"

"Pek işe yaramaz şimdi."

"Ben de öyle düşünüyorum."

"Öyleyse, benden ne istiyorsun George? Neden geldin buraya?"

Schilling omuz silkti. "Belki de, bir yere başvurmak zorunluluğunu duydum. Sinirlerim gergin. Korkuyorum. Korkutuluyorum. Çaresizim de. Kentte gerçekten güvenebileceğim tek yetkili ve tanınmış kişi sizsiniz. Onun için, yargıcın biraz vaktini alayım bu kasvetli cuma sabahında dedim kendi kendime, sizi rahatsız etmeye karar verdim."

"Hayır, beni rahatsız etmiyorsun George," demek zorunda kaldı yargıç. Schilling'in böylesine kolayca üste çıkması şaşılacak şeydi."

"Yok, yok... bana öyle geliyor. Belki de rahatsız etmemeliydim sizi. Ama bu sabah konuşmak istiyorum sizinle."

"Pekâlâ."

"Yararı olmaz diyorsunuz değil mi? Herhalde doğru düşünüyorsunuz. Ama bana bir saatçik verin, hatta yarım saat. Size Parsons'u anlatmama izin verin. Buraya gelirken, yol boyunca düşündüm size ne anlatacağımı. Sonra Parsons hakkında konuşmaya karar verdim."

"Neden? Bir yıldır gazeteyi her elime alışta Parsons hakkında bir şeyler vardı. Bu yetmez mi?"

"Yeter herhalde," diye başını salladı Schilling. "İstemiyorsanız, anlatmam. Ne var ki, gazeteler gerçeği yansıtmıyorlar... Biliyorsunuz değil mi, yargıç? Hiç bir şeyi değiştirmese bile, size anlatmak istediğim şeyler var."

"Kahvaltı ettin mi?

"Ettim yargıç. Konuşmamı istemiyora benzersiniz?"

"Hay Allah kahretsin! Burda oturup konuyu ağzında geveleyeceğine konuş haydi."

Schilling konuşmaya başladı. Önceleri sinirli sinirli, tutuk tutuk İngilizce konuştu; kelimeler arıyor, zorlukla konuşuyordu heyecandan; sonra giderek, bir iki kelime derken hepten Almancaya döktü işi.

X

"DOĞRU ve açık söylemek istiyorum içimdekini," diye başladı Schilling. "Doğru ve açık konuşmak istiyorum, çünkü Pete Altgeld'in ne demek istediğimi iyice anlamasını istiyorum... Yani affedersiniz yargıç, yüksek sesle düşünüyorum nerdeyse; buraya gelirken soruyu enine boyuna ölçtüm kafamda, ona ne söylemem gerekli? İyice anlatabilmem için, her şeyi yerli yerine koymalıyım. İyi bir Alman gibi... Her şeyi yerine oturtur iyi Alman. Hem de, bir Alman gibi düşüneceğim, elimde değil böyle yapmamak, ve belki de bu nedenle Spies'den değil, Fischer ve Engel'den değil de Parsons'dan konuşmaya karar verdim. Onlara ilişkin daha ne söyleyebilirim size... Onlar, dünyada özgürlüğün hor görüldüğü ülkeden geliyorlar yargıç, özgürlüğün hor görüldüğü o ülkeden! Siz değil miydiniz bana babanızın kamçıyla itaat etmeyi öğrettiğini? Affedersiniz, şunu demek istiyorum, yani, neden Alman olup da özgürlük için başka yerlere giden o üç kişiden değil de, Parsons'dan konuşmak istiyorum, onu anlatmak için bu sözler."

"Öyleyse konuş Parsons'dan" dedi yargıç soğuk soğuk.

"Evet, ama dördünün de az sonra öleceğini aklınızdan çıkarmayacaksınız." Yargıç bir söz söylemedi. Gözleri şöminenin üzerindeki saate daldı. Schilling devam etti:

— Parsons hakkında çok şey biliyorum. Ama bütün bildiklerimi yerli yerine koymak istiyorum konuşurken. Başkası olsa, Albay Parsons'un sülalesinden başlardı anlatmaya; böylesi iyi midir, kötü mü, bilemiyorum, benim öyle sayılı ki sülalem. Ve bu ülkede, öylesine garip bir biçimde karışık ki sülale meselesi: bir yanda zenginler soyu; örneğin siz, babanız milyoner olsa, siz büyükler arasında yer almaya hak kazanacaktınız; ama öte yandan, özgürlük soyu da vardır ve bu, sanıyorum bu garip ve harika memleketin en büyük çelişkisidir. Özgürlük soyu, —ve yalnızca burada, başka hiçbir yerde, hiçbir ülkede değil— özgürlük soyu der ki, babanızın babası, ya da büyükbabanızın babası ihtilalde özgürlük için savaştıysa, Amerika'nın size hiçbir vakit ödeyemeyeceği borcu vardır. Neden böyle konuşuyorum? Parsons soylu, çok soylu bir aileden olduğu için değil. Evet, Parsons çok soylu bir aileden; çünkü annesinin sülalesinde biri General George Washington'un yaveriydi, babasının sülalesinden ise iki kişi vardı. Massachusetts Ordularına kumanda eden Tümgeneral Samuel Parsons ve Yüzbaşı Parsons. Birinci adını bilmiyorum onun. Bunker Hill'de yaralanmıştı. Ama yalnız bu nedenlerle değil, insanın Amerika'yı başka türlü anlayamayacağını belirtmek için söylüyorum bunları. Onların Amerika anıları bizimkiler gibi değil. Onların hiçbir vakit lordları, dükleri, ağaları, hem vücutlarını yok edecek hem de ruhlarını alıp gidecek şeytanları yoktu. Hiçbir vakit olmadı böyle şeyleri, bu yüzden bilemezler ne olduklarını. Ama özgürlüğün asaleti, o şaşılası çelişki... İşte o vardı onlarda. Parsons'da konuşurken bunları çıkarmamalıyız aklımızdan.

— Ve belki de Parsons'u Parsons yapan küçümsenemez nedenlerden biridir bu. Parsons'u bugünkü durumuna getiren nedenlerin bazılarını iyice anlamalıyız; çünkü hayatı kapalı kutu olmayan insan yoktur, pek çoğu yalnız Tanrı'nın çözebileceği şifrelerdir. Ama bazı şeyler, örneğin Parsons'un savaştığı gerçeği böyle mi? Öbür tarafta savaştığı doğru, ama Texas'da oturuyordu, orda çalışıyordu, on altı yaşındaki bir çocuk nasıl yoldaşlarının karşısında olabilirdi? İyi savaştı; hiç kimse, hiçbir vakit onu korkaklıkla suçlamadı. Ama sonraları, olanları, siyahları köleliğe sürüşlerini hazmedemedi. Kalkınma Hükümeti'nden yana çıktı. Ama bil-

mediğim neler var daha: Yirmi yaşındaki bir çocuk nasıl Parsons'un düşündüğünü düşünür düşmanlara karşı, böylesine açıkça, ileri görüşle. Neyse. Hayatının yolunu kendi çizdi, zencilerin, yoksul beyazların batıya doğru gönderilip, temizlenen yerlilerin şampiyonu oldu. Tıpkı eski Almanların topraklarını istedikleri için Slovakya'dan temizlenmesi gibi.

— Parsons hakkında çok şey var anlatacak. Bunca kısa zamanda, ordan burdan biraz biraz söz etmeye vakit var. Örneğin, yarı yerli yarı İspanyol melezi olan, vahşi, esmer ve güzel karısı... İnsanın yalnız ormanlarda bulabileceği eşsiz ve harikulâde güller kadar güzel karısı... Birbirlerine karşı sevgileri, eski zamanların aşk hikâyelerinde görülen türden ama iyi sevgiydi. Daha ne koyayım ortaya? Bir matbaacı, bir editör, gazeteci, ama her şeyden önce bir dizgi operatörüydü, çalışan bir adamdı. Elleri hünerliydi; iyi bir marangozdu; hem, ara sıra çobanlık yapardı. Hem bir kadın gibi nazik, hem de çelik gibi sert bir adam düşünebilir misiniz? Orduda görmüş olmalısınız böyle insanlar; her neyse... İşte Parsons öyle bir adamdı. Size daha bir yığın şey anlatabilirim herhalde, ama Parsons'u mesele edinmeye, onu savunmaya çabaladığım yok; anlaşamadığımız pek çok konu var. Yalnız, bu Haymarket işiyle ilgili bilmediğinizi sandığım bir iki şey söylemek istiyorum.

— Ama size önce, onunla nasıl tanıştığımı anlatayım. Bir söz vardır; önce yürek görür, sonra gözler. Gözlerimin ona ilk nasıl baktığını anlatayım size. 1877 yılı, büyük Demiryolları Grevi sırasındaydı. Bu grev işçi hareketlerinin uyanması gibi bir şeydi, bir doğuştu. Grevin kendisi, nedeni, bir doğum gibiydi. Başlangıçta gerçek bir örgüt yok, bir demiryolundaki işçiler aletleri bırakıyorlar, sonra başka bir demiryolu, sonra öteki... Ülkenin daha önce başına gelmemiş büyüklükte bir grev ve de işçi hareketi olana kadar birbiri ardına durdu demiryolu yapımları. Ama sözü edilesi liderler yoktu; liderler de aynı yoldan, kendiliğinden doğacaklardı hareketten. Albert Parsons böyle doğdu. Evet, yöneticilik yapmıştı daha önce, iyi bir sendikacıydı; mitinglerde halk kitlelerine konuşmuştu; ama 1877 Temmuz'unda, burada işçi sınıfının şimdiye kadar yapmadığı bir miting yaptık. İşçiler, Market Street'e çağrıldı, Madison kesiminde toplandılar. Kaç bin kişiydi Tanrı bilir, kimi yirmi bin diyor,

kimi otuz bin. Ama size şu kadarını söyleyeyim, saatlerce akın akın geldiler meydana. Öyle bir insan yüzü oldu ki, anlatamam; insanların ayakta durabileceği yerlerde yukarı dönük yüzler genişledikçe genişleyen bir halıydı, üzeri meşaleler ve pankartlarla kaplı bir halı; hem korkuttu bu görünüm beni, hem de ağlamak geldi içimden. Sonra Albert Parsons kalktı, konuştu onlara. İşte o vakit gördüm onu.

— Siz onu görmediniz değil mi? Ama resimlerini gördünüz, kimileri iyi çıkmış resimler. Yüksek kaşlar, koyu renk güzel gözler, bir heykeltraş elinden çıkmışçasına güzel burun ve çene, siyah ipek gibi bıyıklar... Ben kendim çok aptal görünüşlü biri olduğumdan kim yakışıklı kim değil, iyi görürüm ve de pek güvenmem yakışıklılara. Ama Parsons için böyle düşünülemezdi, inan olsun. Hemen unutuyordunuz ne kadar yakışıklı olduğunu. Onu öyle kabul edip dinliyordunuz. Dinledim onu, söylediklerini yazmaya çalıştım... Ama yalnız başını yazabildim; sonra dinlemekten alamadım kendimi, bıraktım yazmayı. Nasıl başladı sözlerine biliyor musunuz? "Ekmeği özgürlük, sütü bağımsızlık olan Amerikalı vatandaşlar sizinle adalet ve haksızlık konusunda konuşacağım. İnsanların haklarını değil, umutlarını anlatacağım. Çünkü hak denen şeyden nasibimiz kıt, ama umudumuz sonsuz." Bu kadar anımsıyorum. Sonra bıraktım not almayı. Sordum kendi kendime sonradan, bu adam numara yapıyor olmasın diye. Ne kadarı gerçekti, ne kadarı aktörlük? Booth'a benziyordu, Edwin Booth'a; ve o vakitler bizim için bir yabancıydı o.

— Ertesi gün gazetemizin yönetim yerinde gördüm onu. El sıkıştık, biraz konuştuk. Biz konuşurken, polisler geldi onu aramaya. İnanmazsınız ama, silahları ellerindeydi. Aldılar götürdüler onu Emniyete, Hickey'in odasına. O vakitler Emniyet Müdürü'ydü Hickey. Odayı polislerle doldurdular, peş peşe soru soruyorlardı, yanıt vermeye davranınca da indiriyorlardı tokatı yüzüne, biri iniyordu tokatın biri kalkıyordu. Pis bir Texas zorbasının, piçinin Chicago'ya gelip başbelası olması ne demek oluyordu? Ağzını açıp da, İşçi Partisi'nin bir toplantısında konuştuğunu, işçilere oy verme haklarının ne demek olduğunu anlattığını söylemeye çalıştığında, polis susturmaktan geri kalmadı, verdi tokatı, verdi yumruğu, verdi tekmeyi. Sonra bıraktılar, ama

bir gün, bir köşe başında onu ölü bulmanın hiç de zor olmadığını, ajitasyona devam ederse insanların onu linç edeceğini, bir elektrik direğine bağlayacağını söylediler. Bunları döndüğünde anlattı. Beklediydik onu.

— İşte bu olayla ortaya çıktı Albert Parsons, Parsons gibi bir adamı korkutamazsınız; vuramazsınız ona; geldiği yere gitmesini söyleyemezsiniz. Kimisine vız gelir bunlar, hele bağıran çağıran, böbürlenen cinsten insanlara neyse, ama Parsons gibilerine, Texaslılara, nazik, yumuşak, sakin, soğukkanlı insanlara yapılmaz bu.

— Sonraki yıllarda Parsons'un ne hale geldiğini görmeliydiniz. Sylvis'ten aşağı kalmıyordu. Sylvis eceliyle öldü, ama Parsons'a göre öldürdüler onu. Parsons'la aynı fikirde değilim, gene de söylemeliyim bunları size. Adama bakmanızı, ve onun ne hale geldiğini anlamanızı istiyorum. 1880 yılına doğru birlikte çalıştık. Gene oylamada umudu vardı, yitirmemişti umudunu ve Chicago'daki İşçi Partisi büyüdükçe büyüyor, taştıkça taşıyordu. Ne biçim adamdı bu? Yorulmak bilmezdi. İşlerin ters gitmesi, ya da bir karşı çıkış onu daha güçlü yapardı; bizim suratlarımız bir mil uzamış olsa bile, o gülebilirdi. Bir gecede dört kez konuşma yapabilirdi. Topluluk önünde konuşmak kadar insanın canını burnuna getiren şey yoktur, bilirsiniz. İşçi Sendikalarında çalıştı. Yazdı: yirmi işi birden yapardı; gene de karısına ayıracak vakti olur, onu hiç ihmal etmezdi. Karısıyla sokaklarda el ele, sarmaş dolaş yürürlerken dünyada karısından daha önemli şey yoktu sanırdınız. Birbirlerini o gün, o saniye keşfetmişler gibi bakışırlardı.

— Dediğim gibi hiçbir şey gözünü korkutmaz, hiçbir şey çok görünmezdi ona. Sonraki yıllarda onu aday gösterdik seçimlerde. Belediye Meclis Üyesi, Vilayet Sekreterliği, Mebusluk... Ve konuştu halkın karşısında. Yalnız kendi için değil, her aday için konuştu. Bütün bunların yanı sıra, Chicago'nun ilk Esnaflar Derneği'ni kurmaya vakit buldu; bu derneğin ilk başkanı oldu. Kendi işyerinde Basın İşçileri Sendikası'nın kurulmasına öncülük etti. Bir sendika kurmak konusunda destek ya da akıl isteyen herkesle birlikti. Bir keresinde Amerika Cumhurbaşkanlığı'na işçileri temsil etmek üzere aday göstermek istedik onu. Ama ne oldu biliyor musunuz, yaşı tutmadı. Düşünebiliyor musunuz, daha otuz beş yaşındaydı! Bugün kırk üç yaşında!

— Hikâyemin dışına çıkıyorum. Çabuk ve kısa anlatmalıyım, sabrınızı taşırmayayım. 1880 yılında İşçi Partisi'nden çıktı. Neden? Sizle ben pratik adamlarız, ama Parsons'un gözünden kaçmadı olan biten. Adam kandırmayı, oyların alınıp satıldığını, gerektiğinde yok edildiğini gördü. Bir keresinde bana şöyle dedi: "Bir adamı günde on iki saat çalıştırıp, yaşaması için gerekli paranın yarısını ver, sonra da dikkatli ve haklı oy vermesini bekle. Çocukları açlıktan ölüyorsa, oyunu satar mı satar arkadaş, bunu bilir bunu söylerim.

— Ne yapmayı düşündüğünü sordum. İş saatini günde sekize indirmek, bunu kabul ettirmek için çalışmak. Sekiz saat harekatına ancak başlıyorduk, yeni yeni güçleniyorduk o vakitler. Sendikalar birleşti, Parsons'u Orta Amerika'nın batısına gönderdi. Konuşma yapmadığı yer kalmadı; Parsons'un işçilere yaptığını yapmış bir başka insan varsa ülkede şaşarım. Washington'daki büyük sekiz saat kongresine Chicago'dan delege gönderildi. Kongre onu Washington'da alıkoyup örgütlenmiş işçi hareketlerini yönetecek ve sekiz saat çalışma sorununu inceleyecek komiteye üye seçti.

— Parsons'un başından neler geçti Washington'da, neler gördü orda, bilemem, nasıl bir adam olduğunu aklınızdan çıkarmamalısınız. Evliyaya inansaydım, ona evliya derdim; ama öylesine insandı ki, öylesine hayat doluydu ki, yalnız günlük yaşantısı onu neşelendirmeye yeterdi. Ve her vakit için öylesine sevdalıydı ki karısına... Saf aşk dediklerinden değildi bu aşk, bedenleri anlaşan iki kişinin aşkıydı. Bunu anlamak için ikisini yan yana görmek yeterdi. Ama Washington'da bir şeyler oldu ona, değişti; ülkenin kendi kendini yönettiğini gördü orda, ondan sonra başka türlü konuşmaya başladı.

— Ondan sonra tümüyle ayrıldı bizden ve Uluslararası İşçi Örgütü'ne girdi. İhtilalci bir sosyalist oldu. Anarşist? Adı, etiketi böyle bu işin. Ama onun gerçekten ne olduğunu ben biliyordum. Nasılsa karşıydım ona. Ama o buydu, başkaldıran bir sosyalistti. Bastırıp altına "Anarşist" etiketini yapıştırdıkları karikatürdeki gibi iki elinde birer bomba olan sakallı deli değildi o. Parsons bu değil. Onu yanlış yola girmiş bir adam olarak görmeme karşın, Parsons'un böyle olmadığını söylemeliyim gene de."

— Bununla birlikte ondan sonra yaptıklarını düşünecek olursam, ne denli, suçlayabilirim onu? Halkın ayağına gitti; Pennsylvania ve İllinois'in çekilmez kasabalarını, kömür ocaklarını gezdi, maden işçileriyle konuştu, yaşadı onlarla. Bütün yaptığı sosyalizmin sebeplerini ve varlığını kanıtlamaktı. Gene de bundan beş yüz mil ötede olup da onun karışmadığı bir işçi ayaklanması yoktu. Örgütlerinin ilk haftalık İngilizce dergisi olan *Alarm*'ı çıkardı ve yönetmenliğini yaptı; bunu biliyorsunuz. Birkaç yıl önce, büyük grevler olduğunda, grevcilerin yanı başındaydı. Onu daha önce öldürmeye kalkışmadılar sanmayın. Pinkerton Ordularına gizli emir verilmişti Parsons'u öldürmeleri için; bunu kendi gözlerimle gördüm. Polis, onu ilk fırsatta yok etme emri almıştı. Ve uğraştılar da, hayli uğraştılar.

— Haymarket Olayı'na geçmeden, daha ne kaldı anlatacak? Nasıl yaşardı biliyor musunuz? Tek geliri yoktu. Lucy akıllı kadındı. Giyile giyile didik didik olmuş elbiseleri ördüğünü çok gördüm onun. Artıklardan nefis yemekler yapardı. İşsiz kaldığı yıllar da oldu, Batıdaki her matbaanın ve gazetenin kara listelerinde olduğu yıllar. O vakit, dostları doyurdular karnını ellerinde avuçlarında olanla. Zorla verilmedikçe, mecbur kalmadıkça almadı kimseden bir şey. Hiçbir zaman kendiliğinden istemedi; hiçbir vakit yakınmadı halinden. Bir karşılaşmamızda, iki gün ağzına lokma koymamıştı; bir saatten fazla oturduk da ondan sonra anladım açlıktan bayılmak üzere olduğunu.

— Biliyorum, ikimizin de bildiği şeyleri tekrarlamakla sıkacağım sizi. İçimden teşekkür edip duruyorum size beni dinlediğiniz için. Ama önce bu adamın işini bitirmeliyim; onu bugün öldürürlerse, ölmeyecek. Kimi insanlar ölmezler. Belki ikimiz de onunla işbirliği yapacağız, bu nedenle anlamak istiyorum onu, hem kendim için, hem sizin için istiyorum bunu. Sosyalizmden ithal ideoloji diye söz ediyorlar, ama yabancılık neresinde Parsons'un. Bir keresinde Texaslı bir Birleşik Devletler Mareşalı tanımıştım; Parsons gibiydi, sakin, nazik, kibar, hiç sesini yükseltmez, daha çok özür diler görünürdü, ama çok yürekli bir insan olarak tanınırdı. Kendisi de, ona göre en az güçlü ve en umutsuz olanlardan yana çıkardı. Ama Parsons'un aptal olduğunu sanmam; soğukkanlı ve mantıklı yargıları var; sosyalizm ve işçi sınıfı konusunda

eline ne geçerse okurdu. Konuştuğunda, fikirler koyardı ortaya. O fikirlere karşıyım; kızıyorum o düşüncelere. Bana kalırsa yanlış, olanlar göstermiyor mu ne derece yanlış olduğunu? Ona göre tek çözüm yolu var; işçiler toprağın, üretim araçlarının, fabrikaların, okulların ve de yargı organlarının yönetiminde bulunacak... Bana sorarsanız, çılgınlık bu. Görüyorsunuz ya, ben de ona karşıyım, Spies'a ve ötekilere karşıyım. Ama sırf ben onlarla aynı fikirde değilim diye, insanlar ölecek, katledilecek mi?

— Nasıl oluyor diyeceksiniz, bu adam buna inanıyor da günde sekiz saat sorunu ile ilgili olarak böylesine çok didiniyor, işçilerin gelişmesi ve istekleri konusunda çalışmaktan yılmıyor. Bu çok ilginç işte. Ben sordum bunu Parsons'a; ama ona göre çelişki yok bu işte; işçi sınıfının her kazancı, onun ve onun meselesinin kazancı... Kazancıymış. Papazın dediği yolda gittiğini anlatmak için söylüyorum bunları; Parsons gibi tek bir adam var yeryüzünde, iki değil.

— Daha da anlatabilirim, bütün gün bunlardan ve Parsons'dan konuşabilirim. Ama bütün bir gün yok önümüzde. Yalnız bir buçuk saat kaldı. Öyleyse bu adamdan söz edeyim, görelim neler olduğunu.

— Biliyorsunuz, bir buçuk yıl önce, Amerikan işçisinin bir günü, baştan sona bizim olan bir gün, çalışma saatini günde sekize indirme davamızda yılmazlığımızı ve birliğimizi damgalayacak bir günümüz olsun istedik. Bir Mayıs gününü seçtik. Tanrım, bir tek gün, bizim olan bir bayram, tatil günü istemekle ülkenin temellerini yıktık sanki... İş resmiyete binince ne oldu biliyorsunuz. Bütün bir Pinkerton Ordu'su Chicago'ya akın etti; polis baştan ayağa silahlandı; sokakta bulduğu bütün serserileri, iti kopuğu görevlendirdi. Milli Emniyet alarma geçirildi; ordu birliklerinden bile Chicago'ya gelip düzeni koruması istendi. Düzeni bozmak mıydı amacımız? Bütün istediğimiz, sekiz saat harekatında kesinliğimizi, kararlılığımızı ortaya koyabilecek bir gün seçmekti. O cumartesi geldi elbet, hiçbir karışıklık çıkmadı; karışıklık bizim düşmanımızdı. Neyin peşinde olduğumuzu biliyorduk; bütün ülkede örgütlenmiştik; kargaşalığın ne yararı olacaktı bize?

— Ama pazartesi günü, mayısın üçünde, kötü bir şey oldu. Biliyorsunuz olanları, ama her şeyi yerli yerine koymak istiyorum. McCor-

mic Fabrikası önünde yapılan gösteri, yalnız kereste sürücüleri sendikasının gösterisi değildi, binden fazla McCormic grevcisi de vardı, ve August Spies orada konuştu ama karışıklık değildi istediği, birlik, beraberlik çağrısı yaptı. Bu bir cinayet mi? Greve katılmayanlar fabrikadan ayrılmaya başlayınca ortalık karıştı birden. Grevciler onları görünce sövmeye başladılar, ağza alınmayacak küfürler savurdular. Düşünebiliyor musunuz, iki sendikadan aşağı yukarı altı bin grevci fabrika önünde açık hava toplantısı yapıyorlar, ve öteki işçiler, yani greve katılmayanlar gözleri önünde fabrikadan çıkıyorlar. Bir gözünüzün önüne getirin manzarayı. Ben gördüm olanları. McCormic grevcileri fabrikaya yürümeye başladılar. Kimse kışkırtmadı onları; kimse zorlamadı yürümeye; dinlemeyi bıraktılar, dış kapılara doğru ilerlemeye başladılar. Belki de taş aldılar ellerine, belki kötü sözler söylediler... Ama daha onlar bir şey yapmadan, fabrika polisi ateş etmeye başladı. Tanrım! Savaş alanına döndü orası. Grevciler silahsızdı. Polis, sıra olmuş, tabancalar bir kol boyu uzaklıkta, tüfekler desen öyle, rastgele ateş ediyorlardı.

— Fabrikanın takviye istediğini gördüler... Bu uzun vakit ister değil mi? Ama saniyede bir araba polis yetişti, arkasından iki araba... derken iki yüz silahlı polis sardı her yanı.

— Böyle bir şey ancak eski vatanımızda görülecek manzaraydı, burda değil. İşçiler savaş alanındaki askerler gibi döküldüler. Oldukları yerde dikilen, ateşi umursamayan işçilerin üzerine coplarla yürüdüler, döve döve dağıttılar onları. Kaçmaya başlayınca da düştüler peşlerine, sırtlarına, arkalarına rastgele indirdiler copları. Görülecek şey değildi, insana yakışır davranış değildi; öylesine vahşi bir görünümdü ki kaçmak, uzaklaşmak istiyordunuz; kusası geliyordu insanın. Ben böyle yaptım; ama Spies; *Arbeiter-Zeitung*'un yönetim yerine koştu bu olayı protesto etmek için Haymarket Meydanı'nda toplanmaya çağırdı herkesi; İşte böyle başladı olay; başladı çünkü kendi günümüzde, 1 Mayıs İşçi Bayramı'mızda sessiz ve düzenliydik; çünkü bizim böyle olmamız hoşlarına gitmedi, doyurmadı onları. Silahlı olsalardı daha iyiydi... Silahlarla gerçekten başları belaya girerdi ve halk devrim diye haykırırdı.

— Bomba atıldığında nasıl Haymarket Alanı'nda değildiyse, o sırada da yoktu Parsons ortada. Bu yalnız McCormic ve Kereste sürücüleri

grevi değildi. Pullman da grevdeydi, Brunswick Paketleme işçileri de grevdeydi ve yalnız Chicago'daki değil, St. Louis, Cincinnati, New York, San Francisco'daki işçiler hep grevdeydi. Parsons elinin uzanacağı her yerdeydi, ama burda değildi. Parsons yorgundu, hastaydı, eve gelir gelmez yatağa atardı kendini. İşçi örgütçüsü olmak kolay değil, yaşanır hayat değildi onunki. Önce mide gider, sonra bacaklar, sonra iyice dövünüp coplanınca da kafa ve akıl.

— Böylece, ertesi gün Haymarket'de toplandılar. Haymarket'i büyük olduğu için seçtiler; çünkü, McCormic Fabrikası'ndan döndüğünde deliden farkı yoktu Spies'in. Kafası yarılmış işçilerle, ölen işçilerle doluydu her taraf. On binlerce işçi protestoya katılacak sanıyordu; ama McCormic dev bir mücadelenin yalnız küçük bir parçasıydı, ve işçiler zaten bozguna uğramaktaydılar. Her yerde yiyorlardı tokadı, kırılıyorlardı, bir gösteri daha neyi değiştirecekti? Ama Spies'i küçümsemeyin, Spies... son derece akıllı ve doğru bir insandır o. Yabancı işçilerle, Parsons'un Amerikalılarla olduğu gibiydi. Bunu kaçırılmayacak fırsat bildi; Haymarket Meydanı'na yirmi bin işçi toplanmış olsaydı, günde sekiz saat çalışma isteği gerçekleşebilecekti belki de... Gene de bilemem; önceden söylediğim gibi, bu adamlarla aynı fikirde değilim. Devrimden konuşmanın amacı, savaşı kızıştırmak için değil, ona engel olmak içindir; ben böyle düşünüyorum.

— Ama ertesi gece yirmi bin kişi gelmedi Haymarket Alanı'na. Spies geldiğinde, bildiğiniz gibi pek az kişi vardı, ve bütün gece kalabalığın en büyük olduğu vakit bile üç binden azdı insan sayısı. Ve kalabalık küçük olduğundan, Haymarket'i bırakıp Lake ile Randolph arasına, Desplaines'e geldiler. Ama ben size Parsons'u anlatıyorum; bu sabah sizi rahatsız etmemin tek sebebi bu. Size Parsons'un orada olamayacağını anlatıyorum. Toplantıdan haberi bile olmadığını söylemek istiyorum. Ona bakarsanız, Sam Fielden'ın da haberi yoktu Haymarket Mitingi'nden.

— Evet, Parsons'a dönelim. İki mayısta Chicago'dan Cincinnati'ye hareket etti, bir konuşma yapacaktı orada. Üç mayıs günü, McCormic Fabrikası'nda o korkunç olay olduğunda bütün gün yoktu Parsons. Dört mayıs sabahı eve döndü. Bütün gece uykusuzdu. Yorgun, bitkin bir

halde dinledi Lucy'nin anlattıklarını. O gün olanı biteni anlattı karısı. Duydukları Cincinnati'de gördüklerinden farklı değildi. Her yerde aynı şey olmuştu. Baronlar öfkelenmişti. Onlarla boy ölçüşmeye kalkan bu pis canavar paramparça edilmeliydi. Ve tuz buz ediyorlardı onu, dört bir yanda dağılıyordu canavar. Aç, yorgun ve silahsız bir adam mitralyözle boy ölçüşemez elbet.

— Parsons, karısının anlattıklarını dinledi. Çocuklarıyla oynadı. Lucy'nin verdiği kahveyi içti, ekmeği yedi. Parsons, "Bir şeyler yapmalıyız," dedi. Ama yapılacak ne vardı ki? "Bu akşam toplantı yapacak halde değilsin," dedi karısı. Haymarket Mitinginden söz etmemişti, haberi yoktu çünkü. "Bir miting olacaktı bu akşam," dedi Parsons. Grubuna Amerikan grubu diyorduk, çünkü bu işçilerin çoğu Amerika'da doğmuş işçilerdi. Bir miting yapılmasına karar verdi, o yorgunlukla kalktı, gitti *Daily News*'a bir ilan verdi. Sonra eve döndü, çocuklarıyla oynadı biraz daha. Uyudu. Kalktığında daha iyiydi, gene eski Albert olmuştu; gülüyor, şakalaşıyordu çoluk çocukla. Lucy'nin dediğine göre yenilgiden değil de zaferden söz ediyordu. Çocukları büyüdüğünde dünyayı özgürlüğe ve adalete götüren bir Amerika göreceklerdi, öyle söyledi karısına.

— Akşam, Lucy ve çocuklarla birlikte miting yerine gittiler. Her zamanki gibi Lucy ve Parsons yan yana yürüyorlardı. Âşıklar gibi bakışıyorlardı birbirlerine.

— Bu arada, Haymarket Mitingi, o küçük miting başlama vaktini geçiriyordu. Ne kötü bir geceydi; yağmur yağdı yağacaktı! Yağmur korkusu halkı ürkütmüştü, gelmemişti çoğu; oradakiler de bir an önce başlayıp bitmesini istiyorlardı toplantının. Ama, hepsi Parsons'a bağlıydılar. Herkes, Spies'ın Parsons'u çağırma işini başka birine bıraktığını düşünmeye başladı. Spies, Parsons gelmeden başlamak istemiyordu toplantıya. Biri *Daily News*'daki çağrıdan söz etti; bunun üzerine Spies gidip Parsons'u alacağını söyledi. Ama böyle yapsaydı, miting ölüp gidecekti, dağılacaktı topluluk; Spies'ın konuşma yapmaya başlamasını ve bir başkasının gidip Parsons'u aramasını istediler; Spies razı oldu, konuşmaya başladı. Spies'ın söylediklerini tekrar etmeme gerek yok; gazetelerde bol bol okudunuz. Ama *sekiz saat* hareketine ilişkin söylediği

şeyleri anımsamakta yarar var: "İşçiler vuruldu ve coplandı diye her şeyi yüzüstü bırakacak değiliz, dedi; kendimizi toparlayıp daha güçlü saldırıya geçeceğiz." Ve bir gün önce McCormic'te olan biteni anlattı. Bu arada biri, öteki toplantıda bulunan Parsons'a koştu. Fielden de oradaydı; evet, o da oradaydı, anlıyorsunuz ya, İngiliz olmasına karşın, Amerikalılarla benden iyi anlaşmasını biliyordu. Parsons bitkindi, ama gene de, peki, dedi, geleceğim. Sonra dönüp konuşmasını tamamlayacaktı. Fielden da onunla birlikte geldi. Fielden iriyarı bir adamdır, geç öfkelenir —Yorkshirelılar böyle olurmuş— ama orda burda, her yerde olan bitenler kafasında, yüreğinde yığılıyor, yavaş yavaş patlamaya hazır bir öfke birikiyordu içinde. Bu öfke, konuşmasında kendisini gösterdi.

— Neyse, Parsons, karısı ve iki çocuğuyla Spies'in toplantı yaptığı yere, Desplaines Street'e gitti. Çocuklar da artık yorulmuştu. Lucy birini kucakladı, Parsons ötekini. Evet, sizin ilginizi çekmek, ve hem de yüreğinizi burkmak için anlatıyorum bunları; bu günden sonra her şey bitecek, vakit yok; ve ben, yüreğinizi burkmaya, acımanızı kazanmaya çalıştığıma utanç duymuyorum.

— Kararan gökyüzünün altında toplanan, Parsons'u bekleyen halk azalmıştı ama gene iki bin insan vardı en azından. Nasıl olur demeyin, Parsons'un konuşmasını bekleyerek iki saatten fazla dikilip durduğum olmuştur benim de. Konuşma yerinde iki araba vardı; birini konuşmacılar kürsü olarak kullanıyordu; ötekinde de insanlar oturuyorlardı. Bu ikinci arabada Lucy Parsons ve çocuklara yer açtılar. Spies, Parsons'u görünce derin bir göğüs geçirdi, yüreğine su serpildi; böyle çok önemli bir toplantıda ve de böyle bir fırsat eline geçmişken, kalabalık dağılmaya başlarsa ne yapar insan?

— Spies hayli tasalanmıştı halk dağılıyor diye. Dinleyicilerin birer birer değil de bölük bölük dağılması kendine en güvenli adamı bile perişan eder, bilirsiniz siz de bunu bir politikacı olarak. Neyse, Parsons konuşmaya başladığında saat dokuzdu, ve Parsons konuşmaya başlamakla kalabalık dağılmaz oluverdi birden. Aşağı yukarı otuz saat uykusuz, o miting senin bu miting benim koşturan ve uğrunda savaştığı şeylerin paramparça edildiğini, başarılarının etkisiz bırakıldığını gören bir adamın

durumunu gözünüzün önüne getirin bir. Gene de, konuştu Parsons, hem de iyi konuştu. Sekiz Saat Hareketi'nden başladı, sonra işçilerden söz etti. İşçiler hakkında böylesine bilgi sahibi tek kişi daha olsun Amerika'da inanmam. Parsons iyi tanıyordu işçiyi. Tekelciliğin büyümesi hakkında da konuştu, bildirisini okudunuz; neler söylediğini biliyorsunuz. Ama o konuşmasının fotokopisi, yalan! Yazılı konuşma hazırlamamıştı Parsons; aklına gelenleri söyledi, ve hiç kimse yazmadı konuştuklarını. Evet, ertesi gün, bir söylev uydurdular ama bu Parsons'un söylevi, onun sözleri değildi.

— Sonra bitirdi konuşmasını ve Sam Fielden'ı tanıttı orda bulunanlara. Burada oturmuş sizinle konuşurken Fielden'ı ve sözlerini anımsamam ilginç, şu kadarını söyleyeceğim, Fielden hukuka ilişkin konuştu. Varlıklı insanların hukuku hakkında, yoksulların değil; varlıklı insanların yargılanmaları hakkında konuştu, yoksulların değil. İşte böyle, Parsons'a dönelim. Burda oturmuş beni dinliyorsunuz, belki de dinlemiyorsunuz, ve bu akılsız marangozun vaktinizi boşa harcadığını düşünüyorsunuz, ama dinlemelisiniz bu akılsız marangozu, çünkü İşçi Partisi üzerinde etkisi var bu gördüğünüz adamın, dinlemelisiniz onu, ve kalbini kırmamalısınız bu akılsız marangozun. İşte böyle: Şimdi ben bildiğim gibi anlatmaya devam edeceğim, hepsini söyleyeceğim.

— Fielden konuşmaya başlayınca Parsons vagona gitti, küçüğü aldı. Sonra yağmur başladı. Çocuklardan biri ağlıyordu. Bak, buna mim koy; olayları yorumlarken bu noktayı da hesaba kat. Parsons, çocuğu kucaklamış olarak Fielden'ın konuştuğu arabaya yaklaştı, ve bu yağmurda ıslanacaklarına salona. genellikle mitinglerin yapıldığı Zepf Salonu'na gitmeyi önerdi. Çok yorgundu çünkü, kucağında da çocuk... Bir an önce oturacak yer arıyordu. Ama gel de iki bin insanı düzenli bir biçimde caddelerden geçir, salona sok! "Birkaç dakikaya kalmaz, bitiyor," dedi Fielden. Parsons başını salladı olur anlamına, ama çocuklarla dikilemezlerdi yağmur altında. Ayrıca kalabalık da dağılıyordu tek tük. Şimdi yağmur altında Fielden'ı dinleyen altı yedi yüz kişi var yoktu.

— Neyse, Parsons, Lucy, iki çocuğu ve bir dostları mitingden ayrılıp Zepf Salonu'na gittiler. Birkaç dakika kaldılar orda, bir iki kişiyle görüştüler, eve gitmek üzereydiler. İşte bu sırada patlamayı duydular.

— Patlama, yani bomba... nasıl oldu biliyorsun, belki de bilmiyorsun. Aradan epey zaman geçti, sevgili dostum unutmuştur belki de. Fielden konuşurken, iki yüze yakın polis, başlarında Ward ve Bonfield olduğu halde caddeye akın ettiler. Niçin? Nasıl? Ne sebeple geldi bunca polis? Böylesine sakin, böylesine sessiz bir mitingin, nasılsa dağılmaya başlamış ve kala kala beş yüz kişisi kalmış bu mitinge ne amaçla akın etti polis? Ve polis taburunun önünde ilerleyen Ward, ne demeye bağırıyordu dağılın diye? Fielden'ın elinden ne gelirdi? Konuşmasını kesti, arabadan indi. Kalabalık caddenin öteki ucuna doğru ilerlemeye başladı. Sonra nerden atıldığı bilinmeyen o bomba geldi, polis taburunun önüne düştü, polisin birini öldürdü, birçoğunu da yaraladı. Kim attı bombayı? Bir buçuk yıldır bu kentte bu soru soruluyor, bombayı kim attı? Sana yemin ediyorum yargıç, Tanrı üzerine mi dersin, kader üzerine mi dersin, ne ise onun üzerine yemin ediyorum ki, bombayı atan bizden biri değildi. Evet, bu benim kanım, ve de ben tarafsız değilim; emekçiyim, elbette taraf tutacağım. Ama şimdi Parsons'un öldürülmesine birkaç saat kala, yemin ediyorum ki, bombayı bizden biri atmadı. Saldırıdan nefret ederim, saldırgan adamdan nefret ederim, biliyorsunuz. İnandığım için yemin ediyorum. Onlar —bizim düşmanlarımız yani— onlar attı bombayı. O günden sonra olanlara bir göz at, bak bakalım başka türlü olabilir miydi? Bomba atıldıktan bir dakika sonra olanları düşün bir. Polis tabancaları çekip ateşe başladı. Öyle bir savaş alanına çevirdiler ki ortalığı, bir gün önce McCormick Fabrikası'nda olanlar solda sıfır kaldı! Çılgınlar gibi savuruyorlardı kurşunları. İşçilere, işçilerin karılarına, çocuklarına ateş ettiler. Biz silahlı değildik, bizden kurşun çıkmadı. Ama polis veryansın ediyordu ortalığı. Kalabalık çığlık çığlığa dağıldı, insanlar dört bir yana koşuşmaya başladı.

"İşte hakikat bu, dedi küçük marangoz. Orada bulunan yüz kişiden dinledim hikâyeyi. Hakikat işte bu."

XI

YARGIÇ Altgeld, çalışma odasının penceresinden dışarıya bakar ve sabah güneşini seyrederken böyle söylüyordu kendi kendine. "Hakikat

işte budur, hakikat işte şudur. Neyin gerçek, neyin yalan olduğu konusunda anlaşan iki insan çıktı mı hiç?" Çok eski bir masalı anımsadı yargıç. Dört kör adamı filin yanına götürmüşler, doğanın bu harikulade ve garip yaratığını tanısınlar diye. Bu dört kör adam filin etrafını sarmışlar, tuhaf kokusu, homurtusu ve derin soluyuşu ilgilerini uyandırmış, ama bir yandan da ürkmüş adamcağızlar. Arkadaşlarının üstelemesi üzerine, iyice yaklaşmışlar file ve elleriyle yoklamışlar hayvanı. Sonra, daha akıllı, daha tecrübeli ve doğanın yaptıkları üzerine daha bilgili kişiler olarak ayrılmışlar hayvanın yanından. Ne var ki, bu büyük olayı aralarında tartışmaya başlayınca, bir anlaşmaya varamamışlar; çünkü birinci kör adam, bu fil denen hayvanın bir ipe benzediğini söylemiş. Bu söze diyecek yok, çünkü adam filin yalnız kuyruğuna dokunmuş. İkinci adam, öfkeli, "Nasıl filin ipe benzediğini söylersin efendim!" diye atılmış. "Ağaç gövdesine benziyor fil." Buna da hak vermek gerek, çünkü adamcağız filin bacağına dokunmuşmuş. Üçüncü kör adam dudak bükmüş söylenenlere, bu fil meselesinin bir şaka olduğunu, çünkü, kendilerine sadece bir yılanın gösterildiğine inanıyormuş, meğer o da filin hortumuna dokunmuşmuş. Dördüncü adam ağzını açmamış, çünkü duvardan başka şeye benzemeyen bir hayvan hakkında söylenen bunca söz karşısında şaşmış kalmış; o da filin gövdesine dokunmuşmuş.

Yargıç, Schilling'i dinlerken bu masal geldi aklına; başka şeyler de geçirdi aklından; mahkemeye geç kalmıştı, davacılar ve davalılar bekliyordu ve toplumun uzlaşma esası, yani yasa onlarla birlikte bekliyordu. Yasa, onun eline verilmiş bir aletti, ve o, uygun gördüğü biçimde değil, kendisinden öncekilerin kullandığı biçimde kullanacaktı bu aleti. Mahkemeye geciktiğini anımsayınca bir keder bürüdü Schilling'e dönen yüzünü. Kül gibi oldu birden, çünkü aynı zamanda, uykudan uyanır gibi, Parsons ve ötekilerin öleceğini de anımsadı; Schilling'e söylese boştu, kendisi yani yargıç, ne yapsa sonucu değiştiremezdi. Gene de Schilling'le göz göze geldiklerinde, az çekingen:

"Haydi," dedi Altgeld. "Söylemek istediklerinin tümünü söylemedin daha. Bildiğim şeyleri tekrarladın. Ne duruyorsun, konuş. İstediğin hakikate inanmakta özgürsün, ama yemin edip durma. Senin yeminlerin de benimkiler de güçlü değil, ve ben nelere yemin ettim şimdiye dek bilsen..."

XII

SCHİLLİNG devam etti:

— Bomba sesi duyulduğunda, Parsons, karısı ve iki çocuğunun Zepf Salonu'nda bulunduğunu söylemiştim. Bir yığın başka insan vardı salonda. Miting yeni dağılmıştı. Patlama sesi duyulduğunda hepimiz donduk kaldık öyle, dilimiz tutuldu birden. Ürkmüştük de. Kentin üzerinde kara bir bulut vardı. Savaş ilan edilmişti. Örgütlenmiş emek hakkında çok söz etmiştik; günde sekiz saatten fazla çalışmama hakkını istemiştik. Örgütlenmeyi şimdiye dek kimsenin aklına getirmediği bir yığını örgütlemekteydik ve o insanlar, açlıktan ölmenin değil, yaşamanın bir hak olduğunu yüksek sesle haykırıyorlardı; bu yüzden bizi dağıtmak gerekiyordu; bize unutamayacağımız bir ders verilmeliydi; lağımlara tıkılmalıydık hepimiz, buydu istedikleri. Evet, patlama sesi duyduğumuzda tepkimiz bu olmuştu. Ve bu yüzden, kısa bir süre, kaskatı, suskun, ürkmüş dikildik öyle, kimse dışarıya çıkmaya cesaret edemedi.

— Sonra Desplaines'den biri olanları haber vermeye geldi. Hakikati duymak istiyor musun? Kimse olanları tam olarak bilmiyordu; kimileri yaralıydı, kimileri dayak yemişti; kan içindeydi, kimi sinir krizleri geçiriyordu. Dokuz yaşında bir çocuğun kafatası patlamıştı. İri yarı bir kadın, Mrs. Crane, boynuna bir kurşun yemişti, ordan yanımıza kadar koşarak gelmişti gene de. Daha da var, ama hayır, hoş değil bütün bunlar.

— Kimse ne olup bittiğini iyice anlayamamıştı, kimse olayı anlatamıyordu doğru dürüst, ama gene de, kötü bir şeyler olduğunu, halkın zarar gördüğünü biliyorduk; bir cadı avının, bir domuz avının başladığını ve peşimizde olduklarını biliyorduk. Günlerdir dinamit sözleri edilmiyor muydu? Gould, bize el bombalarının iyi bir ilaç olacağını söylememiş miydi? Chicago *Tribune* gazetesinden öğrendiğimiz üzere Chicago yönetimine işçileri köpeğin sosisi çiğnemesinden çabuk çiğneyecek pırıl pırıl, yepyeni bir mitralyöz verilmemiş miydi? Bir bomba atılmıştı; kimse bilmiyordu kimin elinden fırlatıldığını bombanın, şimdi bile bilen yok bunu; ama değil mi ki bir bomba patladı, bu yeterli bilgi sayılıyor.

— Sanırım önce Lucy Parsons'un kaçması gerektiğini akıl etti. Sonra herkes gözlerini Parsons'a çevirdi. Ne olursa olsun önce Parsons'un peşine düşeceklerdi. Bunu biliyordu Parsons, karısı da biliyordu. Orada olmamasının, mitingin yapılacağından haberi olmamasının önemi yoktu; Parsons damgalıydı. Bir mahkeme salonunda oturmuş, jürinin kararını bekliyorsunuz. Size bir şey söyleyeyim mi? Albert Parsons adındaki bu adam beş yıl önce ölüme mahkûm edilmişti; beklenen, kararın uygulanmasından başka bir şey değildi.

— Kaçması gerektiğini anlamıştı Parsons; Chicago'dan kaçmalı, başka bir kente saklanmalıydı, ama birden parasız olduğunu anımsadı. Abartmıyorum hiçbir şeyi Yargıç Pete Altgeld, adamın hiç parası yoktu. Hani kimi vakit seninle oturur bira içer, eski günlerden söz ederiz, çocukluğumuzdan, sokakta sek sek oynadığımız günlerden, parasız günlerden konuşuruz. Biliyorsun sen parasız olmanın ne demek olduğunu. Tam anlamıyla parasız. Beş sentsiz, on sentsiz, hatta iki penisiz. Parasız yani. Evet bir erkek, eş, iki çocuk... Nasıl yaşadılar? Söylemiştim sana. Taştan bir konakta yaşayan varlıklı bir adamsın, ama seni en ağır biçimde suçlarken bile anlayışlı olmanı bekliyorum. Paraları yoktu. Parsons'la karısı fısıldaştılar, sonra dostlarıyla konuştular, ödünç aldı Parsons. Yemek için ödünç almazdı hiç, ama hayatını kurtarmak için ödünç aldı Parsons. Korktuğunu sanmayasın, daha önce anlattım sana nasıl bir adam olduğunu, sonra dahasını da anlatacağım. Yaşamak zorundaydı, çünkü işleri vardı daha. Beş dolar borç aldı. İşte özgürlüğün bedeli. Karısı ve çocuklarıyla evine gitti, sonra ortadan kayboldu.

— Ne diyeceksin? Parsons gitmemeliydi mi? Ben de derim ki, mitingde konuşan ya da yüzünü gösteren herkes kaçmalıydı derim. Belki de ondan sonraki günlerde Chicago'da olanları unuttun. Ben, mitingde değildim — anarşist değilim bildiğin gibi, gene de bir hafta geçti geçmedi harıl harıl beni aramaya koyuldular. Schilling ölmeliydi, Schilling en yüksek elektrik direğinde asılmalıydı! Elbette, hepimiz Parsons'un ilk kurban olduğunu biliyorduk; 1 Mayıs'dan sonra olanlar, Parsons'u ele geçirmek için birer bahaneydi. Ama en çılgın düşlerimizle korkumuzla bile böylesine bir insan avı olacağı aklımıza gelmemişti. Onların bizden iyi örgütlendiğini biliyorduk evet, ama biz, hakikatin de bir güç olduğunu sanıyorduk. Neyse, şimdi akıllandık. Hakikat, güç değilmiş; güç insanlardaymış. Uydurdukları hikâyeleri okuyorsun ga-

zetelerde, olayları çarpıttıklarını, o gece konuşmacının kürsüsünün etrafına toplanmış birkaç yüz kişiye kana susamış silahlı serseri dediklerini biliyorsun.

— Ama evlerinde oturan işçilere neler yaptıklarını okudun mu? Polis çıldırmıştı, ama planlanmış bir çılgınlıktı bu. İstedikleri buydu. İşadamlarıyla görüşüp para istediler, para — ve aldılar da. Binlerce dolar verdi hepsi. Sonra Chicago'ya daldılar vura kıra, insanları öldüre öldüre, işkence makinesi gibi, halkı gece yarısı evlerinden alıp sokaklarda sürükleye sürükleye, kuşkulu buldukları herkesi tutuklayarak koşuştular kentin sokaklarında. Bir işçi tulumu görmeleri yeterliydi. Tutukevlerine doldurdular işçileri. Böylesi görülmüş değildi bu ülkede, belki hiçbir ülkede görülesi değildi böyle şey.

— Neden Parsons kaçtı, diyeceksin. En azından Parsons denenmişti; Chicago'da kalsaydı bir kurşunla sokakta gebertilecekti köpek gibi.

— Ama Parsons'a dönelim biz. Lucy'yle birlikte Zepf Salonu'ndan çıktılar. Evlerine gittiler; ağlaya ağlaya uyuyan çocuklar kucaklarındaydı. Üzerinde durulacak bir husus da, o gece Zepf Salonu'nda bulunan adamların çoğunun ne anarşist, ne de sosyalist olmadığıdır, sadece Mobilya İşçileri Sendikası üyesiydiler; onlar da Parsons'un kaçmasının doğru olacağı kanısındaydılar, kolladılar onu. Mrs. Holmes onlarla gitti, iyi de etti, çünkü Lucy'de hal kalmamıştı, Parsons desen yorgunluktan, uykusuzluktan bitkindi. Lucy'nin üzüldüğünü görünce gitmekten vazgeçtiğini söyledi Parsons. Sonra, çocuklar uyuyunca, iki kadın yalvardı ona gitmesi için. Gitmesi gerektiğine inandırdılar onu. Lucy çocuklarla kaldı, Lizzie Holmes istasyona kadar gitti Parsons'la ve Turner Junction'a bir bilet aldı. Orda oturur Holmes; kocası da evdeydi. Biliyorum, bu önemli değil. Sana, Parsons'u sevenlerin, onun uğruna canlarını vermeye hazır olduklarını elimden geldiğince anlatmaya çalışıyorum.

— Ondan sonraki birkaç gün içinde neler oldu biliyorsun. Batıdaki Pinkertonlar Chicago'ya fırlatıldı. Belki bin kişi tutukladılar, ama aradıkları adam Parsons'tu ve onu ele geçiren Pinkerton'a yalnız iş adamları birliğinden on bin dolar ödül verilecekti. Ve Parsons cinayet işlemekle suçlanırsa, onu saklayan suça iştirakten yargılanacaktı. Ama bak sen şu olanlara, şöyle bir göz at, az daha sabret dostum, nerdeyse bitireceğim

Parsons olayını. Önce bir polisi ve daha kim bilir kaç kişiyi öldüren bu bombayı atmak suçuyla otuz kişiyi içeri aldılar. Bunlardan on ikisini seçip kasten adam öldürmekle suçladılar. Bunlardan biri kaçtı ve kayboldu. Üç tanesi iddia makamına tanıklık etti. Sekiz kişi kaldı: Parsons, August Spies, Michael Schwab, Sam Fielden, —bu adamın öğretmeni benim, unutma yargıç, halkı için savaşmayı ben öğrettim bu adama— Adolph Fischer, George Engel, Oscar Neebe, Louis Lingg. Bu saydıklarım cinayet işlemekle suçlandılar.

— Duruşma safhalarını anlatacak değilim sana. En iyisi dostum, sen kendin, adım adım, kelime kelime, satır satır incele bir gün bu davayı ve adaletin daha önce hiç böylesine, alay edilircesine ayaklar altına alınıp alınmadığını, adaletin ne büyük şarlatanlıklara alet edildiğini düşün. Bunu daha sonra tartışacağız. Eşi görülmemiş jüri seçme konusunu, yalancı tanıkları, Lingg'in nasıl hücresinde öldürüldüğünü, bu adamların nasıl hüküm giydiklerini ve kararın nasıl olup da en yüksek mahkemece onaylandığını anlatmama gerek yok. Şimdi yalnız Parsons olayını bitirmek istiyorum. Birkaç dakika daha konuşacağım, o kadar.

— Parsons, Holmes'ların evine gitti. Mrs. Holmes orada sakladı onu. Birkaç gün sonra yola çıktı. Chicago'ya çok yakındı çünkü, üstelik Mrs. Holmes tutuklanmıştı. Bıyığını kesti, yol yapımında çalışmaya başladı. Wisconsin'e geçti. Waukesha'da Hoan ailesinin yanında kaldı; eski mesleği olan marangozluğa başladı gene. Ufak tefek işler yapıyordu Hoan'larda. Anlıyorsunuz ya, kalacak yeri vardı her vakit; sekiz eyalette onun için seve seve canını verecek insanlar vardı. Çok duygusal mıyız dersin? Odaya girdiğinde, İsa girmiş gibi oluyoruz diyen kaç kişi biliyorum ben. Ama ona inananlar, ölüm cezasıyla yargılanırken, o, hem de halktan ayrı, karısından ve çocuklarından ayrı, yeraltında yaşayamazdı; Chicago'ya döndü, ve teslim oldu.

— Gerisini, nasıl mahkemeye geldiğini, nasıl yargılandığını, ötekilerle birlikte bugün boynundan ip geçirilip ölene dek sarkıtılmaya mahkûm edildiğini biliyorsun. Öyleyse neden Parsons deyip duruyorum şimdi burda, ve neden senin başını şişiriyorum bu Haymarket olayıyla? Sen de sıkılmadan dinliyorsun bir buçuk yıldır dinlemekten bıktığın olayı? Şunun için: Onlar öldüğünde benim de içimde bir şey ölecek; ve

içimde bir şeyin yok edilmesini istemiyorum. Çünkü sen, Yargıç Pete Altgeld'sin, ve senin öteki yetkililerden farklı bir kişiliğe sahip olduğuna inanıyorum.

— Avukatları Captain Black'den aldığım bildiriyi cebime koydum. Geçen salı, Lingg, hücresinde ölü bulunmadan önce Parsons'la konuşmaya gitti, özür dilekçesi versin diye yalvardı. Çünkü şimdi halk, peygamber gibi inandığı adamın öldürülmesine karşıydı. İsa geliyordu akıllarına, İsa'yı da yöneticiler öldürtmüştü ya... Vali, halkın İsa'ya eş saydığı bir adamın cezasını kendi yetkisine dayanarak müebbede çevirmek ister kuşkusuz, ama bunun için, usule göre Parsons'un özür dilekçesi vermesi gerekiyordu. Black, Parsons'a gidip özür dilemesi için yalvardı. Çünkü Parsons öldüğünde, Black'in de içinde bir şey ölecekti. Ama Parsons, kabul etmedi. Evet, Parsons kabul etmedi; hayatı pahasına özür dilemeyecekti. Nedenini de anlattı, sonra Black yazdı onun söylediklerini. Sana bu bildiriyi okuyacağım, o kadar. Sonra bitecek söyleyeceklerim.

XIII

YARGICIN odasında şöminenin üzerinde Minerva ve Augustus'un anlamsız büstleri arasında duran saat, onu vurdu. İki adam sarkacın sesini dinlediler. Schilling, cebinden bir kâğıt çıkardı. Yargıç, oyalanmak istiyormuşçasına şömineye bakıyordu. Kütükler köz olmuştu ocakta.

"Okuyayım mı?" diye sordu Schilling.

"Mahkemeyi kaçırdım zaten."

"Belki de biraz fazla konuştum."

"Haydi, oku bakalım," dedi yargıç soğuk bir tavırla.

"Pekâlâ," diye başını salladı Schilling. "İşte Parsons'un Black'e söyledikleri: 'Captain, haklı olduğunu biliyorum. Bu özür dilekçesini imzalarsam hüküm değiştirilecek. Daha geçen pazar, *Daily News* Gazetesi editörü hemen hemen iki saat kaldı hücremde; özür dilekçesi imzalamam için yalvardı. Dilekçeyi imzalarsam, kendisinin ve gazetesinin desteğini görecek, hükmün değişmesini sağlayacakmışım. Ve ben de çok

iyi biliyorum ki, dilekçeyi imzalarsam hüküm değiştirilecek. Ama bunu daha fazla üstelememenizi rica edeceğim. Ben suçsuzum, jürinin beni suçlu bulduğu cürmü işlemedim. Bütün dünya biliyor suçsuz olduğumu. Eğer asılırsam, cani olduğumdan değil, geçmişte öğretmiş, söylemiş ve yazmış olduğum şeyler yüzünden asılacağım. Haymarket'e bomba attığımdan değil. İllinois halkı, kendisini gönüllü olarak yetkililere sunmuş bir suçsuzun asılması karşısında susmayı göze alırsa, ben de savunduğum fikirler, ve davam uğruna asılmayı göze alabilirim.

" 'Captain, bu tavrımın asıl sebebini size söyleyeceğim, sır bu. Ayın on birinden önce tek söz edilmemesini istiyorum bu konuda. Benim böyle davranmak zorunda olmamın bir nedeni de umutlu olmamdandır; çok küçük bir umut, ama umut işte. Ve benim özür dilekçesi imzalamam, öteki çocukların, Lingg, Engel ve Fischer'in aleyhine olabilir. Sayıyı azaltmamalıyız. Spies, Fielden Schwab imzaladılar özür dilekçesini. Ben kendimi Lingg, Engel ve Fischer'den ayrı tutup imzayı atarsam, benim idam hükmüm değiştirilecek; bu durumda Lingg, Engel ve Fischer mutlaka asılacaklar. Bu yüzden kararım kesindir. Onların kaderi, benim kaderimdir. Biliyorum ki, yüzde doksan dokuz ihtimalle onlarla birlikte sallanacağım; benim onları kurtarma şansım binde bir bile değil; ama, arkadaşlarımın ölümden kurtulma ihtimali varsa, bu ancak benim de onların yanında olmamla mümkün olur. Herkes beni ipten kurtarmak istiyor; ben tek değilim ki. Hangi şart altında olursa olsun, arkadaşlarımın yanında olmalıyım ki, bana yapılacak işlemin aynı onlara da yapılsın. Bu yüzden, beni onlardan ayıracak hiçbir davranışta bulunmayacağım. Önünde sonunda birlikte asılacağız belki. Ama buna hazırım.' "

Schilling kâğıdı katladı, "Hepsi bu," dedi. Ama Yargıç, gözlerini ayırmadı közlerden, saatin tik takları odayı dolduruyordu.

"Hepsi bu," dedi Schilling. "Az sonra Parsons asılacak. Bir saat kaldı sanırım."

"Evet..."

"Louis Lingg'i beş gün önce öldürdüler. O da şimdi onlarla birlikte ölecekti. Hiç akıllıca bir iş değil bu yapılan. Böyle olaylar olabiliyorsa, taş bir evin içinde oturan bir yargıç bile emniyette sayılmaz."

"Aklını kaçırmışsın sen!" diye atıldı Altgeld öfkeyle. Sonunda karşı çıkacağı bir söz işittiğine memnundu. "Lingg, intihar etti; ve bunu yapmakla, Parsons ve ötekilerin sahip olduğu şansı da öldürdü."

"İntihar! Ağzına dinamit lokumu koyup da intihar eden adam olmuş mu şimdiye dek? Aptal mı insanoğlu ölmeden önce yüzünü parçalayacak, bin bir türlü işkenceyle can verecek? Ve de bir mahpusun hücresinde küçük dinamit bombaları bulunacak? Bana bak Pete! Parsons ve ötekilerin asılmasının korkunç sonuçlar doğuracağını anladılar, halkın düşüncesi değişiyordu. Lingg'in hücresine gittiler, bayıltana dek dövdüler çocuğu, o pis bombaları hücrenin her yanına yerleştirdiler, fitili ağzına koydular, öldürdüler onu. İşte böyle olayların olduğu bir ülkede yaşıyorsun. Nasıl uyuyacaksın geceleri bakalım."

"Sakin ol, sinirleniyorsun." dedi yargıç.

"Sinirliyim, evet sinirliyim. Şu saate bak da gör, kaç dakika kaldı bu adamları öldürmelerine; heyecanlıyım. Sana geldim, çünkü sana inanıyorum, çünkü, Pete Altgeld yıkabilir o hapishanenin duvarlarını dedim kendi kendime, şimdi bile yapabilirsin bunu."

"Yapamam."

"Telefonu açar, valiyle konuşursun. Savaşırsın! Dinlerler seni. Bu kentte tek kişi mutlu değil bugün."

"Yaran olmaz telefonun."

Schilling tüm varlığıyla yargıca kenetlenmiş, ondan çok şey bekleyen gözlerini çevirdi birden, ayağa kalktı, kararı kabul etmekten başka çare olmadığını anlamış, birden ihtiyarlamıştı sanki, bitkindi.

"Bir dakika dur," dedi yargıç.

"Niçin?"

"Ben de söyleyeceğimi söyleyeyim, George! Böylesine alçağın teki miyim sanıyorsun?"

"Fark etmez!"

"İçinde yanan bir ateş var, ve neye dokunsan yakarım sanıyorsun. Aklını başına topla be Allah'ın kulu! Valiye telefon edeceğim de ne olacak? Şu anda hiçbir şey yapamayacağımı anlamıyor musun? Hiçbir şey! Şimdi çok geç. Olanlardan beni sorumlu tutuyorsan, tut. Neden dilekçeyi imzalamadığımı sor. Neden sesimi duyurmadığımı sor."

Schilling başını salladı.

"Şimdi elimden bir şey gelmez George, çok geç."

"Gidiyorum," dedi Schilling.

"Otursana sana bir içki vereyim."

"Gitmeliyim," diye tekrar etti Schilling.

"Otur."

"Tamam," dedi Schilling kendini gülümsemeye zorlayarak, "Yarın gelirim, öbür gün gelirim, sana küsmüş değilim. Ama şimdi gitmek zorundayım."

"Bir de beni dinle, anlatacaklarım var."

"Bir şey anlatmanı istemiyorum."

"Yalnız, unutma ki, Parsons öldü diye dünya batmıyor. Kendine gel. Bu adamlar peygamber bile olsalar, düşmanımızı temsil ediyorlar."

"Bu da onların öldürülmesi için yeter sebeptir, öyle mi?"

"Belki de. Adalet, soyut bir kavram değil, işlevi..."

"Devam et," dedi Schilling.

"George, git evine de dinlen biraz."

Emma geldi. Eşikte durdu, baktı onlara bir süre, sonra "George," dedi. "Karnın aç mı?"

Başını salladı hayır anlamına Schilling. "Sağ ol Emma."

"Mahkemeden Peters telefonda."

"Duruşmaları ertelemesini söyle."

"*İnter-Ocean* Gazetesinden bir muhabir aradı," dedi Emma, duyulur duyulmaz bir sesle. "Hükmün icrası konusunda sözün olup olmadığını sordu." Bir an duraladı. "Hayır yanıtını verdim."

"Teşekkür ederim, Emma," dedi Yargıç.

Schilling, gitmeye hazırlandı. Saat on buçuktu. "Nereye gidiyorsun George?" diye sordu Yargıç. Küçük Marangoz, "Bilmiyorum," dedi.

"Özür dilerim, George."

"Artık fark etmez," dedi Schilling. "Bir yürüyüş yapacağım, hava çok güzel." Ve gitti. Emma geçirdi Schilling'i. Döndüğünde, yargıç, öyle, dalgın, bıraktığı gibi duruyordu odasında.

"Oldu mu?" diye sordu Emma.

"Hayır, az sonra herhalde."

"Schilling bir şeyler yapmanı istedi, değil mi?"

"Evet."

"Bir şeyler yapabilir misin?"

Yargıç, hayır anlamına başını salladı.

"Schilling'in sana öfkelendiğini sanıyorum," dedi kadın. "Sana saygısı büyük."

"Evet, herhalde."

"Her neyse... bu korkunç iş kapanacak."

"Kapanacak," dedi yargıç.

"Joe Martin'in yazıhanesine telefon ettim, çıkmış. Schilling'in yanında söylemek istemedim nerde olduğunu. İdamı seyretmeye gitmiş. Korkunç bir şey bu bana kalırsa. Sekreteri heyecanlıydı. Haber bıraktım sonra gelsin diye. Peters, duruşmaları erteleyeceğini, dinlenme fırsatı bulmaktan memnun olduğunu söyledi. Yemeği evde mi yiyeceksin?"

"Sakıncası yoksa," dedi yargıç.

XIV

BİRKAÇ gün önce, Yargıç Altgeld ve arkadaşı Yargıç Lambert Tree, ünlü domuz ve sığır kralıyla yemek yiyorlardı. Gerek Altgeld, gerek Tree, Chicago'da hatırı sayılır insanlardandı, ama nedense Armour, yemek süresince ilgileri üzerine çekti. Altgeld, o doğuştan onurlu Altgeld, Armour'un kendisine emir eriymiş gibi davrandığını gördü, akılla, bilgisiyle, şakayla karşı koymayı denedi, ama domuz tüccarının mantıksız saldırılarıyla karşılaştı. Bu hava içinde, Armour, Altgeld'in kitabı *Ceza Mekanizmamız ve Kurbanları*'ndan söz ediyordu.

"Yazıyormuşsun ha, Altgeld? Bir kitap çıkarmışsın?"

"Öyle," dedi Altgeld.

"Yazmaktan bir şey çıkmaz elbet. Sen de bir şeyler yazmıştın sanırım Tree."

"Çok az," diye yanıt verdi Yargıç Tree.

"Yazmanıza bir diyeceğim yok," dedi Armour. "Hatta, kadınlar senin kitabına hayran kalmışlar Altgeld. Yargıçlardan adam çıkması bizim de işimize gelir elbet — hele Kral Mike McDonald da bizi bıraktıktan sonra... Yargıç demek, yalnız ucuz bir politikacı demek değildir; ara sıra

ortaya çıkıp ne mal olduğumuzu göstermeliyiz bu adamlara, öyle değil mi?"

"Anlıyorum," dedi Altgeld. Söyleyecek başka sözü yoktu.

"Ama her şeyin yeri ve zamanı vardır," diye devam etti Armour. "Bu Chicago'da bazı çok kötü unsurlar var."

"Evet, öyle."

"Bütün işimiz, her şeyin yasa çerçevesi içinde yürüdüğü iyi bir kent yapmak Chicago'yu. Bir kentte işçiler doğru dürüst çalışıp doğru dürüst bir ücret alıyor ve acaba boğazıma bıçak dayanacak mı, diye tasalanmıyorsa, o kentte başarılı bir yönetim yok da ne vardır, değil mi ya?"

Altgeld başını salladı yalnız.

"Ve bunun için de, polis gücüne ihtiyaç vardır," diye devam etti Armour. "Polis gücümüz iyi elemanlarla donanmış olmalı. Elbet görevlerini yapacaklar, caniler suç işlemesin, yoksullar başkaldırmasın diye kilisede dua mı edeceklerdi yani? Reformist olmak, senin mesleğinde yükselmene yaramaz; hapishaneleri eleştirmenin âlemi yok, Altgeld. Sadaka başka şey; benim bir kerede verdiğim sadaka beş yıl karnını doyurmaya yeter senin; ama toplumun temellerine saldırdığın vakit, komünist derler adama, komünist."

"Ve hapishanelere toplumun temeli diyorsun, öyle mi?" diye sordu Altgeld.

"Yasa ve düzen. Bunu demek istiyorum. Yasa ve düzen. Birisini yargıç yaptığımız vakit, onun yasa ve düzeni savunmasını bekliyoruz. Onu yargıçlıktan aldığımız vakit, bu iki şeyi savunmadığı için alıyoruz. Senin radikal olduğun söylentisi dolaşıyor ortalıkta. Böyle sözlerden hoşlanmıyoruz, bilesin."

"Biz dediğin kimler yani?" diye sordu Altgeld.

Armour ellerini iki yana açtı ve gülümsedi. "Ne dediğimi biliyorsun — diyorum ki, darılmak gücenmek yok bu işte. Sekreterine söyle bana bir fatura göndersin; kitabından birkaç yüz tane ben alacağım. Belki de ikinci kitabın, at gibi çalışan vatandaşlara ilişkin olacak. Hevesini kırmak istemem delikanlı. Şimdi, bir brandiye ne dersin?"

İşte Altgeld, odasında oturmuş, öfkeden deliye dönmüş ama elinden bir şey gelmezliğin verdiği yıkkınlıkla bu yemeği, yemekte konuşulanların getirdiği karmaşık düşüncelerle birlikte, ölmek üzere olan dört

adamın karmaşık düşüncelerini geçiriyordu aklından. Schilling gelmiş, konuşmuş ve gitmişti, şimdi Altgeld, söylediklerinde ne kadar gerçek payı olduğuna karar vermeye çalışıyordu. Kavgasında ne kadar haklıydı? Bir tek adam, bu on birinci saatte, yasanın gidişini değiştirebilir, hatta durdurabilirdi bile. Ama Schilling gerçekten içtenlikle mi anlatmıştı olanları? Doğru muydu söyledikleri? Schilling'in söylediklerinin çoğunun doğru olduğunu kendi biliyordu. Haymarket sanıklarını yargılayan Yargıç Gray, açıkça söylenebilir ki sermayecilerin adamıdır. Bombayı kimin attığı sorunu çözülmeden kenara itilmiş, ve sekiz kişi ölüme mahkûm edilmişti. Ve bu adamlar, bomba atmaktan değil, işçilerin militan liderleri ve dolayısıyla sınıflı toplumun düşmanları oldukları için mahkûm edilmişlerdi. Şimdi ona, Pete Altgeld'e sorulan, açıkça, bu adamların kendisinin de düşmanı olup olmadıklarıydı. Evet, biliyordu, bu durumda ne yapsa etkisiz, arkadaşı Yargıç Tree'nin sanıkların affedilmesi için yaptığı çabalar gibi etkisiz kalacaktı; ama gene de acaba başka bir durumda olsaydım örneğin, Vali Oglesby'nin yerinde olsaydım ne yapardım diye sormaktan kendini alamıyordu. Bu, içinde yüzlerce kuşku uyandıran bir soruydu. Phil Armour neler söylemişti, demokrasi, halka hizmet edenlerin halk tarafından seçilmesini öngördüğü halde, gerçekten böyle mi oluyordu? Yoksa, halka hizmet edecek olanları, bir avuç sermayeci mi seçiyordu? Kafası allak bullaktı bu düşüncelerle.

Alışılagelmiş düzen içinde, kimse kimseden doğruluk, içtenlik, adalet beklemiyordu. Hatta, herkes, kimi daha kestirmeden, ve nasıl atlatabileceğine, kandırabileceğine bakıyordu. Kimsenin kalkıp da yaşadığı düzene karşı sesini yükselttiği yoktu. Böyle gelmiş, böyle gidiyor, diyorlardı. Baştakilerin, dilediğini diledikleri biçimde yapma hakkı vardı sanki —öyle sanılıyordu— ayrıca, bütün haksızlıkları, kötülükleri örtbas etmek için yeterli yöntemler uygulanıyordu; dillerde eskimiş demokratik sloganlar, uyduruk gelenekler, din kurumları vardı; halk, önüne konulan şarabı yudum yudum içiyor, çektiği acının, sefaletin, ölümün önlenmesi için tanrılara yakarıyordu; kimsenin aklına gelmiyordu sorunun yanıtını toplumda aramak. Çektikleri sıkıntı büyüdükçe, başlarındakilerin kazanç makinelerinin verimi artıyordu; ama kalkıp da, nerden buluyorsun bu refahı, bu kazancı diyeceklerine, gözlerinde daha da büyütüyorlardı efendileri. Günlük olaylar içinde ustalıkla eritilip gi-

diyordu sömürü. Gel gör ki, bugün, ölüme yaklaşmakta olan bu dört adam, bütün bu birikmiş kinlerin, sorunların sembolü oluyorlar. Her gün boğazlarından tereyağ gibi akan sorunlar, bugün midelerine oturuyor insanların. Bu sorunlar, Yargıç Altgeld'in de midesine oturuyor bugün, ve birkaç saat önceki güzel sonbahar sabahı, şimdi çekilmez oluyor.

Başarılı olduğunu kabul ediyordu; hem de bu başarının meyvelerinden aldığı zevki de yadsıyor değildi. Ömrü boyunca, bugün sahip olduğu şeyler uğruna savaşmıştı. Dünyaya geldiğinde hiçti, kamçıyla büyümüştü. Şimdi yoktu hiçbiri. Şimdi taştan bir evde oturuyordu, rahattı, güvenlik içindeydi: Evinde güzel eşyalar vardı, yiyecek vardı, hem de her türlü yiyecek... Kuşsütü eksikti; ve tut ki kuşsütü istedi canı, bunu söylemesi yeterdi. Sıcaktı evi, rahattı. Karısı vardı. Güzeldi karısı, zengindi; birçok arkadaşlar edinmesinde yardımcı olmuştu. Zengin dostlar hem de, bu dostlar kimi vakit yorucu ve bıktırıcı olsalar bile, mevki sahibi, tanınmış kişilerdi, ve onu olduğu gibi kabul etmişler, geçmişini, kökenini eşelememişlerdi. Bir masada kâğıt oynamışlardı, birtakım hukuk sorunlarını ona sormuş, mesleğine saygı duymuşlardı. Karısı ise, kumarbaz Joe Martin gibi, ya da işçi lideri Schilling, ya da politik bir dâhi olan tefeci Bro Kelly gibi başka dünyanın insanlarını dost edinmesine karşı değildi. Tüm dostları, Schilling bile mesleğinde başarı kazanmasında yardımcı olmuşlardı. Anıları varsa ne olurdu yani? Herkesin anıları vardı. Tüm anılar, soyut adalet gibi pratikte yaran olmayan şeylerdi. Armour, varını yoğunu sermayeci sınıfın lütfuna borçlu olduğunu, ve bu sınıfla ilişkisinin görünüşte değil de, temelde olması gerektiğini söylediğinde neden karşı çıkmıştı sanki?

Bununla birlikte, Armour'un kendisinden, Armour'un savunduğu fikirlerden nefret ettiği kadar nefret ediyor değildi; ve şimdi, bu fikirlere karşı duyduğu kin, kafasını çatlatacaktı nerdeyse. Uzlaşmak? Evet, olabilir. Ama uzlaşacak da ne olacaktı? Ucuz, pis bir politikacıydı Armour. "Bunu kabul et, Altgeld, bunu kabul et," diyordu kendi kendisine. Kalktı, bir aşağı bir yukarı yürüdü odada. Gözü saatteydi. Sonra sandalyesine oturdu, gözü saatteydi daha. Dakikalar geçiyordu, ve bu dakikalardan birinde şu dört adam ölmüştü.

Karısı yemeğe çağırdı aşağıdan. Birkaç lokma yiyebildi yargıç. Sonra gene çalışma odasına döndü.

XV

JOE MARTİN, ayaklarını şömineye doğru uzattı, bir puro yaktı. Bir yandan puroyu çekiyor, bir yandan da Altgeld'i seyrediyordu. Dumanı çekmesiyle üflemesi bir oluyor, keskin gözleri bir an olsun ayrılmıyordu Altgeld'den. Saat ikiyi geçiyordu.

"Saat kaçta öldüler?" diye sordu Altgeld.

"Öğleyin."

"Kötü müydü?"

"İzlediğim ilk idamdı. Ve de son."

"Öylesine kötü müydü?"

"Ne desem ki... İdamlardan hoşlanmıyorum. Ölen bir adama bakabilirim, ama aylar öncesinden öleceğini ve hele ipe çekileceğini bilen bir adamın ölümünü izlemek hoş değil."

"Parsons nasıldı?"

"Yiğitçe öldü. Hepsi öyle öldü."

"Bir şey söyledi mi?"

"Son sözleri? Bilmiyorum. İki yüz kadar insan izliyordu idamı. Ben arkalardaydım, Kelly ile beraberdim. Tam asıldıkları sırada, Kelly bana içlerinde katolik var mı diye soruyordu; son anı görmedim. Sonradan biri, Parsons'un konuşmak istediğini söyledi, ama cellatlar sandalyeye tekmeyi vurmuşlar hemen. Ama Spies'in konuştuğunu duydum. Ta ötelere yankıyordu sesi. Ne dedi biliyor musun?"

"Ne dedi?"

" 'Öyle bir zaman gelecek ki,' dedi, 'bizim suskunluğumuz, sizin bugün ipe çektiğiniz seslerden daha güçlü olacaktır.' Son sözü buydu. Biliyor musun, şu Allah'ın belası kızıllarda anlamadığım bir şey var, kimsede görmediğim inat ve dayanma gücü. Parsons'u alalım; bu sabah *Tribune* Gazetesi'nden Wertzer'le hücresine gittim. Wertzer, 'taş çatlasa resmini çizeceğim onun bugün,' dedi. 'Bu adamı görmek istiyorsun, değil mi? Torunlarına onu gördüğünü anlatacaksın. Cahil kalmak istemiyorsun, gel benimle.' Ayrıca, Wertzer ben ipleri çekmeden içeri girecek durumda değildi, anlıyorsun ya. Neyse gittik. Bir de ne görelim, Parsons küçük bir masa başına oturmuş, tıraşlı, giyinik, bir şeyler karalıyor. Artist dersin adama, öyle yakışıklı. 'Al,' dedi gardiyan; 'Al, *Tri-*

bune'dan bir adam gelmiş, resmini çizecek.' Bu arada gardiyan ne yapsa beğenirsin? Dirsek attı bana. Dürttü yani. Pete, tek kelimeyle kan beynime sıçradı hani. Öyle ki, gardiyanı da, Wertzer'i de oracığa serebilirdim hani. Wertzer'i hiçbir vakit sevmemiştim; herif biraz sümüklü anlayacağın. Böyle bir işe giriştiğim için kızdım kendi kendime. Parsons hiç rahatsız olmuş görünmüyordu. Kalemini bıraktı, yüzünü bize döndürdü, gülümsedi, ve bir sigara sarmaya koyuldu. Bir adamın sigara sarışı çok önemlidir, bak; çok ipucu verir adamın kişiliği hakkında. Parsons yavaş ve dikkatli sarıyor sigarayı; hiç tütün ziyan etmiyor, bir yalamada yapıştırıyor sigarayı ve bir kibritte yakıyor. 'Sizin resminizi çizeceğim Mr. Parsons,' diyor Wertzer. Yumruğu yedi yiyecek orospu çocuğu diyorum içimden. Ama Parsons istifini bozmuyor. 'İşim var, diyor, fazla da vaktim yok. Ekmek parası.' 'Mr. Parsons,' diyor Wertzer. 'Görevimi yapmış olarak dönmeliyim işime, yoksa işten atarlar beni'. Parsons başını sallıyor evet anlamına, 'peki,' diyor. 'Bir görev yüklenmenin ne demek olduğunu bilirim.' Wertzer onu çizerken, ben dikiliyorum başında. Pete ömrümde böyle bir şey duymadım daha. Bir keresinde Parsons bana baktı, şöyle bir tuhaf baktı hani, 'sen Joe Martin'sin, değil mi?' dedi. 'Sizi daha önce bir kez gördüm' dedi, 'anımsarsınız sanırım.' Ama Pete, Allah belamı versin ki korkmuyordu. Bak, bana göre o, ne olursa olsun, ama azizim, ben olacağım da, birkaç saat sonra gebereceğimi bile bile orda oturup, onun davrandığı gibi davranacağım? Anam avradım olsun yok bende böyle yürek."

"Sen bir kumarbazsın..."

"Evet. kumarbazım, ama, boynumda ip, ceket kurtarma sevdasına düşecek değilim."

Altgeld kalktı, şömineye gitti, ateşi canlandırdı. Sonra, yüzü öyle buruşuk, baktı Martin'e, bir şey aklına gelmiş gibi, "Joe!" dedi. "Bana doğruyu söylemeni istiyorum. Bilsen bilsen sen bilirsin bu sorunun yanıtını: Lingg'i polis mi öldürdü?"

Martin, koltuğuna yaslandı, bir duman çekti purodan, Altgeld doğruldu, kolu şömineye dayalı, Augustus'un şaşkın ve meraklı yüzüyle bakıyordu Martin'e.

"Evet?"

"Bu çok belalı bir soru, Pete! Sen ne dersin?"

"Ben bileceğimi biliyorum. Bu kentte şunca beyni olan herkesin ne düşündüğünü de biliyorum. Ne olduğunu da biliyorum. Ama tam on bir ay bir kürsüde oturunca birtakım ayrıntıların ne demek olduğunu biliyor insan. Anarşist denen tam sekiz adam yargılandı ve ölüme mahkûm edildi her şeyden önce. Sonra halkın tepkisi görüldü. Bu ülkede halkın düşünceleri olabilmesi ve bunları duyurma yeteneğine sahip olması şaşılacak şey doğrusu. Ama gerçek bu. Halk tepkisini gösterdi. Derken bu adamlardan üçünün, Fielden, Schwab ve Neebe'in hükümleri değiştirildi. Hapislerde çürüyecekler, ama hapishane başka şey, göz göre göre öldürme başka şey. Böylece halk susturuldu. Hepten değil, biraz susturuldu. Suya sabuna dokunulmuş değildi çünkü, asıl hedef Parsons ve Spies kafesteydiler. Derken gerisi geldi bu halk tepkisinin; toplu gösteriler, dilekçeler, ricalar, başka ülkelerden mesajlar. Ve sonra, ansızın, Louis Lingg hücresinde ölü bulundu. Suratının yarısı dinamitle parçalanmıştı, hücresi küçük bombalarla doluydu. Bunun üzerine kamu düşüncesi değişti, yani bombacı adam, her vakit bombacıydı, bir daha açılmamak üzere kendi ağzına bile atabilirdi bombayı. Gülümseme. Ben yargıcım, ve karşıtı kanıtlanana kadar bu adamın intihar ettiğini söyleyeceğim."

"Ne istiyorsun, imzalı bir zabıt mı?" diye sordu Martin alaylı.

"Sana bir soru sordum."

"Çok çetrefilli bir soru. Tut ki biliyorum yanıtını. Tut ki bombayı kimin attığını bile biliyorum. Sana söyleyeceğimi mi sanıyorsun, Pete? Seni seviyorum. Arkandan da söylerim, yüzüne de, İllinois'de inandığım tek bir politikacı var, bu da Pete Altgeld'dir; ama sana bile güvenmiyorum. Ben kâğıt oynarım, anlıyor musun? Ve de kâğıtlarımı birbirine yakın tutarım. Benim kozum orda, belediyede; ben kimseye kancıklık etmedim, Pete,"

"Söyleyeceklerin bu kadar mı?"

"Hayır. Düşüncemi söyleyeceğim sana. Öyle sanıyorum ki, bir adamın kendini ağzına dinamit lokumu koyarak öldürmesi için, önce bu adamı susturmak ve ağzını açmak gerekir. Tamam mı? Evet, bu dört adam öldü. Ölürken seyrettim onları. Ve bir yıldır, söylenmeyen kalmadı onlar hakkında. Her ağızdan bir ses çıktı. Ben olur olmaz konuşmam; çeneyi kapamanın yararını gördüm geçmişte. Bir yığın şiş göbek rahat uyuyacak bu gece. O heriflerin kalleşliklerinden nefret edi-

yorum, ama hepsiyle de aram iyi. Ben sadece bir kumarbazım, boynuzları yaldızlı bir kumarbaz."

"Ve ben de boynuzları yaldızlı bir politikacı."

"Belki de," diye onayladı Martin.

Kimse konuşmadı bir süre. Martin, işini bitirmiş insanların gönül rahatlığı içinde purosunu tüttürüyor, Altgeld, şöminenin başında kolu dayalı onu seyrediyordu. Sonra, yargıç, koltuğuna doğru yürüdü, oturdu ve her kelimeyi ölçe tarta sordu Martin'e:

"Joe, benim üzerime hangi kozu oynayacaksın?"

"Çok büyük bir koz."

"Nereye kadar gideceğimi sanıyorsun?"

"İşini bilir, iyi oynarsan, uzun bir yol var önünde."

"Nereye kadar?"

"Nereye kadar gitmek istiyorsun? Bu ülkede doğmuş olsaydın, Beyaz Saray derdim. Şimdiki durumda, istersen Senato, ya da valilik konağı."

"Nasıl oynayacağım?"

"Bütün gücünle oynayacaksın, bu kadar. Ya da suya sabuna dokunmayacaksın, uzaktan uzaktan, için için becereceksin işini. Bu yoldan gitmeyi daha üstün tutuyor şiş göbekler."

"Her iki biçimde de, şiş göbekler işin başı yani?"

"Sen ne sanıyorsun?" dedi Joe Martin.

XVI

BU KONUŞMA Cuma günü geçti; ertesi gün, gazeteler, idam olayının detaylarına, ölenler, yasa ve düzen, demokrasi, Anayasa ve Anayasa'da yapılan değişiklikler, bu arada sosyal haklar, devrim, din adamları, eyaletlerarası savaşlara ilişkin makalelerin yanı sıra, ölüm ilanları da basmışlardı. Kent yetkilileri, hücresinde ölen Lingg, Parsons, Spies, Engel ve Fischer'in cenazelerinin dost ve akrabalarına verilmesine izin vermişti. Gene kent yöneticileri, bu dost ve akrabaların, isterlerse cenaze töreni yapabileceklerini de bildirmişti. Vali Roche, cenazelerin Waldheim Mezarlığı'na kadar izleyecekleri yolu belirleyen cadde adlarını da bildirmişti. Cenaze törenleri saat on iki ile iki arasında yapıla-

bilirdi. Cenaze marşından başka müzik çalınmayacaktı, silah taşınmayacak, pankart, afiş görülmeyecekti hiçbir yerde. Gazeteler bu adamların toplumun düşmanları oldukları kanıtlanmışsa da, diyorlardı, birkaç yüz kişinin son görevlerini yerine getirmek üzere törene gelmeleri beklenebilir. Ayrıca, Anayasa, din özgürlüğü tanımaktadır, dolayısıyla bu geleneklerin yerine getirilmesine izin vermek, Anayasa'ya bağlılığın bir kanıtıdır.

Pazar günü, Yargıç, karısına bir yürüyüşe çıkacağını söyledi; Emma bu yürüyüşün onu nereye götürebileceğini az çok biliyordu ama, gene de bir şey söylemedi. Bir pazar sabahı tek başına yürüyüşe çıkmak istemesini garip bulduğunu belli eden bir davranışta da bulunmadı. Aslında, o kadar da garip değildi hani; cenazenin arkasındaki insan kalabalığına karıştığında, binlerce Chicagoludan biri olduğunu anladı; kent halkının yarısı, kentin pis ve loş sokaklarını doldurmuş, törenin başlamasını bekliyordu.

Hava serindi. Ayrıca, yargıç, o insan topluluğu arasında görünmek, tanınmak istemiyordu. Bu iki sebep, yakasını kaldırıp, şapkasını indirmesine yeterliydi. Ellerini cebine soktu ve bir, bir ayağı, bir öteki ayağı üzerine dikilip bekledi orda.

Cenaze alayı göründü. Umduğu kadar değildi kalabalık; kent yetkililerinin cenaze töreni izni verirken umdukları kadar da az değildi. Müzik yoktu. Ayakların yumuşak sesinden, ve kadınların derin hıçkırıklarından başka çıt yoktu. Bunca ses, tüm öteki sesleri, uğultuları söndürüverdi. Kentin üzerine uçsuz bucaksız bir kara örtü gerilmişti sanki.

En önde bayrak tutan bir adam yürüyordu. Alaydaki tek bayrak bu bayraktı. Eski, yıldızları ve çizgileri solmuş bir bayraktı bu. Bu bayrak, iç savaşta bir alayın başında gururla yürümüş bir bayraktı; ve bunu taşıyan adam, yüzü kül rengi taş kesilmiş, orta yaşlı bir eski savaşçıydı.

Arkasından cenaze arabaları ve tabutlar göründü; daha sonra, ölenlerin ailelerini taşıyan arabalar. Eski püskü açık at arabalarıydı bunlar. Birinde Lucy Parsons'u gördü Altgeld; iki çocuğuyla oturmuş, gözlerini ileriye dikmişti.

Arkadan ölenlerin yakın dostları ve yoldaşları göründü. Dörder dörder sıra olmuşlardı,ve onların da yüzleri, bayrak taşıyan eski savaşçının yüzü gibi kül rengiydi.

Daha sonra, bir küme iyi giyimli insan yürüyordu. Bunların çoğunu tanıdı Altgeld. Bunlar, bu beş ölü adamı kurtarmak için savaşmış avukat, yargıç, doktor, öğretmen, küçük işadamı ve daha bir yığın yürekli kişiydi.

Arkalarında işçiler duruyordu. Bunların arkasında kim vardı göremezdi Altgeld, çünkü sonu yoktu bu işçi denizinin. Mezbaha işçileri, marangozlar, McCormic fabrikasının, Pullman fabrikasının işçileriydi bunlar; değirmenlerde, tarlalarda, demiryollarında çalışan işçiler... İşsizler, sokakta yatanlar, tarlada bayırda yatanlar... Chicago'nun ve bir düzine başka kentin caddelerinden akın eden işsizler... Çoğu iyi giyimli. En iyi giysilerini giymişler... Güveylik siyah elbiselerini... Çoğunun karısı, çocukları yanında. Kimi çocuğunu kucaklamış. Bunların arasında, iş giysilerinden başka giysisi olmayanlar da az değil. Tulumlu, blucinli, çamaşırının üstüne giyecek gömleği olmayan işçiler, işsizler... İnsanların inandığı ve istediği yerde bu haksızlığın durdurulabileceğine inanmış yüzlerce köylü... Öküz arabalarıyla beş yüz mil ya da daha uzun yoldan Chicago'ya akın etmiş köylüler... Alaya katılmış yüksek ökçeli çizmeleriyle hemen seçilen köylüler. Kentin yakınlarındaki kırlıklardan gelmiş kırmızı yüzlü çiftçiler, makinistler, Great Lakes'den denizciler...

Yüzlerce Pinkerton polisi de vardı yol boyunca sıralanmış, ama bu görünüm karşısında ellerinde tuttukları silahları kılıflarına koydular, gözleri yere dikili suskun durdular oldukları yerde.

İşçiler suskundu çünkü. Soluk alışları, ayak sesleri duyuluyordu, ama tek bir söz çıkmıyordu ağızlardan. Kimse konuşmadı; ne kadınlar, ne erkekler, ve ne de çocuklar açmadı ağızlarını. Yol boyunca sıralanmış halktan sessizliği bozan bir çıt çıkmadı.

İşçiler hâlâ akıyordu. Bir saattir oradaydı Altgeld. Hâlâ geliyordu işçiler, omuz omuza, yüzleri taş kesilmiş, gözlerinden yaşlar yuvarlanan işçiler... Kımıltısız, yanaklarını kurulamadan ilerliyorlardı ağır ağır. Bir saat daha geçti. Gene işçiler... Kaç bin işçi geçti Altgeld'in önünden, tahmin etmek güçtü. Daha kaç bin işçi gelecekti, bilinmezdi. Ama bildiği bir şey vardı Altgeld'in: Dünya tarihinde hiçbir zaman, herkesin çok sevdiği Abe Lincoln öldüğünde bile böyle bir cenaze töreni olmamıştı.

Üçüncü Bölüm

DEĞİŞİM

1893 YILI Mart'ının başlarında, açık, rüzgârlı bir günde, Clarence Darrow adında bir avukat, Springfield Meclis Binası önündeki bahçeyi geçti, basamakları çıkarak içeri girdi ve kararlı bir sesle, valiyi görmek istediğini bildirdi. Darrow'u daha önceden tanıyan vali sekreteri, onun bu kararlı davranışı karşısında sırıttı ve "Hayrola," diye sordu, "Bir şey mi var?"

"Evet, bir şey var."

"Sizi bekliyor mu?"

"Bekliyor," dedi Darrow. "Telefon ettim çıkmadan, çok mu meşgul?"

"Yok, yok, bir dakika, otur, soluk al."

Darrow, bekleme odasında oturmuş, söyleyeceklerini aklında evirip çeviriyor, tekrar tekrar sıraya koyuyordu. Cesareti kaybolmasın, sıcağı sıcağına söyleyebilsin sözünü diye başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordu. Tamam, söylemek istediğini tam tamına anlatacak cümleler sıralamıştı aklında. Ancak bütün bu çaba onu öfkelendirmekten başka işe yaramadı, ve sonunda valinin odasına girdiğinde, savunma avukatından çok, yargıç gibi hissetti kendini. Ama daha dün bir yargıç olan vali, gülümsedi ve elini uzattı:

"Seni gördüğüme sevindim, Clarence."

"Ben de sevindim, efendim," diye başını salladı Darrow. Vali John Peter Altgeld, İllinois Eyaleti Valilik seçimi kampanyasının yorucu koşuşturması sonucu hastalanıp yorgan döşek yatmış ve daha yeni ayağa kalkmış birine benzemiyordu. Tersine son derece sağlıklı görünüyordu. Mavi gözleri her zamanki gibi pırıl pırıl, el sıkışı her zamanki gibi içten

ve dostçaydı. Yaşını saklamıyordu gerçi, sık sık depreşen sıtması da yüzünden okunuyordu, ve de sakalında tutam tutam beyazlıklar vardı; ama hiç şüphe yok ki, o, yaşlandıkça gençleşen ender insanlardan biriydi. Darrow, salt onun yüzüne bakmakla rahatlayan insanların duygusunu anlamıyor değildi; ama bu bile sinirlendiriyordu avukatı, ve kırk beş yaşında olan validen on yaş küçük olan Darrow, çok olgun bir adamın karşısında durmuş mahçup bir çocuk gibi hissetti kendini.

"Beni sadece ziyaret edeceğini sanmıştım, ama yanılıyorum sanırım, öyle mi, Clarence?"

"Yanılıyorsunuz."

"İş?"

"Böyle denebilir."

"Otursana. Puro ister misin?"

" Hayır. Ayakta durmayı tercih ederim."

"Pekâlâ."

Vali koltuğuna geçti. Darrow, valinin yüzüne değil masasının kıyısına doğrultmuştu gözlerini, "Haymarket'lılar hakkında, Fielden, Schwab ve Neebe hakkında görüşeceğim."

"Öyle mi? Ne olmuş onlara?" Çok değil, biraz irkilmişti vali. Darrow'u severdi; öyle çok fazla değil, valiyi yakından tanıyanlar, onun öyle önüne gelene dostum demediğini bilirlerdi.

"Daha hapisteler," dedi Darrow.

"Biliyorum hapiste olduklarını."

"Bu hiç hoşuma gitmiyor benim," dedi. Darrow. Valinin yüzüne bakmıyordu gene. "Benim hoşuma gitmediği gibi, sizin de hoşunuza gitmiyor. Ama belki de bunu size birinin anımsatmasını bekliyorsunuz."

"Neyi anımsatmasını?" diye sordu vali.

"Gerçeği," diye devam etti Darrow, "Binlerce kişi, bu üç adamı affedeceksiniz diye size oy verdi. Vali olduğunuzdan bu yana üç ay geçti..."

"Nerden çıkardınız bunu?" diye sordu Altgeld. "Ben böyle bir söz verdiğimi anımsamıyorum."

Darrow'un bu söze tepkisi ani oldu, hemen karşı çıktığı belliydi, ama sözle değil yüzüyle söylediklerini anladı vali.

"Bir dakika, bir dakika," diye atıldı. Öfkesini zor tutuyordu. "Bana hain damgasını vurmadan önce, söylediğim sözü anımsamanı isterim.

Bu soruna eğileceğimi söyledim sadece, Anarşistler davasını gözden geçireceğimi söyledim. Hemen kılıç çekme bana. Bu konudaki duygularını biliyorum. Duygularında da haklı sayılırsın."

"Ne demek istiyorsun?"

"Şunu demek istiyorum ki, ben bu üç adamı affedersem, dünya başıma yıkılacak."

"Seninle aynı fikirde değilim."

"Değil misin? Fırtına gibi odama giriyor, hangi fikirde olup, hangi fikirde olmadığını söylüyorsun bana. Ben söz vermedim! Sen ne sanıyorsun! Oturmuş bir de yanıt veriyorum sana, kapı dışarı atmalıyım seni!"

"Pekâlâ," dedi Darrow, "Pekâlâ. At beni kapı dışarı."

"Aptal olma. Otur. Doğru dürüst konuş."

"Otur ve doğru dürüst konuş, evet. Otur ve buraya geldiğin, meleklerin ayak basmaya korktuğu bir yere geldiğin için seninle alay etmelerine izin ver, ne kendini bilmez domuzum değil mi? Kaşığıyla ver, sapıyla çıkarsın değil mi? Beni politikaya iten kim? Altgeld. Beni şimdiki konumuma çıkaran kim? Altgeld."

"Bunları sana anımsatacak değildim. Yalnız şunu anımsatmak istiyorum ki, ben anarşistleri affedeceğime söz vermedim. Bu kadar. Hiçbir zaman söz vermedim! Davayı inceleyeceğim. Sonra yapılması gerekeni yapacağım."

"Hepsi bu?"

"Evet, hepsi bu. Bırak bunları Clarence, aptal olma. Bana hukuktan söz etme. Bu adamlar, Parsons ve ötekilerin ipe çekildiği sebepten ötürü hapisteler şimdi; çünkü bu durum, birçok güçlü centilmenin çıkarlarına en uygun olan durumdur. Bu gerçeği beş yıl önce de biliyordum; şimdi vali oldum da bilincimi yitirdim mi sanıyorsun? Sen tuttuğunu koparasın diye savaştığım, umduğum, beklediğim her şeyi bir yana atmamı bekliyorsun?"

"Herkes yanınızda olur bu davada..."

"Aptallığı bırak! Kimse yanımda olmaz."

"Halk seni seçti."

"Neler geveliyorsun? Şimdiye dek öğrendiğim tek bir şey varsa, o da politika. Bana vaaz vermeye kalkma. Cregier vali seçildiğinde, ve bu seçimlerin sonucu olarak sen de belediyede görev aldığında, o seçimlerde,

Chicago halkı değildi valiyi seçen. Ama ben, ben kendi yeteneklerimden dolayı vali seçildim. Ben sana nutuk çekiyor, ders veriyor muyum hiç? Aday listesini ben yaptım; ben yarattım onu; parasını ben verdim, beş bin dolar, ucuz da hem; bunu neden yaptım, Roche'tan nefret ettiğim için yaptım. Onun için bana politika dersi ya da politika ahlâkı vermeye kalkma. Parsons ahlâka inandı da ne oldu, öldü gitti."

"Anlıyorum," diye başını salladı Darrow.

"Anlayamadığın çok şey var," dedi Altgeld.

II

BUNUNLA birlikte, Clarence Darrow gittikten sonra aklı başına geldi Altgeld'in. Bıyığı terlemeden kalkmış gelmiş, iş becerecek! Haçlı askeri gibi girmiş odasına, ateş püskürerek çekip gidiyor! Onu adam yerine saymak bile çocukça bir işti, ama gene de Altgeld buna mim koydu, bundan sonraki ilişkilerinde unutmayacaktı bu kabalığı. Ne hakla böyle davranabiliyordu bu delikanlı efendim? Bu, Darrow denen adam bir şirket avukatıydı yalnız, onun bu üç Haymarket kurbanıyla ilgilenmesi romantik ve idealistçe bir gösterişti. Darrow'un hizmet ettiği adamların ta kendisi değil miydi bu adamların kanını isteyen? Bir de kalkmış verilen sözlerden, umutlardan konuşuyordu! Verilmiş söz yok diye tekrarladı vali kendi kendine; benim ellerim temiz; beni seçerken ne yaptığını biliyorlardı pekâlâ; beni seçerken, Springfield'a partiyi getirecek bir politikacı seçtiklerini biliyorlardı.

Valilik makamında, masasına oturmuş, utanmadan kendine politikacı etiketini yapıştırıyordu Altgeld. Bir ticaret öğrenmişti, ve de iyi öğrenmişti bu ticareti, soyut şeylere aldırdığı yoktu, hayaller içinde yaşamıyordu o; ve hayal dünyasında yaşayanları silmişti listesinden, kin duyuyordu bu insanlara karşı. Dünyayı tanımak, insanları anlamak, neyin ne olduğunu görebilmek, kolay iş değildi; ama bir de gerçeği gördü mü, midesi de sağlamsa, uzun bir yol açılırdı önünde yürüyecek, çok uzun bir yol.

John Peter Altgeld ne kadar yol gitmişti, bu yolun sonu nereye varacaktı, bilmiyordu daha. Birleşik Devletler Senatosu'nda mı, kabinede

mi, yoksa aynı derecede yüksek ve kutsal bir yerde mi bitecekti bu yol? Ne de olsa, bu iş bir alım satım, bir ticaret işi olmaktan çıkacaktı, Ar namus bir yana bırakılmış, kuralları içinde oynanıyordu oyun ve kuralların sınırı içinde, zevk almak bile mümkündü bu oyundan, hayat bir yığın iyi şeyler de getirirdi bu oyunu oynayan insanlara. Bu oyunda, Chicago Valisi Roche'a karşı kazandığı zaferin sonsuz heyecanı da vardı. Aday listesini yeniden düzenlemiş, halk nazarında ünlü olmayan ama yenilikten yana ve ilerici adayları atmış, baştan aşağı çıkarcı liberallerin adlarıyla yeni bir liste hazırlamıştı. Desteklediği partinin adayını da liste başı edince, on iki bin liberal Chicago oyunu cebine indirmişti. Böylece hem yaptırdığı propagandayla partisine oy vermeye aklı yatan işçi sınıfının, hem de aday listesinde düzenlediği oyuna yatan liberallerin oylarını toplamış oluyordu Altgeld'in partisi.

Her şey bittiğinde, iplerin Pete Altgeld'in elinde olduğunu bilenlerin sayısı bir düzineyi geçmiyordu, ama bu bir düzine adam, önemli adamlardı ve Altgeld'e ödedikleri haraç, nefis kokulu purolar, kulüplerdeki viskinin durmadan aktığı arka odalardaki haraç, bir milyon dolar nakit paradan daha değerliydi. Vali Roche'dan alacağı öcün fiyatına gelince, bunu tahmin etmek güçtü. Çünkü Roche, Altgeld'in çevresindeki bir adamın yapabileceği en büyük ihaneti yapmıştı. Her politikacının Chicago vatandaşlarından sızdırdığı yağmalar dağından nasibini alan tek Altgeld'miş gibi, foyasını meydana çıkarmış, ustalıkla tek onu sergilemişti. Bunu yapabilmek için elinden geleni ardına koymadı Roche. Gösterecekti ona gününü.

III

CLARENCE Darrow gittikten sonra deri koltuğuna şöyle bir yaslandı Altgeld, ve ünlü, belki de ünsüz Haymarket bombalanmasının kemirici yankısı olarak kalan üç mahpusun, Neebe, Fielden ve Schwab'ın davalarına daldı. Darrow'un saldırısı etkisini göstermişti anlaşılan; ve Darrow'un söyledikleri, birçok kişinin düşünüp de söyleyemediği sözlerdi.

Epey önce, karısı, bu Haymarket işinin, Chicago'yu saran bir hastalık olduğunu söylemişti; adamlar öldü, ama çoğu kişinin umduğu gibi has-

talık geçiştirilmedi. Unutulmadı bu hastalık... Sanki hastalığı unuttumamak için hapiste kalmış üç canlı elçiden başka, Parsons'un varlığı Chicago'dan gitmiyordu bir türlü. Adam ölmüştü çoktan, ama bu yetmiyordu kentin içinden yok olmasına. Parsons, cenazesinde yürüyen yüzleri taş gibi adamların yüzünde yaşıyordu; Parsons, beceriksizce basılmış broşürlerde yaşıyordu; Parsons bugünlerde Chicago'da sık sık patlak veren grevlerde, fabrikalarını korumakla görevlendirilen grev gözcülerinin kararlı yüzlerinde yaşıyordu. Karısında da yaşıyordu Parsons. Altgeld'in Parsons meselesinin üstüne gereğinden çok düştüğünü söylemek hiç de doğru olmazdı. Parsons'un ölmesiyle, yargıç, işi başından aşkın, başarılı, zengin bir adam olup çıkmıştı; arkadaşlarına ikide bir söylediği gibi saçlarını değirmende ağartmamıştı. Ama ara sıra, o esmer yakışıklı yüz, araya giriyor, rahatını kaçırıyordu. Konuşamazdın ki bir hayaletle... Sana karşı çıkanları yere serdiğin gibi, bir hayalete elinin tersiyle vurup, işini bitiremezdin ki... Tek söz söylemiyor, suçlamada bulunmuyordu da üstelik bu hayalet... Neyle, nasıl savaşacaktın?

Bu altı yıl içinde, tam üç kez karşılaşmıştı Lucy Parsons'la. Bunda şaşılacak yan yoktu, çünkü, kocası öldükten sonra, Lucy Parsons, o kirli sokaklar, aşağı mahalleler, mezbahalar kadar Chicago'nun malı olmuştu. İyice yaşlanmış yüzü, her vakitkinden daha çok kızılderili yüzüne benziyordu şimdi; ve üzüntüsünü, bir acı ve ıstırap maskesinin altında gizliyordu.

Onunla ilk karşılaştığında, bilmiyordu kim olduğunu Altgeld, ama sokak ortasında durdu, kararlı bir kadın yüzünün ilginçliği yanında, işittiği sözler çiviledi onu olduğu yere, seyretti kadını. Yırtık pırtık bir erkek ceketi giymişti Lucy. Ceket boynunda büyük bir çengelli iğneyle tutturulmuştu. Başında bir örtü saçlarını sarmalıyordu, pabuçları parça parçaydı. Üzerine kitapları yığdığı küçük bir seyyar sandığın yanında duruyordu bu kadın. Soğuk bir kış günüydü, güneş kaybolmuştu, sokaklar tenhaydı, insanlar bir an önce ailelerine, ve evlerinin sıcaklığına kavuşmak için koşuşuyorlardı. Ama kitapların başlığı ilişti Altgeld'in gözüne. Bir de kadının sözleri dikkatini çekmeyecek gibi değildi. Küçük bir cesaret kıvılcımı kaldığı sürece, adalet yeryüzünden yok olmayacaktır." Durdu yargıç ve kitaplardan birini aldı eline. Kitabın adı *Albert R. Parsons'un Hayatı*'ydı.

"Kaç para?" diye sordu yargıç.

"Bir dolar. Ama birkaç tane alın. Birkaç tane alın ve özgürlük adına bir yumruk savurun. Verin okusunlar bu kitabı."

Altgeld cüzdanından bir dolar çıkardı. Cüzdanın en iyi cins deriden, altın çerçeveli, bir de demet demet parayla dolu olduğunu görünce kadının yüzü değişti. Adama bir kitap verdi ve sustu. Bir şey söylemedi daha. Ancak, yargıç, "Siz Mrs. Parsons'sunuz, değil mi?" diye sorduğunda, "Evet, ben onun karısıyım," yanıtını verdi.

Altgeld beş dolar vermek istedi kadına; başaramadı, kadının kararlı baş sallaması karşısında acele uzaklaştı oradan. Evde, karıştırdı kitabı. Yayımlayan Lucy Parsons — nasıl olur, nerden buldu bu parayı kadın, anlayamadı yargıç. Kitap Parsons'un yazılarını, gazetelerde çıkan makalelerini, mektuplarını ve konuşmalarını, dostlarının Lucy Parsons'a gönderdiği mektup ve şiirleri içeriyordu. Orasından burasından okudu kitabı. Bununla birlikte aklından çıkaramayacağı iki bölümü vardı; ilki, kitabın başında Lucy Parsons imzasını taşıyan sözler: "Tek suçu, çağından ilerde yaşamak olan sevgili kocam, dostum ve yoldaşım Albert R. Parsons'un kutsal anısına." Altgeld'in aklından çıkmayan öteki kısım da, Parsons'un çocuklarına yazdığı son mektuptu. Mektubun içeriği olduğu gibi el yazısındaki yumuşaklık da içine oturmuştu Altgeld'in. Karısına da yüzü kızararak söylediği gibi, mektupların içeriği bir yana, sözcüklerinin sıralanışı bile en azından bereket duasıyla yan yana konabilirdi:

Zindan No.7
Cook County Hapishanesi
Chicago, İll. 9 Kasım 1887.

Çok Sevgili, Değerli Çocuklarım:

Albert R. Parsons Jr. ve kardeşi
Lulu Eda Parsons'a:

Bu sözcükleri yazarken, adlarınız üstüne gözyaşlarım damlıyor. Bir daha hiç karşılaşmayacağız. Ah, sevgili çocuklarım, nasıl içten, derinden seviyor sizi babacığınız. Sevdiklerimiz için yaşamakla gösteririz sevgimizi, ve gerektiğinde

sevdiklerimiz için ölmekle de gösteririz sevgimizi. Benim hayatımı ve doğal olmayan haksız ölümümü, başkalarından öğreneceksiniz. *Babanız, özgürlük ve mutluluk uğruna gönüllü olarak canını vermiş bir kurbandır.* Size, miras olarak onurlu bir ad ve yerine getirilmiş bir görev bırakıyorum. Onu koruyun, bu yolda yürüyün. Kendinize karşı doğru olun, o zaman başkalarına karşı sahte olamazsınız. Yaratıcı, uyanık ve neşeli olun. Anneniz! O kadınların en yücesi, en onurlusudur. Onu sevin, sayın ve öğütlerine uyun.

Çocuklarım, değerli varlıklarım, bu mektubu, yalnız sizin için değil, daha doğmamış çocuklar için de ölen bir kişinin ölüm yıldönümlerinde okumanızı istiyorum. Yavrularım. Elveda.

Babanız, Albert R. Parsons.

Emma'ya pek bir şey söylemedi bu mektup, ve Altgeld, mektubu her fırsatta en az on, on beş kez okumasına karşın, duygularını belli etmedi karısına. Çocuğu yoktu Altgeld'in; gözünde büyümeye başladı çocuk denen şey birden; sokaklarda durup durup çocukları izlemeye başladı. Dostlarının çocuklarına karşı daha bir ilgili, daha bir nazik oluverdi birden. Ama kimi zaman, durmadan çocukları düşünüp, içinde ezici bir boşluk duyduğu da oluyordu. Kim bilir, belki de Emma daha derin bir boşluk duygusu ile doluydu bu konuda.

Lucy Parsons'la birinci karşılaşması böyle olmuştu işte. Az zaman sonra, 1889 baharının başlangıcında ikinci kez karşılaşacaktı Lucy ile. Hapishane Reformları konusunda bir konuşma yapmak üzere Ekonomik Konferans Forumu'na çağrılmıştı. *Ceza Mekanizmamız ve Onun Kurbanları?* adlı kitabın yazarı olan Altgeld çağrılmayacaktı da kim çağrılacaktı bu konuda konuşmaya? Altgeld davasını savunma fırsatı bulduğuna memnun, geldi toplantıya. Liberal bir tavır içindeydi, her şeyi açıkça, sakınmasız konuşacaktı, gazetelerin tepkisi umurunda olmayacaktı; canı cehennemeydi hepsinin. Ertesi gün tüm gazeteler ona saldıracak, tüm makaleler Altgeld'i suçlu kişi ilan edeceklerdi.

Ama yargıç, bu tür makalelerin zararından çok yarar sağladığını, gazetecilerin amaçlarının tam tersine sonuçlar doğurduğunu daha önceki deneyimlerinden biliyordu; gel gör ki, işler hiç de umduğu gibi olmadı, suçlu kişi olmak bir yana, ertesi günkü gazetelerin kahramanı oluverdi.

Bir işçi grubu dinleyiciler arasındaydı, ve tartışma başladığında, Lucy Parsons söz alarak:

"Yargıç Altgeld!" dedi.

"Evet?"

"Yargıç Altgeld, hapishanelerinizin zenginlerin çocuklarıyla değil de yoksulların çocuklarıyla dolu olduğunu inkâr mı ediyorsunuz? İnsanların, mideleri boş olduğundan hırsızlık yaptıklarını inkâr mı edeceksiniz? Sözünü ettiğiniz bu kız kardeşlerin bir gecede yirmi sefil adamla yatmaktan, içlerinin dağlanmış gibi yanmasından hoşlandıklarını mı söyleyeceksiniz?"

Bir protesto fırtınası patladı; "Saygısız!" "İğrenç!" sesleri yükseliyordu toplantı salonunun dört bir yanından. Bir papaz kalktı, şemsiyesini hırsla sallayarak söz istedi. Birkaç kişi sssssst! diye sesler çıkardı. Ama Yargıç Altgeld, ertesi gün gazetelerin de işaret ettiği gibi, çok olgun davrandı. Kollarını iki yana açarak gürültüyü bastırdı. Susulmasını istiyor ve dinleyiciler bu isteğe hemen uyuyorlardı. "Konuşan bir hanımdır," dedi. "Bir hanıma karşı saygısızlık etmek yakışık alır mı?" Sonra Mrs. Parsons'a döndü, "Lütfen bitiriniz sözünüzü Mrs. Parsons; sonra, isterseniz size yanıt vereceğim."

Demek bu konuşan kadın, dillere destan Lucy Parsons'du! Salon kulak kesildi ve daha yerine oturmamış olan Mrs. Parsons, devam etti:

"Reform, reform, reform! Ne demek istiyorsunuz boyuna reformdan söz etmekle? Üzerinde sizi cennete götürecek bir kızak mı sanıyorsunuz reformu? Sorunları nasıl çözeceksiniz? Yargıç Altgeld, tutuklulara çizgili değil de düz boz rengi giysiler giymelerini öneriyor. Yaratıcı iş, iyi kitaplar, ve geniş, temiz hücreler öneriyor yargıç Altgeld. Ve haklı olarak, ağır suçluların, ötekilerden ayrı tutulmasını öneriyor. Bir yargıç olduğundan, bunca hak, adalet sözü etmesine şaşmadım elbet; çünkü bir şey ki hiçbir yerde yoktur, onun üzerine konuşmalı, tartışmalıdır. Hayır, ben, Yargıç Altgeld'e saldırmıyorum. Coplamanın korkunçluğu üzerine konuştuğunda, onunla beraberim. Biliyorum. Ben, bir kez değil, defalarca coplandım. İzleri duruyor daha. Ama sizin reform tuzağınıza düşecek değilim. Bu sizin toplumunuz Yargıç Altgeld; siz bu toplumu yapmada ve yaratmada destek oldunuz, ve katilleri yaratan toplum, bu toplumdur, bilesiniz. Bir kadın orospu oluyor, çünkü bu, açlıktan öl-

mekten az daha iyidir. Bir adam hırsız oluyor, çünkü sizin sisteminiz, o kişiyi yasal haklarından, yaşama haklarından yoksun kılıyor. Yarattığınız koşulları görüyor adam, onlara uymaya çalışıyor, vahşi canavarlarınkinden farksız olan ahlâk kurallarınıza uyduğu için hapse atıyorsunuz onu. İşçiler, ekmekleri için, daha iyi yaşama koşulları elde etmek için savaşmak üzere birleşmeye kalkarlarsa, onları da hapse tıkıyorsunuz. Bunları siz de biliyorsunuz elbet! Bu yüzden reformlarla oyalamak çabasındasınız halkı. Reform, bitmez tükenmez reform. Hayır, bu sistemi ve bu sistemin kurallarını koruduğunuz sürece, hapishaneleriniz, yaşamayı ölüme üstün tutan ve sizin zorladığınız biçimde, cinayetle can alan kadın ve erkeklerle dolu olacaktır."

Mrs. Parsons oturdu, ve suskun bir dinleyici kalabalığı bekledi. Yargıç Altgeld, yanıt vermek üzere konuşmaya başladığında, sesini şaşılacak derecede kontrol edebildiği görüldü; bir eyalet savcısına yakışır biçimde davranmayı başarmıştı. "Azizim Mrs. Parsons" dedi, "belli düzeydeki tartışmalar, aynı düzeyde yanıtlanmayı gerektirir. Evine huzur, kansına ve çocuklarına ekmek getiren, iş tutmuş işçilerden hoşnutsuzluğunuzu belirttiğinize göre, hemen onları savunmalıyım. Ağır iş, endüstri ve ekonomik gelişme, cinayetleri teşvik etmez, tersine azaltır. Dürüst bir işveren olduğu gibi, dürüst bir işçi de cinayetten sakınır; bununla birlikte, her iki sınıftan da, asıl yeri tutukevi olan bir yığın insanın serbest dolaşmakta olduklarını inkâr etmeyeceğim. Sistemin cinayetleri teşvik ettiğini söylüyorsunuz — belki öyledir, ama şunu belirtmeliyim ki, bu sistem insanoğlunun bulabildiği en iyi sistemdir, ve bu sistemdeki kötülükler giderek azalacak, ve sonunda yok olacaktır. Sistemin kötü yanı yok demiyorum, ama onları pratik açıdan ele alıyor ve her şeyin çöpe atılmasını tercih eden o hayalcilere de aynı pratik yolu öneriyorum."

Gazetelerin söylediğine göre, büyük bir alkış koptu bu sözler üzerine, ve toplantıda yargıcı terletecek epey soru sorgu olduysa da, dinleyici kitlesi yargıç üzerindeki kanısını değiştirmedi.

Mrs. Parsons'la ikinci karşılaşması da böyle olmuştu. Üçüncü kez, hemen hemen bir yıl sonra, Altgeld, Yargıç Tree ile birlikte, mezbahalar bölgesinde geziyordu, Lucy Parsons, önlerindeki sokakta gösteri yürüyüşü yapan insanlar arasındaydı. Altgeld atını durdurdu. "Şuradaki kadını görüyor musun?" dedi Tree'ye.

"Hangisi?"

"Esmer, boz mantolusu. Boynunda sarı bir eşarp var hani?"

"Evet?"

"O kadın Lucy Parsons'dur."

Tam o sırada Lucy onlara baktı, Altgeld'i tanıdıysa da yüzünde bunu belirten bir işaret yoktu. Altgeld'le Tree atlarını sürdüler, "Kocasının adını temize çıkarmak istiyor, değil mi?" dedi Tree.

"Herhalde. Birbirlerine çok bağlı olmalılar."

"Grevlere karışmakla bir şey çıkmaz ki," dedi Tree.

İşte Lucy Parsons'la üç kez karşılaşması böyle oldu. Onunla karşılaşmalarının arasına yıllar girdi, yani, aşağı yukarı altı yıl içinde üç kez gördü Lucy'yi Altgeld; ve doğrusunu söylemek gerekirse, vali bu rastlantılardan, ya da Schilling'in kendisine anlattığı Parsons anılarından hiçbir rahatsızlık duymadı. Ama şimdi, Darrow'la arasında geçenler, Haymarket Olayı ile ilgili birçok meseleyi yeniden canlandırdı düşüncelerinde. Bu Haymarket davası, ne davaydı ki, ne cellat ne de bir hapishane hücresi dosyayı kapatmaya yeterli olamıyordu.

Vaktiyle liberal Chicago halkı arasında nerdeyse yalnızca kendisi, Haymarket tutuklularının affedilmesini isteyen dilekçeyi imzalamamıştı. Gel gör ki, şu Allah'ın belası mesele şimdi en çok onu düşündürüyor, belki de yalnızca onu böylesine suçluyor, rahatsız ediyordu. Bunu düşünürken acı acı güldü kendi kendine. Davanın ayrıntıları, belirgin değildi belleğinde şimdi; nasıl oluyordu da, George Schilling ve Clarence Darrow gibi iki apayrı adamın sözlerinde toplanıyordu ağırlık noktaları. Yaptıkları ettikleri silinip gitmişti aklından da, ne Schilling'in sözleri, ne de Darrow'un sözleri unutulacak, umursanmayacak gibi gelmiyordu Altgeld'e. Şimdi de binlerce kişi tarafından imzalanıp kendisine verilecek bir dilekçe de nerden çıkmıştı? Evet, o vakitler gazeteleri çok yakından izlememişti ama, anladığı kadarıyla hak yerini bulmamıştı aslında. Ama ne var ki, adalet aslında iriyarı, güçlü ve kör bir kadındı ve onu aldatan adam, her aldatmaya bir dolar alsa, Chicago'da bile kentin en zengin adamı olurdu.

Meselenin peşini bırakmayışı rahatsız ediyordu onu; önünde bir yığın işi vardı yapılacak. Görevi ağırdı. Sorumlulukları vardı, herkes gibi işini gücünü yapmak, çalışmak hakkı yok muydu? Pratik sorunlarla uğraş-

mak dururken, geçmiş dosyaları karıştırmanın sırası mıydı? Bu belalı, anlaşılmaz buhranlardan biri daha eyaletin başındaydı, bugün yarın grevler, lokavtlar, işçilerden ve işverenlerden dilekler yağmaya başlayacaktı; işsizlik sorunu sarılacaktı başına; eyalet kuruluşları sefil durumdaydı; devlet okulları ağlanacak haldeydi. Bütün bu işler valiyi bekliyordu. Hem politik düşmanlarını ve temsil ettiği partiye karşı savaşan güçleri temizleme işi de kendisine düşüyordu; bu önemli görev aklından geçince gururla gülümsedi kendi kendine Altgeld. İşi başından aşkındı yani; bütün bunları bir yana itecek de, salt bu iş için vali seçilmiş gibi Haymarket Olayı'yla mı uğraşacaktı? Ne var ki, salt bu Haymarket olayıydı içini bir kanser gibi kemiren.

Gözü öyle bir noktada dalgın dururken, seçim zaferinin ilk yankılarını aklından geçirdi. Demokratlar kazanmıştı, sanki bir galonluk bir şampanya kovası birden boşalmıştı. Siyah melon şapkalar pırıl pırıl ipek şapka oluverdi, geceler boyu yansıdı ışıklar smokin yakalarında. İç savaşa katılanlar, iyice yaşlanmaya başlayan sadık eski parti üyeleri "Güneyin Birliği"ne kadeh kaldırdı ve milyoner domuz ve sığır kralları, milyoner keresteciler, ve milyoner demiryolu inşaatçıları halkın partisine kadeh kaldırdılar. Az sonra vali ilan edilecek olan yargıç, bayıldı bunlara; gece demeden, gündüz demeden kasaba kasaba dolaşıp nice akıllı, nice kurnaz olduğunu döktüren konuşmalarını anlatırken hiç yorulmadı. Önce Emma yorulmuştu. Dinlenmesi için yalvarıyordu yargıca; gelmekte olan sıtma nöbetlerinin belirtilerini görüyordu. Ama bu yudum yudum, tadına vara vara içmek istediği bir ödüldü yargıç için. Küçücük bir böcekken perinin sihirli sopasıyla dünya güzeli olan bir kızın masalından güzeldi yaşadığı gece; ve biraz fazla kaçırmışsa içkiyi, biraz fazla yemiş, biraz fazla uykusuz kalmış, biraz fazla dans etmişse bu gece varsın olsundu, insan dünyaya bir kere gelirdi.

Bu düşünceler içinde, bu güzel düşü bir kez daha yaşamanın gevşekliğiyle koltuğunda öyle oturdu kaldı, ikindiyi etti o gün Altgeld. Karısı gelmeseydi, uyanacağı yoktu bu düşten. Başını kaldırdığında Emma'nın soran bakışlarıyla karşılaştı.

"Işıkları yakayım mı?" diye sordu Emma.

Gülümsedi, başını kaldırdı hayır anlamına. Emma'nın onun karısı olmasından ta ilk günkü kadar gurur duyuyordu, ister avukat karısı olsun, ister yargıç karısı, ya da ister vali karısı, her vakit yerini bilen, iyi gi-

yimli ve gerçekten gurur duyacağı bir karısı vardı. Saçları ağarmaktaydı; orada burada parlayan kırçıl saçlar ne yakışıyordu bu zarif kadına. Yüz hatları, vücudu da tam olması gerektiği gibiydi. Başkalarının çok kıymet verdiği evlilikten pek bir kazancı olmadıysa da, tümüyle takdir ettiği değerler vardı.

"Ben de seninle geleceğim, canım." dedi karısına. "Bu akşam erken yemek yesek?"

"Sebep?"

"Bu akşam Chicago'ya gidiyorum," dedi vali.

IV

BİRÇOK eyalette mevcut ticaret merkezlerinin ürettiği büyük sermaye birikimlerini yerinde incelemek üzere yaptığı Springfield Chicago gezisi uzun ve yorucu bir yolculuğu gerektiriyordu. Neyse ki trende bir özel odası vardı, onu yalnız bırakmayan bir yığın eş dost, sigara, viski, uyku ve iş arasında gezisinin sıkıcılığını yenerek, iki yüz milden fazla yolun nasıl bittiğini anlamadan tamamladı incelemelerini. İçkiye hiç düşkün değildi, ama dostlarından vazgeçemezdi; gene demiryollarının özel olarak yerleştirdiği marokken koltuğa yayılıp anlatılanları ve çeşitli konular üzerine değişik görüşleri dinlemekten hoşlanıyordu. İnsanlarla arasında her vakit mesafe bırakır, çok eskiden ördüğü bu duvarı hiç kaldırmazdı; ve bu ayrılık duygusu onu nerdeyse bir izleyici durumuna sokardı. Bu yüzden hoşlandığı kişilerle birlikteyken nasıl rahatsa, her gördüğü kişilerle aynı ölçüde rahattı; ve ne ucuz politikacıların konuşmaları, ne politika dalkavukları, ne köylüler, ne çenesi düşük ihtiyar eski partililer, ne de heyecanlı konuşmalarıyla spekülatörler kin doğurmadan ilgilendiriyordu valiyi. Onları seyretmek, dinlemek, tekrar tekrar anlattıkları, yıldırıcı açık saçık hikâyeleri, karı kız serüvenlerini öylece dinlemek, gene de bu kişilerle kendisi arasında çizdiği sınırı hiç bozmamak, valiye vergi bir yetenekti. Ve eğer canı sıkılacak olursa, çevresindekileri aralarında konuşmaya bırakıp bir kitap açar, bunu gören yol arkadaşları sesleri alçaltarak hikâyelerine devam ederlerdi.

Ama bu gece yanına iş almamıştı, hem de yalnızdı, sekreteri bile yoktu bu gezisinde, Demiryolu İşletmesi görevlisi yatağını yapmıştı; vakit geçti ama uykusu gelmek bilmiyordu. Tüm karışıklıklardan uzaklaştıran bir yolculuk değil, bir dertten kurtarıp, ötekine götüren bir yolculuktu bu yaptığı; ve kafasında tasarladığı Chicago programı, bir bakıma Darrow'un küstahlığını doğrudan doğruya kabullendiğini ortaya koyan bu program huzurunu kaçırıyordu. Harekete geçip bu Haymarket hayaletini mezara koymak gerektiğini kabul etmişti. Birlik Merkezindeki yazıhanesine gidecek, bir gün çalışacaktı orada. Arkadaşlarına telefon edecek, derhal gelmelerini söyleyecekti. Joe Martin gelecekti, Schilling de, Tree ve Belediye Başkanı Cregier, kentin ağası King Mike McDonald, ve daha beş altı arkadaşı gelecekti hemen; kimi öneride bulunacaktı, kimi yakaracak, kimi de çıkışacak, bağıracaktı ona. Ama daha şimdiden onların sözlerinin hiçbirinin etkili olmayacağını biliyordu; meselenin varacağı noktayı kafasında kararlaştırmıştı bile. Dosyaları alacak, olayı yeniden inceleyecek, halkın hırsını duydukça incelemeyi genişletecek, sonra da kaçamak tarafından sıyrılmaya bakacaktı işin içinden. Mahkemenin adil olup olmadığı, yargıcın, jürinin ya da yargıtay mahkemelerinin tarafsızlığı üzerine karar almak, yazıp çizmek yerine, kısaca şu sözleri söyleyerek, yüksek eyaletin bu üç mahpusu affettiğini bildirecekti: "Cezanızı yeterince çektiniz, haydi gidin, ve artık günah işlemeyin." Böylece merhametli olacaktı, bağışlayıcı olacaktı, canavarı uyutacaktı böylece; yoksa, belirli güçlerin düşmanlığını kazanırdı. Sinsi sözlerle anlatılan sinsi bir olaydı bu, ama hemen hemen hiç kimse bunu açıkça söyleyemiyordu. Yalnız o, John Peter Altgeld, meseleyi bu biçimde çözmekle onun tüm uygulamalarını gerçekleştirmiş olacaktı.

Soyundu, yatağa girdi, ama gene de uyuyamadı, oysa Pullman vagonda sallanmak uykuya birebir olmalıydı. Düşünceleri kafasında oradan oraya koşuşuyor, onu son derece rahatsız ediyordu. Doğruyu yanlışı, iyiyi kötüyü aradı kafasında, ama bunların hangi kurala bağlı olduğunu bilemedi; Lucy Parsons'un söylediklerini geçirdi aklından, kendi kendine ona verilecek yanıtları derledi kafasında, tartıştı Parsons'la. Gene kendi kendine yatırımlarını düzenledi, servetini topladı, on bini yüz bine nasıl çevirdiğini, yüz binden nasıl milyon dolar yaptığını düşündü tatlı tatlı. *Milyoner bir valiydi!* Neye karşı savaşıyordu?

Niçin durup dururken üç sefil işçi kışkırtıcısıyla uğraşsındı? Ne çıkarı vardı bu işte? Yüzlerce valinin yaptığı gibi kaçamak yoldan, o aynı zararsız yoldan bu mahpusları serbest bırakmak varken, niçin başka düşüncelerle kafasını karıştırıyordu? Niçin kendi verdiği kararla çarpışıp duruyor da rahat rahat uyuyamıyordu?

Öteki yolu seçerse, bu üç kişinin suçsuz olduğuna, ta baştan beri suçsuz olduğuna karar verirse...

Hemen bu düşünceyi kovdu kafasından. "Cehennemin dibi," dedi kendi kendine. "Allah belalarını versin! Bırak ne yaparlarsa yapsınlar! Bırak çürüsünler hapiste!" Hayat kısaydı. İşte kırk beşine gelmişti; belki de daha on beş yılı kalmıştı yaşayacak. O daha fazlasını istiyordu. Senatör olmak istiyordu, olabilirdi de.

Phil Armour'u anımsadı, bir işçi liderinin varını yoğunu vermesi üzerine Schilling'in acı acı söylediği "Kimileri özgürlük için ölür, ama bir Alman bu konuda kitap yazar" sözünü anımsadı.

Bu düşünceyi kovdu kafasından. Abe Lincoln ne kadar İngilizse, kendisi de o kadar Almandı. Bir Amerikalıydı o. Bir şans eseri öte yanda dünyaya gelmişse ne olmuştu yani? Birkaç ay daha geç olsaydı, burada doğmuş olacaktı. Bir Amerikalıydı o; orada doğmuş büyümüş bir Amerikalıdan daha koyu bir Amerikalı olduğunu söylememiş miydi dostları?

Bir gerekçe aradı, bulunacak bir gerekçe yoktu. Güç anlayışı bile yoktu, çünkü, bir işadamı olarak, Field, McCormic, Armour ya da Pullman'ın yanında hiç kalırdı kendisi, ve vali, hangi koşullar altında İllinois'nin valisi olunacağını herkesten iyi biliyordu.

V

KENDİSİNİN yarattığı ve inşa ettirdiği, kendisinin olan büyük Birlik Binası'ndaki bürosunda daha iyi hissetti kendini. Gün ola hayır ola, derler, işte şimdi daha bir başka görüyordu her şeyi. Artık Chicago'nun bir parçasıydı o, bir bakıma bu kent, sorunlara çözüm getiriyordu. Chicago da ona benzemiyor muydu, kıtadaki tüm kentlerden daha Amerikalı bir kentti, ve kıtadaki göçmenlerin çoğu bu kentte toplanmıştı; önceleri çirkin, ama giderek güzelleşen, olgunlaşan, giderek daha dinç, daha şid-

detli olan bir kent değil miydi Chicago da? Kentin merkezinde, gökdelenler yükseliyordu, başka hiçbir ülkede yoktu böyle binalar; büyük, ürkütücü, kaprisli bir devin oyuncakları gibi ordan oraya sıçrıyormuş hissini veriyordu bu binalar. Kent içinde on yedinci ve on sekizinci yüzyılların sonlarında çıkmış büyük işçi savaşlarından sonra kasabanın varlıklı vatandaşları, dar sokakların zararlarına karşı bir ayaklanma yapmışlardı. Virajlı dar sokaklar kolaylıkla sarılabilir, bu sokaklarda kolaylıkla barikatlar kurulabilirdi. Dar sokaklarda, birkaç tüfek bir cephanelik kadar iş görürdü, ve evlerin üst katlarına siperlenmiş bir avuç insan sokaklarını binlerce kişiye karşı kolayca koruyabilir, savunabilirdi. Ne işçi hareketi bastırılabilirdi bu sokaklarda ne bir şey. Bunun üzerine kent plancıları, oturdular, sokakların açıldığı, geniş ferah caddeler, yeni alanlar inşa ettiler. Bu alanlara açılan sokaklar, öyle bir ayarlanmıştı ki, atılan bir kurşun, bin yarda dümdüz gidebilirdi. Bir havan topu, mermiyi istenilen yere düşürecek biçimde ayarlanabilir, sahra topu bir mil ya da daha fazla dümdüz ilerleyebilirdi. Süvari alayı, açık bir alanda, bütün güçleriyle çarpışabilir, taburlar, onluk sıralar halinde yürüyebilirdi bu caddelerde.

Altgeld gibi uyanık, düşünceli vatandaşlar, bu tip işlerde histerik olduğu kadar yüzkarası sayılacak bir şey olduğunu düşünürken, bu gelişmelerin kentin yararına olduğunu da kabul ediyorlardı; domuz ve sığır mezbahalarının çoğalması, onları hayallere daldırıyor, Chicago'nun kıtanın candamarı olacağını, güzel, soylu, dünyanın yarısının merkezi bir kent olacağını, ve milyonlarca insana et, tahıl ve bolluk getireceğini düşlüyorlardı.

Altgeld'in Birlik Merkezi Binası da bu düşün bir parçasıydı. Yıllar önce, —kaç yıl önce anımsamıyordu ama belki, küçük vahşi bir canavar gibi el değmemiş ormanlarda koşuştuğu yarı unutulmuş günlerdeydi— kuleler inşa etme düşü doğdu içine. O günden bu yana, bu düş değişmişti; bir çocuğun hayalleri, yalnız bir adamın taslakları haline geldi. Emma onu masasının başında dikdörtgen bloklarla oynarken gördüğünde, utanır, sıkılırdı Altgeld; eşe dosta, Pete'in dünyanın en büyük evini yapmak istediğini söylerdi Emma. Ama bu söz ne derece doğruydu? Değil dünyanın en büyük evini, kuleler inşa etmek istiyordu Pete, dünyasında batıdan buharlı bir lokomotif gibi ilerleyen dünyasında gerçeği aradığı zaman, maddi şeylerde buluyordu. Herkes, ölünce ar-

kalarında bir çocuk, bir aile, bir ticari imparatorluk bırakıyordu; ama kendisi ölse, arkadaşları birkaç hafta Pete Altgeld'i konuşacaklardı, olup bitecekti. Gecenin karanlık saatlerinde, ölüm korkusunun en güçlü olduğu o karanlık saatlerde, eski Mısır firavunlarının o büyük taş yığınlarını hangi duygularla inşa ettiklerini çok iyi anlıyordu.

Biraz bu yüzden inşa etti Birlik Binası'nı; biraz da kendi politika ticaretini küçük gördüğünden. Kitaplar yazdı; evler inşa etti; dikili ağacı olsun istiyordu bu dünyada. Ama her seferinde daha büyük bir mülk, daha yüksek bir binaydı gönlünde yatan aslan. Böylesine geniş alanlar dururken, Amerikalıların neden binaları göklere yükselttiğini düşünmek aklına gelmedi. Aradıysa bile bunun nedenini, bu vahşi ve rüzgârlı kasabanın pisliği ve kurumundan yükselen bir anıtı gösterip, "bak, bunu Altgeld inşa ettirdi," diyecek insanlarda buldu. Kendi öz parasından dört yüz bin dolar kattı Birlik Binası'nın inşasına, bir o kadar da borca girdi. Gitti geldi baktı inşaata, geceleri uyuyamıyordu nasıl yapıp da inşaatın hızını arttıracağını düşünmekten. Çelik iskelet yapıldığında, kendisini çıplak hissetti; tuğlalar örüldüğünde giyindi sanki Altgeld. Yanlışlar da yaptı; McCormic binasına yapışan anıtı devrilme tehlikesi geçirdi; Altgeld'i yıkan, çılgına çeviren yüz bin dolarlık tamirat faturası değildi de, binasının, bebeğinin canının ebediyen kaybolabileceği düşüncesiydi. Bir annenin hasta çocuğuna bakması gibi izledi binasının tamir edilişini; geceleri, bir hırsız gibi evinden çıkar, beslediği devin karşısına geçer dikilirdi öyle, saatlerce dikilir, bir canavar gibi yığılmış binasına, karanlık Chicago göklerinden daha karanlık binasına bakar dururdu. İskelete tuğla örülmesi tamamlandığında, heyecandan ağlayacak gibi oldu; çocukça davranışlarda bile bulundu bu heyecan içinde. Örneğin ara sıra para yardımı yaptığı Lutheran Kilisesi'nin Rahibi Schloss'a şöyle demişti:

"İşte, sayın rahip, ölmezlik diye buna denir. Sonsuza kadar kalacak bu."

Elbet rahip buna, "Hiçbir şey sonsuza kadar kalmaz," yanıtını vermişti.

Şimdi gittiği yer burasıydı işte, memleketinde, Chicago'da kendi bürosunda, rahat, dinlenmiş ve güven içinde hissediyordu kendini; öyle ki içeri giren Joe Martin şaşkınlıkla gülümsedi ve, "Pete çok iyi gördüm seni." dedi.

"İyiyim ya."

"Hasta demişlerdi senin için. Ama hiç hastaya benzemiyorsun. Eski günlerdeki gibisin. Ama, şey, belki de eski günlerin geçtiğini anımsamalıyım. Sana vali demeliyim şimdi."

"Madem öyle istiyorsun..."

"Valiye ne gibi bir hizmette bulunabilirim?" diye sordu Martin. Altgeld'i görmenin verdiği memnunluk yanında, yarı çekingen bir ses tonuyla söyledi bunu.

"Bir kere, Emma'ya çiçek gönder. Biz Chicago'dayken yapardın bunu. Şimdi ne kadar pahalı olmuştur kim bilir?"

"Emma nasıl?"

"Bana canı sıkılıyor. Başka bir derdi yok."

"Canını sıkacak bir şey mi var?"

"Eh, yıpranıyorum, tükeniyorum. Yirmi, hadi diyelim otuz yılın kaldı yaşanacak. Ama aklı olan benim geçtiğim yolları çiğnemez. Ne dersin?"

"Büyük hesaplara yatkın değilim ben."

"Niçin gerçekten ne istediğimi sormuyorsun?"

"Ben niye sorayım? Vali olan sensin. Çağırırsın, gelirim. Çağırırsın, Mike Baba da gelir. Alt tarafı bir kumarbazım ben."

"Pekâlâ," dedi Altgeld. "Çıkar ağzındaki baklayı."

"Hayır."

"Seni nereye yerleştirmemi bekliyordun? Hastaneler Sorumlusu mu? Eyalet Sekreteri mi? Fabrika Kontrolörü mü?"

"Ne biçim dürüstlük bu seninki, anlamıyorum," dedi Joe Martin. "Ben, şahsen dürüst bir adam olduğumu ileri sürmüyorum, ama girdiğim hiçbir işte kalleşlik etmedim; hiçbir dostumu yarı yolda bırakmadım. Oy aldım, sattım evet, ama işim buydu benim, nasıl ki rulet tekerini döndürmek işimse bu da öyleydi?"

"Yani ben dostlarıma yüz çeviriyorum öyle mi?"

"Ben de anlayamadım bu işi. Bir adam vali oluyor..."

"Evet sonra?"

"İki ucu birbirine düşürüyor. Herhalde bundan sonraki basamak Beyaz Saray olur."

"Ben bu ülkede doğmadım," diye anımsattı Altgeld.

"Bak şu Allah'ın işine! Yani önündeki tek engel bu mu diyorsun."

"Belki de. Neden bana saldırıp duruyorsun, Joe? Belki de ne yapacağımı bilmiyorum. Politikadan bıktım usandım."

"Ne bıktın, ne usandın, vali. Bayılıyorsun politikaya."

"Ve de nefret ediyorum. Tut ki ihanet ettim, boşa çıktım?"

"Nasıl?"

"Doğrudan partiyi ilgilendiren bir mesele de değil. Parti beni destekler mi acaba?"

"Partiye sor, vali."

"Ben sana soruyorum."

"Pekâlâ, yanıt vereyim sana. Aslında ben de anlayamıyorum; hem işçiden yanasın, hem işçiye karşı. Tekelci sermayeye karşısın, kendin sermayecisin. Baba Mike'dan da nefret ediyorsun, Phil Armour'dan da. Kimin tarafını tutuyorsun? Kimden yanasın?"

Sakin, ve içtenlikle, "Bilmiyorum," diye yanıt verdi Altgeld.

"Önce bunu sapta, sonra da partiye başvur."

VI

SCHİLLİNG, neden çağrıldığını anlamıştı hemen. Selam sabahtan sonra, suskunluk girdi araya. Sözü Altgeld'in açmasını bekliyordu Schilling. Altgeld, Parsons'un arkadaşı, dünkü marangoz, bugünkü Eyalet İşçi İstatistikleri Komisyonu Sekreteri'ne bakıyor, hemen hemen her insanın bir bedeli olduğunu, her idealin bir sonu, insanın canına tak ettiren o vaktin er geç geleceğini düşünüyordu. Valilik yarışında iyi hizmetleri geçmişti Schilling'in. Yargıç'ın rehberliği altında Altgeld İşçi Lejyonunu meydana getirdi ve Demokrat Parti bir işçi partisi, Jefferson'un partisi olarak ortaya atıldı. Bu hareketin desteklenmesi için, Altgeld'in kendi parasından yüz bin dolar harcandı, işçilere Pete Altgeld'in işçi kökenli olduğu, işçi hak ve çıkarlarını sonuna kadar savunacağı söylendi. Altgeld, Sendika salonlarında konuşmalar yaptı; demiryolu inşaatında çalıştığı günlerdeki anılarını anlattı durmadan: nereye nişan alacağını iyi saptamıştı. "Yani demokrasinin bayrağını, işçi sınıfının bayrağını dalgalandıracak ilk Abe Lincoln olacaktır," diyordu işçilere;

işçiler candan alkışlıyor, yaşa, var ol sesleri salonları çınlatıyordu. Alman işçileriyle konuşurken şöyle haykırıyordu Altgeld: *"Ich arbeite mit meinen Händen! Und du arbeitest mit deinen Händen, und wo gibt es Hände, stark genug, um uns zu nehmen, was wir erarbeitet haben?"*(*) Gene aynı coşkun sesler, ateşli avuçlar yanıtlıyordu Altgeld'i.

Sonradan Schilling'e verilen ödül, Eyalet İşçi İstatistikleri Komisyonluğu Sekreterliği oldu. Artık Chicago'da çıkan sosyalist gazetenin yöneticisi olduğu günlerdeki gibi aç dolaşmayacaktı.

İşte bu yüzden Schilling'in valiye söyleyecek sözü yoktu. Eski yoldaşları seçimlerde hangi telden çaldığını biliyorlardı. Şimdi, Altgeld, Schilling'e bakarak, büyük cumhuriyetin politik dokusunun ne kadar incelmiş, çürümüş ve hayret verici olduğunu, daha ne kadar gerileyeceğini, Senatoda, Beyaz Saray'da, alt kademelerden üst kademelere kadar her adımda aynı oyunların oynandığını düşünüyordu. Oyun, hep aynı oyundu, yalnız fiyatlar, bedellerdi değişen; bir de çürüme yöntemi çok daha geniş ve daha karmaşık oluyordu giderek. Bu oyunun piyonlarından biriydi işte şu karşısında suskun oturan Schilling.

Ama seviyordu Schilling'i, hem de çok seviyordu; her şeyden önce, Schilling de, kendisi de aynı kökenden geliyorlardı. Altgeld sınıf değiştirmişti, Schilling ayrı sınıfın adamıydı. Emma, hem Frederick Caddesi'ndeki o taş binaya hem de Eyalet Başkanlığı binasına pekâlâ yaraşırdı, ama Altgeld'in daha ileri gidemeyeceği bir nokta vardı. Çevresindeki kişiler ustaları değildi, o gözle bakmıyordu bu kurt politikacılara. Onlar politikanın, uşaklarıydı; en büyük becerileri, şakacı, düşük çeneli, konuşmasını bilmez, çürümüş, kokuşmuş ve zimmetlerine para geçirmiş olmalarıydı; büyük çabalarının sonucu olarak altın saraylarda yaşadıklarını sanıyorlardı; ve bir milyon dolara satılmış olmaları, o üzerlerinde taşıdıkları fiyat etiketi değil utanç vermek, hiçbir şeyi değiştirmiyordu.

(*)Ben ellerimle çalışıyorum! Sen, sen de ellerinle çalışıyorsun. Peki, bizim çalışıp meydana getirdiğimiz serveti bizlerden alacak kadar güçlü eller, güçlerini nerden alıyorlar, nerden?

Schilling'le konuşmaya doğrudan şu soruyla başladı:

"Gerçekten anarşistleri affedeceğimi mi sanıyor halk?"

"Hepsini mi?"

"Değil elbet. Anlıyorsun ya?"

"Dostum," dedi Schilling, "kimi vakit kendi oynadığın oyunun farkında değilmişsin gibi geliyor bana. Sen ne dersen de, seni halk seçti. Sana rakibinden çok oy verdiler. Bunun bir sebebi olmalı."

"Hiçbir konuşmamda anarşistleri affedeceğimi söylemedim."

"Hayır, söylemedin elbette. Bin kişi bu sebepten sana oy verdi, bin kişi şu sebepten, Ama Fielden, Schwab ve Neebe'i affedeceğini uman —hayır buna inanan— binlerce ve binlerce kişi var. Pete, neler söylüyorsun! Senin için canlarını vermeye hazır halk, inanıyorlar sana."

"Aptallar."

"Hayır," dedi Schilling yorgun bir sesle. "Hepten aptal değil hiçbiri."

"Onları affedersem, işim bitiktir."

"Hâlâ inanmıyorsan, öyle."

"Halkın bana ne yararı olur? Benim onlara ne yararım olur ki?"

"Bana sorarsan, bu ülkede doğmuş olsaydın, halk seni devlet başkanı yapardı. Cehenneme kadar gelir seninle halk."

Altgeld başını iki yana salladı.

"Ya af?" dedi.

Sonra birden yumruğunu masaya indirdi Altgeld. "Suçluysalar, hapiste çürüsünler! Suçsuzlarsa, çıksınlar dışarı! Hay Allah kahretsin be! Başka şeyden konuş şimdi! Anarşistlerden konuşmak istiyorsan da, bırak yakınmayı, bırak akılsız halk üzerine konuşmaları, olayları söyle bana, gerçekleri söyle!"

VII

AMA Yargıç Lambert Tree, yapılacak işlere işaretle, sade ve yalın olarak şu öneride bulundu: "Yapılacak iki şey var burada. Bu adamları affedersen, kimse karşı çıkmayacak buna. Haymarket kanlı bıçaklı bir karmaşaydı, ateşin sıcaklığı geçti şimdi. Sanıyor musun ki, bir Mars-

hall Field ya da bir Cyrus McCormic'in umurunda bu üç adamın kapalı bir hapishanede mi yoksa dışarda açık hapishanede mi çürüyüp gideceği?"

"Bunu ben de düşündüm," dedi Altgeld.

"Öte yandan, Fielden'ı yasal nedenlerle affettiğin takdirde kaçınılmaz olarak Parsons ve Spies'ın da suçsuz olduğunu, ya da yapılan ilk yargılamanın haksız olduğunu ortaya koyarsan, senin politik geleceğin beş para etmez derim."

"Anlıyorum."

"Demek ki üç yoldan birini izlemek durumundasın: Meseleyi kulak ardı etmek, ki bu durumda, hiçbir vakit işçi oyu alamazsın bu eyalette. İkincisi af, ki bu durumda hem işçi sınıfı, hem de tekelci sermaye arkanda olacaktır — yani ikinci kez vali seçilmek, ya da Senatoya girmek istiyorsan. Ama üçüncü yolu seçersen..."

"Sonum gelir?"

"Herhalde."

"Sen olsan üçüncü yolu seçmezdin ha?"

"Aklı başında kimsenin bunu yapacağını sanmam, Pete."

"Sanıyor musun ki, o başkan koltuğunda Gary değil de ben otursaydım ve davaya baksaydım, sonuç farklı olacaktı?"

"Sen olsan ne yapardın, bilemem. Hatta, ben olsaydım ne yapardım, bilmiyorum. Ama herhalde, insanın yapabileceği şeylerin bir sınırı olmalı."

"Ve o sınır nerede biter?" diye sordu Altgeld.

"Kendini mahfettiği noktada."

"Öyleyse sana kalırsa Parsons kendini mahfetti," diye mırıldandı Altgeld.

VIII

ALTGELD, Springfield'e dönünce, İllinois eyalet oldu olalı mahzenlerde, depolarda biriken küflü evrak yığınlarından, ve arşivlerden sorumlu olan genç Brand Whitlock'u çağırdı. Whitlock eskiden gazeteciydi; Altgeld seçim kampanyası sırasında onu görmüş, ve çocu-

ğun dürüstlüğüne ve içtenliğine hayran olmuştu; bir temizlik, bir çekicilik vardı bu çocukta; hemen sekreteri olmasını teklif etti ona. Ama çocuk kesin bir tavırla reddetti bu teklifi, kimsenin sekreteri olamazdı. Bunun üzerine Eyalet Sekreterliği'nde görev almasına razı etti onu vali. Altgeld'in tuttuğu yola taptığını her davranışıyla gösteriyordu Whitlock. Onunla konuşmalı, bu adanmışlığın altında yatan esas nedeni, çocuğu da mahçup etmeden öğrenmeliydi Altgeld, kendi benliği için son derece gerekliydi bunu anlamak; ustaca davranmalı, çocuğun inancını sarsmamalıydı hem de. Başardı, öğreneceğini öğrendi Altgeld.

Whitlock'a göre Amerika yeni kurulmuş, genç bir devletti; öteki ülkelerin kahramanları tarihe karışmışken, bu ülkenin kahramanlarının cesetleri soğumamıştı daha. Kendi büyükbabası bu kahramanlardan biriydi, ve çocukluğunda, çocukluğunun o sevimli yarı şeffaf perdesi ardında başkaları beliriyordu: Uzun boylu Abe Lincoln, Douglass, beyaz saçlı Fremont, John Brown. Bunlardan kimisini görmüştü, kimisini de anlatılan hikâyelerden tanıyordu. Daha bir yığın kahraman vardı kafasında hayran olduğu.

"Ben bunların yerinde olsaydım, onların yaptıklarını yapardım, siz de aynı şeyi yapıyorsunuz, efendim."

"Ne yapıyorum?" diye sorduydu Altgeld.

"Nasıl anlatayım, meslek icabı sıradan bir insanla konuşurken, konu işlerin ne berbat olduğuna geldi mi, herkes Pete Altgeld gibi birkaç adam daha gerek bu ülkeye diyor."

"Bu ne ifade eder?"

Yüzü kızardı Whitlock'un, nedense biraz utanmış, ve o resmi ses tonuyla yanıt verdi: "Siz halka hizmet etmeye çalışıyorsunuz, efendim, çünkü siz içimizden birisiniz."

İşte bu Brand Whitlock, valinin karşısında dikilmiş, vereceği emri bekliyordu.

"Haymarket davası ile ilgili evrakların nerede olduğunu biliyor musun?" diye sordu Altgeld.

"Bütün evraklar mı?"

"Yani, ne varsa, demek istiyorum. Tanıkların ifadeleri, mahkemede okunan tüm beyanların zaptı, üst mahkemeye yapılan müracaatların

tümü, eyalet makamlarınca düzenlenen gazete arşivi... yani her şey, her şey."

"Dağlar kadar evrak var, efendim," dedi Whitlock. "Nerede olduğunu biliyorum, ama hepsini getirirsem, odanızı doldurur."

"Öyleyse doldur odamı," dedi Altgeld. "Ve hemen bugün yap bu işi." Sonra, çocuğun bir şey söylemek istediğini, ama çekindiğini sezdi, "Evet?" dedi Altgeld.

"Şey, onları affedecek misiniz efendim?"

"Sen benim yerimde olsaydın ne yapardın?"

"Herhalde affederdim, efendim, Dünyanın canı cehenneme, ne olursa olsun, affederim."

IX

EMMA Altgeld'in birkaç gün sonra verdiği — şimdi vali konağının ev sahibesi olarak sık sık vermesi beklenen yemekte, bir banker, bir Metodist Kilisesi Piskopos'u, üniversiteden Profesör Haley (bu adam bir iktisatçıdır ve kendisine bir koltuk verileceğini umuyordu), ve alt tarafı on paralık kumarbaz ama şimdi bile valinin dostu olan Joe Martin vardı. Bankerin karısı çıtkırıldım, ürkek bir kadındı, bütün gece Emma'nın çevresinde çırpındı durdu. Metodist Piskoposu'nun karısı ise iri yarı, güzelce bir kadındı. Parti, bir kadın ve bir erkekle tamamlanıyordu. Kadın, Lizbeth Cordwood adında bir sosyologdu, erkeğe gelince, bir sendika başkanı olan Samuel Gompers'di; bir eyalet gezisindeydi, ve yeni valiyle tanışmaları için çağrılmıştı bu yemeğe. Sözün kısası, değişik kişilerin bir araya geldiği ilginç bir toplantıydı bu. Daha kabul salonunda, Emma'nın gözüne ilk çarpan, her zamanki gibi sallapati giyinmiş Schilling'in tersine Gompers'in iyi giyinmiş olduğuydu. Bankerle ve rahibin karısıyla da güzel güzel sohbet ettiğini gözünden kaçırmadı.

Yemekte, çoğunlukla iyi gitti sayılır sohbet. Vali olmak Altgeld'in yemeğe düşkünlüğünü değiştirmemişti. Yemek dediğin şeyi insan ta kaslarında duymalı, karnı doymuş olmanın o büyük zevkine varmalıydı. Hele bir de şarap ve sohbet eklenirse, daha bir kemiklerine kadar

doyardı insan. Lizbeth Cordwood, bekâr profesörle tatlı bir sohbete dalmıştı. Gompers, bir yanına Mrs. Altgeld'i, bir yanına da Piskoposun karısını almış, hayatından gayet memnun görünüyordu. Yalnız, arada bir valiyle konuştuğunda, takındığı yapmacık tavır, ve sesinin o birden değişiveren tonu, Altgeld'i güldürmekten çok rahatsız ediyordu.

Vali yorgundu ve arada bir ağzını açıyordu ancak; neyse ki konuşma pek parlak olmamakla birlikte, Emma'yı mahçup edecek uğursuz çıkmazlara sokmuyordu. Ekonomik bunalımlardan, dinden ve eğitim sisteminin kötülüğünden söz ediliyordu genellikle, arada bir yığın konu daha vardı konuşulan. Yemekler bitmiş, tatlıya sıra gelmişti; Emma, kocasının durmadan gözlerini ovuşturduğunun farkındaydı, "Valinin kusuruna bakmayınız," dedi. "Haymarket meselesine daldı, başını kaldırmıyor gece gündüz." Bu sözü söylerken kocasının öfkeli bakışını görmezden geldi.Yapılacak şey yoktu, olan olmuş, kocasının açmak istemediği bir konuyu eşelemişti Emma.

"Ortalığı karıştıran ajitatörlerden birkaçını asarsak hepimiz rahat ederiz." dedi banker.

"Çok insafsız bir görüş olmuyor mu bu?" dedi Miss. Cordwood.

"İnsafı bu işte usta olanlara bırakıyorum. Kazancımda ortaklarımdan çok hakları olduğunu ileri sürecek kadar usta hepsi."

Bu şakaya herkes güldü. Mr. Gompers gülümsedi, Profesör Haley, bankere, "Anarşistlere hiç yaşama hakkı tanımadığınız anlaşılıyor, efendim." dedi.

"Hem de hiç, hem de hiç. Validen özür dileyerek elbette."

"Niçin — niçin benden özür dileyesiniz?" diye sordu Altgeld.

"Göz var izan var, bu alçakları affedeceğiniz ortada."

"Öyle mi?"

Tehlike işaretini sezmişti Emma, ama yapılacak hiçbir şey yoktu.

"Politika, efendim, beni yanlış anlamayınız. İşçi sınıfını yatıştırmak için böyle davranmak gerek; bu size ne getirir, bilinmez elbet. Dördü asıldı, neyin ne olduğunu gördüler. Üçü serbest bırakılırsa — bilmem ki... politika."

"Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda, Mr. Gompers?" diye sordu Altgeld.

"İşçi hareketi," dedi Gompers. "Ne sosyalizmden yanadır, ne de cinayetten."

"Sosyalizmle cinayetin birbirine bağlı olduğunu kabul ediyorsunuz?"

Banker kahkahayla güldü bu soru üzerine. "Size bir puan. Sayın vali! Sizi cinayetle suçlamadılar daha."

"Şimdilik öyle," dedi Altgeld, bankere; Gompers'e döndü, "İşçi hareketi ne sosyalizm için, ne de cinayet içindir diyorsunuz, Mr. Gompers! Peki, nasıl oluyor da, memleketin dört bir yanındaki işçi gruplarının yanı sıra, Chicago işçileri de bu adamların serbest bırakılması için bana yapmadıklarını koymuyorlar?"

"Türlü unsurlar var," diye başladı Gompers; bir yandan da Altgeld'in yüzünü inceliyor, kimden yana olduğunu anlamaya çalışıyordu.

"Ama cinayet sözünü etmekten çekinmiyorsunuz."

"Mahkemenin kararıydı bu, diye atıldı piskopos. Elbette ki, cumhuriyetin, zamanın deneyinden geçmiş adaletine güvenmekten başka şey gelmez vatandaşın elinden."

"Sizin oralar sıcak mı?" diye sordu Emma piskoposun karısına. Konuyu değiştirmek için ne yapacağını bilemiyordu. Biraz da yüksek sesle söylemişti bu sözü, vali karısına gülümsedi, işler yoluna girecek şekerim, der gibiydi. Ama Joe Martin, öyle duygusuzca, "Sizin aftan yana olmanız gerekmez mi, piskopos?" diye sordu.

"Af? Af kapsamı geniş olan bir sözcük. Tanrının kitaplarını imha eden bir kişiyi affetmeli mi örneğin?"

"Ama İsa affetti," diye başladı bankerin karısı. O akşam ağzını açıp söylediği ilk söz oldu bu; sonra kocasının bakışları altında, cümlesinin sonunu getirmedi, mırıldanarak başka yöne çevirdi başını.

"Kavramları deneyimlerimizle belirleriz," dedi piskopos. "İsa'nın bile affetmeyeceği suçlar vardır."

"Mr. Gompers," dedi vali, sesi şimdi daha kesin, daha kararlıydı. "Bir konuda beni aydınlatmanızı dilerim. Asılan adamlar —yani Parsons, örneğin— şu ya da bu biçimde işçi liderleriydiler, öyle değil mi? Katıldıkları her harekette işçi haklarını savundular. Öyle ki, onlar, bu ülkede işçinin yönetimi eline almasını istiyorlar diye suçlandılar. Bana

göre, elbette ki, düşmanca bir istek bu; bu ülkede işçinin yönetimi ele almasını istemem. Ben, işgücünü kullanırım, patronum ve kendimi hiç de şeytan gibi görmüyorum. Ama siz, öte yandan, siz bir işçi liderisiniz. Bu anarşistlerin çıkarları sizinkilerden farklı mı?"

"Çok farklı. Onlar, her sosyalist ve komünistin yaptığı gibi, kendi bencil gelişmeleri için, kendi öz çıkarları için emeği alet etmek istiyorlar. Yönetim ellerine geçse, emeği çarmıha gereceklerdir!"

"Ama gene de birer kahraman gibi öldüler."

"Birçok suçlu öyle ölmüştür", dedi piskopos.

"Herhalde", diye onayladı vali. "Siz anarşistleri hiç haklı görmüyor musunuz, Mr Gompers?"

"Şahsen, biraz hak veriyorum onlara. Ancak, Amerikan İşçi Federasyonu'nda öyle sendikalar var ki, davayı gören yargıcın ve jürinin tarafsız olmadığını ileri sürüyorlar, ve ben, affı engelleyecek bir davranışta bulunacak değilim."

"Demek öyle," dedi vali ve hemen konuyu değiştirmek için piskoposun karısına dönerek, karısınınkinden daha yüksek sesle, havaların nasıl gittiğini sordu.

Daha sonra, Joe Martin'den başka herkes gidince, üçü kütüphaneye çekildiler, Emma özür diledi validen. "Zarar yok," dedi vali. "Herhalde bütün bunları hak ediyorum, Emma. Artık kiliseye gideceğim. Piskoposun çok hoşuna gidecek bu."

"Emma'nın dediği gibi uzaklaşmalısın burdan," dedi Martin. "Avrupa'ya gitmelisin."

"Haymarket dosyalarını okuyorum. Çok da ilginç buluyorum, Joe!"

"Bir süre uzaklaşsın buralardan diyorum ben de," dedi Emma.

"Yaşamayı seviyorum," dedi Altgeld. "Aklı bir karış havada aptalları yemeğe çağırmaktan bile hoşlanıyorum."

"Ne yapacaksın bu konuda?"

"Yaptığım vakit göreceksiniz."

X

VALİLİK görevinin yüklediği pek çok iş vardı yapılacak, günlük işlerden ancak birkaç saat ayırabiliyordu tutanakları ve özenle yazılmış

Haymarket Olayı belgelerini incelemeye. Şimdi artık, bir Chicago Caddesinde atılan bu esrarengiz bombanın hayatında önemli rol oynadığını, kendine karşı bile inkâr etmiyordu. Yavaş yavaş, içten içten sardı olay onu, şimdi artık bu sekiz eşsiz adamla birlikte yaşıyordu sanki. İyice tanımıyordu bile onları — Albert Parsons, August Spies, Louis Lingg, Samuel Fielden, George Engel, Adolph Fischer, Oscar Neebe ve Michael Schwab. Gazetecilerin çizdiği resimlerden yüzlerini, yüz hatlarını inceliyordu teker teker, özellikle *Daily News* Gazetesi ressamı Art Young'ın idamdan iki gün önce çizdiği resimlere bakıyordu derin derin. Mahkeme önündeki son sözlerini okudu.

SPIES: "(...) Bu mahkemenin önünde, ve devletin temsil etmesi gereken halkın önünde, Eyalet Başsavcısını ve Bonfield'i(*) uydurma bir dava tezgâhlamakla suçluyorum (...)"

PARSONS: "(...) Bu ülkenin yasalarına karşı gelmedim. Ne ben, ne de arkadaşlarım Amerikan vatandaşlarının herhangi bir yasal hakkını ihlâl etmedik. Konuşma özgürlüğüne, basın özgürlüğüne, toplanma özgürlüğüne tecavüz edilmeyeceği hakkını savunuyoruz. Anayasanın tanıdığı öz savunma hakkını savunuyoruz; ve iddia makamının, Amerikan halkının çok pahalıya kazandığı bu haklarını elinden almasına karşı çıkıyoruz. Ama iddia makamı, yedi adama ölüm cezası istemekle zaferi kazandığını sanıyor (...)"

SCHWAB: "(...) İdealimizin bu yıl, ya da gelecek yıl gerçekleşmeyeceğini biliyorum, ama mümkün olduğu kadar yakın bir gelecekte, ileriki bir yılda gerçekleşeceğini biliyorum (...)"

FISCHER: "(...) Ölüme mahkûm edilmemi protesto ediyorum, çünkü cinayet işlemedim. Ancak, fikirlerimden dolayı öleceksem, bir sözüm yok (...)"

LINGG: "(...) Sizi tanımıyorum! Sizin yasalarınızı, nizamınızı, kuvvete dayanan yetkinizi tanımıyorum! Bu yüzden asın beni!"

FIELDEN: "(...) Bir yanım var ki, öldüremezsiniz(...)"

ENGEL: "(...) Hakları yalnız imtiyazlı olanlara göre ayarlayan ve işçilere hiç hak tanımayan hükümete karşı kim saygı duyabilir? Böyle bir hükümete saygım yok benim (...)"

(*)Chicago Polis Müdürü.

Altgeld'in üzerinde en derin etkiyi yapan Oscar Neebe'in son sözü oldu. Üstelik o ölüme değil de on beş yıl hapse mahkûm olmuştu; Haymarket olaylarıyla ilgisi olduğunu belirtecek hiçbir söz söylenmemişti ama bir işçi militanı olarak olay yerindeydi, ve polisin oltasına düşmüştü. Son söz sırası ona geldiğinde kalktı, ve şöyle söyledi:

"Evet, işlediğim suçlar şunlar: Evimde bir tabanca ve pankartlar buldular. İşçi sendikaları örgütledim. İş saatinin azaltılmasından, işçilerin eğitilmesinden ve İşçi Gazetesi'nin yeniden çıkarılmasından yanaydım. Bomba atma olayıyla ilişkim olduğunu ya da bombanın yanında, yakınında olduğumu gösterecek hiçbir delil yok. Çok üzgünüm, sayın yargıç —yani, mümkünse yapabilirseniz— yapmanızı rica edeceğim — yani beni de asmanızı; çünkü yavaş yavaş ölmektense, ansızın öldürülmek daha şereflidir. Ailem, çocuklarım var; mezara gidip önünde diz çökebilirler; ama hapishaneye gidip hiç işlemediği bir suçtan dolayı mahkûm edilen babalarını göremezler. Söyleyeceklerim bu kadar. Sayın Başkan, arkadaşlarımla birlikte asılamayacağıma üzgünüm."

Sabahın erken saatlerinde buna benzer bir şey okurken, Altgeld durur, o günleri yeniden yaşardı kendi kendine, ve böyle zamanlarda, kendisini ve düşüncelerini —içinden acıyla sürünüp çıktığı— bir zindanda zaptedilmiş bulur, yorgun, bitik yığılırdı olduğu yere. Kimi vakit Emma, onu öyle görür. "Haydi yatağa gel, Pete, çok geç oldu," derdi. "Ah, bilmiyorsun, Emma, Schilling geldi yalvardı bana da, dinlemedim." "Ama şimdi düzelteceksin, Pete", bunu söylerken, nasılsa ölüler dirilmeyecek diye de düşünürdü. "Onları geri getiremem," derdi Pete. "Parsons'u diriltemem." "Parsons'u sen asmadın ki." "Ben astım. Hepimiz astık." "Yorgunsun, o yüzden böyle konuşuyorsun." "Emma, savaşacağım onlarla, sonuna kadar savaşacağım, ne olursa olsun." "Böyle konuşma, n'olur Pete, yatağa gel." "Büyük bir alçaklık bu, ama ta baştan beri, boktan bir gazetenin kokuşmuş editörü, o orospu çocuğu Melville Stone, kovuşturma jürisinin kararını yazdı; daha mahkemeler bile başlamadan kararın verildiğini ve adamların ölüm cezasına çarptırılacağını yazdı. Sonra da o iğrenç mahlûk icra memuru vardı, hani, anımsıyorsun, onların ölüm cezasına çarptırılacağına iddialara girdi önüne gelenle, çünkü jüriyi etkilemesi için talimat ve para

verilmişti kendisine." "Bırak bu sözleri, Pete!" "Büyük dolaplar çevrildiğini gördüm —ana okulu değil bu, politika, anladık— ama böylesi de olmaz ki." "Hasta edeceksin kendini, aklını oynatacaksın." "Oynattım bile. Emma, neler olacak bir bilsen. Korkulacak şeyler." "*Sen* korkmuyorsun," dedi Emma, "Bendim asıl korkan, ama sana engel olmaya çalışmadım. Sen yaptığını bilirsin, doğru olan neyse onu yap." "Neyin doğru olduğunu nerden bileyim?" "Sen bilirsin." "İyi ama, bu adamları bağışlamamı istiyorlar, çünkü korkuyorlar, hepsi korkuyor, Stone da, Ryce da, Gary de, hepsi de korkuyor, çünkü, hiçbirinin dini bütün değil, cehenneme inanmıyorlar, ama asıl, bu zavallı adamları bağışlayabilirim. Onları bağışlamak suçlu olduklarını kabul etmek demektir. Onları bağışlamakla Parsons ve Spies'i öldüren adamlar temize çıkmış olur. Tanrım yapmayacağım bunu. Yapmayacağım. Canım ne isterse onu yapacağım!" "Elbet yapacaksın, Pete!" "Bir şeyim yok, bana öyle bakma, sadece öfkelendim, o kadar." Bu öfke, onu kılı kırk yarar hale getirdi. Her sözcüğü, her satırı dikkatle okuyor, enine boyuna inceliyordu dosyayı. Jürinin uydurma bir jüri olduğunu görmüştü, ama bunu kendi kendisine ispat etmeliydi önce, delilleri birer birer yazdı. Tanrıların mahkemesine karşı durulamayacak bir dava özeti çıkardı kendi kendine. Dava başyargıcı Gary'nin, uygarlık tarihinde görülen en sinsi adalet katili olduğu kanısına vardı. Ama bunu da ispatlamak gerekiyordu. Olayların özüne indi, gerçeği anlamak, ortaya koymak için gerekli olduğu biçimde irdeledi meseleyi inceden inceye. Bu çalışma, onda niteliksel değişmeye yol açıyordu; bunun farkındaydı kendisi, ama bu değişmeye engel olmaya çalışmıyordu artık. İşte olaylar, işte dava, ve işte İllinois halkının yüce kararı ve iradesiyle kürsüye yargıç olarak oturmuş Altgeld! Ismarlama tanıklar, yalan yere yemin, yüz kiralık ispiyoncunun buluşları, katil ve dejenere insanların ifadeleri, polisin işkence hücrelerinden, insanlıktan uzaklaşmış halde çıkanların şaşkın hıçkırıkları... Bütün bunlar, o sevgili kentinde, kendi öz Chicago'sunda oluyordu da haberi yoktu.

Ama şimdi biliyordu. Hayatında yargılayacağı son dava olsa bile tam bir yargıç gibi yargılayacaktı bu davayı. Ve sonra olacaklara boyun eğmeyecek, savaşacaktı. Evet savaşacaktı. Demokrasi üzerine saatlerce düşündüğü olurdu. Ne demekti demokrasi? Ne olmalıydı?

Belki Tom Jefferson dışında hiç kimsenin uygulamadığı bir kuram vardı: demokrasiye inan, ve onu bir savaş haline getir.

Bu işin içinden doğru dürüst çıkarsa, aklını kullanırsa, demokrasi uğruna savaşabilirdi.

XI

BİR insanın nasıl değiştiği, niçin değiştiği, içinde nelerin mayalandığı, hangi kanların bir damara akıp yavaş yavaş kaynamaya başladığı anlatılamaz; çünkü ciltlerle kitaba sığmayacak, yüz binlerce, sayılamayacak kadar çok unsur vardır bu değişmeyi anlatacak. Çocuğun bir babası vardır, ve çocuk da bir gün baba olacaktır; ve bazen bir sağnak, bazen parlayan bir güneş bile insanın yoğrulmasında etkin bir unsur olabilir. Bazen değişme yavaş yavaş mayalanır, bazen çarçabuk; bazen değişme öfkeyle kaynar; ve bazen insanın içinde değişmeye karşı koyan bir demir çubuk vardır ya da değişmeyi emen ama hiç göstermeyen nemli küçük bir toprak, bir çekirdek vardır insanda.

Şimdi Altgeld'in içine ve dışına sızan değişiklik, içinde sessiz sakin ilerliyor, dışında, yüzünde ise silinmez çizgiler meydana getiriyordu. Bu değişme bir bütün halinde gelişmiyor, her yanında birden olmuyordu; anlatılır gibi değildi, ne vakit hızlı, ne vakit yavaş ilerliyordu bu değişme, belli değildi. Ansızın, hiç tanımadığı bir denizde yol alıyordu; haritasızdı; önde giden kaptanların haritaları da yoktu elinde. İnsanları bambaşka gözlerle görüyordu; örneğin karısı, harikulade, sakin Emma, ona her zamankinden yakın bir sığınak oluverdi, ama öte yandan Schilling'i daha iyi anlıyor, ona hak veriyordu şimdi; Whitlock'u bir çocuk olarak görüyordu. Kendi çocuğu olsaydı tam böyle olurdu; ama çocuksuzluğun verdiği boşluk, o eski boşluk değildi şimdi. Bölük bölük insanlar geçiyordu gözünün önünden, görüntüler biçim alıyordu, ülkenin yollarında varacakları yeri bilmeden yürüyen insanlar, kazma kürek sallayan insanlar, Kansas'ın, Nebraska'nın, Iowa'nın, Ohio'nun, Missouri'nin yanık yüzlü, nasırlı elli çiftçileri, inanmışlıkla karışık bir umutsuzlukla toprağı kazan çiftçiler, emeklerinin karşılığını hiçbir vakit alamamış, toprakla haşır neşir ol-

manın semeresini hiçbir vakit tadamamış çiftçiler... Kürsünün ardında dikilen hasta suratlı caniler... Spies, Parsons ve diğerlerinin tabutları ardında kaskatı yürüyen, gözyaşları kurumuş, yürekleri yaralı, evsiz, umutsuz, aç ve üşümüş binlerce suskun işçi... Ve bu kitlenin üzerine düşen gölgeler ülkenin dört bir yanına serpili kulelerin, büyük binaların, kendi Birlik Binası kadar yüksek kulelerin gölgesi... Bütün bunlar geçti gözünün önünden Pete'in. Bölük bölük, tabur tabur yürüdüler, doldular içine.

Gene de yavaş oluyordu değişme; ikide bir sendeliyordu, kararsızdı; önünde gidenlerin bıraktığı izleri arıyordu şimdi yürüdüğü yolda, hiçbir iz yoktu. Ona yol gösterecek, destek olacak birini aradı anılarında, Lincolnlar, Jacksonlar, Jeffersonlar, Paineler bir bir geçti aklından, hiçbiri ona yön verecek bilinçli adımlarla yürümemişti önünden. El yordamıyla bulmaya çalışıyordu yolunu, ve çoğu vakit, elleri boşlukta kalıyor, ona umuttan çok korku veriyordu.

XII

YALNIZCA yapması gerektiğine inandığı şeyleri yapıyordu. Decatur'da bir karaderili, tutuklu bulunduğu hücreden sürüklenerek çıkarılmış ve linç edilmişti. Bir yıl, iki yıl önce, üç yıl önce, bu, doğal, kabullenilmesi gereken bir olaydı. Altgeld'in o günlerdeki dünyasında, her koyun kendi bacağından asılırdı. Evini yapar, ekmeğini kazanırdın, hem de bir milyon dolar kazanırdın. Bir adam açsa, açlıktan ölüyorsa, günah işlemişse, ya da linç edilmişse, bu işler böyledir der, her şeyi olduğu gibi kabul ederdin. Şimdi hiçbir şeyi kabul etmiyordu Altgeld. Gazetecilerle konuşurken, öfkesini gizlemeye bile çalışmıyordu:

"Bu," diyordu, "uygarlık değil, dürüstlük değil, düpedüz barbarlıktır. Sen de, ben de orada linç ediyorduk o adamı... Bu kentin tüm halkı orada linç ediyordu o adamı. Başka yorumu yok bunun. Ve utanç duyacak olan, suçlu olan biziz."

Gazetecilerle yaptığı bu konuşma doyurmadı onu, kalktı, İllinois halkına bir bildiri yayımladı:

"Yetkililerin verdiği bilgiye göre, bu sabah saat ikide, bir serseri güruhu, Decatur Hapishanesi'nin kapılarını kırıp, yasaları temsil eden nöbetçilere karşı zor kullanarak, onları çiğnemiş ve orada tutuklu bir Zenciyi hücresinden dışarı sürükleyerek yakında bulunan bir direğe asmış ve öldürmüşlerdir, bu hain ve çirkin davranışın, yürürlükteki yasalara göre bir cinayet olmakla kalmayıp, uygarlığımıza ihanet sayılacağını, ve Eyaletimizin temiz adına düşürülen bir leke olduğunu beyan eder..."

Derken uygarlık üzerine düşünmeye başladı. Bu sözcüğün tam anlamı, kapsamı neydi? Joe Martin'in ahlâk anlayışı, kumar üzerine, para aşırma, oy alıp satmak üzerine kurulmuştu, ama bu anlayış, Phil Armour ya da Cyrus McCormic'in ilkelerine kıyasla daha uygardı; peki, Altgeld'in eyaletinde, bir adamın hapisten sürüklenerek çıkarılıp linç edildiği eyaletinde, kendi ilkeleri neydi?

Haymarket kâbusundan uyanıyordu. Kendi rahat soluk alamayacaktı belki ama, ölüler rahat uyuyacaktı.

"Sevgilim," dedi Emma'ya, "Amerika'da daha önce hiç kimsenin görmediği bir şeyi göreceğiz."

XIII

LİNÇ olayından bir hafta sonra yazmaya oturdu. Bir gecenin geç saatinde, masasının başına geçti, bir deste beyaz, el değmemiş kâğıt aldı önüne, ve yazmaya başladı:

"Fielden, Neebe ve Schwab'ı Affetme Sebepleri, Yazan John P. Altgeld."

Sakınmasız yazıyordu. Ne söyleyeceğini biliyordu, sözcükler bir bir aktı kaleminden:

"4 Mayıs 1886 akşamı, Chicago'da Haymarket Meydanı'nda bir toplantı düzenlenmişti; hemen hemen hepsi emekçi olan 800-1000 kadar insan meydanda toplanmıştı. Günde sekiz saat çalışma hakkını elde etmek isteyen emekçilerin bu toplantısı sırasında, polisle işçiler arasında çatışmalar olmuş, ve çatışmalarda birkaç emekçi öldürülmüştü; düzenlenen bu toplantının amacı, polisin bu insanlıkdışı davranışını protesto etmekti."

"Miting, yasalara uygun olarak düzenlenmişti, eyalet valisi de toplantıda hazır bulunmuş, halk dağılmaya başlayana kadar orada kalmıştı. Şube Komiseri John Bonfield, valinin toplantı yerinden ayrıldığı haberi üzerine, bir polis müfrezesi alarak, meydanda kalan birkaç kişiyi dağıtmaya koştu; polisler toplantı yerine yaklaşırken, bilinmeyen bir kişinin attığı bir bomba sesi duyuldu, patlayan bomba pek çok kişiyi yaraladı ve birkaç polisi öldürdü; Mathias Degan, ölen polisler arasında bulunuyordu. Birkaç kişi tutuklandı, ve bir süre sonra August Spies, Albert R. Parsons, Louis Lingg, Michael Schwab, Samuel Fielden, George Engel, Adolph Fischer ve Oscar Neebe, Mathias Degan'ı öldürme iddiasıyla mahkemeye verildiler. İddia makamı, bombayı atanın kim olduğunu meydana çıkaramadı, ve gerçek suçlunun yargılanmasını sağlayamadı; aleyhlerine dava açılan kişilerden bazıları, olay gecesi Haymarket Meydanı'nda bile değildiler, ne var ki iddia makamı, geçmişte sözlü ve yazılı olarak, isyana teşvik edici dil kullanılmış, örneğin polislerin, Pinkerton mensuplarının ya da aynı davranışı gösteren başka grupların öldürülmesini önerdikleri ileri sürülen bu kişilerin suçlu bulunması gerektiği noktasından hareketle, sanıkların Mathias Degan'ı öldürdüklerini ileri sürdü. Halk buna tepki gösterdi ve uzatmalı bir yargılamadan sonra, sanıklar suçlu bulundu; Oscar Neebe 15 yıl hapse, öteki sanıklar ölüm cezasına mahkûm edildiler. Dava üst mahkemeye intikal etti, ve 1887 güzünde onaylandı. Bu olaydan kısa bir süre sonra Lingg, intihar etti. Fielden ve Schwab'ın hükümleri ömür boyu hapse çevrildi, ve Parsons, Fischer, Engel ve Spies asıldılar. Şimdi halk, Neebe, Fielden ve Schwab'ın serbest bırakılmasını istiyor.

"Birkaç bin tüccar, banker, yargıç, hukukçu ve diğer ileri gelen Chicago vatandaşı, dilekçeler vererek, mektup göndererek, ve başka yollarla, bu kişilerin affedilmesini istiyor, ve mahpusların suçlu olduğu kabul edilse bile, yeterince cezalandırıldıklarını belirtiyorlar; ama davayı dikkatlice inceleyen ve zabıtları, arşivdeki gazetelerde belirtilen olayları yakından bilen birkaç kişi, tamamen başka nedenlerle tutukluların serbest bırakılması gerektiğini söylüyorlar. Bu nedenler sırasıyla:

"a — Davanın jürisi, mahkûmiyet kararı vermek üzere seçilmiş bir jüriydi.

"b — Jüri üyelerinin atanmadan önce ve mahkeme sırasında yaptıkları beyanları bu üyelerin, üst mahkeme tarafından tesbit edilmiş jüri üyesi niteliklerini taşımadıklarını, ve dolayısıyla yapılan mahkemenin yasaya uygun bulunmadığını ortaya koymaktadır.

"c — Sanıkların, iddia edilen suçu işledikleri ispat edilmemiştir.

"ç — Eyalet Savcısı, sanık Neebe'nin aleyhine dava açılmasını gerektirecek delil bulunmadığını beyan etmesine rağmen, Neebe bunca yıldır hapis yatmaktadır.

"d — Dava Başyargıcı ya kürsüye oturmadan mahkûmiyet kararı vermiş bir yargıçtı, ya da toplumdaki belli bir sınıfın alkışlarını kazanmaya kararlıydı; adil bir yargılama yapılmasını engellemek için her oyuna başvurdu...

"Yeterince cezalanmış olmaları konusunda benim söyleyeceğim şudur: Eğer sanıklar tarafsız bir mahkemede yargılandıysalar, hükmün verilmesinden bu yana, iddianamede ileri sürülen cinayeti işlemedikleri, yani suçsuz olduklarını gösterir bir gelişme olmadığına göre, affa gerek yoktur; ceza yasalarımız, o vakitler daha ağır değildi. Hükümet kendini savunmalıdır; can ve mal güvenliği sağlanmalıdır, ve yasa ve düzene karşı gelinmemelidir; cinayet işleyen cezalandırılmalıdır, ve eğer sanıklar cinayet işlemekle suçluysalar, kendi elleriyle ya da kışkırttıkları başka kişiler kanalıyla adam öldürdülerse, ve sonra, eğer tarafsız bir mahkemede yargılandılarsa, af gerekmez. Amerika toprakları anarşi üretmek için alınmamıştır. Kurumlarımız adaletsizlikten arınıktır denemezse de, mümkün olan en gelişmiş kurumlardır ve bu kurumlar korunmalıdır."

Böyle başladı beyaz, el değmemiş kâğıtları doldurmaya; kendi ölüm hükmünü elleriyle yazmakta olan bir adamdan farksızdı, ama bir yandan da büyük bir heyecan duyuyor, kendi davranışlarını şaşkınlıkla izliyordu. Arkadaşı Yargıç Tree'nin söylediği gibi, Parsons'un tuttuğu yoldan çok farklı değildi tuttuğu bu yol. Tüm insanlar sakınmalıydı bu yoldan, çünkü bu yol, yıpratıcı, yıkıcı tohumları getiren bir yoldu. Ama çizmiş olduğu yol, her ne kadar belirgin, keskin çizgili bir yol değilse de, dönülmez bir yoldu; heyecan, korkuyu yenmişti; ve hayatında

ilk kez, huzur duyuyordu; bu huzur, düşüncelerini adalet ve haksızlığa yöneltmiş bir adamın, aklı başında bir adamı yıkmaya başlayan korkunç çelişkileri kısmen, ya da tamamen çözmesinin verdiği garip bir huzur duygusuydu.

Emma da farkındaydı bu değişikliğin; ona karşı daha nazikti şimdi kocası; yemek yerken tabak uzatmak gibi küçücük davranışlar, Altgeld'deki değişikliğin damgasını taşıyordu. Başlangıçta aşk evliliği yapmadıysalar bile, şimdi kocasına karşı iyi duygular beslediğini biliyordu. Bir akşam Altgeld'in odasından boğazı düğüm düğüm, gözleri nemli, yüreği heyecanla küt küt ve garip bir mutluluk içinde çıkmıştı. Böyle bir duyguyu ilk kez tatmıştı. Kocasının davranışlarını çözümlemeye çalışmıyordu; yüreklice bir işti yaptığı, ve kocasının davranışları karşısındaki tutumuna kendi de şaşmakla birlikte, nedense bir daha eskiye dönemeyecekleri korkusu vardı içinde. Balkabağı suratlı bir köy öğretmeniyle evlenirken neyseydi de, şimdi, koskoca bir eyalet valisinin, başına böyle işler açmasını imkansız görüyordu. Aklı başında arkadaşları kocasının bu davranışının onları perişan edeceğini söylüyorlardı. Ama artık dinlemiyordu bu ayık arkadaşlarını. Koridorda valinin sekreteriyle karşılaştı, "Vali af üzerine mi çalışıyor Mrs. Altgeld?" diye sordu sekreter. "Evet," diye yanıt verdi Emma. "Büyük bir felaket olacak bu korkarım." Emma'nın yanıtı, "Hiçbir şey olmaz," oldu.

Bir süre sonra, Pete Altgeld de iyi şeyler olacağına inanmaya başladı. Kâğıda döktüğü katı gerçeklerde yeterli gerilim vardı. Jürinin ısmarlama jüri olduğunu ispat etti. Binlerce yeminli ifadeyi delil olarak yığdı, ve af bildirisinde şöyle özetledi delilleri:

"Eyalet özel temsilcisi Ryce, *jüri üyelerini seçerken bu davayı ayarlamakta olduğunu; bu adamların asılmalarının mutlak olduğunu; suçluların tartışmasız kabul edeceği, ya da karşı çıksalar bile sonunda boşuna yorulduklarını anlayıp kabul etmek zorunda kalacakları bir jüri düzenlemekte olduğunu* gururla söylemiştir."

Yeminli ifadeleri ekledi yazısına; jüri üyelerinin seçim öncesi sorgu zabıtlarını ekledi. İşte jüri üyelerinden H. T. Sanford'un sorgu tutanağı:

"Soru: Mathias J. Degan'ı öldürmekten sanık olan bu kişilerin suçluluğu ya da suçsuzluğu konusunda bir fikriniz var mı?

"Yanıt: Var.

"Soru: Duyduklarınız ve gördüklerinize göre, sanıkların bomba atmaktan suçlu ya da suçsuz oldukları konusunda bir fikriniz var mı?

"Yanıt: Var efendim.

"Soru: Sosyalistlere ve komünistlere karşı bir önyargınız var mı?

"Yanıt: Evet efendim, çok kesin bir önyargım var.

"Soru: Bu önyargının bu davadaki kararınızı etkileyeceğine inanıyor musunuz?

"Yanıt: Bu konuda çok az şey bildiğim için, bu soruya yanıt vermek güç. *Benim kanıma göre, sanıklar, o bombanın atılmasını kışkırttılar.*"

Buna benzer bir yığın zabıt aktardı kâğıdına Altgeld; ve şöyle tamamladı:

"Sanıklar ne ile suçlanırlarsa suçlansınlar, tarafsız olarak yargılanma hakkına sahiptirler; mahkemelerin başıboş kalması, mahkeme kararlarının bir grup insanın isteğine uygun olacak biçimde önceden verilmesi, kurumlarımızın varlığını tehlikeye koymaktan öte gitmez; bu davanın başyargıcı, olay sırasında öldürülenlerden birinin akrabasının jüri üyesi olmaya uygun bulunduğu kararını verirse, ve bu adam, kendi isteğiyle, büyük bir önyargıya sahip olduğunu, ve akrabasının ölümünün bu önyargısını daha da güçlendirdiğini söylerse; bu yargıç, sanıkların suçlu olduğuna inandıkları ve inançlarının verecekleri kararı etkileyeceğini, inançlarını değiştirmek için sanıkların çok kesin delillerle karşılarına çıkmaları gerektiğini açıkça ve kendi istekleriyle belirten kişileri, sırf (yargıcın el çabukluğu ve becerisiyle) davayı tarafsız olarak delillerin ışığı altında izleyerek karar verecekleri *kanısında olduklarını* söyledikleri sebebiyle jüri üyesi tayin ederse, bu mahkeme, tarafsız bir mahkeme olmaktan çok uzaktır."

Sonra, başyargıç hakkında düşüncelerini açıklamakla devam etti yazısına. Hiç affetmiyordu Gary'yi; kendisi de kürsüde oturmuştu — bir yargıcın yetkilerini yeterince biliyordu. Yakınlarda, bir dergide yazdığı makalede, yargıç Gary, Haymarket olayını incelemişti. Şimdi Altgeld, Gary'nin makalesinden şu bölümü aktardı kâğıdına:

Verilen karar "diyor Gary", sanıkların, Degan'ın ölümüne sebep olan olaya bizzat katılmaları sebebine dayanılarak verilmemiştir; sanıkların, genel olarak,

sözle ve yazıyla geniş halk kitlelerini, belirli kişileri değil de geniş halk kitlelerini cinayet işlemeye teşvik ettikleri ve onların fikirlerinin etkisi altında kalan kişilerin, istedikleri vakit, istedikleri yerde ve istedikleri sebeple adam öldürmeye hazır hale geldiği ve bu kişilerden kimliği tespit edilemeyen birinin Degan'ın ölümüne sebep olan bombayı attığı kanısına dayanılarak verilmiştir. Eğer bu doğru bir adalet ilkesi değilse, elbette ki sanıkların yeniden yargılanma hakları vardır; hukuk kitaplarında böyle bir emsal dava yoktur.

Buna Altgeld şu yanıtı yazdı:

"Yargıç, davanın emsali bulunmadığını söylüyor; gerçekten de yasanın yukarıdaki esaslara dayanan bir hükmünü destekleyecek emsal dava yok kitaplarda. Çünkü, insanlar hükümet kurduklarından ve adam öldürmek suç sayıldıktan bu yana geçen yüzyıllar boyunca, hiçbir uygar ülke yargıcı kararını böyle bir nedene dayandırmamıştır..."

Altgeld, bundan sonra meseleyi daha geniş açıdan sergilemeye koyuldu. Garip, uğursuz ve görülmedik bir şeyler oluyordu bu ülkede. Kendi yaşamı süresince insanlar, miraslardan mahrum edilmiş, bölünmüş, şaşırtılmışlardı. Çalışanlar ve çalıştıranlar arasında büyük uçurumlar meydana geliyordu ve son on iki yıldır, bu uçurum kanlı savaşlarla giderek büyüyordu. Knights of Labor ve Molly Maguires gibi yeraltı örgütleri meydana geliyordu; bu örgütler emeği birbirine kaynatmak ve birleşik bir güç yaratmak amacındaydılar. Bunların karşısındaysa, dünyada eşi görülmedik bir kiralık askerler ordusu vardı. Bu ordu, hapishane kaçkınları, lağımcılar takımı, batının büyük kumarbazları, evsiz barksız serseriler, kabadayılar, gangsterler, hırsızlar, profesyonel katiller, toplumda yeri olmayan toplum düşmanı iti kopuğu satın alan Pinkerton'un ordusuydu. Yargı organları bu tür suçlulara göz yumuyor, böyle suçlarla tutuklu kişiler de varsa özel af çıkarıyor, Pinkerton'u besliyordu. Özel bir orduydu Pinkerton ordusu, özel bir vahşet tekniğiyle eğitilmişti, özel silahları, özel donatımı vardı, ve tek amacı, gelişen işçi örgütleriyle savaşmak ve onları parçalamaktı.

Haymarket Katilleri diye adlandırılan adamların, el çabukluğuyla ve beceriklilikle darağacına gönderildiklerini, ama yüzlerce Pinkerton

kıyımının halka duyurulmayıp örtbas edildiğini örnekleriyle sıraladı Altgeld:

"1885 yılında McCormic fabrikası işçileri, ücretlerinin azaltılması karşısında greve gitmişlerdi. Pinkerton'un adamları, grevcileri dağıtmak için fabrikaya giderken, sokak ortasında kendilerini yuhalayan halka ateş açmışlar, birkaç kişiyi ağır yaralamışlardı; dört Pinkerton adamı cinayet iddiasıyla büyük jüri karşısına çıkarıldıysa da, iddia makamı davayla pek ilgilenmemiş, duruşmalar sebepsiz yere ertelenmiş, sonunda bu dört katil delil yetersizliğinden beraat ettirilmişlerdi. Daha sonra West Division Street Railway'de bir grev olmuş, Komser John Bonfield idaresinde bir polis ordusu halka saldırarak görülmedik işkenceler yapmışlar, bir şeyden habersiz, dükkânları, evleri önünde oturan tüccarları coplamışlar, sonra da adamları polis arabasına tıkarak hapse atmışlardı. Bu adamlara karşı hiçbir dava açılamadığı gibi, adlarına dosya bile düzenlenmedi ve adları hapishane defterine kaydedilmedi..."

İşte bunları yazdı Altgeld af bildirisine. Kaleminin düzenli, yavaş ve kararlı kıvrılmaları, gerçekleri, yeminli belgeleri, ısmarlama davaları dile getiriyordu; arada bir, kendisinin böyle konuları yazan ilk Amerikan Eyalet Valisi olduğunu anımsıyor, bunun kendisine neler getireceğini kavramaya çalışıyordu. Ama bu imkansızdı, bilemezdi neler olacağını, çünkü daha önce hiç olmamıştı böyle bir olay, nasıl ki Yargıç Gary'nin adli hata yapmış bir adli katil olduğunu ortaya koyacak emsal dava olmamışsa geçmişte, kendisinin bu yaptığının bir benzeri de yoktu. Bilemezdi başına neler geleceğini.

Ancak, bu bir cesaret meselesi değildi; asıl amaç, ne cesaret gösterisi yapmak, ne de verilen sözü yerine getirmek değildi. Başkalarına karşı bir sorumluluk değildi bu duyduğu; yalnız kendisine karşı duyduğu sorumluluk, içinde yaşadığı dünyayı, kendi dünyasını aydınlatmak, neyin ne olduğunu, ne olması gerektiğini bilmek, açıklamak istemesinden doğan sorumluluktu. Şöyle bitirdi af bildirisini:

"Mahpusların affedilmesini dileyen kişiler, dava zabıtlarının, yargıcın taraftarlığını, duruşmaları önyargıyla yönettiğini açıkça ortaya koyduğunu ileri sürmekteler; yargıcın sekiz sanığı bir arada yargılamakla haksızlık ettiği; iddia makamı tanıklarına sorgularını yaparken,

savunma avukatlarını çıkmazlara sokacak sorular sorduğu ve bu tanıklara vermelerini istediği yanıtları empoze ettiği; öte yandan savunma avukatlarının gösterdiği tanıkların sorgusu sırasında, savcının, tanıklara tamamen yabancı konulara girmesine ve tanıklara, iddia makamının iddialarının doğruluğunu destekleyecek sözler söyletmesine göz yumduğu; açıklığa kavuşmayan, iddia makamı lehine birçok kararlar aldığı; ve hatta, jüri üyelerinin duruşma tutanaklarında yargıcın üstü kapalı ve ustalıkla söylediği ve böylece jüri üyelerini kendi gibi düşünmeye zorladığı kanıları her satırda açık açık görülmekte olduğu; yargıcın söylediği bu sözlerin, iddia makamının sözlerinden daha da yıkıcı bir nitelik taşıdığı; nitekim savcının bütün saldırılarını yaparken yargıcın kendisine açıkça dikte ettiğinin de tutanaklarda görüldüğü; yargıcın yakınlarda yayımladığı bir makalesi, davadan altı yıl sonra yazılmış olmakla birlikte kin ve düşmanlıkla dolu olduğu, yargıcın bu makalede davayı gözden geçirme bahanesiyle, heyecanlı bir kadının dava sona erdikten sonra gazetelerde yayımlanan ve dolayısıyla davayla uzak yakın ilişkisi bulunmayan bir mektubunu aynen aldığı ve böylece sanıklar aleyhine olduğu gibi kadınlar aleyhine de kamuoyunda bir önyargı yaratma amacını güttüğü, bununla da yetinmeyip, aynı makalede, sanık avukatlarına, mahkemedeki tutumlarından dolayı değil de, müvekkillerinin, asıldıktan bir buçuk yıl sonra, mezarlarını ziyaret ettiklerinden dolayı kalleşçe saldırdığı bilinmektedir. Gene bu hükümlülerin serbest bırakılması gerektiğine inanan kişiler, böylesine bir vahşete tarihte rastlanmadığını; İngiltere'de haksız yargılarıyla ün yapmış Yargıç Jeffreys'in bile kurbanlarını asmakla yetindiğini, kurbanlarının ölüsüne saldırmadığını bilmekteler.

"Duruşma tutanakları ve önümde bulunan tüm belgeler, bu iddiaları doğrulamakta; ve davanın taraflı bir biçimde görüldüğünü göstermekte; ancak ben burada davanın bu özelliği üzerinde daha fazla durmayacağım, buna gerek görmüyorum. Yukarıda açıklanan sebepler karşısında susmamam gerektiğine inanıyor ve bugünkü 26 Haziran 1893 günü, hükümlü bulunan Samuel Fielden, Oscar Neebe ve Michael Schwab'ı affediyorum."

Sonra bildirinin altını imzaladı Altgeld: John P. Altgeld, İllinois Valisi. Ve böylece görevini yapmış bir kişinin iç huzuruyla yattı, rahat bir uykuya daldı.

XIV

YOKSULLARA Yardım Derneği'nden iki hanım, Emma'ya akşam çayına gelmişlerdi. Anarşistler meselesi açıldı elbet, ve Mrs. Byce, "valinin onları affedeceği söylentileri dolaşıyor," dedi; "Doğru mu?"

Emma gülümsedi, "Bilmem?" dedi. "Vali bana danışmadan neler yapıyor, bir bilseniz."

"Garip," dedi öteki misafir Mrs Benson. "Bana kalırsa..."

Mrs. Byce, Mrs. Benson'un sözünü kesti, "Yani onları affedecek mi diyorsunuz?" diye sordu Emma'ya.

"Bilemeyeceğim."

"Ama, Valinin onları affetmesi, işleri kızıştırmaz mı?" dedi Mrs. Byce. "Yani, bu adamların hapisten çıkıp bomba savurmaya başlamayacağı ne malum?"

"Hatta dinamit," diye başını salladı Mrs. Benson.

"Biliyor musunuz?" dedi Mrs. Byce, "Ben konuyu, inceliklerini biliyorum, tek satır kaçırmadım gazetelerde şimdiye kadar, af bardağı taşıran son damla olabilir; hepimiz havaya uçarız."

"Ama, elbette siz bunları onaylamıyorsunuz, Mrs. Altgeld?"

"Dinamit atılmasını mı?"

"Anarşistleri ve komünistleri."

"Hayır, onaylamıyorum."

"Ama diyorsunuz ki, vali..."

"Valiye ilişkin bir şey söylemedim," diye gülümsedi Emma.

"Af, onların ekmeğine tereyağı sürmek olur."

"Tabi, bunu bilmeyecek ne var, işlerine yarayacak af," dedi Mrs. Byce. "Yani, ha onları hapisten çıkarmışsın, ha bir canavarı kafesinden."

"Vali bunları dikkate almıştır mutlaka," dedi Emma; bir an önce sözün değişmesini istiyordu. Misafirlerinden izin isteyerek dışarı çıktı. Mrs. Byce hemen sesini alçalttı, "Zavallıcık," dedi, "Eminim bir şeyden haberi yok."

"Öyle mi dersin?"

"Mrs. Altgeld bir hanımefendi. Söylendiğine göre kocası bir anarşistten farklı değilmiş. Odasında tükürük hokkası varmış. Elleriyle ye-

mek yiyormuş. Konuşmasını da bilmiyor. Kadıncağız yemeğe kimseyi davet etmiyor utancından."

"Deme?"

"Vali bir göçmendir, biliyorsun. Evet vali, validir. Ama unutma ki bir Amerikalı değil Altgeld."

"Haklısın doğrusu."

"Hem de... Yani ikisi..."

"Duydum, biliyorum."

"Ayrı odalarda yatıyorlar. Bu yüzden çocukları falan yok."

"Yani hiç..."

"Tavşan dişliymiş, dudağı böyle öne uzanıkmış hem. Dikkatli bakınca görünüyormuş. Bıyığıyla gizlemeye çalışıyormuş dudağını."

"Sahi mi?"

"Mrs. Henly Smith'i tanıyor musun?"

"Tanışmıştım bir yerde."

"Onun bir oğlu vardı, o da tavşan dişliymiş, ıslahevine göndermişler çocuğu."

"Allah aşkına?"

"Evet, evet. Valiyle rastlaşırsak şimdi, dikkatli bak bıyığının altına."

XV

EMMA, af bildirisini okuduğunda, "Neden Gary'den bu kadar nefret ediyorsun?" diye sordu kocasına.

"Gary'nin savunduğu şeyden nefret ediyorum."

"Ama bir yığın insan da aynı şeyi savunuyor. Onların hepsinden de nefret etmiyorsun ya?"

"Kalleş işbirlikçilerden nefret ediyorum. Mahkeme kürsüsünde bile olsalar katilleri sevmiyorum. Kaypaklığı yönetenlerden çok onların eline maşa olanlardan nefret ediyorum."

"Anlıyorum."

Sonra dalgın, "Neler olacak dersin, Emma?" diye sordu Altgeld.

"Bana sorarsan, kimileri peşinden gelecek, kimileri de seni terk edecek, hepsi bu. Seni gene vali seçmezlerse, alır başımızı gideriz. Bir yerlere gideriz, bir geziye çıkarız, değil mi?"

"Evet, tabi, çıkarız tabi..."

Ertesi gün, McDonald, Chicago'dan telefon ettiğinde, Emma gezi yapmayı düşünmenin bir hayalden öte geçmeyeceğini, kocasıyla başbaşa dinlenmekten başka şey düşünmeyecekleri güneşli günlerin bir hayal olduğunu anladı. Altgeld telefonda konuşurken, yanı başındaydı Emma, şu sözleri duydu:

"Evet... Evet, doğru... Onaylamıyorsun?... Ben kararımı verdim diyorum, o kadar... Evet hepsi bu... İstediğin kadar konuşabilirsin, dinliyorum... Hayır!... Kararımı verdim dedim sana; unuttuysan, anımsatayım, ben valiyim... Onun canı cehenneme... Parti mi? — Tanrı yapısı değil ki bu mubarek, parti değişti, ve daha da değişecek, hem de ne biçim değişecek!"

Kulaklığı yerine koyunca, çalışma masasının başına geçti. "Emma," dedi karısına. "Kolay olmayacak bu iş. Hiçbir şeye benzemiyor bu. Haklıymışsın, Gary'den nefret ediyorum, bir yığın adamdan nefret ediyorum. Ama insanları seviyorum. Herkesin yeri belli olacak. Hepimiz aynı safta değiliz. Gary'den nefret ediyorum. *Century Dergisi*'nde yazdığı o makalede Gary tüm zehirini Captain Black ve karısı üzerine akıtmış. Benim de kentim var. Anımsarsan Black sanıkların avukatıydı. Ben de bir avukattım, Emma; onlardan farklı olduğum bir şeyi değiştirmez, onların savaşına katılmadığım bir şeyi değiştirmez; ben, adalete inanıyorum, onları ben de savunabilirdim, ama savunmadım, davrandım, gözyumdum onlara, ve de onlar, Parsons'un boynuna ipi geçirdiler. Black onları savundu, ve mezarlarını ziyarete gitti. Black'in sözleri Gary'nin işine gelmiyordu, affetmeyecekti, Black'in bu sözlerinden ötürü. Neydi Black'in sözleri biliyor musun, Gary'ye küfür gibi gelen sözler nelerdi, biliyor musun? "Bu adamları sevdim," dedi Black. "Onları, kötü günlerinde, zorluklar içinde tanıdım. Aylar geçtikçe, onlarla konuştukça, halkı ne kadar sevdiklerini, sabırlarını, yürekliliklerini, dürüstlüklerini gördüm, yüreğim, onların amacıyla çarpar oldu." İşte Black'in Gary'ye küfür gibi gelen sözleri, bu sözlerdi. Gary onu hiç affetmedi bu sözlerinden ötürü, ve karısı ne yaptı biliyor

musun Emma? Black'in karısı? *Daily News* Gazetesi'ne bir mektup yazdı, "Günlük gazeteleri elime aldıkça, İsa'nın şu sözlerini anımsıyorum: *Hangi iyiliklerimden ötürü beni taşlıyorsunuz?"* Böylece, Emma, Black'in karısı da Gary'nin nefretini kazandı. Şimdi sıra bende. Onu küçük gördüğümü, onun savunduğu, temsil ettiği şeyleri küçük gördüğümü bilsin artık."

XVI

MR. E. S. DREYER, bir bankerdi. Chicago vatandaşıydı, ve daha birçok bakımlardan toplumun temel taşlarından biriydi. Ve bu adam, eğer bir gece yatağına girip uyuyabilse, tarih onu silecek, onun dolgun yanakları, bıyığı, yaptığı anlaşmalar, elde ettiği kazançlar yığını, ona buna yatırdığı sermayeler yığını, üyesi olduğu kulüp, içtiği sigaralar unutulup gidecekti; ama geceleri uyku tutmazdı bu adamı çoğunlukla, ve kazara uyursa da, darağacı iskemlesinde dikili dört adam, düşlerine girer, hep bir ağızdan, "Sen Mr. E. S. Dreyer, bizi katlettin." derlerdi.

"Doktoru, bu adama bir yığın beylik söz eder, "Saçma," derdi; "Parsons ve ötekilere gelince, kurtuldular efendim, daha ne istiyorlar?"

"Ben görevimi yaptım, niçin vicdanım rahat değil?"

"Hiç sebep yok," derdi doktor.

"Ama uyuyamıyorum, dinlenemiyorum."

"Kuruntu."

"Uyusam da, dinlenemiyorum. Düş görüyorum boyuna."

"Barsaklarına dikkat et, her sabah mutlaka tuvalete çık," derdi doktor. "Bak bu çok önemli, barsaklarını temiz tut."

Ama Mr. E. S. Dreyer barsaklarını ne kadar temiz tutarsa tutsun, ne kadar düzenli tuvalete çıkarsa çıksın, durum değişmiyordu. Aslında, kendi çevresinden kimsenin Mr. Dreyer'i suçladığı yoktu. Her kulübe gidişinde, her oturduğu yemekte, kısacası bulunduğu her yerde, konuşma döner dolaşır işçi meselesine gelirdi; Mr. Dreyer hemen masadan kalkıp gitsin miydi yani? Sövüp sayan, kin saçan bu koroya katıldı diye suçlamak mı gerekti Dr. Dreyer'i hemen. İşçiye karşı kin, emeğin örgütlenmesinden korku duyguları Mr. Dreyer'in ayrılmaz par-

çalarıydı. Nasıl ki sabah kalkınca giyiniyor, akşam yatarken soyunuyor, yemeği sağ elle yiyor ve dışarı çıkarken şapkasını başına koyuyorsa, bu duyguları duyuyor ve savunuyordu. Huyu böyleydi adamın, ne yapsındı? Ve de Mr. Dreyer? Bu adamların cinayet suçuyla yargılanmaları kulübe koşup bir viski soda çekmeyecek ve kadehini hepsinin gebermesi dileğiyle havaya kaldırmayacaktı da kim kaldıracaktı? Eşine dostuna anarşistlerin asılacağını, asılması gerektiğini söylemeyecekti de ne yapacaktı? Asılmazlarsa bana yuh desinler demeyecekti de ne diyecekti Mr. Dreyer? Bu adamların cinayet suçuyla yargılanmaları için, halka bu adamların cani olduklarını yaymak için ordan oraya Dreyer koşmayacaktı da kim koşacaktı? Böyle yapmasaydı, dava kapandıktan, cenazeler kalktıktan sonra "Allah Dreyer'den razı olsun." der miydi herkes?

Yalnız ne var ki, dört sanığın asılmasından sonra, Mr. Dreyer'in huzuru kaçtı nedense. Bunların asılmasına karşı gösterilecek en doğal tepki, kendi tepkisi, sinsi sinsi biçim değiştirmiş, kendini bir katil olarak görmeye başlamıştı Dreyer. Sosyalizmden ne kadar nefret ederse etsin, komünistlerden önünde sonunda bela geleceğine inancı ne kadar köklü olursa olsun, Parsons ve ötekilerin katledilmesine katılmadığını söyleyemiyordu kendi kendine.

Kendi kendini affettirmeye çalıştı; hapisteki üç kişinin serbest bırakılması için paralar harcadı, dilekçeler yazdı, imza topladı. Karısıyla, ve kırk yıllık dostlarıyla araları açıldı bu yüzden; ama huzura ve sağlığa kavuşmasının, bu üç adamın serbest bırakılmasına bağlı olduğunu biliyordu. Durmadan telefon ediyordu valiye. Bu garip ısrardan rahatsız olan Altgeld, Schilling'e sordu bu adamın kim olduğunu. Schilling, Dreyer'in kim olduğunu ve de af bildirisini hapishaneye kendisinin götürmek istediğini söyledi Altgeld'e. Altgeld'in ilk tepkisi tiksinti duymak oldu.

"Cehennemin dibine gitsin," dedi Schilling'e.

"Yardıma, desteğe ihtiyacın olacak, bırak o götürsün bildiriyi," diye üsteledi Schilling, ve sonunda razı etti Altgeld'i. Dreyer, her gün yaptığı gibi telefon ettiğinde, valinin sekreteri Dose, kendisine randevu verdi.

"Belgelerin hemen hazırlanmasını istiyorum," dedi Altgeld. "Ama sessiz sedasız olsun istiyorum her şey. Whitlock'a söyleyin hazırlasın belgeleri ve çenesini sıkı tutsun." Sonra bir an düşündü Altgeld, "Bana Hinrichsen'i gönderin." dedi.

Ayı Buck Hinrichsen, Eyalet Demokrat Komitesi Başkanı'ydı, ve rüyalarındaki koltuk, Eyalet Sekreterliği koltuğuydu. Altgeld'i pek tutmazdı. Odasına girdiğinde, kısaca "Otur," dedi Altgeld, önündeki kâğıda bir şeyler yazıyordu. Sonra bir ara;

"Buck," dedi, "Anarşistleri affediyorum."

"Ne dedin?"

"Duydun söylediğimi. İşlemlerin yapılmasını emrettim bile, benim af bildirim de baskıda. Nedenlerini anlattım orda, sana da vereceğim bildiriyi, orda okur görürsün neden affettiğimi."

"İyi bir iş yaptığını mı sanıyorsun yani?"

"Bu, iyi iş kötü iş meselesi değil. Yaptığımı biliyorum ben."

Bir an süzdü Hinrichsen'i Altgeld, sonra ekledi: "Evrakları sen mi imzalayacaksın, sekreterine mi bırakacaksın?"

"Bilmiyorum. Bu iş beni allak bullak etti. Hiç beğenmedim."

"Beğenip beğenmediğini sormak için çağırmadım seni," dedi Altgeld.

"Mike'la konuştun mu?"

Altgeld gülümsedi, "Ben valiyim," dedi. "Anlıyor musun Buck, şimdilik vali benim."

XVII

AF BELGELERİNİ getiren Brand Whitlock'un yüzü, Altgeld'e bütün yorgunluğunu unutturdu. Öyle bir bakışı vardı ki Whitlock'un, daha kimse öyle bakmamıştı Altgeld'e. Altgeld masasının başındaydı, ve odanın bir köşesinde, bir kitaplığın önünde ve Abe Lincoln'un portresinin altında, Chicago bankeri duruyordu, sinirleri gergindi bankerin, aynı zamanda istekliydi, tombul yüzü sabırsız olduğunu saklamıyordu.

"İşte af belgeleri efendim," dedi Whitlock.

"Nasıl, memnun musun?" diye sordu Altgeld.

"Memnunum, son derece mutluyum efendim," dedi Whitlock.

"Benim yerimde sen olsaydın aynı şeyi yapardın, değil mi?"

"Sanırım ben de böyle yapardım, efendim. Umarım ki böyle yapardım."

"Bu, Mr. Dreyer," dedi Altgeld. "Bu, Brand Whitlock; Mr. Dreyer, bizim Dışişleri Bakanlığı'mızın görevlilerinden. Belgeleri Joliet'e götürecek ve mahpusları kendisi çıkaracak."

Whitlock durmuş, ne söylemesi gerektiğini düşünüyordu. Sadece, "Memnun oldum," diyebildi.

"Hadi bakalım, iş başına."

"Size bir şey sorabilir miyim, efendim?"

Altgeld belgeleri birer birer, özenle imzalıyordu. Mürekkebin her harfe eşit ölçüde gitmesine bile dikkat ediyordu. "Evet?" dedi başını kaldırmadan.

"Albert Parsons'u tanıyor muydunuz?"

"Hayır, hiç görmedim," dedi Altgeld gene başını kaldırmadan.

Whitlock, az şaşırmış, suskun durdu öyle.

Vali kalın kâğıtları gene özenle katladı, ve Dreyer'e uzattı. Dreyer ilkin kımıldamadı; sonra beceriksiz adımlarla masaya yaklaştı, aldı kağıtları. Yüzü allak bullaktı, kusacakmış gibi eğrilip bükülüyordu tombul yüzü. Sonra birşeyler söylemeye çalıştı, "şey, Sayın vali, şey..." Ansızın ağlamaya başladı adam. Katıla katıla ağlıyordu hem de, gözyaşlarıyla ağlıyordu. Yüzünü saklamak istedi, pencereye doğru yürüdü. Whitlock büyük bir utanç içinde yere eğmişti gözlerini.

"Gidebilirsin, Brand," dedi vali.

"Teşekkür ederim, efendim. Her şey için teşekkür ederim."

Whitlock çıktı. Altgeld saatine baktı, biraz azarlar bir sesle. "Treni kaçıracaksınız, Mr. Dreyer!" dedi.

"Özür dilerim. Çok özür dilerim."

"Pekâlâ."

"Size şunu söylemek istiyorum ki... Jüri..."

"Biliyorum. Özür dilemenize gerek yok. Açıklamanıza gerek yok."

"Çocukça davranıyorum, biliyorum. Pişmanım."

"Hemen çıkmazsanız treni kaçıracaksınız, Mr. Dreyer."

Neyse hemen gitti Dreyer, Altgeld derin bir soluk aldı. Bir erkeğin ağladığını görmek hiç hoş değildi, hele hiç sevmediği bir adamın ağladığını görmek büsbütün çirkindi. Sekreterini çağırdı.

"Dose, gazetelere bildiri vermem gerek herhalde."

"Duyulmuş, efendim. Kapının önü gazetecilerle dolu."

"Ne diyorlar?"

"Le(*) nin yakalanmasından bu yana en büyük olay diyorlar."

"Öyle mi? Ne demeye bu kadar heyecanlısın? Bizi asacak değiller!"

"Evet, efendim."

"Yarım saat sonra kabul edeceğimi söyle onlara."

"Peki, efendim."

"Neyin var senin bakayım? Korkuyor musun?"

"Çok vesveseliyim herhalde."

"Her şeyi olduğu gibi kabul et. Hadi, şimdi git söyle gazetecilere beklemelerini!"

Emma, odasında bir bluz yakasına dantel dikmekle meşguldu. Altgeld'i görünce gülümsedi, başı yana eğik, bekler bir durumdaydı. Altgeld öptü karısının yanağını, sonra bir sandalyeye oturdu, gözleri karısındaydı daha.

"Eh, istediğini yaptın sonunda, ha?" dedi. Emma. Bir yandan da dikişine devam ediyordu.

"Evet, yaptım."

"Üzgün müsün?"

"Sen üzgün müsün?"

"Herhalde biraz üzgünüm Pete. Ben hırslı bir insanım, Pete. Kendimi bildim bileli böyleyim, bunu sen de biliyorsun. Senin ülkenin en ünlü adamı olmanı istedim. Öylesin de, biliyor musun?"

Güldü Pete karısının bu sözüne.

"Evet, biliyorum, bir kadın kocası hakkında pek çok şey bilir. Ama sen bana her şeyi söylemiyorsun, karın mıyım, değil miyim... Korkuyorum Pete. Hep korkuyorum. Hep korkutuyorsun beni."

"Ben mi?"

"Elbette, Pete. Gene de korkuyorum. Ama üzgün değilim bu hareketi yaptığına. Ben böyle bir işe kalksaydım, kocama..."

(*)Robert E. Lee (1807 - 1870) Amerikan gizli ihtilal ordusu generali.

"Pireyi deve yapıyoruz gibi geliyor bana. Merak etme hiçbir şey olacağı yok."

"Pete, tut ki, kötü bir şey oldu, benimle birlikte kaçar, ve benimle mutlu olur musun?"

"Kaçmak mı?"

"Seni buna zorlarlarsa, Pete?"

Şöyle bir gülümsedi ve öptü karısını Pete. Sonra makamına gitti. Gazeteciler merakla bekliyordu.

"Haydi sorun," dedi Altgeld.

"Sözlerinizin aynen alınmasını mı emredersiniz?"

"Şart değil."

"Anarşistleri affettiğiniz söyleniyor."

"Evet, doğru."

"Yetkinizi kullandınız, efendim!"

"Hayır," dedi Altgeld, sözcüklerin üstüne basa basa, sakin bir sesle devam etti: "Hiçbir vakit suçlu değildiler. Af gerekçemi sekreterden alırsınız sonra. Gerekçe aynen basılabilir."

Kalabalık içinde ıslık sesleri. Herkes çılgınca not alıyor.

"Af gerekçenizde Parsons, Spies ve ötekilerin de suçsuz olduğunu mu bildiriyorsunuz?"

"Evet, öyle."

Gazeteciler masaya daha da yaklaştılar. Altgeld, dirseklerini masaya dayadı, yüzü avuçlarının içindeydi, mavi gözleri pırıl pırıl ve umut doluydu.

XVIII

O GECE, Pete uyurken, telgraf manipleleri durmadan çalıştı, İllinois Valisi'nin anarşistleri affettiği haberini yaydı yurdun dört bir yanına. Af bildirisinden alıntılar, valinin bu davranışı ve kişiliği hakkında görüşler, San Franciscolara, Savannahlara ulaştı; baskıdaki gazetelerin sayfaları değişti, makale yazarlarının ellerine acele kalemler tutuşturuldu, gazete sahipleri yataklarından fırladı, nasıl bir tavır alacaklarını düşünmeye başladılar. Haber, Başkan Grover Cle-

veland'a ulaştığında kuştüyü yatağına girmeye hazırlanıyordu, sırtında robdöşambr, yatak odasında bir aşağı bir yukarı yürümeye, mırıl mırıl küfürler savurmaya başladı ilkin; az sonra da ertesi gün kabineyi toplantıya çağırdığı emrini haykırdı yüksek sesle. Chicago'nun kralı Mike McDonald'a gelince, o gece ona hiç uyku yoktu; çünkü aklı, patronlarla politika üçkağıtçıları ve en büyük küçük insanlar seli üzerine aktı durdu bütün gece. Sonunda Marshall Field'in gölgesi belirdi hayalinde, yerine getirilmesi kolay olmayan emirler savuruyordu. Pinkerton Dedektif Teşkilatı'nda, bugünlerde nedense yavaşlayan işler, birden kızıştı, ve üç büyük sanayici bizzat Pinkerton'la özel görüşmeler yaptılar. Postacıların getirdiği telgraflar meclis üyelerini yataklarından kaldırdı, ve dört Birleşik Devletler Senatörü geceyi sigara içmekle geçirdiler. Brand Whitlock, olayın yavaş yavaş büyüyeceği kanısını kendine dert edindiğinden geceyi uykusuz geçirdi. Ömründe böyle olaya tanık olmamıştı Whitlock; bir devletin idarecileri arasında, en sorumlu noktalardan birinde bir adam, adalet ve hayatın vereceği tüm öteki şeyler arasında bir tercih yapıyordu. Pek öyle göründüğü kadar olağan bir durum değildi bu, büyük kavgalar olacaktı ona göre; ve Emma Altgeld gözünü kırpmadı, bütün gece, dünyadaki bütün kitapların içinde ne olduğunu merak eden, Almanca'yla karışık bir İngilizce konuşan yabani bir köylü çocuğunu düşündü. Ama vali, mışıl mışıl uyuyordu.

XIX

VE ERTESİ gün kaynaşma başladı!

Pete, yatağından kalktı, bıyığını, sakalını düzeltti, aynaya baktı, sonra kahvaltı etti, ve de atına binip şöyle bir dolaştı bahçede. Gazeteler gelmemişti daha. Vali kendini formunda hissediyordu, istekliydi, büyük bir yük kalkmıştı üzerinden, ve Parsons da, Spies da mezarlarında rahat yatabilirlerdi şimdi. Sonra yazıhanesine geldi Pete, sekreteri gazeteleri hazırlamıştı.

İşte şimdi başlıyordu her şey.

Chicago Tribune, bir anlamda hesaplı bir tutum izliyor sayılırdı, ama gene de olayı katı bir biçimde, tek taraflı vermiş, ve en kötüsü de

bir makalesinde şöyle yazmıştı: *"Anarşistler, Altgeld'in sadece doğduğu yer bakımından değil, yapı ve düşünceleri itibariyle de yabancı olduklarına inanıyorlardı, anarşistlerin bu inançlarında haklı oldukları ortaya çıktı. Damarlarında bir damla Amerikan kanı dolaşmadığı anlaşıldı bu tutumuyla. Mantığı bir Amerikan mantığı değil, duyguları Amerikan duyguları değil, ve dolayısıyla, tutumu da bir Amerikalı tutumu değil."* Evet, en kötüsü buydu yazdıklarının, ama bu tüm Chicago gazetelerine ti borusu oldu, ve *News* ve *İnter-Ocean*, ve öteki belli başlı gazeteler parmaklarına doladılar Altgeld'in damarlarında akmayan Amerikan kanını...

Bütün gazeteler aynı boruyu çalıyor, sadece öfke içinde değil, kaynayan bir vahşet içinde, altı çizili, iri puntolu küfürler savuruyorlardı. Böylesi görülmemişti Amerikan gazetelerinde, John Peter Altgeld gazeteleri teker teker okuyor, bıyık altından gülüyordu. Ardı arkası kesilmiyordu gazetelerin. Başka kentlerden, eyaletin dört bir yanından, Cleveland'dan gelen gazeteleri taşıyordu sekreter boyuna. Çeşit çeşit kulplar bulmuştu gazeteler; birini bitiriyor, ötekine başlıyordu vali. Sekreter heyecanlıydı, "Gazetelerin hepsini istiyor musunuz, efendim?" diye sordu. "Evet hepsini," "Bu düpedüz bir karşı çıkış, düşüncesiz bir öfkeye kapılma bence." dedi sekreter, havayı yumuşatmaya çalışıyordu kendince. "Hiç de düşüncesiz değil," diye yanıt verdi. "Gayet yerinde bir tepki." Valinin böylesine neşeli olması şaşırttı sekreteri. Neşeliydi evet, ama yemekte karısına şöyle dedi Altgeld:

"Dünyada en güç şey, insanın burnunun dibindekini görmesidir. En büyük caniyi, en kötü cinsel sapığı, en başarılı sahtekarı, en başarılı banka soyguncusunu affedebilirdim, ve herkes ağzının suyu aka aka aferin çekerdi bana. Ama koca göbeklerine yumruk gibi inen ne biliyor musun, onların kurallarına, onların düzenine kalkan bir yumruk. Oligarşiyi kökünden salladım, Emma ve daha da sallayacağım. Bu deveyi güdeceğim. Sadece bir başlangıç bu, yolun başındayım, ama sonuna kadar güdeceğim bu deveyi. Onların adaletinin adalet değil, sahtekarlığın, dolandırıcılığın ta kendisi olduğunu söyledim. Mahkemelerinin, ve de devletlerinin o pis çürümüş dokusunun bir hileden başka bir şey olmadığını söyledim onlara. Bu gerçeği kafalarına sokacağım da, çünkü halk, yanımda olacak."

Bir deste gazete daha kondu masasına, en üstteki manşet şöyleydi: "ANARŞİST VALİ ADALETİ KATLEDİYOR." Başka bir manşet de şöyleydi: "VALİ ALTGELD YIKIM VE İHTİLAL İSTİYOR."

"Bu, halk değil," dedi Pete. "Bir gülümse bakayım Emma."

"Gülemiyorum. Bu sözlere nasıl gülebilirim?"

"Neden? Şiş göbekli patronlar sağa sola emirler savurduğu, ve gazetelere ne yazacaklarını dikte ettikleri için mi?"

"Bütün dünya bu yazıları okuduğu için. Görmüyor musun, Pete, hepsi, bütün gazeteler, bütün yazarlar, hepsi..."

"Sen ne bekliyordun ya?"

"Bilmiyorum. Haklısın. Sen haklısın. Yanlış bir şey yapmadın sen."

"Aman, Emma, bir yanlış doğru tutturmuş gidiyorsun. Doğru ve yanlış diye bir şey yok dünyada. Bir avuç domuzun çıkarlarına uygun kurallar var, yasalar var. Bunlara göre yaşıyoruz. Ben de, sen de, onlara hizmet ediyoruz! Bütün dünya onlara hizmet ediyor!"

"Ama..."

"Kimler mi yanımda olacak? Hah, söyleyeyim, sosyalist gazeteler, benden yana olacak, emekçi gazeteleri benden yana olacak, eski köleliği kaldırmaktan yana olan gazetelerden yaşamayı başarmış birkaç yaprak benden yana olacak? Yer yer yürekli insanlar çıkacak belki, yüz kişide bir kişi belki, yürekli, korkusuz insanlar çıkacak, onlar benden yana olacak. Sizin adaletiniz, adalet değil, dedim onlara. Siz çıkarcısınız ve kendinize uygun bir kapitalist ülke yaratmaktasınız dedim onlara! Bu ne demek biliyor musun Emma, ölmek var dönmek yok demek, bu, ölene kadar savaşmak demek."

"Peki sen?"

"Bırak bağırsınlar! Bırak ayağa kaldırsınlar ülkeyi. Bu küçük sıçanlardan, Mc Donald'lardan, Mark Hanna'lardan, Armour'lardan, ve tüm öteki oy tüccarlarından midem bulanıyor. Bu ülkede yetmiş beş milyon insan var. Güçlü bu yetmiş beş milyon, anlıyor musun, güçlü, Emma! Ben onlara sesleniyorum, duyacak halk sesimi, biliyorum, duyacak. Şimdilik sesleri çıkmıyor —bunlar ne ki, küfürler, beş para etmez sözler— bunlar onların sesi değil Emma. Sesleri yok şimdi onların evet, ama onlara ses verilebilir, onlara bir parti verilebilir. Oy-

larının, bu sıçanları susturacak balyozlar olabileceği anlatılabilir bu halka."

Yazıhanesinin başında, bir vali olarak yapması gereken işleri yapıyordu Altgeld. Gazeteleri, gelen mektupları, telgrafları okudu. Dediği gibi, ordan burdan onu destekleyecek sesler yükselmeye başlıyordu. Ama büyük bir çoğunluk, giderek artan bir çoğunluk, hızını azaltma, Altgeld'i susturma yarışına girmişlerdi. Saçtıkları kin, nefret, suçlama günden güne artıyor, mektupla tehditler yağıyordu Altgeld'e. Giderek bir fenomen haline geldi bu, böylesi görülmüş değildi tarihte. Boot, Lincoln'ü katlettiğinde, Fort Sumter'da silahlar patladığında bile böyle olmamıştı, ülkenin her köşesi kaynaşmaktayken bile böyle olmamıştı. Yabancı uyruklu dediler ona; yurttaş olup olmadığını araştırdılar; savaşa katıldığını inkar ettiler; babası bilinmiyor, piç dediler ona, meclis soruşturması istediler; anarşist, komünist dediler; bomba olayını bizzat onun yönettiğini, onun düzenlediğini ileri sürdüler; karısı ile ilişkileri üzerine çirkin, pis hikayeler yazdılar; onu Yahudi olmakla suçladılar, Uluslararası Yahudi Örgütü'nün temsilcisi olduğunu söylediler, diktatör dediler; geçmişte cinayet işlediğini ve adam öldürmeye teşebbüs ettiğini ileri sürdüler; Amerika'nın hemen hemen her kilisesinde onu yeren vaazlar verildi; ve masasına gelen gazeteler, pislik ve vahşetle doluydu; yurdun dört bir yanından zehir saçıyorlardı: *The Los Angeles Times, The New York Times, The Atlanta Journal, Harper's Weekly, The Nation, The New York Sun, The Chicago Journal, The Washington Post, The Boston Herald, The New York World, The Philadelphia Press, The New York Herald, The New York Tribune, The Louisville Courier - Journal, The Pittsburgh Commercial - Advertiser* ve binlerce başka gazete, tek bir amaçta birleşmiş kin fışkırıyorlardı. Birinde, saçı başı dağınık bir karikatürü yer alıyordu, ellerinde iki tabanca, ağzında kamalar, bombalar, dinamit lokumları vardı; birinde de özgürlüğü katlediyordu sözde: Etli butlu bir dişi olarak çizilmiş özgürlüğü ayakları altına almış, burnundan soluyor, kadını bıçaklıyor, kurşunluyor ve hem de kolunu bacağını koparıyordu...

Onu destekleyenler de çıkıyordu ara sıra. Yanında olduklarını bildiren yazılar da oluyordu gazetelerde. Hemen hemen bütün sosyalist

ve işçi gazeteleri onu destekliyorlardı. Ayrıca, orada burada, küçük gazeteler, yerel gazeteler, küçük tek yaprak köy gazeteleri, elde yazılmış broşürler, bir-iki kişinin yönettiği bölge gazeteleri geliyordu Valiye, işte bunlar, onu övüyor, mücadelesinde yanında olacaklarını bildiriyorlardı.

Kendisini destekleyen halkın sesiyle övünüyor, ama sövgüleri de kulak ardı edemiyordu. Emma, görüyordu Pete'nin ne hale geldiğini. Saçları ağarmaya başlamıştı, demet demet beyazlar vardı başında, gözleri hep kızarıktı, omuzları düşüktü genellikle. Bir kere Emma yanına geldiğinde, Altgeld'i masası başında, iğrenç bir şiiri tekrar tekrar okur buldu. Hem de *The New York Sun* gazetesiydi elindeki:

Ey vahşi Chicago, bir gün gelecek,
Geçmişin hesabı sorulacak,
Anayasaların, mahkemelerin ve yasaların
Nasıl çiğnendiğinin,
Parçalanıp atıldığının,
Hesabı sorulacak,
Zayıf ve suçlu ellerini
Harabeye dönmüş eyaletlerden
Kaldır havaya,
Ufalanan kuleler devrilirken,
ALTGELD adını yaz kapılarına

Karısına döndü, "Hiç hoş değil, şekerim, hiç hoş değil! Ne dersin Emma?"

"Nasıl dayanıyorsun bunlara?"

"Daha dur bakalım."

"Bitmeyecek mi bu?"

"Daha yeni başlıyor, Emma. Şimdi başlıyoruz yürümeye. Onlar için bir başlangıç bu sadece — ve de benim için."

Dördüncü Bölüm

İKİNCİ DEĞİŞİM

1895 YILI mart akşamlarının birinde, Pete, sakin, tantanasız, ama sessiz bir coşku içinde bitirdi akşam yemeğini. Büyük kristal avize altında ışıl ışıl parlayan yüzünde bir içine sığmazlık okunuyordu. Üç kişiydiler: Kendisi, yani İllinois Valisi Altgeld, karısı Emma ve Dışişleri Bakanı Hinrichsen. Hepsi de güvenli, sanki yaşamaya yeni başlamanın sevinci içindeydiler. Emma'nın kocasını sevgi ve hayranlık dolu bakışlarla süzdüğü, Hinrichsen'in gözünden kaçmıyor, hiçbir kadının kendisine böyle güzel duygularla bakmadığını imrenerek söylüyordu kendi kendine. Altgeld, gülümsüyor, hepsinin bardağına berrak, sarımsı bir şarap dolduruyordu boyuna. "Karım için içelim." dedi.

Emma karşı çıktı. "Pete, iki yıldır..."

Hinrichsen, kadehini valinin onuruna kaldırmayı önerdi. "Bana olur mu, Buck." "Bu senin gecen, bu senin ürünün." "Daha başındayız işin, tasarı safhası, hele bir çalışalım..." "Öyleyse, buna kaldıralım kadehleri," dedi Hinrichsen. "Öyleyse başarıya, tasarıya!" Eh, buna kaldıracaktı vali kadehini. İkinci kadehti bu içtiği, ayağa kalktı, masanın kenarına tutunmasaydı düşecekti sanki; karısının gözlerinde okuduğu korkuyu yatıştırmak için gülümsedi gene.

"Bir halk partisi," dedi sadece.

Karısı kalktı, masayı dolaşarak yanına geldi, kolundan tutacaktı. Hayır, yardıma gerek yoktu, ayakta durabilirdi. Pete, "Sen Buck'la Kabul Salonuna geç canım. Nerdeyse gelirler," dedi. Ve gözlerini karısından ayırmadan, "Ufak bir işim var görülecek," diye ekledi.

"Evet. Ama onları bekletmezsin, değil mi?"

"Hepsi gelince beni çağır, olur mu?"

"Pekâlâ."

Pete döndü, yürümeye başladı; Hinrichsen soran gözlerle Emma'ya bakıyordu, çaresizlik içinde başını iki yana salladı Emma. Hinrichsen kolunu uzattı, ama Emma Vali odadan çıkana kadar kımıldamadı yerinden. Sonra derin bir göğüs geçirdi, kolları düştü düşecekti gövdesinden.

"Bir şeyi yok, Emma," dedi Hinrichsen.

"Evet."

"Adamcağız yorgun, düşün bir kere, neler geçti başından... Adamın iki yıldır neler geçirdiğini, ne biçim bir kavgayı başarıyla sürdürdüğünü düşün bir. Hem de ülkenin yarısı ondan nefret eder, yarısı bastığı toprağa taparken... Eh, kolay değil bu işler... Az değil bu başarı."

Salona doğru yürüyorlardı birlikte, ansızın durdu Emma, kolunu çekti Hinrichsen'in kolundan, iri yarı adama döndü yüzünü. "Bu sözleri bana mı söylüyorsun, Buck? Adam ölüyor, haberin var mı senin?"

"Hayır!" diye irkildi Hinrichsen, sonra duyulur duyulmaz bir sesle, "hasta olduğunu biliyordum..." diye ekledi.

"Gördün mü nasıl yürüyor?"

"Evet.."

"Daha kırk sekiz yaşında, ve ölüyor, kavgadan başka bir şey görmedi bu adam, durmak dinlenmek yok, hep kavga, hep çalışma, hep mücadele. Bıktım artık. Daha çocukluğundan belliydi sonunun böyle olacağı, baskı altında geçti çocukluğu, gençliği. Bu işe girmesini istemiyorum. Gitsin, uzaklaşsın bu işlerden, biraz huzur içinde yaşasın istiyorum."

Hinrichsen başını sallayarak onayladı Emma'nın sözlerini.

Gülümsedi Emma, bir ev sahibesi tavrı takındı gene. "Huzur nedir, huzur içinde bir insan nasıldır, görmedi, bilmiyor Pete. Dolapta sigara var Buck. İstiyorsan al lütfen. Kanyak ister misin?"

"Daha sonra, sağ ol Emma."

Küçük, tüylü bir koltuğa gömüldü Emma. Arkalığın gül oymaları, güzel bir çerçeve meydana getiriyordu. Ellerini önünde kavuşturmuş, saçları ağarmaya yüz tutmuş ama gene de güzel, gene de canlı ve çekici bir kadındı. İri yarı, kırmızı suratlı politikacıya sordu:

"Sonuna kadar gidebilir mi dersin?"

"Sen ne düşünüyorsun?"

"Bana kalırsa yapmayacağı şey yoktur dünyada. Kirli parmaklarıyla satırları izleyen kitap kurdu, Alman aksanıyla İngilizce konuşan küçük çocuğu ben çok iyi bilirim. Bana âşık olduğunda böyle bir çocuktu o, biliyor musun?"

"Biliyorum."

"Sonra, ölmek de istemiyor hem. Kim ölmek ister, Tanrı aşkına Buck. Suçsuz olan üç kişiyi affetti diye ortadan kaldırmak istediler onu, ama bir dev gibi çıkmasını bildi işin içinden, halk seviyor onu."

"Emma, bırak bunları."

"Evet. Sen de seviyorsun onu, değil mi?"

"Evet."

"Önceleri nefret ediyordum ondan. Halk da nefret etti ilkin."

"Ben seviyorum."

"Pekâlâ, işi büyütmeyecek, Buck... Schilling gelecek, Joe Martin, Darrow, Sam McConnell gelecek, eski günler gibi olacak, değil mi?"

"Evet, öyle olacak."

"Sonra Pete, benim gitmemi söyleyecek, dünya, kadınların dünyası değil daha, bir gün gelecek, ayrılık kalkacak ortadan, ama şimdilik, Pete, kendisi git diyecek bana. Sonra hepsini oturup anlatır bana satır satır anlatır; böylesi daha iyi, daha iyi anlıyorum her şeyi o anlatınca."

"Sen eşi bulunmaz bir kadınsın, Emma." Bir altın kutudan bir sigara aldı, yeleğine ilişkin bir altın zincire asılı bir bıçakla kesti sigaranın ucunu. "Grover Cleveland'dan neden böylesine nefret ettiğini bana söylemekte sakınca var mı?"

"Biliyorsun."

"Herkesin bildiğini biliyorum, Emma. Büyük Pullman grevinde, Başkan'ın askeri birlikler çıkardığını biliyorum. Pete'in buna karşı çıktığını biliyorum. Polislerin neler yaptığını biliyorum. Ama bunların ötesinde bazı şeyler var. Söylemeyebilirsin bana."

"Söylerim, söylerim. Sen insanların nasıl satın alındığını, ruhlarıyla, bedenleriyle, elleri ve ayaklarıyla satıldıklarını biliyor musun? Mesela, istesen bir Devlet Başkanını satın alabilirsin, bunu biliyor musun? Pete neden ondan nefret ediyor, bilmiyorsun. Çünkü korkak, aptal, satılmış bir adam Başkan Cleveland. Birlikleri, silahları, Devlet Memuru diye satın aldığı eşkiyalarla bu eyalete geldiğinde, Pete onunla savaşa hazırdı.

Evet. Sonuç? Halk Ordusu, Federal Birliklerin karşısına çıktı. Pete, bunun böyle olacağını biliyordu, Federal Birliklerin, satılmışların gücünü biliyordu, ve sonunda Pullman grevcileri yenildi. Karıları ve çocukları yiyecek bulamayan küçük adamlar, birleştiler, haklarını istediler. Ordu geldi, yenildiler. Hâlâ öğrenmek istiyor musun neden Grover Cleveland'dan nefret ediyor Pete? Bunun nesi var sır olacak?"

II

VALİ Pete Altgeld, ayaklarını sürüye sürüye girdi makam odasına. Kimi zaman sürüklerdi ayaklarını, kimi zaman daha sık, daha dolanık adımlarla yürürdü; ama hep böyleydi bu bugünlerde. İçinde fırtınalar esiyordu, sinirleri gergindi, eklemleri kırılıp dökülüyordu sanki. Yıkılmakta olan bir evin içindeydi, dam akıyordu, duvarlar çatlak, döşeme delik deşikti, bastıkça gıcırdıyordu tahtalar; böyle bir evin içindeydi Pete ve yapıyı kurtarmak elinden gelmiyordu, öfkesinden kendine ediyordu. İçi içini yiyordu. Bu, uykuda gelen bir kabus değildi, tuhaf bir biçimde yayılmıştı tüm benliğine. Süngerin emdiği su gibiydi umutsuzluk, boyuna içine işliyor, yüreğine tırmanıyor, hareketsiz kılıyordu onu; bir ölüden farksız, işi bitik, sona, mutlak sona varmış yararsız bir yaratık gibi görüyordu kendini. Bu sabırsızlık, bu kin, küfür olup çıkıyordu ağzından; malaryalı hastalıklı bir bedendi bu beden; batıl inançlara, sihire, günaha, günah çıkarmaya inancı yoktu, ama bir yerden, bir şeyden hayat istiyordu, güç istiyordu; yanıt veren olmayacağını bile bile isteğini haykırıyordu.

Masası başında, oturmuş, yüzünü ellerine dayamıştı; sonra omuzları düştü, karanlığa gömdü gevşek gövdesini, iyice bıraktı kendini, masanın üzerine yığıldı. Öyle hareketsiz, yitik, öfkeli ve ürkek, başını dayayacak daha güçlü bir şeyler bulmak, asılıp yığıldığı masadan kalkmasını sağlayacak bir şeylere rastlamak üzere ellerini gezdirdi boşlukta.

Parsons'u düşünmek, onun nice korkusuz bir kişi olduğunu düşünmek, dayancının tükenmesini engelleyen tek şeydi. Parsons, ölümün eşiğinde bile korkusuz olduğunu göstermişti. Ama Parsons gençti, güçlüydü, gülmesini unutmamıştı hiç; hem Parsons inançlıydı, kendisinden daha inançlıydı; izleyeceği yolu, amacını biliyor, inanıyordu. Parsons

günlerce aç kalmış, kasabadan kasabaya dolaşmış, yük arabalarına koşulan yoksul halk yığınlarıyla bütünleşmişti. Öte yandan, cebi hiçbir vakit yüz dolar görmemişti Parsons'un. Kuş sütünün eksik olduğu bir yemek üzerine beyaz şarap içmenin ne demek olduğunu hiç bilmemişti. Ve bu adamdan güç alıyordu Altgeld...

Böyle çaresizlik içinde, acı içinde kıvranırken Parsons'u düşünmek, öfkesini arttırıyordu. Düşmanları vardı; düşmanları ondan nefret ediyorlarsa, o da düşmanlarından nefret ediyordu. Parsons, mezarında rahattı, ve o, Pete Altgeld, utanç duyacağı bir şey yapmamıştı. Pullman'a karşı elinden geldiğince, bildiği kadarıyla mücadele etmişti; Pullman Şirketi'nin bütün vergi defterlerini kontrol ettirmiş, foyalarını meydana çıkarttırmıştı; *Tribune Gazetesi*'yle de böyle savaşmıştı, bir vali olarak yetki ve yeteneği sınırı içinde savaşıyordu bunlara karşı, ama öyle hırslı bir savaş içindeydi ki, kimi vakit tüm ulusa karşı savaşıyormuş gibi geliyordu ona. Devlet başkanına karşı bile savaştı. Karşı koyamayacağı hiçbir şey yoktu Altgeld'in, yeterince güçlüydü, savaşını öyle bir sürdürüyordu ki, tek söz edecek hali yoktu kimsenin, gerçekleri su yüzüne çıkarmak, herkesi suspus etmeye yeter bir savaş yöntemi oluyordu. New York'da, onun için neler söylemişlerdi: Altgeld, bir Burr(*), ama Burr'un aklı yok onda, bir Johann Most(**), ama Most'un dürüstlüğü yok onda, Eugene Debs(***), ama Debs'in yürekliliği yoktu onda. Debs'in yürekliliği... İşte burda duruyordu Altgeld. Debs yürekliydi kuşkusuz. Parsons kadar yürekli, onun gibi yürekliydi Debs... İkisi de aynı çapta insanlardı; büyük grev sırasında Altgeld'in Debs'i sabırsızlıkla beklemesi bu yüzdendi. Schilling, arabuluculuğunu burada da göstermiş, Debs'in Altgeld'le görüşmesi için bir randevu sağlamıştı; ne var ki, Debs gelmedi randevusuna. Debs'i beklerken kafasında ne fırtınalar esiyordu? Birleşik Devletler Başkanı, İllinois Eyaleti'ne askeri birlikler gönderiyordu. Ama bana mısın demiyordu Altgeld. Altgeld'in yani İllinois Eyaleti'nin Ordusu silahlarını Federal birliklere çevirirse ne olurdu?

(*)Aaron Burr (1706 - 1836): Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı, 1801 - 1805. —*çev.*

(**)John Most (1846 - 1906): Enternasyonal İşçi Birliği'nin ilk kongresine Parsons ve Spies ile birlikte delege olarak katıldı. Sonradan Anarşist oldu. —*çev.*

(***)Eugene Debs (1855-1926): İşçi Lideri. 1900, 1904, 1908, 1912, 1920 Başkanlık seçimlerinde sosyalist aday.—*çev.*

Tarih böylesine ince bir pamuk ipliğine bağlı kalabilir miydi, yoksa bu gözdağı, Debs'in gelmesini beklerken ansızın yarattığı dünyanın bir parçası, bir bölümü müydü? Daha birkaç ay önce, bütün bir tarih çağı sona erecek ve büyük bir karışıklıktan sonra, yepyeni bir dünya, yepyeni bir çağ başlayacakmış gibi umutla, sabırsızlıkla bekliyordu Schilling'in Debs'le görüşmelerini sağlamasını; Ama Debs gelmedi; Federal polis yakalamıştı onu, ve Altgeld'in hayalleri, daha tam oluşmadan ve de hiç gerçekleşmeden söndü gitti. Şimdi başka bir yol deneyecekti. Altgeld bir Debs, bir Parsons değildi. O, demokratik bir politikacıydı, ve söylendiğine göre, Amerika'nın yarattığı en iyi politikacıydı...

Karısının sesi, karanlığı yardı, ve hayallerini böldü ansızın: "Pete?"

"Evet?" dedi.

"Karanlıkta mı oturuyorsun?"

"Uyumuş kalmışım herhalde."

"Keyfin yerinde mi?"

"İyi, iyi."

"Gerçekten iyi mi ama?"

"Hem de nasıl. Kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim."

"Geldiler. Hepsi içerde, seni bekliyorlar."

"Sahi mi?"

"Kanyak ve sigara çıkardım ortaya. Gerçekten iyisin ya?"

"Yok, yok. Beni bekleme sen, yat, Emma?"

Her vakit böyle söylerdi Altgeld, ama Emma her vakit beklerdi onu. Koltuğuna oturur, kimi vakit, gün ışıyana kadar gereksiz bir bez parçası üzerine ince ince nakış işleyerek beklerdi kocasını.

III

GECE yarısı olduğunda, salonda, sigara dumanından göz gözü görmüyordu, yaşlıca erkeklerin yüzü, daha yorgun görünüyordu. Darrow, öyle kendi kendine oturmuş, düşüncelere dalmıştı; Joe Martin, kanapeye yayılmış, ayaklarını açmış dinliyordu; Schilling dikkat kesilmişti; Hinrichsen bir koltuğa büzülmüştü. McConnell, bir yandan kanyağını yudumluyor, bir yandan da valiyle konuşuyordu.

"Popülizm belalı bir hastalıktır. Ne yandan bakarsan bak, bir yere götürmez seni popülizm. Halk Partisi, çöktükçe çöküyor, on yıla varmaz sönüp gidecek."

"Bu onuncu söyleyişim, bu, popülizm değil diyorum sana."

"Aynı yola çıkar," dedi Joe Martin.

"Hiç de değil. Ben bir sosyalist değilim —bunu herkesten önce siz bilmelisiniz. Ben, Birleşik Devletlerin, sanayide en gelişmiş eyaletinin Demokratik Valisiyim. Popülist değilim— Demokratım ben. Çekiçle mi çakacağım bunu kafanıza!"

"Pete, Pete, bir dakika," dedi Hinrichsen. "Yorgunsun. Biz de yorulduk. Sövgüye götürmeyelim işi." McConnell'e döndü. "Sam, eğri oturup doğru konuşalım. Parti çöküyor, evet. Burda haklısın. Bu bir görüştür, Pete'in görüşü de budur, benim görüşüm de budur. Parti çöküyor çökmesine ama, sen Demokrata mı oy verirsin, Cumhuriyetçiye mi, şunca fark etmez bu noktada. Tut ki Cumhuriyet Partililer McKinley'i aday gösterdiler —ki öyle görünüyor— tut ki Demokrat Partililer gene Cleveland'ı aday gösterdiler? Ne fark eder — söyle bakalım?"

"Sersemlik etme!"

"Evet, biri Demokrat, biri Cumhuriyetçi, ama Morganlara, Vanderbiltlere, Rockefellerlere, Armaurlara, McCormicklere, Gouldlara — bu adamlara göre ha Demokrata oy vermişsin, ha Cumhuriyetçilere, şu kadar fark etmez onlara göre. Artık iki parti sistemi işlemiyor, tek partili dönemdeyiz. Tekelci kapitalizm öyle bir gelişti ki son yirmi yıldır, domuz gibi yağ bağlamış, altınla, evet altınla tahnit edilmiş koca bir hayvan meydana geldi!"

"İşte ben buna sosyalizm derim!"

Altgeld atıldı bu söz üzerine, "Schilling, İsa aşkı için anlat şuna sosyalizmin ne olduğunu!"

Schilling, kımıldandı, Darrow sırıttı bir, Joe Martin bir madeni parayla oynuyor, bir elinden ötekine geçiriyordu durmadan. Hinrichsen ellerini iki yana açtı, "hay Allah kahretsin!" diye göğüs geçirdi. "Sosyalizm, değil bu, Sam, hiç, ama hiç sosyalizm değil. Ne açıdan bakarsan bak, sosyalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırır. Biz, özel mülkiyet hakkının kaldırılmasını teklif etmiyoruz. Öyleyse sosyalizm istiyor değiliz."

"Bana okul kitabı bilgisi satmaya kalkma," diye kükredi ordan McConnell.

"Bana bak, bana," dedi Altgeld. "Birbirimizi kandırmayalım. Bizim partimiz, küçük adamların partisidir. Eskiden de öyleydi, her vakit, Tom Jefferson partiyi kurduğundan beri öyleydi bizim partimiz, Jefferson küçük adamlar için kurdu bu partiyi. Şimdi, tümüyle, her şeyiyle tekellerin eline geçti. Grover, baştan ayağa tekelci bir herif, parti de öyle, her şeyiyle öyle. Şifre de ne, biliyor musun: Altın. Küçük adamlara sor, çiftçilere sor —yurdun her yanında topraklarını, çiftliklerini kaybediyorlar— küçük işadamına sor nasıl ödüyor borçlarını, ve ödeyemezse nasıl iflas ediyor. İşçiye sor; aylık zarfına konulan para, her ay bir dolar eksiliyor. İşte biz bu küçük adamlarla bir safta savaşacağız. Onlara gümüş vereceğiz, bir altın dolara, on altı gümüş dolar vereceğiz. Gümüş para süreceğiz piyasaya; bu bir başlangıç olacak. Çiftçiler, işçiler, küçük işadamları — ve gümüş eyaletler. Ayağımızı sıkı basabileceğiz. Sonra başlayacağız savaşa; Grover kabalarının üstüne oturacak löppedek. Elbette nefret ediyorum ondan; herifin dayancından, altın hırsından nefret ediyorum; böyle eriyip, sönüp gitmesini istiyorum onun, ama aynı zamanda, partiyi bulunması gereken yerde görmek istiyorum, gene bizimle, bizim yanımızda, halkın yanında görmek istiyorum partiyi, tekellerin elinde değil. Ve bu amaçta tek başımıza olmadığımızı görmek istiyorsan, milyonerlere karşı gelmeye kalkıp da tekmeyi yiyenlere sor."

"Peki, milyonerleri ortadan kaldırırsan," dedi Joe Martin, "parayı nerden bulacağız, Pete? Seçim kampanyasının kaç paraya patlayacağını anlatmama gerek yok sanırım."

"Halktan bulacağız parayı."

"Bir Cumhuriyetçi bin dolar, bir Demokrat ise bir dolar eder, bunu biliyor musun?"

"Başlangıçta öyle, evet. Ama yalnız değiliz, yalnız olmayacağız, Joe. Biz dilenci değiliz, Joe, konuşuyoruz, bir yol bulacağız elbet."

"Olmaz bu iş," dedi McConnell.

"Hem de nasıl olur. İllinois'de kazanabiliriz. Kongreye güçlü bir delegasyonla çıkarız. Gümüş eyaletlerini, tarım eyaletlerini, hatta güneyin büyük bir kısmını sıraya dizeriz. Hem de nasıl yaparız, âlâsını yaparız hem!"

"Aday?"

"Missouri'den Dick Bland."

"Olamaz!"

"Neden olamazmış?" diye sordu Altgeld.

"Çünkü, sinek herifin tekidir o. Hepsi sinek bunların çünkü! Bu yüzden olamaz. Bak, Pete, üç saattir konuşuyorsun benimle. Elbette yapılır söylediğin. Haklısın. Daha önce yapıldı, gene yapılabilir. Ben de isterim söylediklerinin olmasını. Washington'da oturup dizginleri çekeyim isterim elbet. Cleveland'ı şap diye kıç üstü oturmuş görmek isterim elbet. Ama bu on altıya karşı bir yarışına girip de kazanacak tek bir adam var bu ülkede."

"Kimmiş o?"

"Sen."

Ansızın bir sessizlik kapladı odayı. Herkes, kentte ansızın büyük bir güç haline gelen, belki de McDonald kadar büyük bir güç haline gelen Chicago Yargıcı McConnell'in yüzüne, sonra da, gülümseyip gülümsemediğini görmek için valinin yüzüne baktılar.

"Ciddi misin?" diye sordu Altgeld.

"Hem de nasıl."

"Seninle tartışacak değilim, Sam. Almanya'da doğdum ben. Buraya getirildiğimde üç aylıktım."

"Deme!"

"Evet doğru. İsterdim başkan olmak. Elbet isterdim başkan olmak. Ama gel olacağı konuşalım."

"Affedersin, Pete!"

"Boş ver, boş ver. İşimize bakalım şimdi, epey geç oldu vakit. Evet, bu iş olur diyorum, yemin ederim ki olur. Benimle birlik olacak mısınız?" Herkesin yüzüne baktı teker teker. "Sam?" Başını salladı evet anlamına Sam. "Buck?" "Hem de nasıl." "Clarence?" Gene bir baş sallama. "George?" Hafif bir tebessüm. "Joe?" "Sonuna kadar, Pete!"

"Kimsenin kuşkusu var mı?"

"Benim var," dedi McConnell. "Bland'ın bu işi kıvıracağını sanmıyorum. En iyi ihtimalle partide bölünme olur. Bunu düşünmek bile istemiyorum.

"Partiyi bölmeyeceğiz."

"Sağlığından haber ver," dedi Darrow. "Az buz iş değil bu girişeceğin."

"İyiyim, iyiyim. Hem de hiç bu kadar iyi olmamıştım ömrümde."

"Gelecek para var mı hiç?"

"Daha çok var para arayacağımız vakte. Bulacağız parayı. Yavaştan, ürkütmeden başlayacağız önce. Yavaş yavaş, ürkütmeden eyalet komisyonuna sızacağız ve bir çift söz orda, bir çift söz burda edeceğiz; yavaştan işleyeceğiz adamlara. Halkla konuşacağız, kafalarına vurmayacağız para ver diye. Bırak onlardan gelsin teklif. Gümüş konusunu görüşmek üzere bir parti kongresi toplama fikri at ortaya. Bırak gümüşü düşünmeye başlasınlar. Bunu hiç ihmal etme. Hep gümüşten konuş. Benim topladığım oyları düşünme hiç. Belki de yeterince oy alırım şu anda bile. Ama ezici bir yenilgi istiyorum. Attığım her adımın ezici bir adım olmasını istiyorum. Partiyi bölmeyeceğiz. Karıştıracağız evet, doğuyu karıştıracağız, ta Wall Street'e kadar her yanı allak bullak edeceğiz. Joe, sen Coughlin'le görüş. Mücadelenin içine almaya çalış onu. Bathhouse John iyice yaşlandı, ölüm hazırlıkları içinde olmalı şimdilerde. Coughlin'e işlemeye çalış. Anlayacağı dilden konuş onunla. Belki bir gün belediye başkanı bile olur. Böyle bir kamış at, bırak hayallere dalsın biraz. Meşaleli yürüyüşlere, bira partilerine katılsın — Haziran ayında başlayacak yürüyüşler, toplantılar gene. Clarence, sen basını hallet; benim adım üzerinde durma, adımı anmasın basın, ama öyle bir çalış ki, tüm ülkenin gözü İllinois Eyaleti'nde olsun. Ve George, işçi kitlelerine ihtiyacımız olacak. Hey gidi, gümüş bir hayal değil, ama kolay iş değil bu, ne dersiniz?"

"Pek de zor sayılmaz," dedi Schilling yavaşça. Ötekilere göre daha yorgun görünüyordu Schilling; gecenin bu saatinde, yorgun, ruhunu satmış bir hal okunuyordu yüzünde. "Ama işçi sınıfı destekleyecek seni Pete. Şimdi işçiyle uğraşan kim var ki?"

"Nasıl dedin?"

"Yorgunum, Pete. İşçi seni destekleyecek."

"Gümüş konusunda en az bir miting yapmak gerek, George."

"On bin kişi söz veriyorum mitinge."

"Güzel. Kongre önümüzdeki aya, hazirana toplanacak sanırım. Öteki eyaletlerden bir yıl ileride olacağız."

Yorgundular, ama konuşmalar sürdü gitti; sabahın üçüne kadar dağılmadılar.

IV

EMMA, sararmış bir parça İrlanda keteni üzerine aplike nakış yapıyordu. İğne, kasnakta gerili kumaş üzerine batıyor, çıkıyor, orayı burayı deliyor, tam girmesi gereken yeri arıyordu; kocasının geldiğini duydu, ama başını kaldırmadı, lambanın ışığında öyle soyutlanmış, nakışına devam ediyordu. Altgeld, baktı baktı, karısı aşağıda kalsaydı, sigara dumanları, kanyak, ve konuşmalar arasında tepkisi ne olurdu diye düşündü; ansızın utandı kendinden, aşağıda çok fazla konuştuğunu düşündü. Ve sözlerinde akla uygun bir şeyler bulmakta güçlük çekiyordu şimdi. Sözlerinin, düşüncelerinin hepsi karmakarışık, kopuk kopuktu, ve büyük bir devletin idaresini, sahiplerinin elinden almak düşüncesi ve isteği, son derece zoraki, son derece acıklı geliyordu ona şimdi. Bu suçluluk duygusu, karısının karşısında dev aynasındaymış gibi büyüdü ve az önce yaptıkları toplantının heyecanı kayboldu, yok oldu birden. Gözleri hâlâ Emma'da, bir sandalyeye çöktü, Emma elindeki kasnağı bir kenara koydu sonunda, "Vakit epey geç, Pete," dedi. "Yatsak iyi olmaz mı?"

"Çok başarılıydı, Emma."

"Elbette, öyle olmasını bekliyordum zaten."

"Yani, beni dinlediler demek istiyorum. Yapılması imkansız bulmadılar anlattıklarımı. Bunların sadece bir hayal olduğunu düşünmediler."

"Elbet, elbet düşünmezler, Pete."

"Ve ben çok iyiyim." Bu sözlerin üzerine bastı; Emma'ya daha da yaklaştı, "İyiyim," dedi, "hiç bu kadar iyi olmamıştım, Emma."

"Evet."

"Bana öfkelendin, değil mi?"

"Hayır, öfkeli değilim, Pete. Yorgunum, hepsi bu. Bir gece saat iki, ertesi gece, üç. Ne kadar dayanacaksın buna, Pete?"

"İyiyim dedim sana, iyiyim."

"Evet." Ayağa kalktı, ellerini yüzüne kapadı. "Pete, Pete, neden böylesine içten nefret ediyorsun? Neden herkese göre iki misli hırslı, iki misli haşinsin? Neden biz de öteki insanlar gibi olmayalım?"

"Ben kimse gibi değilim. Kimse kimseye benzemez."

"Evet, orası öyle elbet."

"Sam McConnell de bizimle birlik. Emma, gelecek başkanı ben seçeceğim. Ve o Dışişleri Bakanlığı koltuğunda ben oturacağım. Bak, nasıl anlatayım sana..."

"Pete!"

"Emma, Emma, bırak düş kurayım biraz, öyle zor bir iş ki bu."

"Pete, bazen korkutuyorsun beni." Koluna girdi kocasının, "Haydi yatağa."

V

YORGUNDU, bitkindi Schilling, ama gene de uyku tutmuyordu. Çıkmaz sokaklarla çevriliydi her yanı; bütün kapılar kapalıydı. Kaç yıldır Altgeld'in peşindeydi? Gözü kapalı, güvenli, inançlı izliyordu Altgeld'i. Şöyle bir düşünüyor, geçmiş yılların muhasebesini yapıyor, ve ilişkilerinde, ya da Altgeld'in yaptığı işlerde haksızlık göremiyordu, kabul edilmeyecek yanı yoktu yaptığı hiçbir işin. Üç Haymarket hükümlüsünün affedildiği günün ertesi, Schilling mezarlığa gitmişti. Chicago'da, beş ölü adamın mezarının başına bir anıt dikilmişti. Parsons, Spies, Fischer, Engel ve Lingg şimdi suskun yatıyor, mezarları başında başka kişiler konuşuyordu şimdi. Yüzlerce insan gelmişti mezarın başına, Schilling'in elini sıkıyorlardı hepsi sevinçle. Kendisini Eugene Debs diye tanıtan uzun boylu çakı gibi bir adam vardı orda. Schilling bu adı duymuştu daha önce. Evet gene Debs. Debs, iki eliyle sıktı Schilling'in elini, ve onun ağzından çıkan sözler, öncekilerinkine hiç benzemiyor, büyük bir çiviyi duvara çakan bir çekiç gibi birbiri üzerine düşüyorlardı. "Yeni bir tarih, halkın tarihi yazıldığında, unutulmayacak bu adamlar, ve senin adın unutulmayacak, Schilling," demişti. Orada bulunanların gözleri dolu dolu oldu. "Ben ne yaptım ki," diye yanıt verdi Schilling, "ölüleri diriltmek kimin harcı?"

Debs'in yanında ufak tefek bir İrlandalı duruyordu. Adı Brian Donahue'ydu, bu adam, Molly Maguires diye anılan işçilere neler yapıldığını gözleriyle görmüştü; haç çıkardı, başını salladı Schilling'in sözleri üzerine. Debs, elini Schilling'in omuzuna attı, "Kimi ölüler, ölmezler. İşçiler grev yaptıklarında, Parsons onların yanındaydı, Spies onların yanındaydı, kim öldürebilir bu adamları? Sor bakalım Brian'a Molly Maguire'lar ölü mü." Bunun üzerine Donahue, "Yürüyen, yaşayan, soluk alan, mal alıp, mal satan insanlar var mı, var; insanoğlunun özgür olmasını istediği için çarmıha gerilen İsa var mı, var; öyleyse burada yatan beş kutsal şehit, en az senin kadar, benim kadar canlılar. Türküler söyleyeceğiz onlar için, yaptıklarını anlatacağız, ne senin torunların unutacak bu adamları, ne de benimkiler." "Az buz değil bu adamların yaptıkları, ha?" dedi Debs. "Hiç de küçük bir hizmet değil yaptıkları." Hepimiz elimizden geleni yaptık," dedi Schilling. "Ama senin yaptıkların — neyse, ama günün birinde şu senin valiyle tanışmak isterim." "Altgeld'le mi?" "Oturup benimle konuşur mu senin vali?" "Bir dahaki görüşmemizde konuşuruz bu konuyu," diye yanıt verdi Schilling.

O bir dahaki görüşme olana kadar tam bir yıl geçti. Debs, Pullman işvereni, ve Pullman'ın işbirlikçileriyle ve Grover Cleveland Hükümeti'yle savaşmaktaydı. Süngüleri takılı Federal Birlikler, Chicago yakınlarında ordugah kurmuşlardı, üç bin katil ve gözü dönmüş haydut, Federal inzibat nişanlarını parlata parlata Chicago sokaklarında dolaşmakta, ve işçileri, ve de onların karılarını, çocuklarını, ve bir rastlantı sonucu yollarına çıkmış masum vatandaşları süngüden geçirmekteydiler.

Schilling, Debs'i grev merkezinde, bir fenerin aydınlattığı bodrumda buldu; Grevciler kuşatılmıştı; liderlerin yakalanması ve tutuklanması emri çıkmıştı. Tuzağa düşmüş gibi bir yerden bir yere kaçıyorlardı; bir avuç insan, yüz kişinin yapacağı işi yapıyordu. Bütün bu olayların içinde, bu bodrumda bile sevindi Debs, Schilling'i gördüğünde, sıcak sıcak sıktı elini ve nerdeyse yalvarır bir sesle, "Karşı koyacak mı Schilling? Karşı koyacak mı?" dedi.

"Ne yapabilir ki? Federal polis karşısına kendi eyaletinin birliklerini mi çıkaracak?"

"Eyaletin valisi değil mi?"

"İç savaş mı istiyorsun adamdan? Ne diyorsun, Debs!"

"Şimdi bizim yaptığımız iç savaş değil de ne? Sayın vali Chicago sokaklarında serili ölü işçilerin fotoğraflarını ve ölüm belgelerini mi görmek ister acaba?"

"Yetkisi dahilinde elinden geleni yapıyor. Cleveland'a karşı çıkıyor. Onunla, aklı başında bir yöntem içinde savaşıyor: Kanunlar ve Anayasa çerçevesi içinde söyleyeceğini söylüyor ona. Federal güçleri geri çekecek. Başkan Cleveland, valiye böyle söz verdi. Halk Altgeld'in yanında, ama ülkenin tüm basını ona karşı — anarşistlerin saldırdıklarından daha beter saldırıyorlar hepsi valiye."

"Ama valiyi bekleyecek halimiz yok bizim."

"Taraf tutamaz açıkça. Debs, anlamıyor musun? Taraf tutması demek, elindeki imkanları da kaybetmesi demek olur. Valinin, valiliğin sonu olur bu. Kanunun uygulanmasını talep edebilir ancak, kanunun maddelerini..."

"Parsons'u öldüren kanun değil miydi? Bizi döven, aç bırakan, katleden, canavara döndüren hep kanun değil mi?"

"Bak..."

"Pekâlâ!" diye ayağa kalktı Debs, yorgun, bitkin, ve de unutulmaz ufarak marangoza tepesinden bakabiliyordu ancak uzun boyuyla. Kırk yaşına varmıştı Debs, bir yerde bitiyor, bir yerde çıkıyor, ordan oraya koşuyor, durmadan savaşıyordu. Sürekli bir akım, bir değişme, sürekli bir araştırma çabası içindeydi. Schilling onu Altgeld'e benzetiyordu bir bakıma, gene de apayrı iki insandılar, gerçek bir karşılaştırma yapılamazdı bu iki insan arasında. "Pekâlâ!" diye tekrarladı sözünü. "Koş valiye git, valiye git, ve onun yönetiminde de, öteki eyaletlerde olduğu gibi işçilerin öldüğünü, açlık içinde, sefalet içinde bulunduklarını söyle!" Ama Schilling gitmek üzere döndüğünde, seslendi Debs, sözlerini geri almak ister bir hali vardı. "Altgeld'le görüşmek isterim. Mümkünse, çok isterim..."

Schilling, valiye gitti, ama Altgeld'le Debs görüşemediler. Ama daha sonraları, grev kırılıp, Debs tutuklandığında, Pullman işçilerine yardım etmek, onları desteklemek için imza toplayanlara önderlik etti. Bunu yaptı hiç olmazsa. Kişi, elinden geldiğini yapar ancak. Sonunda, Pullman ikinci düşmanı oldu Altgeld 'in, ona karşı savaşacağına, onu da ge-

berteceğine, ona da pençelerini geçireceğine ant içti. Ama Schilling, Pullman'la uğraşmaması gerektiğini, adamın bir suçu olmadığını, düzenin onun böyle davranmasını gerektirdiğini, Pullman'ın, sadece bu düzeni temsil eden bir kişi olduğunu anlattığında, öfkeyle bağırdı Altgeld, "Yok efendim, düpedüz Pullman'ın başının altından çıkıyor bunlar hep! Bu ülkede, kişiyi çekilmez bir iblis olmaya zorlayan tek bir kanun maddesi gösterebilir misin bana?"

Gene Debs'le görüştü Schilling. Aklından geçenleri yüzünden okuyabiliyordu şimdi Debs'in; yenik Debs, daha sakin bir adam olmuştu şimdi, bir bakıma, büyük grevin zirvesinde olduğu günlerden daha inançlı, daha kararlı görünüyordu. Hapishanenin neler yaptığı da okunuyordu yüzünden; solgun benzi, kendisini suçlar gibi geldi Schilling'e. Yumuşak, sıcak bir sesle konuştu Debs. Çok rahat olduğunu söyledi. "Okuma, çalışma, öğrenme fırsatı buluyorum," dedi. "Bu düzenin değişmesi gerek," dedi.

"Sosyalizm mi demek istiyorsun?"

"Bir grevin yenilgiyle sonuçlanması önemli değil. Kaybedeceğimiz grevler olacak daha, kazanacağımız grevler de olacak, kazandığımızda bile kırıntılar kalacak orda burda."

"Ben bir sosyalistim," dedi Schilling. "Bu ülkeye sosyalizm gelemez. İşçiler bile istemiyor sosyalizmi."

"Bilmiyorlar ki ne olduğunu. Bir kabuğun içinde yaşıyor işçiler. Gün ışığı bir ihtiyaç değil mi? Hele güneşi hiç teninde hissetmemişsen?"

"Sosyalizm, bir kuram, bir fikirdir. Kimi vakit çılgın bir fikir diye düşünüyorum. İnsanların kafalarında uydurdukları çılgın bir fikir. Hiçbir yerde işlemedi sosyalizm."

"Hiç denenmedi ki."

"Paris'te denediler."

"Paris! Ne diyorsun, Schilling? Bana kalkıp, Fransız komününde sosyalizmin başarısızlığa uğradığını mı söyleyeceksin? Sosyalizm kurulmadı ki, başarısızlığa uğrasın. Fransız ve Prusyalı tekelciler, sosyalizmin kurulmaması için ellerinden geleni yaptılar, başardılar da. Yalnız Paris'de otuz bin Fransız işçisi öldürüldü. Ne çabuk unutuyorsun?"

"Ama burada, Amerika'da kurulmayacak sosyalizm. Hayallere kapılmayalım, kurulmayacak sosyalizm!"

"Bir gün..."

"Ama bugün! Bugünden haber ver? Bugün, hiç olmazsa bir lider var. Altgeld denen bu adam var bugün."

"Altgeld," diye mırıldandı Debs.

"Ona inanmıyor musun?"

"Altgeld de onların adamlarından biri. Hizmet ettiği eyalet, onların eyaleti. Önünde sonunda bir politikacıdır Altgeld, altı üstü bir politikacı."

"Ya anarşistler konusu?"

"Evet, adil bir adam Altgeld. Ama onun halk ordusunun silahlarındaki mermiler, Pinkerton silahlarındakilerden daha yumuşak değil."

"Ona inanmalısın. Ben tanıyorum onu. Yıllardır tanıyorum. Halk için çalışıyor, halktan yana, işçiden yana o. Halka inanıyor Altgeld."

"Belki de öyledir, inanıyordur halka..."

"Lincoln da onların adamlarından biri diyebilirsin öyleyse. Ama Lincoln farklıydı. Lincoln bizim için, halk için savaştı."

"Lincoln zamanında dört milyon karaderili köle vardı. Bugün, yirmi milyon ücretli köle var."

"İşçi, Altgeld'i desteklerse, durum değişecek, görürsün. İşçiler coplanmayacak, sokaklarda öldürülmeyecek daha. Mahkemeler, yalnız onların değil, bizim de mahkemelerimiz olacak"

"Ah bunlara inanabilsem, Schilling! Bir inanabilsem."

Yatağına uzanmış, uyumaya çalışıyor, inancının bugün artık dümdüz bir çizgide, yıkılmaz bir yolda olmadığını, bir bütün meydana getirmeye yetersiz küçük parçalar halinde olduğunu görüyordu. Bir bütün meydana getirmeye yetersiz, ama uykusunu kaçırmaya yeterli küçük parçalar...

VI

ALTGELD, bir ay sonra ilk adımı attı. Üç hafta durmadan çalıştı, hareketini planladı, taşları yerli yerine yerleştirdi, telefon görüşmeleri, yazışmalar, görüşmeler birbirini kovaladı. Temelleri iyi atmalıydı. Öyle bir temel atmalıydı ki, Eyalet Demokrat Komitesi toplantısında, ar-

kasına dayanmalı, tumturaklı bir komite üyesinin, paranın değeri konusunda bir önerge vermesini beklemeliydi. Bir başkası ortaya atmalıydı konuyu, sonra o yapacağını biliyordu. Toplantı, 5 Haziran 1895 tarihinde yapılacaktı. Sessiz, sakin geçti toplantı, ustalıkla sürdürüldü, ve bitti. Bittiğinde, Cleveland'ın başkanı olduğu partinin üyeleri, uyutulduklarını, aldatıldıklarını anladılar. İlk tepkileri bu oldu adamların, aldatılmışlardı, ve Pete Altgeld, batıda ayak takımını kışkırtmak isteyen herkesin aleti olan temcit pilavını, gümüş para meselesini ortaya atarak, eyalet parti başkanlığına oynadığını açığa çıkarmıştı. Olanı biteni ilk kavrayan, Birlik Binası'nın inşası sırasında aldığı kredilerden dolayı Altgeld'e düşman kesilmiş Chicago Bankeri John R. Walsh oldu.

Demokrat Parti saflarında yıllardır büyüyen bir bölünme vardı. Popülizm, batıda ve orta-batıdaki çiftçilerin bir halk partisi kurma amacıyla giriştikleri hareketler, Thomas Jefferson Halk Partisi'nin doğal gelişimi, bin sekiz yüz yetmiş ve seksen yıllarında hayli güçlenmişti; aslında, endüstrinin gelişmesi, Demokrat Parti'ye inen büyük bir darbe olmuş, ve partinin bir kanadı, yeni sosyalist harekete bir kısmı —büyük ve en etkin kısmı— Demokrat Parti serbest gümüş kanadına geçmişlerdi. Yeraltı Çiftçi Birlikleri ve diğer toprak emekçileri örgütleri, küçük iş adamları ve ücretinin durmadan azaldığını gören işçi, çaresizlik içinde, karşılarına çıkan bu yok olma tehlikesine bir çözüm aramaktaydılar. Para azdı, ve Grover Cleveland yönetimindeki Federal Hükümet, gümüş alımını durdurunca, para daha da azaldı. Borçlar birikti, çiftlikler birer birer iflas etti, açık arttırmaya çıkarıldı; ücretler düşmeye devam etti. Evet, çözüm son derece basitti, yeterince para yoktu piyasada, tüm mesele bundan ibaretti. Gümüş para serbestliği tüm sorunu ortadan kaldıracaktı. Bir altın dolara on altı gümüş dolar vermek, devletin kan dolaşımının yeniden başlaması demek olacaktı. Çiftçiler borçlarını ödeyeceklerdi. Fiyatlar artacaktı ama ücretler fiyatlardan daha da hızlı artacaktı. Kuram hatası yapmamak gerekliydi bu meselede. Bir çiftçiye, ya da bir işçiye, dönem dönem gelen iktisadi bunalımdan, kapitalizmden, tekelcilikten söz etmek anlamsız olurdu, ama para yetmiyor dedin mi, bunun anlaşılmayacak yanı yoktu, ve bitmek tükenmek bilmeyen gümüş parayı döktün mü, bütün sorunları çözdün ve de bütün

bu kitleyi kazandın demekti. Kimi işçi liderleri, paranın, üretim ve tüketimin toplumsal öğeleri arasında bir ilişkiden başka bir şey olmadığını ileri sürüyorlar gerçi, ama onların elindeki tek koz grevdi; ve San Francisco'dan Portland'a grev bir kan denizinde boğuldu gitti. Böylesine çaresizlik içinde kıvranan bir ülkede, gümüşün piyasaya sürülmesi zemzem suyu değil de neydi; Altgeld bile gümüş paraların piyasaya sürülmesiyle halkın varlıklı oluvereceğini, bunalımların sona ereceğini ve belki de tekellerin çözüleceğini umuyordu.

Altgeld'in İllinois'de gümüş kongresi yapacağını bildirmesi, banker John Walsh'ı yerinden oynattı; banker bunun işçi hareketi kadar ürkütücü olduğunu düşünüyordu. Hemen telefona sarıldı. Birleşik Devletler Başkanı'na bir bir anlattı bunun sonunun neye varacağını. Başkanı inandırmak için elinden geldiğince etkili konuştu. *Devrim* sözünü çok seviyordu anlaşılan. Durmadan bunu tekrarladı, "Söylemedi deme, Grover, bu düpedüz ihtilaldir. Önü alınmazsa bir ihtilal demek olacak bu, benden söylemesi." "Halk onun sözüne kulak asmaz — o alçak anarşistin sözüne bakmaz kimse!" "Hem de nasıl bakıyorlar!" "Eyalet halkı belki. Ama tüm ülkede başarılı olamaz, dinlemezler onu." Hay Allah! Kör müsün be adam! Kör müsün?" "Pekâlâ, ne yapmamı önerirsin?" "Bir şeyler yaz, bir şeyler yap, kanun çıkar, partiyi toplantıya çağır." "Bu, işleri daha da kızıştırır." "Böyle susmakla değil kızıştırmak, alevlendiriyorsun herifleri."

Walsh, kendi bürosunda bir özel toplantı yaptı. Marshall Field geldi, beş altı Chicago bankeri ve politikacı da bulundu toplantıda. Büyük bir kin içinde, uzun uzun konuştular. Walsh'ın etekleri tutuşmuştu:

"Bu hareketin partiyi böleceğini sanıyorsanız, aptalsınız derim size. Altgeld'i sizden iyi tanırım. Partiyi yok etmeye çalıştığı yok, keşke öyle olsaydı. Elimizden almaya bakıyor partiyi, hem tümünü, tümünü elimizden alacak, ve partiyle birlikte, ülkeyi elimizden alacak bu herif!"

"Saçma!" dedi biri.

"Evet, saçma! Kedi uzanamadığı ciğere mundar dermiş! Saçma, değil mi! Pete Altgeld'in Amerika'nın en tehlikeli adamı olduğuna kalıbımı basarım. Şu salıverdiği anarşist üçlüsünden de tehlikeli... Bizim oyunumuzda, politikada, oylarda tehlikeli Altgeld. Ve eğer durdurulmazsa?"

"Durdurulacak," diye atıldı Marshall Field.

"Nasıl?"

"Birleşik Devletler Başkanı Para Çıkarma Organizasyonu'na gerekli bildiriyi gönderecek. Bu pis sonradan görme geldiği yere, lağımlara sürülecek. Bu arada Walsh, sen ona kredi vermiştin, değil mi?"

"Vermiştim," diye başını salladı Walsh.

Başkanın mektubu Chicago'da duyuldu; bana mısın demedi Altgeld. Hemen bir basın toplantısı düzenledi. Gazetecilerle kendine özgü bir konuşma biçimi vardı Altgeld'in. Sakin sakin, yakın bir dostuyla konuşur gibi konuşurdu onlarla. Konuşması sırasında, gazetecilerin anlayacağı, çok iyi anlayacağı, ama gazetelerine yazamayacağı sözleri araya sıkıştırmasını çok iyi bilirdi. Her basın toplantısının da kendine özgü bir biçimi vardı ayrıca. Bu toplantıda gülmekten katılacakmış da, kendini zor tutuyormuş gibi bir hali vardı.

"Başkanın mektubu üzerine ne düşünüyorsunuz efendim?"

"Kötü."

"Nasıl kötü? Gümüş meselesinde etkisi mi kötü olacak?"

"Ne diyorsam o, baylar. Kötü diyorum, kötü demek istiyorum. Son derece kötü bir biçimde yazılmış. Berbat! O anlamsız sözler yığınının altında başka bir imza olsaydı, ülkenin güldürü stokuna büyük bir katkı olacaktı."

"Biraz ileri gitmek olmuyor mu, böyle konuşmanız, sayın vali?"

"İleri gitmek! Böyle bir bildiriyi ben imzalamış olsaydım!"

Gazeteciler, valiye baktılar, sonra birbirlerine baktılar, gülmelerini tutamadılar. Vali de güldü.

"Sizler, yazarsınız. Sanatkâr sayılırsınız. Ona göre konuşuyorum ben de."

Daha da bir sırıttılar gazeteciler.

"Başkan hakkındaki fikirleriniz neler, sayın vali?"

"Amerika'yı tekellere, ve kendi ruhunu Wall Street'e sattığı hususundan başka yani?"

Gene şaşkın şaşkın güldü gazeteciler.

"Bu konudışı. Ayrıca... basılamaz bu sözler."

Böyle homurdanarak masasına yaklaştılar valinin. Rahat bir tavırla sigara kutusunu uzattı Altgeld. "Buyrun, alın." Öndeki gazeteciler aldı;

iyi cins Havana sigarasıydı bunlar. "Size bir şey söyleyeyim mi, baylar, yani şu Başkan konusunda? Başkanı seçen kim? Halk. Aylığını ödeyen kim? Halk. Eh, bu halk belki de Başkanın bağımsız eyaletlere Federal Birliklerini gönderip grevcileri kurşunlamasından rahatsız oluyordur ha? Biliyor musunuz bazen çiftçiler, ellerine geçen para borçlarını kapamayacağını ileri sürerek çiftliklerini satmak istemiyorlar. Kalın kafalı insanlar şu çiftçiler; söz anlatmak güç onlara. Biliyorum. Benim babam da bir çiftçiydi. Söylüyorsun onlara, biraz sabırlı ol, az sabret, açlıktan öleceksin, cennete gidip hakkın olan ödülü alacaksın diyorsun, anlamıyorlar, kafaları kabuk bağlamış, anlamıyorlar. Eh belki de bu adamlar, Demokrat başkanlarının neden Wall Street'le evli olduğunu, ve belki de bir iki borçlarını kapatmalarına yardım edecek gümüş para çıkarılmasına neden böylesine karşı olduğunu merak etmeye başladılar, ne dersiniz? Bütün bu Amerikan polislerinin nerden çıktığını merak ediyorlardır belki, görüyorsunuz ülkemizin batı bölgesine, kaşar peynirine üşüşen hamam böcekleri gibi akın ediyor federal polis gücü. Size bir şey daha söyleyeceğim, baylar, bir işçiyle konuşuyordum. Joe, dedim ona, on aydır işsiz kalmak nasıl oluyor? Hiç de hoşuma gitmiyor vali bey, dedi. Peki, Joe, dedim, burda dikilip, bana işsizlikten hoşlanmadığını söylemeye hakkın var mı senin? Hem de nasıl hakkım var! dedi. Ben de hatırlattım ona, dedim ki, Joe, dedim, şu sizin Washington'daki başkanınız, böyle konuşmanın Federal suç olduğunu söylüyor. Bunun üzerine Joe dedi ki, bok söylüyor, dedi. Öyleyse vali, dedi o Washington'daki başkanı değiştirmenin zamanı geldi demektir, dedi. Bunlar iyi sigaralar baylar. Buyrun, kutuya yapışık değiller, buyrun, alın."

Birkaç gazeteci daha yaktı sigaralardan.

Yerinden kımıldamayan ve düşman düşman bakan bir *Inter-Ocean* muhabiri, "Başkanın sizi hedef aldığı konusunda yorum yapacak mısınız, sayın vali?"

Altgeld, arkasına yaslandı, göğüs geçirdi. Bir sigara aldı, ucunu kopardı, "Beni hedef almış... Biliyor musunuz, Davy Crockett'e(*) ilişkin bir hikâye anlatırlar. Davy, ormanda yürüyüş yapıyormuş, bir şeye nişan almış olan komşusunu görmüş. Davy, bu komşusunu hiç sevmezmiş.

(*)Davy Crockett 1786 - 1836, Amerikalı savaşçı, Politik kişiliği vardı. Texas savunmasında öldürüldü. —*çev.*

Sinsi, içinden pazarlıklı bir adammış bu komşusu. Davy durmuş komşusunu seyretmeye koyulmuş. Tam on dakika kımıldamadan durmuş, altmış inçlik bir av tüfeğiyle nişan alıyormuş komşusu. Davy anlayamamış neye nişan aldığını, dayanamamış, sormuş adama, avlanıyorsun ha, Jones? Komşusu parmağını dudakları üzerine koyarak, sus işareti yapmış. Davy boynunu uzatmış, gene bir şey görememiş. Neye nişan alıyorsunuz Allah aşkına Jones komşu? diye sormuş. Jones komşu, Crockett, demiş günlerdir özlediğim akşam yemeğinin içine edeceksin. Şu ağaç dalındaki büyük kara ayıya nişan aldım, hemen ateşlemiyorum silahı, çünkü tam yerinden vurmak istiyorum hayvanı. Davy ağacın dalına bakmış, Allah için tek bir şey görememiş. Komşu Jones'a çevirmiş gözlerini, ve basmış kahkahayı, "Allah canını alsın, Crockett" diye haykırmış Jones komşu, avımı kaçırdın. Ama Davy orda dikilmiş kasıklarını tuta tuta gülüyormuş. Gülmüş gülmüş, gülmesi geçince, o ağaçta av falan yoktu ki Jones komşu, demiş. Saatlerdir orda durmuş, kirpiğindeki bite nişan alıyorsun."

VII

GÜMÜŞ Kongresi, 5 haziranda Springfield'da toplandı. Sayısız meşaleli yürüyüşler ve piknikler düzenlemiş olan Hamamcı John Coughlin düzenledi kongreyi, sonuna kadar da hiç falsosuz yönetti.

Kongre arifesinde, Springfield sokaklarında, yönetim binasına bir meşaleli yürüyüş yapıldı. Delegeler, sekizer sıra olmuşlar, kol kola marş söylüyorlardı: "Altgeld! Altgeld! İllinois'nin oğlu! Altgeld! Altgeld! İllinois'nin oğlu!" Sokaktan geçen halk durmuş onları seyrediyor, kaldırıma birikmiş halk yığınları arasından çocuklar sokağa sıçrıyor, gene kaldırıma geçiyorlar, bağırışıp, çağrışıyorlar, gülüyorlardı. Hamamcı John, itfaiye merkezinde otuz fıçı birayı buzların arasına koymuştu, ve bunu birisine çıtlattığı için de, hiçbir vatandaşın, gösteri iyice bitmeden yatağa girmeyeceği belliydi. Hamamcı John'un bir politikacı olarak tek dehası, insanları gerçekten, içten sevmesiydi, ona göre bir gösteri, bağırıp çağırmak değil, tüm halkın bir araya gelmesi, bir bütün olarak birleşmesiydi. Eyalet yönetim binasının önünde, kızlarıyla gelmiş delikan-

luları saygıyla bahçeye davet etti; yürüyüşçüler yönetim binasının önüne yaklaşırken, en iyi giysilerini giymiş delikanlılar, ve kolalı beyaz organza elbiseli kızlar karşılamaya durdular; giriş kapısına vardıklarında, Cook County bandosu tüm ülkeyi yerinden oynatacak harikulade yeni marşı çalmaya ve söylemeye başladı.

Ah, uçsuz bucaksız gökyüzüyle,
Altın sarısı tarlalarıyla,
Yüce mor dağlarıyla,
Yemyeşil ovalarıyla,
Amerika! Amerika!
Tanrı seni korusun.
Ve seni kardeşlikle ödüllendirsin
Bir denizden, öte denize kardeşlik!

Bütün bunlar olurken, Altgeld, bir yanında Emma, bir yanında Brand Whitlock içerde, perdenin aralığından halkın bahçeye girişini seyrediyordu. Bu marşın çalındığını ve bunca genç ses tarafından içtenlikle söylendiğini ilk defa duyuyordu. Kıvançla karışık bir heyecan duyuyordu bundan. Yanıp sönen meşalelerin aydınlattığı yüzlere baktı, Hamamcı John'la oturup bu hareketin tasarılarını yaptıkları saatleri düşündü; bütün bunları, hareketin gelişmesini ve kendilerini nereye götüreceğini uzun uzun düşünmüş, kılı kılına hesaplamış, planlamışlardı. Emma'nın gözlerine baktı bir an, o da kendisi gibi, bunun neler getireceğini biliyor, aynı düşünceler, aynı korkular, aynı sonsuz, kaçınılmaz şaşkınlık içinde olanları seyrediyor, ilerisini düşünüyordu.

Sonra genç Whitlock'un elini omuzunda hissetti, ve dışarıda halkın kendi adını tempo tuttuklarını, onu çağırdıklarını fark etti. Gidemiyordu; dikildiği yere çiviliydi sanki, kımıldayamıyordu, dünyada hiçbir gücün onu yerinden kımıldatıp verandaya yürütemeyeceğine inanıyordu. Büyük bir işkenceydi bu onun için, gözlerini Emma'ya çevirdi, Whitlock konuşuyordu bir yandan:

"Lütfen efendim, çıkmalısınız."

Başını iki yana salladı. Şimdiye kadar yüzlerce konuşma yapmıştı halkın önünde, onların hepsi unutulmuş, ürkek, kaskatı bir John Altgeld

olmuştu şimdi Pete. Eti, kemiği, beyni donmuş kalmıştı orda öyle. Birden Hamamcı John geldi yanına, yüzü kıpkırmızı, büyük bir zafer kazanmış insanların heyecanıyla haykırdı. "Bu ne alkış! Bu ne heyecanlı bekleyiş! Haydi selamlayın onları, vali bey!"

Birden uyandı Pete. Dışarı çıktı, başıyla selamladı halkı, sevinç çığlıkları ilerideki pamuk tarlalarının ötesinden duyuluyordu. O gün, orada neler söyledi, bunu anımsayamayacaktı Altgeld birkaç gün sonra. Uzlaştırmaya gidilmeyeceğini, istenilen elde edilene kadar tuttukları yolda ilerleyeceklerini... Böyle bir şeyler söylemiş olmalıydı.

"Bire on altı!" diye haykırıyordu kalabalık, ve Hamamcı John, şapkasını havaya fırlatıyordu boyuna. Ağaçların tepelerinde uçuyordu şapka.

Ertesi gün, yerinde duramaz insanların toplandığı kongrede, konuşmaya başlamadan önce tam on dakika alkışların dinmesini bekledi Altgeld. Ve konuşmaya başladı: "Biz demokratlar, biz Demokrat Partililer için, bir kez daha demokrasiyi savunmak, ve plutokrasiye son vermek zamanı gelmiştir." Öyle bir gürültü koptu ki, bu söz üzerine, böylesini duymamıştı daha Altgeld. Artık, önemli olan karşı çıkmak değildi; esas mesele, Pete Altgeld'in, nereye kadar ve ne yönde gitmek istediğiydi. Kendisini kabul ettirmiş bir liderdi, ve partinin, İllinois bölgesi arkasından gelecekti. Gümüş paranın serbestliğini ilan ettiğinde halk, hoşnutluğunu haykırdı gene: "Serbest para, serbest halk!" Hepsi tek vücut halinde, bir ağızdan bağırıyorlardı: "Altgeld! Altgeld! Altgeld!"

"Biz yolu gösteriyoruz," dedi Altgeld. "Biz Demokrasiyi ilan ediyoruz. Amerikan halkına, arkamızdan gelmek kalıyor."

VIII

BU HAREKETİN Altgeld'e getirdiği ise, büyük bir bitkinlik, uyuşukluk, hatta umutsuzluk oldu. Öylesine kendini vermişti ki meseleye, sinirleri hep gergindi, sancılar içinde kıvranarak geçirdiği uykusuz geceler, kemiklerini sızlatan ağrılar... İşte karanlıkta, öyle yatıyor bu biçimsiz, küçük bedeninin onarılması ya da güçlendirilmesi için hiçbir şey

yapılamayacağının ve hastalığın kendisini giderek ölüme götürdüğünün bilincinde olması, ona acı ve umutsuzluk veriyordu. Emma, şimdi her zamankinden çok eğilmişti kocasına. Bir büyük adamın, Jackson gibi, Abe Lincoln gibi bir büyük adamın, bir halk kahramanının gölgesi ülkenin üzerinde yükseliyordu. Dükkânlarda, çiftliklerde, atölyelerde, dillerden düşmeyen bir halk kahramanıydı bu. Birlikte yaşadığı, birlikte yediği, içtiği, yattığı bu adama karşı duyduğu saygı ve hayranlığın, şevkatle karışık bir acıma duygusuyla örtülmesi, kendisiyle alay ediliyormuş gibi geliyordu Emma'ya. Kimi vakit bir çocuktan farksız oluyordu Pete. Öfkelendiği meselelerde hıncını Emma'dan alıyor; yaptığını bilmez bir halde gereksiz davranışlarda bulunuyor, ansızın aşağılık duygusuna kapılıyor, ama bütün bunlara rağmen *o büyük adam* azameti yükselmeye devam ediyordu Emma'nın içinde, ve hayatında ilk kez, insanlık onurunun, başka hiçbir şeye benzemediğini, onun çok değerli bir şey olduğunu derinden duydu. Kocasının karışık, bulanık, yanlış bulduğu bu mucizesi, tüm öteki insanlara uzanıyor, ve Emma, bunca yıllık evlilikten sonra yeniden âşık olmaya başlıyordu kocasına.

Bunca yıl paylaşılan hayatta ilk kez, kendisini kocasının bir parçası olarak görüyor, zaferinin sevincini kendi başarısıymış gibi ta içinde duyuyordu. İllinois Gümüş Kongresi tüm ülkeyi harekete geçirip, Missouri, Texas, Mississippi gibi öteki eyaletler de harekete katıldığında, kocasından daha çok sevinmişti Emma.

Grover Cleveland, halkı Altgeld'e karşı kışkırtmak amacıyla Güney Bölgesi'ni dolaşmaya başladığında, kocasını, başkana yanıt vermesi gereğine inandıran Emma olmuştu. Ve Altgeld, Atlanta'daki Pamuk Eyaletleri Fuarına bu amaçla gidip de başarı elde ettiğinde, en büyük sevinci duyan gene Emma'ydı. Eskisi gibi değildi hayatları şimdi. Oturup saatlerce konuşuyorlardı; eskiden olduğu gibi birbirlerine karşı isteksiz, bıkkın, utanmalı değildi duyguları artık; birliktelikleri kıvanç veriyordu Emma'ya. Pete, tasarılarını, düşüncelerini, hayallerini anlatıyordu karısına, ve bu hayaller, ikisinin gözünde de daha bir somut canlanıyordu şimdi. Altgeld, düşüncelerini apaçık söylüyor, hatta fikir danışıyordu Emma'ya. Kafasındakileri darmadağınık ortaya döküyor, sonra bunların gerçekleşmesi için gerekli koşulları sıralıyor, yeni umutlar, yeni kuş-

kular, her an yenilen hırs ve heyecanla dolduruyorlardı günlerini. Daha önce hiç paylaşmadıkları duyguları paylaşıyorlardı.

Bir yaz günü, Emma kırlarda dolaşırken Buck Hinrichsen'le karşılaştı, "Vahu Emma," dedi Buck, "milyonluk mirasa konmuş bir halin var."

"Dünyaya yeniden gelmiş gibiyim." dedi Emma da.

İşin en güzel yanı, kendi öz vatanını, yepyeni bir hareket noktasına, daha önce varamadığı o noktaya getiren adamın, kocası oluşuydu. Herkesin, "Altgeld, Amerika'nın şimdiye kadar ürettiği en iyi ürün," demelerinin nedenini şimdi anlıyordu. Altgeld'in yurt sevgisi, öyle sıradan, basit bir duygu değildi; Emma'nın yurt sevgisi kavramına sığmıyordu bu duygu. Kocasının yurdu, dünyanın tüm ülkelerinden gelmiş, renk renk, çeşit çeşit milyonlarca insandan oluşan bir bütündü. Şu, ya da bu ülke yetmiyordu bu bütünlüğü meydana getirmeye, bütün ülkelerin halklarının kaynaştığı, birleştiği bir yurttu onun yurt kavramı. Bu yurt sevgisi, umudunu, eyaletlerin çok tabakalı halklarının kıpırdanmasına, ayaklanmasına, kaynaşmasına bağlamıştı.

Bir akşam, Brand Whitlock ve Bill Dose'u yemeğe çağırmışlardı —kalabalık olmayan davetlerden ve gençlerden hoşlanırdı Pete— Tolstoy'dan söz açıldı. Altgeld, Tolstoy'un Amerika'ya gelmiş bütün eserlerini okumuş, ve onda, o dönemin ne Amerikan ne de İngiliz yazarlarında bulamadığı şeyleri bulmuştu. Ama bu akşam, Whitlock'un ve Emma'nın karşı koymalarına rağmen Tolstoy'la Clemens arasında benzerlik kurmaya kalkıyordu. Whitlock, Emma'dan da ileri giderek, Clemens'in bir hokkabazdan başka bir şey olmadığını söylüyordu. "*Tom Sawyer* ya da *Hucklebery Finn*'le *Savaş ve Barış* gibi bir eseri nasıl kıyaslarsınız, efendim? Anlamıyorum, inan olsun anlamıyorum."

"Dickens'la karşılaştırsan neyse," diyordu Emma da. "Dickens'la Tolstoy arasında mukayese yapılabilir, ama Clemens."

"Dickens mı?" diye kükredi Altgeld. "Asla! Asla Dickens'ın sözü edilemez Tolstoy'un yanında. Yazmak istiyorsun diyelim, Brand, akşam oturdun, karalamaya başladın. Ne beklersin?"

"Kendimden mi, efendim?"

"Herhangi birinden. Okuduğun bir şeyden."

"Bilmem, bu açıdan düşünmedim hiç. Herhalde vakit geçirmek, oyalanmak olacak istediğim."

"Başka?"

"Biraz da ne için yazdığı, ya da okuduğuna bağlı, değil mi? dedi Emma.

"Öğrenmeyi öyle bir bela haline getirdik ki, Emma, bu sözü vakit geçirme sözünden çok uzak tutmak gerek."

"Yani senin hukuk kitaplarını vakit geçirmek için mi okumalıyım?"

"Bu sözünle meseleyi yanlış açıdan ele aldığını ortaya koyuyorsun. Benim hukuk kitaplarımda, sizin büyük romancılarınızın aklına hayaline gelmeyecek dram var. Ölüm kalım meselesi mi istersin, var; insanın iyisini, kötüsünü mü, haydutunu mu istersin, yankesici, cepçi mi istersin, var; insanoğlu, insanoğluna neler yapabilir, hepsi bir bir yazılı benim hukuk kitaplarımda. Bunlar başka, benim Brand'a sorduğum soru başka. Bir yazardan ne beklediğini sordum, eğlendirici, vakit geçirici olmasını diye yanıt verdi, bir bakıma yanlış denemez buna, evet."

"Yalnızca bu değil, efendim. Ama nasıl anlatacağımı bilemiyorum..."

"Ama bu yeterli mi? Clemens'le Tolstoy'u yan yana koydum, çünkü biri Amerika'nın ruhunu ortaya çıkardı, öteki Rusya'nın ruhunu biliyordu, ama Dickens, bir bakkalın ruhundan öte gidemedi. Hiç İngiltere'ye gitmedim ben, ama Dickens'da biraz İngiltere kokusu, İngiliz tadı, sevgisi bulmalıyım değil mi? Bunları vermek bir yana, vermeye yaklaşmıyor bile Dickens. İşte bunu isterim bir yazardan. Benim hukuk kitaplarımdaki zavallı şeytanlar gibi, Tolstoy'un, Mark Twain'in kadın kahramanları, erkek kahramanları gibi, seven, öfkelenen, acı çeken ve de bazen hayal kuran halkı vermesini beklerim bir yazardan; süslü çerçeveler içinde kopuk elişi kâğıtları gibi yapıştırılmış yazılar istemiyorum. İnsan eti, derisi, kemiği görmek istiyorum okurken. Öyleyse Brand, yazdığın zaman, hikâyelerini gerçek hayatın ötesinde bir yere götürmelisin. İnsanı dıştan göründüğü gibi görüyorsun, ama bir yazar insanın hem içini, hem dışını göstermeli."

"Çok şey istiyorsun," diye gülümsedi Whitlock.

"Acaba? Önemli olan ne biliyor musun, Brand, konuyu tümüyle ele alıp, tümü içinde işlemek, kısaca iyiyi ve kötüyü, gerçeği ve gerçek olmayanı göstermek; bunun da belli ölçüsü yok. Dose'a sor, beni iyi tanır. Demokrasiye inandığımı mı sanıyorsun, sen, Brand?"

"Herhalde inanıyorsunuzdur."

"Çok naziksin. Demokrasiye inandığımı sananların sayısında dolarım olsun isterdim. Ama benim bütün istediğim gerçek hayatın canlılığı, eti, derisi, kemiği. Bu da çok bir şey değil yani. Sen demokrasiye inanıyorsun, ama bu gökten zembille inmez ki! Sen oy vermezsen, başkası verecek. Belki de demokrasi denen şey yok burda, belki de hiç görmedik demokrasiyi. Sen demokrasiye inanıyorsun, ama oturup beklemekle elde edemezsin ki bunu, yenilirsin, hiçbir şey geçmez eline beklemekle. Öyleyse, iyi bir politikacı olmak, atıp tutmak, muhaliflerine karşı, kendi silahlarıyla savaşarak, kazdıkları kuyuya düşürmek gerek. Ama böyle olunca da, aynada kendini arama boşu boşuna."

Whitlock dinledi, yüzü kızardı, ve Emma; sözü gene kitaplara çevirince derin bir soluk aldı; büyük bir ustalıkla yapmıştı bunu Emma; kocasının bardağını taşıracak son damlayı durdurmasını öğrenmişti, öylesine yakınında, içinde bir parçaydı kocasının. "Şu iş bir başlasa," diye düşündü, "daha rahatlayacak. Duramaz artık. Dururşa, her şey bitmiş olur. Duramaz artık."

IX

DURMADI Altgeld. Eyalet Demokratik Kongresi'ne görülmemiş hırs ve hiddetle atıldı. Birkaç ay, hemen hemen her gün, Altgeld adı düşmedi gazete manşetlerinden. Üzerine yağdırılan sövgüler altında bocalamak yerine, güçlendi; sövgüler ona güç kaynağı, hayat kaynağı oluyor sanılırdı. Gümüş formülüne saldırı arttıkça, Altgeld'in savunması hızlanıyordu, ve artık, gümüş paranın, Amerikan kitlelerini birleştirecek tek formül olduğuna inanıyordu. Düşmanlarına kendi silahlarıyla saldırıyordu, onların dilini kullanıyordu, rahat, huzur göstermiyordu düşmanlarına. Bill Dose'u bir araştırmacı heyeti kurmakla görevlendirdi, bu araştırmacılar, düşmanlarının, Cleveland'ı, iyi insanları destekleyen halkın düşmanlarının hayatlarını, geçmişlerini inceliyorlar, belge topluyorlardı. Maliye Bakanı Carlisle, saldırıya geçtiğinde, Carlisle'ın ta kendisinin daha birkaç yıl önce gümüş paradan söz ettiğini nasıl yüzüne vurabilirdi başka türlü? Nasıl gösterirdi madalyonun ters tarafını? Piskopos Woodry'ye de aynı oyunu oynadı; piskopos, onu tanrısızlıkla suç-

ladığında, hemen Woodry'nin cemaatinden birkaç kişinin açlıktan öldüğü halde kendi aylık gelirinin kırk bin dolara vardığını ve bu paranın nerelere gittiğini bir bir söylemesi yetti.

Huyu değişti Pete'in. Boyuna çalışıyordu, ama mutluydu, yıllardır uzak kaldığı bir kaygısızlık içindeydi. *Chicago Tribune Gazetesi*'yle bir ölüm kalım savaşına girmişti. Yirmi ayrı yönde yumruk sallıyordu. Yıllarca hukuk eğitimi görmüş, bir hukukçu olarak çalışmıştı, kürsüde yargıçlık yapmış, yargılamıştı hukuku; şimdi bütün bu bilgileri iki ucu keskin bir kılıç haline getirmiş, düşmanlarına, bu kılıcı kullanmaya hazır olduğu gözdağını veriyordu. Bütün dosyaları inceledi bir bir, eyalet kuruldu kurulalı hangi yasalar çiğnenmişti, hangi yeni yasalar çıkarılmıştı? Birbiri ardına ihzar emirleri çıkarıyor, düşmanlarını mahkemeye sürüklüyor, ticari defterlerini inceletiyordu.

Ve af çıkardı. Afçı John, diyorlardı ona. John ise gülüp geçiyor, affa devam ediyordu. Verilen bir kararda kuşkulu bir durum mu vardı, bir adam provokasyona getirilip hüküm mü giymişti, birisi, bir zavallı kadını başından atmak için deliğe mi tıktırmıştı, bir işçi, sadece uydurma bir yargılama sonucu hüküm mü giymişti, evsiz, işsiz bir tanrı kulu, güçlü kollarla mahkemeye sürüklenmiş de, koltukta oturanlardan birinin yüzkarasını temizlemede alet olarak kullanılmış, hüküm mü giymişti; bir işçi sendikacısı dayak yemiş de, saldırı suçuyla hapse mi atılmıştı, af yetkisi cepte hazırdı. Çıkarıp çıkarıp kullanıyordu Altgeld kendisine verilen bu yetkiyi. Bunu niçin yapıyordu? Çünkü, bu aflar kendisinden nefret edenleri, öfkeden kudurtuyordu. Soruşturma açılmasını istiyorlardı Altgeld için, öylesine şaşırıyorlardı ne yapacaklarını. Bir de, şu yüzden af çıkarıyordu boyuna: Doğrunun ve yanlışın özünü araştırıyordu, yaşaması için gerekliydi bu; ve de, çünkü, şimdi hiç sözünü etmediği bir adam, yıllar önce yok yere darağacında can vermişti.

Gazeteciler, "Doğu gazetelerinde yapılan tehditlere ne diyorsunuz, vali bey?" diye sorduklarında, gülümserdi Pete, "İllinois Eyaleti," egemen bir eyalettir. İllinois halkı, —halkı diyorum, beyler, dikkatinizi çekerim, gazeteleri değil— benden bıktıkları vakit, beni valilikten atarlar. O vakte kadar, ben valiyim."

Bu sözlerin ardından, haziran ayında, Eyalet Demokrat Kongresi Peoria'da toplandığında, tüm ulusun gözleri bu kongreye çevrildi, ve yüz-

lerce gazete, şu ya da bu şekilde şöyle haykırdılar: "Bu Altgeld terörizminin başlangıcı mı?"

Çok çalıştı; iyi planlar yaptı. Demokrat Ulusal Kongresi'nin kırk iki delegesi, yani eyalet delegelerinin tümü, gümüş para çıkartılmasından yana oy verdiler, Altgeld'i Eyalet Başkanı seçtiler, ve onu destekleyeceklerine söz verdiler.

Bir kez daha bandoyu, halkın sevinç çığlıklarını dinledi Altgeld, meşale yürüyüşlerini seyretti. Eski arkadaşlarıyla otelde oturmuş, hafiften gülümsüyordu; biri, "neye yoruyorsun bunları, Pete?" diye sorduğunda, "bir başlangıcın işareti olabilir bu. Evet, bir şeyin başlangıcı olabilir."

X

SPRİNGFİELD'a döndüğünde, Sam McConnell telefon etti. Altgeld'e "Pete!" dedi. "Bryan'ı görmelisin."

"Kimi?"

"Bryan'ı. Duydun söylediğimi. William Jennings. B-r-y-a-n, vadiler bülbülü Bryan."

"Sam, Sam, bana bak! Senin pisliklerini temizleyecek değilim. Burama geldi, tam burama. Büyük bir iş var önümde. Bu işin yapılmasını istiyorum. Yüzüme gözüme bulaştırmadan, ayağıma çelmeyi yemeden yapmak istediğim tek şey var: Beyaz Saray'a öyle bir başkan koyacağım ki, Rockefeller ya da Morgan Şirketi muhasebecisinin ayak işlerini gören biri olmasın. Richard Bland bu işi başarır dedik. Tamam, yetmez mi?"

"Sinirlenme lütfen. Onu göreceksin dedim. Çenesini kapayacaksın."

"Yahu, Sam, ne istiyor bu herif, biliyor musun? Ağzı süt kokan o salak namussuz ne istiyor, biliyor musun? Başkan olmak istiyor. Bütün istediği bu."

"Biliyorum. Bu yüzden, onu görmelisin diyorum. Susturmalısın onu."

"Tut ki susturdum bu adamı. Başkan olmak isteyen her kafası çatlak aptalla konuşup susturacak mıyım yani? Bland zırhlı bir şövalye değil, biliyorum. Ama kongrede bulundu, Senato'da bulundu. Bizler kadar dü-

rüst, ve de bizimle birlik. Missouri'de kendini meşhur etmesini bildi, ve bu gümüş meselesinde, hiçbir sapmaya uğramadan, dimdik durmasını başardı. Halk, ona bakacak, bu bir ihtilal değil, bu dürüst bir adam, ve artık Washington'a böyle bir adam göndermenin zamanı geldi diyecek. Seçecek onu. Sana da politik nutuk mu çekeceğiz yani?"

"Elbette çekmeyeceksin, Pete. Tanrı aşkına aklı başında bir iki söz et."

"Gayretle aklı başında sözler ediyorum. Ama sen kongrenin yaklaştığı ve her dakikanın önemli olduğu şu sırada aptallarla saatler harcamamı istiyorsun."

"Pekâlâ biliyorsun ki onu dinledim. Gümüş kongresinde dinledim onu. Mezatçıları, sokak satıcılarını, ve Kızılderili büyücüleri de dinledim."

"Pete, gör bu adamı, n'olursun. Benim hatırım için. Sen susturabilirsin onu. Senden başkası yapamaz bunu. Hakaret ettim bu herifin yüzüne karşı, yüzüne güldüm, bir saçını başını yolmadığım kaldı. Hâlâ başkan olmak sevdasında. Şaşırdım ne yapacağımı, Pete, korkuyorum bu heriften, çoğu yaşlı adamdan daha güçlü olan küçük bir çocuktan korkar gibi korkuyorum."

"Pekâlâ. Göreceğim onu."

"Yaşa be, Pete! Biliyor musun, yaşlanıyorum, hepimiz yaşlanıyoruz. Yaşlandıkça korkuyor insan. Kötü düşler görüyor. Bu bizim son şansımız, Pete. Şaştım kaldım, kendi ülkemi tanımıyorum artık."

Ve Pete, görüştü Bryan'la. Otuz yaşlarında, uzun boylu, yakışıklı, sanki geçen yüzyıldan kalmış gibi uzun siyah saçlı olan Bryan, önce bir çalım yaptı, sonra bir nutuk çekti, sonra yaltaklandı. Altgeld, eli çenesinde dinledi onu, sonra, kısa, kuru yanıtlar verdi.

"Bana inanmıyorsunuz," dedi Bryan sonunda.

"Bana bak evlat, sana inanıp inanmama meselesi değil bu. Memleketi yönetme işi ile bunun halk için ne anlama geldiği konusunda söylediklerin tuhafıma gitti. O halkı aldatmak zor değil..."

"Yani ben hile mi yapıyorum?"

"Halkı aldatmak zor değil, öyle çok aldatıldı ki bu halk, insana sancılar giriyor bunu düşünürken. İki bezelye tanesi kadar birbirine ben-

zeyen iki parti birbirinden farklıymış gibi gösterildi halka; kendi istedikleri adayı seçtirdiler halka, köleliklerine, zincirlerine oy verdirdiler halka. Açlığa, sefalete, kedere oy verdirdiler. Daha hâlâ, başkan koltuğuna oturan adamın, ülkenin ürettiği en iyi adam olduğuna inanıyor halk. Daha nasıl aldatılsın?"

"Ama ben en iyi adam değilim," dedi Bryan. "Niçin, niçin inandıramıyorum sizi."

"Belki de aynı sebeple seçmenleri de inandıramayacaksınız. Daha çok gençsiniz."

"Hükümette bulundum, deneyimliyim."

"Elbette, elbette deneyimlisin. Ve belki bir gün, Dick Bland gibi beş kişiyi cebinden çıkarırsın. Belki de şimdi yaparsın bu işi. Ama iş, o koltuğa oturmakla bitmiyor. Bunu benim kadar sen de biliyorsun. Asıl iş, Washington'da çöreklenmiş birtakım alçakları defedip, ülkeyi gerçek sahiplerine, yani halka vermek işidir. Tek bir adamın yapacağı iş değil bu. Tehlikeye sokulamayacak kadar büyük. Ben de isterdim başkan olmayı, evlat. Hem de nasıl isterdim bilsen. Ama olamam. Sam McConnel de olamaz, Daniel de. Hinrichsen de. Görüyorsun ya, halkı kandıramayız. Gerekli güç yok, para yok, propaganda araçlarımız yok, makine, yani oy makinesi yok."

"Ama halk peşimden gelecek benim. Unutmayın bu sözümü."

"Bill, sen iyi bir konuşmacısın. Bunu kabul etmek gerek. Kafan da boş değil. Ama bana kalırsa, başkan olmak için çok gençsin. Şu işi bozma. Çok çalıştık buraya vardırmak için. Çok uzun süre, ve çok dikkatli çalıştık."

"Pekâlâ, siz böyle düşünüyorsanız, benim elimden bir şey gelmez. Ancak, halk ille de beni isterse..."

Altgeld ayağa kalktı, ve kolunu Bryan'ın omuzuna attı. Kapıya kadar yürüdü böyle onunla. Bir yandan da konuştu, sözlerini tekrarladı, başka sözler söyledi. Sonradan, Bryan gittikten sonra öfkelendi, iğrendi bütün olanlardan. Kendini bir şey sanan tavuskuşu gibi ukala bir adamdı bu Bryan. Ve Altgeld, bu adama yalvarmıştı. Lanet olsun dedi kendi kendine. Bütün bu pis işlerden sıyrılmak, politikadan, bu pis savaştan sıyrılmak ve bir daha ölene kadar kapısına uğramamak, kimseye yalvarmak

zorunda kalmamak istiyordu. Kimseyi kandırmak, kimseye zorbalık etmek zorunda kalmamak istiyordu.

XI

ULUSAL kongre başlayınca, Emma, Sherman House'da bir daireye yerleşti. Tekrar Chicago'ya döndüğüne memnundu; bunca uzun zaman Başkanlık Sarayı'nda oturduktan sonra, yuvaya dönmüş gibi bir rahatlık duyuyordu bu küçük dairede. Rahat olmayan, ama elbette ki doğal bir normal hayata dönmüş gibi geldi ona. Gene alışverişe çıkabilmek, gölün kıyısında gezinmek, kirli sokaklarda yürümek, dünyanın hiçbir kentinde görülemeyen yoğun kalabalığı görmek, fabrika bacalarından çıkan dumanları seyretmek, Chicago'nun ağır kokusunu, ve vahşi sesini duymaktan memnundu.

Bunun, Pete'in sağlığına iyi geleceğini sanmıştı, ama hiç de öyle olmadı; olamazdı da. Tuttukları dairenin salonunun bakımını üzerine aldı; ama salonu ne kadar sık havalandırdıysa da, sigara ve alkol kokusundan kurtaramadı. Pete'in teni, giderek solmaya, ayaklarını sürüyerek yürümesi giderek artmaya devam ediyordu.

İnsan seli sabahtan akşama kadar aralıksız akıyordu bu salona; bir alçalıp bir yükselen insan sesleri, bir dakika eksik olmuyordu. Bir çekirdek meydana getiriliyordu bu salonda, Birleşik Devletlerin bütün eyaletlerinden gelmiş bir güç ünitesi meydana getiriliyordu. İsyanı, tehlikeli Eyalet Komitesi toplantısını, Gümüş Kongresi'ni, Grover Cleveland'a ve partiyi kontrol altında bulunduran tüm sermaye güçlerine yapılan korkunç saldırıyı, ve nihayet Eyalet Kongresi'nin bütün safhalarını adım adım izliyordu — gene de, kocasının, bir yıl gibi kısa bir zamanda, Ulusal Demokrat Parti'nin kesinlikle lideri oluşuna inanabilmeyi güç buluyordu. Ama, gerçek ortadaydı, kocası bu partinin lideriydi. Texas'dan, Missouri'den, Arkansas'dan, Virginia'dan ve Pennsylvania ve Colorado'dan, teker teker bütün eyaletlerden delegeler gelmeye başladı, bunların hepsinin de Chicago'da ilk ayak bastığı yer, Sherman House'daki daire oluyordu.

İki Amerika'yla karşı karşıyaydı Emma: Dış görünüş, sesli Amerika, ve gazetelerin, kürsülerde konuşanların, mahkemelerin, büyük yemek ziyafetlerinin ve yemek sonrası sohbetlerin Amerika'sı — yani Altgeld'den nefret eden, onu cezalandırmaya can atan Amerika; bu Amerika'ya göre, Altgeld bu toprakların düşmanıydı, alçaktı, sosyalizmle, komünizmle ve mevcut bütün... izmlerle —kapitalizm ve patriyotizm hariç olmak üzere elbette— evet bütün izmlerle dopdolu boynuzlu bir şeytandı; ve tek amacı Cumhuriyeti harabeye çevirmek, yıkmaktı. Ama bir Amerika daha vardı, hemen hemen sessiz, çiftçinin, işçinin, küçük esnafın Amerika'sı vardı; ve bunlara göre, gazetelerin kopardığı bütün yaygaraya bakılırsa, Altgeld, görülmemiş, nadir bir adamdı, tam bekledikleri, özledikleri liderdi. Ancak Amerika doğumlu olmayışı Devlet Başkanı olmasına engel olmuştu, ama partinin lideri olmasına engel olacak bir şey bulamamışlardı işte.

Ve böylece, ülkenin dört bir yanından, Altgeld'i görmeye, onun elini sıkmaya, ve büyük bir özenle ezberledikleri sözleri söylemeye geldiler: "Haymarket Olayı'nı, ve sizin bu konuda yaptıklarınızı duyunca gözlerimiz yaşardı," diyeceklerdi. "California'da dostlarınız olduğunu bilesiniz, vali bey," diyeceklerdi. "İhtiyar Abe, zenginden nefret eden adama güven, derdi," diyeceklerdi. "Bizim orda, halktan başka herkes Altgeld'den nefret ediyor diyorlar," diyeceklerdi.

Bütün bu insanlar geldiler işte. Ufak tefek, yorgun, sakallı bir adam buldular karşılarında. Giderek kısılan bir sesle konuşan bir adam buldular. Bu küçük adam yürüdüğünde, zayıf ve hasta olduğunu gördüler. Ama bu ilk izlenim uzun sürmedi, bir iki gün sonra, artık onu bir hasta adam olarak düşünemiyorlardı. Uyanık, pırıl pırıl mavi gözlerinin verdiği güven, yaşlanmakta olan bir gövdede iki taptaze, dinamik fener gibi yanan gözlerin verdiği inanç hiç eksilmedi.

Bu insanlar, tek bir amaçla, yapılmış bir planla gelmediler buraya, sadece daha önce var olmayan ayaklanma fırsatını bulacakları umuduyla geldiler. Buck Hinrichsen halkı kapıda karşılıyor, salona alıp valiyle tanıştırıyordu. Daha önce politikacı olanlar, yalnızca politikacılıktan başka şey bilmeyenler, yeni umutlarla geliyorlardı; işsizler, kısa bir süre için bile olsa, neyi nasıl yağmalayacaklarından başka bir şeyler düşünme fır-

satı bulmuşlardı; sıradan vatandaşlar, torunlarına Altgeld denen adamla karşılaştıklarını nasıl anlatacaklarını düşünüyorlardı. Altgeld konuştu bu insanlarla; hikayeler anlattı; herkesin geldiği eyalette onların da tanıdığı bir bildik buluyor, senli benli arkadaşlık ediyordu onlarla. Söz arasında, Missourili Dick Bland'den söz ediyor, onu desteklemelerini umuyordu. Hepsi de bulundukları yerin kabadayılarından birini yanına almıştı. Gerçekten de, seçimlerden bunca zaman önce kongre yapmanın tehlikesi büyüktü. Öteki partilerin de programında bulunan konular üzerinde durdu daha çok: Güvenlik ihtiyacı, her derde deva gümüş para formülü; tekelci kapitalizmin gelişmesine karşı tutum; mahkemelere tanınan, bir grevi ayaklanma sayarak başlamadan önce bile yasadışı ilan edip bastırma, yasaklama yetkisi...

Emma, kocasının sağlığının bozulduğunun farkında değilmiş gibi davranıyor, onu yüreklendirmeye çabalıyordu, ama ta baştan beri kaybedilmeye mahkûm bir savaştı bu. Bu an, Altgeld'in uzun zamandır beklediği, uğrunda çalıştığı ve gelmesini umduğu andı; artık gerileyemezdi, ve yeryüzünde hiçbir güç onu yolundan döndüremezdi. Delegelerden biri, "Bu kongre için bir sloganınız var mı, vali bey?" diye sorduğunda, hiç düşünmeden, kısaca şu yanıtı verdi: "Taviz vermeyeceğiz — sloganımız bu!"

XII

İRİYARI bir adam, valinin oteldeki dairesine geldi, ve Buck Hinrichsen'e valiyi görmek istediğini söyledi, bir delege değildi bu adam, ama olsun, gene de valiyi görmek istiyordu, çok önemli bir mesele vardı konuşmak istediği. Adı Mark Woodbridge'di, iri yapılıydı, cildinin gözenekleri ve ellerindeki çizgiler kömür tozuyla doluydu, bir madenci olduğu, ve ölene kadar da bir madenci olacağı belliydi. Siyah takım elbise giymişti, pantolonun boyu kısaydı, ceketin kolları ise kalın bileklerini meydanda bırakmıştı, elindeki şapkayı sinirli hareketlerle çevirip duruyordu.

"Ne hakkında görüşeceksiniz valiyle?"

"Peoria hakkında. Peoria'ya giden yoldaki madende yapılan grev hakkında."

Valinin delegelerden başını alamadığını bilmiyor muydu bu adam, efendim? Seçim kampanyası, parti meclis grubu toplantısı... başını kaşıyacak hali yoktu valinin. Nasıl önüne geleni kabul edebilirdi, yanlış anlamasındı madenci, valiye kalsa kimseyi çevirmezdi, ama düşünceli olmak gerekmez miydi? Buck Hinrichsen, Kongre zamanı herkesin gönlünün yapılmasını iyi bilecek kadar deneyimli bir politikacıydı; ister on oy olsun, ister bir tek oy, hiç küçümsememeliydi. Bir oy, bir oydu. Buna göre aşağıdan aldı, azarlamadan konuştu gelenlerle.

"Öyleyse," dedi madenci, "valiye, affettiği dört adamdan birinin kaynı olduğumu söyleyin. Grev sırasında adam öldürmek suçuyla yargılanıp mahkûm olan dört adamdan birinin kaynı, Peter Little madenindeki grevde, anımsamadınız mı?"

"Anımsadım," diye başını salladı Hinrichsen. Anımsamıştı. Bu konuda Altgeld'le az tartışmamıştı. Haymarket affının üstüne, bu affı çıkarmanın çılgınlık olacağını söylemişti ona. "Öyleyse çılgınım," demişti Altgeld. "Bu adamların en az senin kadar, belki de senden daha fazla masum olduğuna inanıyorum, Buck."

"Bir dakika bekleyin," dedi Hinrichsen. Salona girdi, valiye söyledi ziyaretçinin kimliğini. "Görmek istiyorum," dedi Altgeld.

Woodbridge kabul salonuna girdi, dikildi kapının ağzında öyle, bu ufak tefek, sakallı adam valiydi demek. İki güneyli delege salondaydı, ayrıca, not almakla meşgul Bill Dose, ve pencerenin yanında dikili puro içmekle meşgul olan Sam McConnell de oradaydılar.

"Sizi tanıdığıma sevindim, Woodbridge," dedi Altgeld.

Woodbridge, başını salladı, şapkasını sinirli sinirli çevirmeye devam ediyordu; şaşkın bir hali vardı. Ama hiç korku sezilmiyordu tavrında, sadece utanmıştı biraz.

"Kalkıp onca yolu gelmen için önemli bir sebep olmalı," dedi Altgeld. Onu biraz rahatlatmaya çalışıyordu. "Böyle bir sebeple mi geldin?"

"Evet."

"Pekâlâ. Burdakiler yabancı değil, söyle."

"Şey..."

"Haydi konuş, evlat."

Sam McConnell madenciden yana döndü, iki güneyli delege de ona bakıyorlardı.

"Şey! Bizim orda bir toplantı yaptık. Ondan önce şunu söylemeliyim, onu asmalarına engel olmasaydınız, kardeşim üç çocukla dul kalacaktı."

"O kim?"

"Peter Little. Yemin ederim sayın vali — olayları gördüm. Masumdular hepsi. Adamların öldürüldüğü yerin yanına bile yaklaşmamışlardı. Bizim adamlarımız öldürüldü, hem de eyaletin gönderdiği resmi kuvvetler tarafından öldürüldü. Sonra da kalkıp sendika başkanını tutukladılar."

"Ben onları affettim, değil mi?" diye sordu Altgeld kısa kesmek için.

"Evet efendim. Yanlış bir hareket yapmadığınızı söylemek isterim. Neyse, bir toplantı yaptık, beni sözcü gönderdiler size: Sizin ve tuttuğunuz aday her kimse onun için bizim orda üç bin oy hazırdır, sapasağlam üç bin oy. Söyleyeceklerim bu kadar."

"Bunu söylemek için mi geldin?"

"Evet, başka ne yapacağımızı bilemedik. Beni göndermeye karar verdiler."

"Teşekkürlerimi söyle onlara," dedi Altgeld.

"Peki efendim."

"Oy vereceğiniz iyi bir aday olacağını umarım, başkanlığa layık bir adam."

"Evet efendim. Bize sorarsanız — yani, siz aday olmalıymışsınız diyor herkes. Nasıl aday olunur, bilemem, ama siz olmalısınız aday, efendim."

"Teşekkürler."

"Gidip onlara sizin aday olacağınızı söyleyebilir miyim?"

"Hayır — ben olmayacağım. İyi bir adam aday olacak."

"Pekâlâ, öyle söyleyeceğim arkadaşlara, teşekkür ederim." Kapıya doğru yürüdü, Altgeld durdurdu onu.

"Bir dakika. Kaç dolara mal oldu buraya gelmen?"

"Yirmi." Altgeld ceplerini karıştırıyordu; madenci, hâlâ elinde döndürdüğü şapkayla birlikte başını salladı iki yana, "Hayır efendim," dedi.

"Sadece masrafını vereceğim. Almalısın."

"Hayır efendim," dedi madenci. Ve çıktı.

Altgeld, Yargıç McConnell'e döndü, ve, "Vay anam vay, şu işe bak," diye mırıldandı.

"Eh, söylediği doğruysa üç bin oy hazır. Bunca oy kimseyi hiçbir şey yapmaz."

"Duvara yazılı, ve de altı çizili şeyi bile göremezsin sen!"

"Belki de."

"Pekâlâ. Haydi işimize bakalım."

XIII

BİR PROGRAM hazırladılar. Sigara dumanından göz gözü görmüyor, bardaklara sürekli boşalan viski kokusu odayı dolduruyordu. İşte bu odadan, Altgeld, McConnell, Arkansas Senatörü Jones, Kuzey Carolina'dan Tillman, Chicago'dan Hamamcı John birlikte çalışıyor, kurşunkalemle, kabataslak bir parti programı hazırlıyorlardı. Çalışmalara ara sıra Schilling de katılıyor, zaman zaman bilgi almak, ya da fikir danışmak için, haşin sesli Darrow, Boies, Iowa Valisi ve daha bir yığın önemli kişi, gece demeden gündüz demeden acele çağrılıyor, ve bütün bu gürültü ve kargaşalık arasında, Altgeld'in heyecansız, derin sesi ötekilere hakim oluyor, ayrıntılara dalmış bir yığın adamı, işin özü üzerinde, konuşmaya, çalışmaya çağırıyordu:

"Bana bakın baylar, ya gözünüzü açarsınız, ya da geldiğiniz yere gidersiniz. Jefferson idaresinde yaşamıyoruz. Jefferson zamanında bu ülkede, yüz işçiden fazla çalıştıran tek fabrika yoktu, şimdi ise on bin, hatta yüz bin işçi çalıştıran kaç fabrika var, biliyor musunuz? İşin çekirdeği de burada yatıyor işte. İşçiden yana mısınız, yoksa işçiye karşı mı?"

"Elbette işçiden yanayız! Sen de bunu dolamışsın diline, Pete!"

"İşçiden yanaysanız, kâğıda dökün, yazın, anlatın işçiye ondan yana olduğunuzu."

"Genellikle..."

"Hay Allah kahretsin! Bıktım şu genellikle sözünden!"

"Ne istiyorsun, Pete? Çıkar baklayı ağzından. Sosyalizm mi istiyorsun?"

"Sosyalizm! Sosyalizm dediğin nedir? Söyle bakalım. İşçilere karşı çıkarılmış olan olağanüstü yetki kanununa karşıysak, bu sosyalizm midir? İşçi anlaşmazlıklarının hakem heyeti tarafından çözülmesini istiyorsak, sosyalizm mi bu? İşçilerin adil toplu sözleşmeler yapmasından yanaysak, sosyalizm mi bu? Bir işçinin mahkemeye gelip de, kürsüde oturan herifin Pullman ya da John D. Rockefeller tarafından kiralanmış bir adam olmadığından emin olarak mahkemeye gelmesi sosyalizm midir? Eğer sosyalizm buysa, siz buna sosyalizm diyorsanız, sizinle konuşacak sözüm yok benim!"

"Dur bakalım, dur bakalım Pete. Sinirlenmene gerek yok. Tüzüğümüze işçi haklarını genel olarak savunan bir madde koymaya karar verdik hepimiz. Bunu tartışan yok seninle."

"Evet! Kovayı devirip sütü döktüğünüzün farkındasınız değil mi? Kovaya dolduramazsınız döktüğünüz sütü. Grover'in kıçını yalayamazsınız artık; ya işçi ve köylü oylarını alırsınız, ya da partiyi şimdiye kadar görmediği bir yenilginin kucağına atarsınız. Biliyorsunuz bunu! Mecbursunuz işçinin gönlünü hoş etmeye! Yoksa oy yok! Oy yoksa parti yok!"

"Madem bu biçimde koyuyorsun meseleyi ortaya..."

"Size bir şey söyleyeyim mi dostlar, işçinin size oy vermesini istiyorsanız, bir emekçinin neden bize oy vermesi gerektiğini kâğıda dökmek zorundasınız. Bizim yalnızca iyi niyetimiz ve biraz da ağızlara çalacak balımız var, ama Cumhuriyetçilerin cebinde tam yirmi milyon dolar var. İşte o sizin genel olarak işçiyi savunan maddeniz yirmi milyon dolar ister. Anlıyor musunuz. Tam yirmi milyon dolar."

"Vali, insaflı olunuz."

"İnsaflı olunuz, insaflı olunuz — saatler boyunca söylediler bu sözü Altgeld'e. Günler boyu söylediler. Ve günler boyu karşı koydu, savaştı Altgeld bu adamlarla. Kimi zaman öfkeyle kükredi, kimi zaman tükürdü, kimi zaman yakardı, sırtlar, başlar okşadı... Hep savaştı bu adamlarla. Ve kimi zaman, bütün bu çabaların boşa çıkacağının gün gibi or-

tada olduğuna inanıyordu. Grover Cleveland'la ve onun temsil ettiği tröstlerle mücadele etmiş, ve Cleveland'ı yenmişti; daha doğrusu, Cleveland yenilmiş görünmüştü de, uşaklığını ettiği patronları, Pete'in anlayamadığı garip bir biçimde, Cleveland'ı yenmekle işin bitmeyeceğini göstermişlerdi. Bu iki adam, yani Rockefeller ve Pullman, o yenemediği tröstlerin başlarıydı. Onların da davranışları sürekli olarak kontrol altında tutuluyor, belli bir plan sınırı içinde gelişiyordu. Altgeld de özgür değildi davranışlarında. Bir yandan bu büyük adamların isteklerine direnme, öte yandan, kendi dilediklerini yapabilme savaşı içindeydi. Kaypak tutumlarından dolayı nefret ediyordu bu adamlardan. Ama, kendisi de, onlarla mücadelede, yuvarlak sözler etmekle kaypak davranmış oluyordu.

Onu bir köşeye kıstırıp, "Öyleyse neye karşısın? Kapitalizme mi?" diye sorduklarında gene yuvarlak yanıtlar vermek zorunda kalmıştı. Şöyle bir gülüp, "Gidin Birlik Binası'na bakın," demişti.

"Evet mi, hayır mı?"

"Demokrasiden yanayım" dedi. "Adaletten yanayım, başka sözüm yok." Ama içinde, sorulan soru durmadan tekrarlanıyor, ve kendi kendine verdiği yanıtlar, kafasındaki gümüş para formülü nasıl kimi vakit anlamsız görünüyorsa, öyle anlamsızdı. Dünyanın akıl almazlığı giderek artıyordu. Ama mücadeleden yılmıyordu Altgeld, çünkü, yıpranan bedenini ayakta tutabilmek için adalet ve demokrasi denkleminden güç alıyordu, ve onun o akıllara durgunluk veren gücü, o ufak tefek adamdan çıkan titrek ses, pırıl pırıl, keskin bakışlı mavi gözler, saldırısının şiddeti, bu adamları da yendi, birer birer yazdılar söylediklerini.

"...Özellikle olağanüstü yetki kanununa karşıyız, çünkü bunu, yeni ve son derece tehlikeli bir baskı idaresi biçimini içerdiğine inanıyoruz... Federal yetkililerin, mahalli olaylara müdahale etmelerinin Birleşik Devletler Anayasası'nı ihlal etmek demek olduğunu ilan ediyoruz... Emek, ülkeye zenginlik, servet getirir... Emekçilerin bütün haklarını koruyacak gerekli kanunların kabul edilmesini istiyoruz... Gelir vergisinin derecelere ayrılmasını istiyoruz..." Biçim üzerine tartıştılar, ama Altgeld, "Yazın, yazın hele kâğıt üzerine, biçimini sonra düzeltiriz," diye susturdu onları.

Yazdılar kâğıt üzerine. Siyasal program, onun kendi siyasal programı haline geldi. Ama gizli tuzaklar da hazırlanmıyor değildi. Programı tamamlayıp, yarı bitkin halde koltuğuna gömüldüğünde, Yargıç McConnell, "Onları çok sıkıştırma Pete!" dedi.

"Zorunlu bu."

"Bu fırsatı kaçırırız..."

"Ya hep, ya hiç," diye yanıt verdi Altgeld istifini bozmadan.

XIV

JOE MARTİN'i gördüğüne sevindi Altgeld. Martin, daha önce defalarca gelmişti, ama hep yanında başkaları olmuş, şöyle sakin, başbaşa konuşmak fırsatı çıkmamıştı. Emma, misafirsiz bir akşam yemeği düzenlemeyi başardı, Martin'e telefon ederek, "N'olursun, Joe; biraz kendine getir onu, gel şöyle bir konuşun başbaşa," dedi. "İyi değil mi?" "Bilemiyorum. Sırf sinir kesildi. Bilemiyorum, Joe! Bir ülkeyi yeni baştan yaratacağını sanan bir adam düşün. Onlar bu adamın yüzüne tükürüyor, ayakları altında eziyor, onu yok ettiklerine bile inanıyorlar. Ama durmuyor bu adam, anlıyor musun, Joe?" "Biliyorum, durmuyor." "Ama korkuyor, tuğlalardan biri çekiliverecek diye korkuyor. Biliyor musun nasıl sallanıyor bu ördüğü duvar, biliyor musun?" "Biliyorum, Emma! Deprem oluyormuş gibi sallandığını biliyorum. Hiçbir şey bilmiyorum desem, bunu biliyorum işte. Evet biliyorum." "İyi ama, Pete kendine hakim olamıyor."

İşte böyle konuştu Emma Joe Martin'le, böyle çağırdı onu. Eski günlerden konuştular Pete'le. Martin onu doğanın güzelliklerine sürükledi. Kırlarda koyunlarını otlatan çobanlardan, mısır ekicilerden, tembel bulanık nehirlerden, kurak topraklardan, buralara ilk geldiklerinde, balta girmemiş yemyeşil ormanların onlara verdiği heyecandan konuştu. Sonra o kendine özgü, yalnız onun anlatabileceği hikayelerden anlatmaya başladı:

"Bak bunu sana hiç anlatmamıştım, Pete; eski Union'da sınıra gidiyordum, istirahat vagonunda iskambil oynuyorlardı. Ben oturmuş rahat rahat gazetemi okuyordum, hiç niyetim yoktu oyuna katılmaya.

Ama anadan doğma üçkâğıtçı kumarbaz olan üç Teksaslı, beni rahat bırakmamaya kararlıydı. İlle de kazanmak, şanlarına yakışır bir kumar çıkartmak kararındaydılar. Sonunda oyuna katılmak zorunda kaldım, çünkü bu adamlara haddini bildirmek boynumun borcuydu, anlıyorsun ya! Kalktım, terbiyemi takındım, beş kâğıt istedim. Benim gibi sade bir kent çocuğuna yakışır sade bir oyun oynayacaktım. Emma, bir görseydin, ah bir görseydin... Dünyalara hükmettiklerini sanan bu üçkâğıtçı kumarbazlar, garsona para vermek için elimi cebime daldırıp da bir tomar para çıkardığımı görünce, birden kibarlaştılar. Neyse, başladık. Açış bir dolar, en yüksek kâğıt vale, bir arttırma bir dolar. Kâğıtları onlar dağıtıyorlardı, ama kibar oynuyorlardı, ara sıra on, on beş dolarımı alıyorlardı o kadar. Neyse, bir yüzlük kaybedinceye kadar benim gelmişimi geçmişimi öğrendiler. Ne öğrendiler diye soracak olursan, adımın Steve Hennessy olduğunu, evi, iki çocuklu bir ev kedisi olup, ara sıra kâğıt oynadığımı, Chicago'da karımın mirası olan araziyi altı bin dolara satmış olup, deniz kıyısında bir karış toprak almak için yola düştüğümü öğrendiler. Neyse, ufak tefek sakin bir adamım dedim kendi kendime, usturuplu bir de hayat hikâyesi verdim onlara, bu adamlar insandan anlıyorlarsa, beni kendi halime bırakırlar, ben de bir kenara çekilir, yüz doları gözden çıkarırım dedim. Azizim, ben eyvallahı çekeyim derken üçü birden zararımı çıkarmam gerek diye üstüme çullandılar, beş dolara açış, beş dolara arttırma diye tutturdular. Neymiş, zararımı çıkaracakmışım... Bu arada kartları dağıtan onlar... Öyle bir dağıtıyorlar ki, hani şakır şakır dökülüyor kartlar, güneyli bir acemi utancından kızarır karşılarında. Neyse, bir yüzlük daha bıraktık, dur bakalım, dedik kendi kendimize. *İncil*'de yeri var, bir hak daha tanıyalım şunlara, Allah'ın hakkı üçtür dedim. Dedim ki, ahbaplar dedim, ömrümce bunca para kaybetmedim, karıma ne söylerim sonra, bırakın gideyim..."

Vali koltuğuna yaslanmış, gülmemek için kendini zor tutuyordu. Bu hikayeyi yıllarca önce dinlemişti Martin'den, ama bütün iyi hikayeler gibi, zaman geçtikçe, daha da güzel geliyordu dinlemek. Eskiden yaptığı gibi Martin'i kınamak yerine, yaptığı hareketin, uydurduğu yalanların yerinde olduğuna inanıyordu şimdi. Emma dayanamadı, "Joe, nasıl

yapabilirsin bunu — hem de *İncil*'i işe karıştırarak? Tanrı'ya küfretmek bu senin yaptığın, *İncil*'de nerde yazıyor bir şans daha tanı diye, Lot'u mu kastediyorsun?"

"Evet, diyelim ki Lot gibi yani. Bak Emma, ben kiliseye giden adam değilim, ama en iblis adama bile en az üç şans tanınmalı derim, öyle değil mi, Pete?"

"Bence de öyle," diye gülümsedi vali.

"Ama öyle karımdı, çocuğumdu diye yalan söylemek neye?"

"Emma'cığım, anlamıyorsun, onların işine gelecek bir tip yaratmaya çalışıyordum. Onlar kötü adamlardı. Kendi cinslerine karşı, sevgi ve anlayış beslemiyorlardı. Böyle insanlardan hiç hoşlanmam, çoluğu çocuğu kandırıp parasını alanlardan hoşlanmam ve ben bu adamlarla poker oynarken tıpkı bir çocuk gibi davranıyordum. Dinle bak, küçük bir adamın çekilmesine izin vermeyince, öteki turda potu iki katına çıkaracakları sözünü aldım, ve oyuna devam ettim. Gözlerim yaşarıyordu, ama ne yapabilirdim ki? Her neyse şimdi onları neşeyle anıyorum. Yarım saat daha oynadım, ve iki yüz dolar daha verdim, sonra, ne olacaktı, çift teklif ettiler. Şöyle bir iç çektim. Şimdi bile duyuyorum nasıl iç çektiğimi. Baylar dedim, bu benim son şansım. Neden yüzle açıp, yüzle arttırmayalım, ha? Emma, şunca akıl, şunca insanlık olsa bu adamlarda, benim gibi bir aile erkeğini, bu küçük adamı kendi halinde bırakırlardı, değil mi? Evet, oynadık, ilk eli iki çift üzerinden aldım, yani altı yüz dolar. Hemen hemen bütün verdiğimi alıyorum, ama istekliyim; hangi küçük adam altı yüzü alır da daha istemez? Sonraki elde üç yüz dolar veriyorum, sonra hepsini alıyorum. Ne yapacağımı şaşırmışım, kartları ayarlı dağıtıyorlar. Üçkâğıtçı hepsi, hilesiz dağıtım yok. Bana dört papaz veriyorlar, en ucuz hile bu, bilmeyen yoktur bu hileyi. Şimdi solumdaki herifte iki as var. Ortadaki birinci kart yaramaz, ikinci ve üçüncü kartlar as. Ben hileye yatsam, kart istemesem herif ikisi as olan üç kartı çekecek. Ben bir kart çeksem, herif gene iki ası çekecek, ya üç as çıkaracak, ya kare. Görüyorsun nasıl iyi bir hile yaptıklarını. Tut ki aklımı kaçırdım iki kart çektim, herif gene asların birini çekecek, üç papazı üç asla mat edecek. Öyleyse ne yapmak lazım? Kart çekmeden önce yerdeki parayı bin iki yüz dolara

çıkarttım mı sana. Evet bin iki yüz dolar, ve bende kan ter şırıl şırıl, küçük bir adam nasıl tir tir titrerse öyle de titriyorum... Vagondaki halk başımıza üşüşmüş, bu da işime gelir, çünkü üçkâğıtçıların ucuzları bile insanın başına bela olurlar. Heriflerin umurunda değil, para yığılmış... Haydi, diyorum kendi kendime, haydi. Bu arada ortada üç bin dolar daha birikiyor. Sonra, bir değil, iki değil, tam üç kart istiyorum. Üç."

Hikâyenin burasında dayanamadı Altgeld, boğuluyormuş gibi bir sesle, "Joe, yalan söylüyorsun!" diye atıldı. Altı yıl önce, hikâyeyi ilk duyduğunda da böyle söylemişti.

"Ellerim titriyor! Anlıyor musun. Emma — şimdi iki ası çekmek üzereyim. Aslar bana gelecek. solumdaki bayda sadece iki as. Üç kart istediğimi duyunca vagondaki herkesin soluğu kesildi. Çıt yok. Üç kart, baylar, diyorum. Ve de eğik boyunlarla sarılı olduğumuza şükrediyorum. Kimsede çıt yok, kımıltı yok. Üç kart, baylar, diye tekrar ediyorum."

"Bu kötü bir davranış. Joe," dedi Emma.

"Kötü mü? Karşımdakiler kötü adamlar ama, Emma! İnsaf merhamet yoktu onlarda; çakal gibi herifler, vahşi, içten pazarlıklı ve bencil. Bu adamlarla, kendi silahlarıyla savaşmazsan, seni yok ederler, Emma! Yargıca sor istersen."

Eski dostlarının çoğu gibi, o da yargıç diyordu Altgeld'e. Yargıç Altgeld, kulağa ne hoş geliyordu bu ad... "Joe haklı," dedi yargıç.

"Yalnız bu tip adamlar," dedi Joe Martin dalgın dalgın, "Yalnız bu tip adamlar iki kere düşünmezler. Bu tip adam, silahını çeker, ve çekerken de kurşunun öldüreceğini bilir. Biz öyle düşünmüyoruz. İşte bu yüzden onlar daima avantajlı durumda."

"Her zaman değil," dedi Altgeld. "Bankoyu aldın, değil mi Joe. Ama her zaman böyle düşmez. Bu kadar söylüyorum. Her vakit alamazsın bankoyu."

XV

BUCK Hinrichsen valiye gelip, "vali bey, bana kalırsa yanlış hareket ediyorsunuz," dediğinde kongre başlamış bulunuyordu.

"Öyle çok yanlış yaptım ki, Buck. Her bir yanlışıma bir dolar verselerdi, milyonerdim şimdi."

"Richard Bland'den söz ediyorum. Tam bu işe göre bir adam. Buraya gelirse, herkesi ikna edebilir kendisinin biçilmiş kaftan olduğuna. Chicago'ya gelmiyor. Ve bana sorarsan bu hiç de iyi bir şey değil."

"Öyle mi dersin, Buck?" dedi vali soğuk soğuk.

"Bana kızma," dedi Hinrichsen. "Bland niçin gelmiyor buraya?"

"Demokrasi hakkında garip fikirleri var da ondan. Düşünceleri doğrudur, demiyorum, Buck, yanlıştır da demiyorum. Ama o sanıyor ki, halk, delegeleri kanalıyla, kendi istedikleri kişiyi başkan adayı seçebilirler. İşte, bu kadar basit, ya da karmaşık bir durum"

Hinrichsen gülümsedi.

"Ne dersin? Berbat bir fikir gibi geliyor bana."

"Evet, öyle," dedi Hinrichsen.

"Buck, sen hiç Birleşik Devletler Anayasası'nı okudun mu?"

"Evet, okudum."

"Berbat değil mi?"

"Bazı bakımlardan öyle. Açık konuşmamı istersin, değil mi? Söyleyeyim öyleyse, başkanlar, devlet başkanları yapılır; küçük adamlardan yapılır. Kimi vakit, pabuçlarını sildirmeye değer bulmadığın pis, küçük adamlardan yapılır. Bunu sen de biliyorsun. Yahu, vali, bu kongreyi sen yaptın, partiyi Cleveland'ın elinden sen aldın, her şeyini sen verdin, her hareketini sen kumanda ettin. Gözlerimize perde çekecek değiliz ya bunu görmemek için."

"Buna inanıyorsun, değil mi Buck?"

"Elbette inanıyorum. Değil inanmak, biliyorum."

"Sen delisin, Buck, sadece delisin. Gözlerin kuyruğunda olsaydı, ancak bu kadar görürdün. Ben yapmadım bu partiyi. Şunu kafana sok ki, ben yapmadım bu partiyi. Bütün bunları benim yaptığıma inandığın sürece, ucuz, iki paralık bir politikacı olmaktan öte gidemezsin, tıpkı ötekiler gibi. Dibek dövücüsünün hık deyicisi olmaktan öte gidemezsin, tıpkı öteki ucuz politikacılar gibi."

"Çok naziksin, çok naziksin, vali bey."

"Dur bakalım," dedi Altgeld. "Kavga edecek değiliz, Buck. Yeterince adam var kavga edilecek. Bak, nasıl anlatayım sana... Akıntılar var,

anlıyor musun? Bu akıntıyı hissediyorsun, duyuyorsun, dinliyorsun, ve eğer bu akıntıya kapılırsan, oraya buraya hareket edebilirsin. Ama akıntıyı durduramazsın, ve hiç kimse tek başına bir akıntı meydana getirecek kadar güçlü değildir."

Hinrichsen pek tatmin olmamıştı. Altgeld, Emma'ya, "Biraz sen konuş onunla," dedi. "Senin sözünü dinler." "Niçin ille de Bland?" diye üsteledi Emma. "Çünkü," dedi Altgeld, "Bland olmazsa, Bryan olacak. Anlıyor musun, Emma, biz bir devrim yapıyoruz. Aynı Tom Jefferson'un yaptığı gibi ülkeyi yeni baştan kuruyoruz, ne var ki, Jefferson zamanındakinden yüz kere daha büyük ve daha güçlü bir düşmanla karşı karşıyayız. Rockefeller ya da McCormick gibi düşmanlar nerde, Jefferson'un karşısındaki güçler nerde? Mukayese kabul etmez! Ve Bryan'a gelince! Onun ne olduğunu biliyor musun, Emma, bir aptal, anlıyor musun, Allah'ın belası bir aptal!"

Ertesi gün, İllinois parti toplantısı için Altgeld'in dairesine gelindi. Delegeler, Bland konusunda tam bir çıkmazdaydılar, buna rağmen toplanılmasını istedi Altgeld. Vali birkaç dakika gecikti; geldiğinde, delegelerin çoğu salonda hazırdı, ve bu delegeler arasında, koskoca bir hayalet kasılıyor, onun bunun sırtını okşuyor, siyah saçlı kafasını boyuna sallıyor, cırlak sesini yükseltmekten kaçınmadan bir yandan puro dağıtıyor, bir yandan konuşuyor, konuşuyordu. Bu hayalet, genç William Jennings Bryan'ın ta kendisiydi. Altgeld kapıya dikildi, mavi gözleri öfkeyle yanıyordu. Demire sürtülen bir törpü gibi bir sesle, Bryan'ın sesini bastırdı:

"Buck," dedi, Hinrichsen yanına geldi. Bryan sustu. Çıt yoktu. Bryan'la konuşanların kısık sesleri duyulup kayboldu. "Buraya," dedi Altgeld. Kapının dışına çıktılar, ama valinin dolgun sesi salonda çınlıyordu.

"Bu ne arıyor burda?"

"Gelmiş."

"Kim çağırmış onu?"

"Hiç kimse. Gelmiş. Ona çıkışmana gerek yok."

"Buna ben karar veririm. Bu bir İllinois parti toplantısıdır. Çıkarın onu dışarı."

Yargıç McConnell yanlarına geldi. "Sakin ol, Pete! Seni anlıyorum, ama sakin ol." Bunu fısıltıyla söyledi McConnell.

"Buck, çıkar onu dışarı. Bu bir İllinois parti toplantısıdır. Çıkar bu salağı dışarı. Benim başkan olma şansım ne kadarsa, onunki de o kadar, ve ben bu ülkede bile doğmamışım. Git, söyle ona.

Bir saat sonra İllinois delegelerine açtı meseleyi: "Ya peşimden gelirsiniz, ya da ben basamakları iner, yerimi başkasına veririm. Ya öyle, ya böyle, ikisinin ortası yok. Oyuncak değil bu. Ölüm kalım meselesi. Daha önce de söyledim size, ikinci bir şans yok. Bryan'la birlikte bulutlarda gezmek istiyorsanız — buna bir diyeceğim yok. Bir seçimi kazanmak istiyorsanız, buna da bir diyeceğim yok. Ama benim görüşüme göre bu ikisi birbirine zıttır."

Senin yanındayız dediler, elini sıktılar ve onu izleyeceklerine söz verdiler. Herkes gidip de yalnız McConnell kaldığında, bir sandalyeye yığıldı Altgeld. Yüzü kireç gibiydi, titriyordu.

"Hastayım," dedi yargıca. "Çekip gitmek istiyorum. Bir yorganın altına yumulup, her şeyi unutmak istiyorum. Bir vakitler bir demokrat vardı diye bile anımsamamacasına hem..."

"O kadar hasta değilsin, Pete."

"Yani öleceğe benzemiyor muyum?"

"Bunları kim hizada tutacak? Koşum kayışı Hinrichsen'in ağzında. Yahu, ne beyin istiyor bu iş, ne de yetenek; bir billur ses yeterli."

"Evet."

"O kadar hasta değilsin, Pete."

"Merak etme, buralardayım daha. Beni bu işin içinden sıyırmadan cehennemi boylatacaksın, değil mi? Yaşayacağım, meraklanma, yaşayacağım."

XVI

KONGRE dolu dizgin gidiyordu, ve Chicago, bu esas meseleye, Amerikan demokrasisine gereken tepkiyi gösterdi. Bir papaz, orta-batı kent merkezlerindeki orospu sayısının, tüm ülkedeki orospu sayısından fazla olduğunu haykırdı, ve belki de bu böyleydi. Bira vagonları gece

gündüz durmadan gidip geldiler, vagonlar dolusu Old Granddad ve Golden Wedding aktı durdu. Polise, kasabayı gözle görülür, elle tutulur bir biçimde yakıp yıkmadıkça delegeleri tutuklamama emri verildi; bedava biranın dağıtıldığı sokak gösterilerinin, meşale yürüyüşlerinin olmadığı gece hemen hemen yoktu. Heyecan, gittikçe yayılıyordu; sıradan bir kongre değildi bu çünkü, ve bir patlama heyecanı, mezbahalar kasabasına ve Pullman kentine kadar yayıldı. Binlerce ve binlerce işçi, başlarını kaldırıp dinlediler. Ülke kımıl kımıldı, küçük bir haber, küçük bir dalgalanma oradan oraya yayılıyor, ilgi, ve gerilim giderek artıyordu. İşin büyük bir kısmı hallolmuştu; işçi, çalışmaktan başka şeyler de yapabilme gücünü elde etti. Debs denen bir adam sosyalizm hakkında, Altgeld denen adam, demokrasi hakkında konuşuyordu. Fabrikalardan kitleler halinde omuz omuza çıkan işçiler, yeni bir dayanışma duygusu içindeydiler. Toplantılarda, kendilerinden, küçük valiye inanmalarını isteyen başkanlarını dinliyorlardı. Kendi aralarında, hâlâ başlarını sallıyorlar, durumu iyice kavrayamadıklarını belirtiyorlardı; ama gene de, silahlı mütareke zamanıymış gibi bir gerilim gevşemesi, ya da belki fırtına öncesi durgunluğu vardı. Yaşlı sendikalılar, bundan daha sakin, daha iyi bir hareket içinde bulunduklarını anımsamıyorlar, ve kulaklarını dört açmış, Altgeld'in, kendi ülkeleri için ama şiddet kullanmadan, makineli tüfeksiz, ölümsüz ve Pinkerton'suz bir yöntem bulduğu umuduyla olanı biteni izliyorlardı. O garip Amerikan cambazlığı sahneye çıkıyordu bir yandan da. Burada olmayacak şey yoktu. Göl kenarındaki evlerinde sefa süren kalantorlar bile bu durumdan nasiplerine düşeni alıyorlardı; zira lanet olasın diye andıkları valinin cüretine karşı büyük bir kin beslemekle birlikte, büyük bir krizi atlattıkları, büyük bir zenginlik çağının gelmekte olduğu, hayatlarının, görkemli evlerinin, bindikleri geminin düdüğünü öttüren sistemin kendi üstün hayat standartlarının, ve dünyaları kendilerinin yarattığı inançlarının güçlendiği ve güvenlik altına alındığı kanısındaydılar; hatta şimdi halktan yana olduklarını söyleyebiliyor, ve kendi partilerinin halkın partisi olduğunu ileri sürüyorlardı. Dünyada görülmemiş serveti getiren onlar değil miydi? Şimdi bellerini doğrultabilirlerdi. Demokratlar gerçek yüzlerini göstermişlerdi, içlerinden birinin cumhuriyetçilerin doğudaki kaderini tayin edecek

olan Mark Hanna adına on beş yirmi bin dolarlık ya da bunun iki katı kadar çek yazmak suretiyle meziyetini göstermesi işten değildi.

Büyük bir kenti tek bir ruh halinde görmek pek kolay olmasa gerek; ama hani bazen kenti yöneten güçlü bir ses olur ağızlarda, kongre başladığında böyleydi Chicago. Salonlar, dükkânlar kadar kalabalıktı, ve o muazzam birahaneler on iki çalgılı bandolar, yeni bir türküyü moda etmişlerdi:

Casey sarışın dilberle dans ederdi,
Ve bando çalardı
Pistin bir ucundan,
Öte ucuna uçardı Casey
Sevdiği kızla,
Ve bando çalar, çalardı.

Tiyatro her akşam tıklım tıklım doluydu, ve yeni yeni çıkmaya başlayan otomobiller insanın hayal gücünü dürtükler gibi, gelmekte olan yeni dünyayı vahşi homurtularıyla dolduruyordu. Eğer Lucy Parsons gene sokak sokak dolaşıyor, ve küçük tezgâhını kurup kocasının kitaplarını satıyorsa — eh bu da artık uygarlığın süsü sayılmaya başlamıştı, ve polis bile onu ikide bir hapse atmayı bırakmış, halka onu rahatsız etmemelerini söylüyordu. Ve eğer geceyarısı sokak serserileri, evsiz barksız, işsiz adamlar —ve bunlar nasılsa yüz binlerle sayılıyordu— oraya buraya sokulup bir içimlik çorba ve bir gecelik döşek arıyorsa, eh bu da bir hayat kanunuydu ve böyle kabul edilip alışılacak bir durumdu.

XVII

MİSSOURİLİ Richard Bland pek renkli bir adam değildi. Bu sıralarda altmış yaşını henüz doldurmuştu, ve onu kongredeki hizmetinden şöyle bir tanıyanlar, güvenilir bir adam olduğunu söylüyorlar, ama daha başka tek söz etmekten kaçınır görünüyorlardı. Bu adam dış görüntüsüyle tipik bir meclis üyesiydi, kordon kravatı,

redingot paltosu, ve yankılı sesiyle tam bir meclis üyesi; ama dahası vardı, hükümeti devralan büyük endüstri kuruluşlarının nefretini, çiftçinin sempatisini kazanmış, gümüş para ihracı savaşının bitmek tükenmek bilmez çarpışmalarında daima cephede mücadele etmiş, Amerika'da yeni bir çağın başlamakta olduğuna, bu çağın tekelci kapitalizm çağı, yeni bir parti, yeni beyinler, yeni fikirler, elleriyle çalışıp aletlere sahip olmayan milyonlara yeni bir ışık gerektiren yeni bir çağın başlamakta olduğuna inanmış bir adamdı. Mücadelenin başlangıcında, Cleveland'ı defetmek, ve Demokrat Parti'yi bir halk partisi haline getirmek mücadelesinde Altgeld'e katılmış, yaşlı bir adamın değil, genç bir delikanlının yürekliliğiyle Altgeld'in yanı sıra yürümüştü, ve sessizce, Missouri'yi mücadelenin mihveri haline getirmişti. Ona başkanlığı teklif ettiklerinde, "Halktan söz edip durursunuz. Bırakın halk karar versin benim başkanlığıma," yanıtını vermişti. Chicago'ya gelir miydi? "Hayır!" Bu *hayır* çok kesin bir hayırdı. Bir adayın kongrede yeri olmadığına inanıyordu. Altgeld yalvardı, "Richard, meseleyi pratik açıdan ele al. Demokrasiden konuşmak için güçleri ortaya koymak gerek. Sen güçlerden birisin. Kongreye gelmek zorundasın." Kararlı sesiyle yanıt verdi Bland, "Hayır. Kararım kesindir, bu kadar." "Ama adaylığı kabul ediyorsun, değil mi?" diye sorduklarında, "Kabul ediyorum; siz istedikten sonra," yanıtını verdi.

Bütün mücadelelerden sonra, şimdi durumun ciddiye alınmamasına şaşmış kalmıştı Altgeld. Kongre neşe çığlıkları içinde sürüyor, şapkalar havada uçuyor ve herkes, sanki hemen Beyaz Saray'daymışlar gibi kapacakları sandalyelerden konuşuyordu. Bu konuşmalar Altgeld'in midesini ağzına getirmeye yetiyordu. On altı aydır sürdürdüğü savaşı önemseyen yoktu. Millet türlü çeşitli danslar yapıyordu. "Tra-la-la, on altıya bir, gümüş gümüş, tra-la-la" diye kahkahalar savuruyorlardı. "Ve bu adamlar devleti idare edecekler," dedi McConnell'a Altgeld. "Cumhuriyetçileri gördün mü hiç?" Hayır anlamında başını salladı Altgeld. "Aynı bunlar gibi işte." Ama öteki partinin kendisininki kadar bilinçsiz ve ciddilikten uzak oluşu işleri hiç de kolaylaştırmıyordu. Öteki partinin yirmi milyon doları vardı; kendi partisi ne olduğunu anlamadığı bir ayaklanmaya sürüklenmişti. Bir hükümeti devralmakla,

Kurtuluş Bayramı kutlaması arasında fark yoktu onlar için. Bland'in kente gelmesini öyle istiyordu ki Altgeld... Hele Bryan onu bir köşeye sıkıştırıp da:

"Bırakın konuşayım, Pete," diye yalvardığında, "Senin yalvarmaktan başka bir iş yaptığını görmedim." diye yanıtlamak istedi onu, ama öfkesini gizlemeyi başardı ve mümkün olduğu kadar yumuşak bir sesle; "Gündemimiz çok dolu, Bill," dedi.

"Kısacık bir konuşma."

"Bilemem."

"Neden bana karşısınız, Pete?"

"Sen başkan olmak istiyorsun, Bill, hem de çok istiyorsun. Ben bu seçimi kazanmak istiyorum."

"Ama izin verin de konuşayım, n'olur. Ayaklarınızı öpüyorum."

"Gerek yok buna."

"Nebraska'yı susturmaya hakkınız var mı? Dağlardan bayırlardan adam toplayıp bir ulus meydana getirdik, babamızın hayrına mı yaptık bunu? Yerlilerle savaştık, ve hayatımızı demokrasiye adadık; babamızın hayrına mı yaptık bunları?"

Altgeld, Bryan'ı ilk kez görüyormuş gibi anlamsız baktı yüzüne, "hay Allah'ım," diye fısıldadı.

"Bırakın konuşayım, n'olur, vali bey!"

"Zaman olursa konuşmana izin vereceğim," diye içini çekti Altgeld.

"Bir konuşma hazırladım."

"Vakit olursa konuşursun."

Hinrichsen, Byran'ın odasına gitmiş, ve onu aynanın önünde, eli yelek cebinde, hazırladığı konuşmayı ezbere okurken bulmuştu. Gelmiş bunu Altgeld'e söylemiş. "Konuşsa fena olmaz," demişti. Altgeld bunu da anımsayarak, "Zaman olursa, konuşursun Bill" diye tekrar etti. Sonradan, McConnell'a koca bir Nebraska'nın, kırsal kesim halkının adam yerine konulmaması düşüncesine dayanamadığını söyledi. "Bırak konuşsun," dedi. "Ağızlara kilit vurduğum söylentisinin çıkmasını istemem, Sam."

"Haklısın."

"Buck onu beğeniyor, biliyor musun? Onunla konuşanların hemen gözleri yaşarıyormuş, bir şeyler oluyormuş içlerinde onu dinlerlerken."

"Biliyorum."

Adayların ilanına başlandı. Konuşmacılar, saatlerce kaldılar kürsülerde, delegelerin kimi dinledi, kimi dinlemedi. Kimi puroları tüttürüp kapı aralarında sürdürdü toplantıyı. Arada bir, yaşa, varol sesleri, çığlıklar patlıyor. bu taşkınlık, yerli danslarıyla son buluyordu.Yerlilerden bir grup, kongre salonunda panik yaratıp salonu boşaltmaya ve en sevdikleri evlatları şerefine bir bomba patlatmaya kalktılar. Bir yanda böyle bir çılgınlık içindeydi kongre. Başka yerli grupları ise böyle taşkınlıklara rağbet etmiyor, sıkılmış bir tavırla dinliyorlardı konuşmacıları. Bazı konuşmacılar birkaç dinleyiciye sesleniyor, bazıları da havaya konuşuyorlardı.

Altgeld, İllinois köşesinde oturmuş, bütün olanları Mars'dan gelmiş bir yaratık gibi seyrediyordu, yüzü solgun ve kansızdı, her saniye biraz daha zayıflıyor, küçülüyor gibi görünüyordu. Bu insan sürüsünün belki de hükümeti meydana getireceği ve bu büyük eyaletler birliğini idare edeceği düşüncesi ile boğazı düğüm düğüm oluyordu.

XVIII

WİLLİAM Jennings Bryan nihayet konuştu. Altgeld, onun ayağa kalkıp, kürsüye gidişini adım adım izledi. Kalabalığa karşı döndü, parmaklarını yeleğinin cebine geçirdi, ve başını hafifçe, belli belirsiz eğdi. Simsiyah saçlar dalgalıydı. Işık, pembe, sağlıklı yüzünde yansıyordu. Orta yaşlıların ve ihtiyarların, sakallıların, bıyıklıların, göbekli politikacıların ve ihtiyar eski politikacıların konuşmasından sonra, onun kürsüye çıkışı, gençliğin simgesi gibi görünüyordu. Uzun bir dakika, sessiz durdu kürsüde, kişiliğinin kendini göstermesi, ve onu daha tanımayanların yanlarındakine "Nebraska'dan Bryan" diye fısıldamasına fırsat veriyordu. Kalın kaşları önce bir çatıldı, sonra yerlerine geçtiler. Dudaklarını bir buruşturdu, sonra yaydı. Dünyaları yaratan oydu. Hem meydan okur bir tavırla, hem de takma bir alçakgönüllülük içinde başladı konuşmasına, harikulade sesi, salonun dört bir yanına yayılıyordu. Âdet olduğu üzere "Sayın Başkan, ve kongre üyeleri," diye konuşmaya başladığında, delegeler arasındaki gürültü ve çene yarışı devam etmekteydi. Salondakilerin ancak üçte

biri konuşmayı dinliyordu. Ama söylediği ikinci cümle bıçak gibi kesti konuşmaları, bütün yüzler teker teker kürsüye döndü. Yürek yürek atan, sonra hızla vuran ve yayılan, içilen bir ses konuşuyordu:

"Bu kürsüde yeteneklerin ölçüldüğü kabul edilirse, kendimi, daha önce dinlediğiniz seçkin baylara karşı bir kişi olarak takdim etmek, büyük bir küstahlık olurdu; ancak, bu kongrede kişiler yarışmamakta. Kim olursa olsun, doğruluğun silahlarını kuşanmış kişi, yanlışlar ordusundan daha güçlüdür. Ben, huzurunuza, özgürlük davamız kadar önemli bir davayı, insanlık davasını savunmak için gelmiş bulunuyorum!"

Salonda çıt yoktu. Herkesin gözü kürsüdeydi şimdi, ve Altgeld, delegelerden en azından birkaç yüzünün, konuşmanın metnini daha önceden bildiğini, bu konuşmayı planladığını, ve desteklemeye hazır olduklarını seziyordu. Gene de, bu parlak sözlerin ardında yatan hileyi bildiği halde, bu sihirli sese kendini kaptırdı: İçinde, yüreği hop oturdu hop kalktı, bu adamın yarattığı havaya karşı, işin ciddiyetini bilen birkaç adamın yardımıyla, kalkıp Bland adına gerçekleri konuşmakla bu korkunç kavgayı zaferle sonuçlandırma umuduyla sakin ve dalgın dinliyordu. Bryan'ın giderek yükselen heyecanlı sesine iyice kaptırmıştı kendini. Tam bu sırada McConnell'ın boğuk sesi, "Eh, istedin, al işte," diye fısıldadı.

"Konuşabilir."

"Bunu inkâr eden yok. Söylediklerini dinleyen de yok."

"Onlar dinliyor," dedi Altgeld. "Nasıl oluyor, anlamıyorum, ama bak, dinliyorlar. Duyuyor musun?" Kendi kulaklarına inanamıyordu, bir alkış koptu birden. Bryan şöyle diyordu:

"Ücret karşılığı çalıştırılan kişi, onu çalıştıran kişi kadar işadamıdır... Sabahın köründe işbaşı edip bütün gün toprağı işleyen çiftçi —baharda başlayıp yaz boyu çalışan çiftçi— ticaret heyetine gidip ürünün açık eksiltmesine katılan kişi kadar bir işadamıdır... Toprağın altında bin ayak derine inen, ya da iki bin ayak yükseğe tırmanıp gizli kaynaklardan ticaret kanallarına akan kıymetli metalleri getiren madenciler, perde arkasına çekilip dünyanın parasını kıran nüfuzlu patronlar kadar işadamıdırlar."

Altgeld homurdandı, "Aklını kaçırmış bu adam, duyuyor musun neler söylüyor? Ve de yutuyorlar söylediklerini, — bu korkunç

saçmalığı yutuyorlar. Herkes bir işadamı, ve dolayısıyla, ticaretten yanayız, herkesten yanayız."

Darrow da yanlarına geldi şimdi, ellerini iki yana açmış, başını sallayıp duruyordu, ne söyleyeceğini bilemez bir hali vardı. Bryan'ın sesi gök gürlemesi gibi yankıyordu salonda. Bu konuşmayı hazırlamak için az uğraşmamıştı anlaşılan. Güzel konuşma sanatı üzerine kitaplar okumuş, Patrick Henry, Cicero, Daniel Webster'den aldığı sözlerle süslemişti konuşmasını. Şimdi bütün bunları kıyıya çarpan dalgalar gibi döktürüyordu salonda:

"Buraya, saldırı yapmaya gelmedik. Bizim savaşımız, bir yarışmayı kazanma savaşı değildir; biz, evlerimizi, ailelerimizi, evlatlarımızı savunmak için savaşıyoruz; dilekçeler verdik, yüz geri edildik; rica ettik, ricalarımız dikkate alınmadı; yakardık, başımıza bela geldiğinde alay ettiler bizlerle; verecek dilekçemiz yok artık. Onları tanımıyoruz, meydan okuyoruz onlara."

Darrow'un ağzı bir karış açık kaldı. Altgeld'e döndü, Vali belli belirsiz gülümsedi, ve omuz silkti. "Ne söylerse söylesin. Bu bize ders olsun, Clarence."

Dinleyiciler konuşmaya kendini kaptırmıştı, dalgalara kendilerini bırakmış, gidiyorlardı. Ses tonunun ve duraklamaların gerektirdiği alkışı koparıyorlar, hayret nidası çıkarılacak yerde vayyy çekiyorlardı. Sesin ritmine gövdelerini bile kaptırmışlar, sallanıyorlardı. Altgeld ömründe görmemişti böyle şey. Bu... bu dinsel ayin gibi bir şeydi, yeni bir hayat getiriyor hissi veren, katılanların bir an önce otel odalarına, kerhanelere, salonlara, birahanelere koşmak istedikleri, sonunda sarhoş olup hendeklere yuvarlanacakları bir kendinden geçme toplantısıydı bu, ve Demokrat Amerika, böyle garip bir aletle demokratik yoldan seçilecek başkan adayını ilan ediyordu. Salondaki heyecan grafiği, bir dağın dik yamacı gibi yükseliyordu. Konuşmacı kollarını iki yana açıp haykırıyor, gerginliği son noktasına kadar götürmeye çabalıyordu:

"Bu ülkenin ve dünyanın, ticari çıkarlarla, emek çıkarlarıyla, desteklenmiş üretici kitlelerini, ve dört bir yandaki emekçileri arkamıza alarak, onların altın standardı taleplerine şöyle yanıt vereceğiz: Emeğin

alnına bu dikenler tacını koymayacaksınız, insanlığı, altın bir çarmıh üzerine gererek lanetlemeyeceksiniz!"

Salondakiler müthiş heyecanlandı bu söz üzerine. Sandalyelerinden fırlayanlar mı istersiniz, bağıran, ıslık çalan, alkış tutan mı istersiniz, ortaya çıkıp göbek atan, yerli naraları atan mı istersiniz... Uçan şapkalar, sallanan tüfekler mi... Ve de bayılan, ağlayan kadınlar mı... Birbirine sarılan, yanındakini yumruklayan erkekler mi... Salon bir tımarhaneye dönmüştü, ve bu tımarhanede, Bryan dikilmiş, sakin sakin gülümsüyordu.

Clarence Darrow başını Altgeld'den yana çevirdi. Vali istifini bozmadan oturuyordu, solgun yüzünde özel bir ifade yoktu.

XIX

BRYAN'ın konuşmasından sonra, kocasının daha sakin, daha rahat olduğunu fark etti Emma; onunla birlikte göl kıyısında yürüyüşe çıkacak zaman bile buluyordu. "Biliyor musun, canım," dedi ona, "bir şeyin tamamen senin elinde olduğunu sanıyorsun, ama bakıyorsun, değilmiş."

"Doğru," dedi Emma.

Bir tatil günüydü. Eski bir iskeleye oturdular; suya taş attılar. Güneş ve rüzgâr, Altgeld'in yüzüne renk getirdi. Emma, sade bir siyah eteklik, beyaz bir bluz, ve geniş kenarlı bir hasır şapka giymişti, bu haliyle küçük bir kızı andırıyordu. Hareketleri ve yürüyüşü de bir küçük kızınki gibiydi. Kocasının koluna girdi, göl kıyısında dolaşan yüzlerce çiftten farklı değillerdi onlar da. Ufukta gemileri seyrettiler, bunların ne gemileri oldukları, nereye gittikleri üzerinde tahminler yürüttüler.

"Birkaç saat buysa," dedi Emma, "bir ay, ya da iki ay, hatta bir yıl nasıl geçecek?"

Bu işler bitince Avrupa'ya gideceklerini söyledi Altgeld, Avrupa'ya gideceklerdi.

"Ama ya kazanırsan, sadece vali olmayacaksın, bir elin Beyaz Saray'da olacak. Pete, biz bir yere gidemeyiz. Zarar yok. Pekâlâ bir

bakkal karısı olabilirdim. Şimdi Pete Altgeld'in karısıyım. Hiç de şikayetçi değilim."

"Şikayetin olmalı ama..."

"Hayır. Ama başarılıyım, değil mi Pete? Çok şey öğrendim."

"İkimiz de çok şey öğrendik."

"Gerçekten mutlu bir kadınım, hem de çok mutlu. Senden de mutluyum. Çünkü istediğim her şey var."

"Benim ne istediğimi sanıyorsun, Emma?"

"Bilmem. Parsons'u anımsıyor musun, Pete?"

"Anımsıyorum."

"Sanırım — sanırım, bir şeye, onun inandığı gibi sarsılmaz, sağlam bir inançla inanmak istiyorsun. Ama yok böylesine inanacağın bir şey, değil mi, Pete?"

"Hayır, yok."

Güzel birkaç saat geçirdiler böylece. Elizabeth Browning'in bir kitabını getirmişti Pete, bir tahta sıraya oturdular, Pete, az utangaç, ama hâlâ aşk şiirleri okuyabilmenin verdiği zevki bozmayacak kadar az utangaç, soneler okudu karısına.

XX

OYLAMA başladığında Altgeld güvensiz ve yerinde duramaz haldeydi, ama bu duyguları dışına vurmamayı başarıyordu; köşesine oturmuş, kendisine vaat edilen oylar, beklediği destek geldikçe defterindeki isimlerin yanına işaret alıyordu; Richard Bland'ın daha ilk oylamada birinci gelmesine şaşmamalı diye düşünüyordu. Bunu da hesaba katmalıydı; çok yorulmuştu, ve yaklaşmakta olan sıtma nöbetinin belirtilerini duyuyordu. Kongreden bıkmış usanmıştı; kusası geliyordu nerdeyse, öylesine çekilmez bir hal almıştı her şey. Partinin kazanması için bir buçuk yıldır sürdürdüğü mücadelede onu sürükleyen heves ve istek iyice azalmıştı. Demek partisini destekleyen politikacılar etkili ve inandırıcı olamamışlardı — *belalı zencilere* sataşmadan beş dakika konuşamayan göbekli güney senatörleri, kurulmuş saat gibi yurtseverlik yaygarası koparan sarhoş ya da ayık

milletvekilleri, asık suratlı sandalye avcıları, oraya buraya girip gösteriyi yöneten ukala tavırlarıyla bu halk kongresinde kendilerinin bambaşka bir yeri olduğuna inanan birkaç para babası, insandan başka her şeye benzeyen ve hayat felsefeleri, oy, sandalye, dolar, peni üzerine kurulu ve Altgeld'e kendilerinden, içlerinden biri, ama belki onlardan az sivri biriymiş gibi davranan alçak politikacılar, bir sırıtma ve bir fiskosla işlerin iç yüzünü öğrenmeyi beceren iki yüzlü gazeteciler — bunların hiçbiri anlam taşımıyordu artık; bir an önce bitsin, kapansındı bu iş.

Birinci oylama olaysız bitti. Altgeld'in tahmin ettiği gibi Bland 223 oyla birinciydi, aday kabul edilmeye yeterli değildi bu oy sayısı, ama elbetteki etkileyici bir gösteri oldu. Altgeld'i şaşırtan Bryan'ın ikinci gelmesiydi. Ona da bir şeyler çıkmasını bekliyordu, ama Nebraska'ya çok çok iki eyalet katılsa, dördüncülük, beşincilik alır diyordu. Oylama sonuçları alınır alınmaz koştu geldi Buck Hinrichsen.

"Pete, bölüneceğiz."

"Ne demek istiyorsun, Buck?"

"Delegasyon Bland'ı desteklemiyor, söyleyeyim size, Bryan'ı istiyorlar."

"Deli saçması."

"Saçma mı? Biz toplantı istiyoruz."

"Biz mi?"

"Evet, biz. Ben de Bryan'ı destekliyorum."

"Buck, aklını mı oynattın sen? Bu işe benim neleri adadığımı herkesten çok senin bilmen gerekir."

"Özür dilerim, vali bey. Ben Bryan'ı destekliyorum."

"Desteklersin tabi. Sana ne bok vaat etti? Dışişleri Bakanlığı mı, Savunma Bakanlığı mı? Yoksa Maliye Bakanlığı mı? Ona ciğerini satmadan önce otur da bir say bakalım, mevcut koltuklarla şimdiye kadar dağıttığı koltukların sayısı tutuyor mu?"

"Böyle düşünmenizi beklemezdim."

"Nasıl düşünecektim ya? Pekâlâ, toplantı istiyorlarsa, yapsınlar."

Toplantıda, soğukkanlı Altgeld gitmiş, yerine o asan, kesen, bağıran çağıran eski Altgeld gelmişti. Hazır cevaptı, zekiydi, alaycıydı. İp cambazı olmak mı istiyorlardı. Bütün bunlara ne hacet, Michigan Gölü

üzerine bir ip gerip doya doya yürüsünlerdi. Bryan'ın seçileceği kanısındaydılar, öyle mi? Ne demişti bu Bryan? Altın Haç konuşmasından bir cümleyle meydan okumuştu onlara. "Bryan" dedi, sonra tane tane sözcüklerin üzerine basa basa devam etti. "Beyler, biz demokratız, anlıyor musunuz! Bizim bir partimiz, bir geleneğimiz var, bu ülkede gelmiş geçmiş adamların en büyükleri bizim partimizden çıkmıştır; Jefferson, Jackson — ve siz kalkmış bana Bryan'dan söz ediyorsunuz. Biz buraya Bland'ı seçmeye geldik! Bland'ı seçmeye namus sözü verdik! Biz sözümüzden dönmeyiz! Halkımıza bir mal faturası verdik, malı değiştirmek yakışmaz bize. Okşayıcı bir ses bizi büyüledi diye seçimi William McKinley'e verdirmeyiz biz."

Başardı Altgeld. İkinci oylamada, ayağa kalkıp, göğsünü gere gere, "Missouri adayı Richard Parks Bland'a İllinois Eyaleti'nden kırk sekiz oy," diyebildi.

Salonda bulunanlardan bazıları alkışladılar, sonuca sevindiler; ama çoğunluk öyle suskun oturmuş, parti liderliğini esrarengiz bir biçimde alan bu sakallı küçük adamı seyrediyorlardı. Ne var ki, az sonra kendi delegasyonu Altgeld'e saldırdı gene; Bryan kazanıyordu. Bir toplantı daha istediler.

Kabul etti toplantı yapılmasını. Ve bir kez daha derledi toparladı adamlarını, bir kez daha akıllarını başlarına devşirtti. Ve bir kez daha, "Missouri adayı Richard Parks Bland'a İllinois Eyaleti'nden kırk sekiz oy," deme hakkını korudu.

Ama şimdi doğrudan kendine saldırıyorlardı. Çılgınlık, hastalık noktasına varmıştı saldırılar. Salonun dört bir yanından Bryan taraftarları Altgeld'e doğru yaklaşarak haykırmaya başladılar: "Altın haça hayır! Altın haça hayır!" Salonda ayaklanmanın bütün unsurları vardı; toplantı başkanının sesi duyulamıyordu artık. Bryan taraftarları valinin üstüne saldırdılar, giysilerini yırtıyor, bağırıp çağırıyorlardı. Altgeld'in adamları saldırganları itip kakıyor, hatta resmen alıp alıp dışarı atıyorlardı. Ayı Buck Hinrichsen'in gücü epey işe yaradı bu arada.

Altgeld öyle sakin oturuyordu; kolunu bile kıpırdatmadı, ne bir gülümseme görülüyordu yüzünde, ne de bir öfke belirtisi; hayatında ilk kez bambaşka, beklenmedik bir fenomeni seyreden bir bilim

adamının ilgisiyle izliyordu bu eşsiz kaosu. Tekrar toplantı istediklerinde, omuz silkti; olur anlamına başını salladı; yapılan oylamada, bu kargaşalığı ister istemez durdurdu. Hiç olmazsa bir oylama daha yapmayı sağlayacak durulma elde edilmiş oldu. Altgeld kendi delegasyonunu peşine takıp, yerlerine götürürken salonda çıt yoktu. Yavaş yürüyordu, ayaklarını sürüyordu yürürken, ama gene de az gülümsedi, "Missouri adayı Richard Parks Bland'a İllinois Eyaleti'nden kırk sekiz oy," dedi.

Ama şimdi, ilk olarak Bryan meselesi ciddi bir hal almıştı. Aldığı oy sayısı Bland'inkini aşıyordu. Taraftarları sevinç çığlıkları atıyor, sandalyelerini havaya fırlatıyor, ortaya çıkıp oynuyor, zıplıyorlardı. Bütün salon uçan sandalyeler, pankartlar, birbirine sarılan adamlar, popoları üzerinde kayıp isterik isterik kıkırdayan adamlarla doluydu. İşler çığrından çıkmıştı. Viski şişeleri havaya fırlatılıyor, tavanda parçalandıktan sonra küçük parçalar halinde yağıyordu.

Bryan taraftarları Altgeld'i unutmuşlardı şimdi, ama kendi adamları, onunla on sekiz aydır omuz omuza çalışan birkaç eyalet temsilcisi, yanına yaklaştılar, "Tanrı aşkına sıkı dur! Bizi terk etme!" diye yakardılar. "İllinois'in desteği devam ederse, bunu kırabiliriz biz! Tanrı aşkına, sıkı dur!" O sırada Schilling çıktı bir yerlerden, bir mucize gibi geldi, "Devam et, Pete, taraftarlarının yanından ayrılma," dedi. Sam McConnell suskundu, ama gözleri yakarıyordu. Öte yandan toplantı isteyen çığlıklar duyuluyordu.

Bu kez, toplantı odasında delegelerin karşısına çıktığında, yenildiğini biliyordu Altgeld. Hem de iyice yenilmişti. Mesele, Bryan meselesi değildi; Bryan'dan öte, hayatının rolünü oynadığı koskoca bir yapı, ulusal aday seçme kongresini çılgın bir sirke çeviren yapı yok olup gitmişti.

Buck Hinrichsen kısık bir sesle, "Yahu Pete, partiyi kazandıracak olan gene sensin. Elini çekersen, hiçbir şeyi kazandıramazsın," demesi boşunaydı. Yenilmişti; kendisine yenildiğini söyleyecek dalkavuklara gerek yoktu, biliyordu, yenilmişti. Hem de nasıl yenilmişti... Herkesten iyi, kendi biliyordu yenilgisinin büyüklüğünü, anlamını.

Başını salladı. "Pekâlâ," dedi.

Gene oylama yapıldı. Başlangıcından beri ilk kez böylesine sakindi kongre salonu. Eyaletler teker teker çağrıldı, ve bildirdiler oy sayısını. İllinois çağrıldı. İllinois Valisi ayağa kalktı, "Nebraska adayı William Jennings Bryan'a İllinois Eyaleti'nden kırk sekiz oy," dedi.

Yerine oturdu, biri omuzunu tutuyordu, döndü, Sam McConnell'ı gördü, yanında Schilling ve Martin duruyordu. Gülümseyebildi onlara, sonra döndü, tamamen çılgına dönen kongre salonunu seyretti; William Jennings Bryan, Demokrat Parti'den Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığına aday gösteriliyordu.

Beşinci Bölüm

ÜÇÜNCÜ DEĞİŞİM

KASIM ayının birinci pazartesinden sonraki birinci salısı, garip bir gündür. Bazı şeyler, Amerikalıdır, bazıları ithal edilmiş, bazıları ise melez. Böyle bir ülke burası işte. Tohumdan yetişme bir kavak ağacının bükük kökleri arasında bir şey ararsanız, yıllarca, ama yıllarca önce İspanya'nın, ya da Bohemya'nın bir parçasının, ya da Polonya'nın, Almanya'nın, İsveç'in bir parçasının, kökler arasına girivermiş olduğunu görürsünüz. Çünkü bu topraklarda, böyle bir şeyin yaşlı kavağın kökleri kadar derinlere ve o kökler kadar sağlamcasına yerleştiği olur. Ama bazı şeyler, Amerikalıdır; sadece bir seçim günü, ya da herhangi bir seçim günü değil, ama benliğin geleneksel ve kutsal başkaldırısı, kişiyi ayaklar altına almış, yerin dibine geçirmiş, ve ona bir başkan ya da milyoner olmanın anlamsızlığını, kendi adına düşünmemesi, kendi adına hareket etmemesi gelenek, önyargı, ya da ahmaklığa meydan okumaması, ya da kendini hiçbir şekilde gökten zembille inmiş tek yaratık olarak görmemesi gerektiğini ortaya koyan bir dünyada kişiye baş eğmek zorunda kalmak Amerikalıdır. Ama seçim gününde, bütün bunlar bir yılanın derisi gibi soyulur, dökülür ve çırılçıplak, utanmasız insan çıkar ortaya. Bu adamın o usta parmakları, bir oynamayla kaderi değiştirecek parmaklardır: Bu adam yıllar yılı oylamaya katılmakta, hep aynı sonucu almaktadır, ama kafasındaki sadece umut eden ve özleyen o kullanılmamış köşede, sonucun bu kez başka olacağı düşüncesi vardır. Bu umudu destekleyen, sadece kader inancı değildir, çünkü yurttaşlar, kimi vakit gözlerinin önüne gerili yurtseverlik çamuru perdesini aralayabilmektedirler. Bu adam, her nasılsa ülkesinin etini kemiğini, yapısını bilir, gerçi bu bilgisini sözle anlatmak yeteneği çalınmış,

alınmıştır elinden ama bilir kendisi neyin ne olduğunu; ve seçim gününde, bu adamın hiç olmazsa bir parçası, kendisinin —hem de tek başına— yıpranmış parmaklarında her şeyi değiştirebilecek güç olduğunu, kralları, hırsızları, soyguncuları, ucuz politikacıları, o ağzı pis ikiyüzlüleri tahtlarından indirebileceğini düşünür. Düşünür de neden yapmaz, dersiniz, buna kendi de şaşar. Güvenli değildir, ama tek başına olup da güven duyan kaç adam sayabilirsiniz ki? Ve o, oy kulübesinde tek başınadır. Doğruyu, ve gerçeği tartar; bu, bütün bir gün kedinin oyuncağı olmuş bir yumak yünü açmak gibi bir şeydir, seçim kampanyasında oluk oluk dökülen paranın boşa gittiğini düşünür ve sonunda kararsız bir oy pusulasını atar delikten. Karar günün kendisindedir, bir gün gelecek olan, o ilk pazartesiden sonraki salı günündedir.

II

SALI günü, ve bu günden birkaç gün öncesi ve sonrası için Palmer House'da bir daire ayırtmıştı Emma. Springfield'da kalmayı tercih ederdi; Springfield'ın verdiği güvenlik duygusuna ihtiyacı vardı, zira bu birkaç ay, bir ömür kadar uzun gelmişti ona, kocasının yüzüne baktığında, bu sürenin bir ömürden de uzun olduğunu düşünüyor, bir hayatın bitişini görüyordu kocasının yüzünde. Springfield'a gitmek istediğini kocasına söylediğinde, o omuz silkti.

"Senin kadar ben de isterim oraya gitmeyi Emma, ama ancak bu işler biter bitmez oraya gidebiliriz. Chicago'da bulunmak zorundayım. Bana ihtiyaçları olacak, Springfield'da olursam hepsi göremez beni."

"Seni gördükleri yetmiyor mu, Pete?"

"Öyle görünüyor." Evet, öyleydi. Bryan'ın adaylığı kazanmasıyla, kendisi belki de onun kazandığı kadar şey kaybetmişti. Yeni Ulusal Komite Başkanı Jones, kongre salonunda kalabalığı yarıp Altgeld'in oturduğu köşeye gelerek şaşkın şaşkın "Pete, ne yapacağız?" diye sorduğunda, "Ne mi yapacaksınız? Bryan var ya," demişti. "Bizi nasıl yarı yolda bırakırsınız, Pete?" diye sormuştu Jones; bunun üzerine gülmeye başlamıştı Altgeld. Jones'un kolunu yakaladı sımsıkı, kahkahayla karışık, "Ben şimdiye kadar kimi ve neyi yarı yolda

bıraktım ki?" diyebilmişti. "Yani Bryan'ı görecek misiniz?" "Aptallığın lüzumu yok. Göreceğim elbette." Evet, öyleydi; onu gördükleri yetmiyordu.

"Öyle görünüyor," diye tekrar etti Altgeld. "Az kaldı, Emma, daha birkaç gün..."

"Pekâlâ," dedi, tartışmaya kalkmadı Emma. İnsan zamanla onunla tartışmanın yararsız olduğunu öğreniyordu. Toplantılardan birinde, dinleyiciler arasındaydı Emma, yanındaki kadınlar, aralarında hararetli hararetli konuşuyorlardı. Onları durdurmak, ya da yanlarından uzaklaşmak elinde olsaydı, yapacaktı. Biri, "şuna bak," diyordu. "Öleceği gün yaklaştı, biliyor musun?" diyordu. Öteki, "Hastalığı ne, biliyor musun?" "Duydum — yürümesinden belli zaten, apaçık ortada." "Sen karısını düşün, zavallı." "En çok ona acıyorum ben de. Valiye hiç acımıyorum."

Emma acımıyordu kendisine. Bugün. bu seçim sabahında, dünyadaki hiçbir kadına değişmezdi kendisini. Pete Altgeld'in karısıydı, ve şu dört aydır Pete Altgeld'in yanında yürümüş, onu izlemiş, onunla birlikte çalışmıştı. Bir gece vakti, "Emma, bir şeyler öğreniyorum. Kişinin mücadele içinde — ama yalnız mücadele içinde geliştiğini öğreniyorum," demişti Pete'e. Bu sözün anlamını kavramak için, bir zamanların Emma Ford'unu düşünmek yeterdi.

Bugün, Palmer House'daki dairedeydi, ve bugün, kocası için olduğu gibi kendisi için de önemli bir gündü. Ondan daha gergin, ama ondan daha güvenliydi. Pete oy vermeye gittiğinde, Hinrichsen telefon etti, onları ziyaret etmek istiyordu.

"Tabi, Buck. Hemen gel," dedi Emma rahat bir sesle.

"Öfkeli değil mi?"

"Niçin? Niçin öfkeli olsun? Sen Pete'i bilirsin."

"Sonucu hileden bilmiş olabilir, diye düşündüm."

"Buck!"

"Peki, peki."

"Buck, Bryan'ın seçilmesi için ondan fazla çalışan oldu mu? Eğer o seçilmezse —yani Pete demek istiyorum— bu sadece elindeki gücü Bryan için kullandığındandır ."

"Doğru. Ama nedenini bilmiyorum."

"Bilmelisin Buck. Çocukluk etme. Haydi, gel de konuş onunla."

İşte gün böyle başladı. Birkaç gazeteci geldi, daha sonra uğramalarını söyledi onlara. Bugün, temkinli ve sakin olmak istiyordu — hayatında böyle davranması gereken tek gün varsa, o da bugündü. Kocasını beklerken gazetelere göz gezdirdi, kocasına yapılan o aceleye gelmiş, gürültülü saldırılar, sıra sıraydı; Bryan'ın seçilmesi halinde, Beyaz Saray'a sessiz bir diktatör, yani John Peter Altgeld'in gireceğini ve cumhuriyetin son bulacağını, anarşinin, sosyalizmin ve tahribatın yeniden başlayacağını belirten makaleleri okudu.

Kongre başladığından beri kocası iki kez görmüştü Bryan'ı.

III

BİRİNCİSİNDE yanlarında değildi. Kongreden hemen sonraydı, ve Bryan'ın az ürkek, epeyce utangaç, ama gene de istekli ve bulutlarda yürür bir halde çıkıp geldiğini anlatmıştı Pete.

"Vali! "

"Merhaba Bill." demişti Altgeld. "Tebrikler."

"Eh, ne yapalım, böyle oldu işte. Başka ne denir, böyle oldu."

"Evet, oluverdi," diye gülümsemişti Altgeld. Bryan'ın nasıl bir çocuk gibi, büyümüş de küçülmüş, yakışıklı bir köylü delikanlı gibi, ne olduğunu anlayamamış, Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı'na parti adayı seçildiğine daha inanamamış bir çocuk gibi ve Altgeld'e bir şey sormak istiyormuş da nasıl soracağını bilemiyormuş bir tavır içinde karşısında dikildiğini anlatmıştı Emma'ya. Sanki, "Benden yana mı olacaksınız bana karşı mı? Bunu yaptığım için yani. Yapabileceğime hiç inanmıyordum, ama yaptım bunu. Benden yana olacak mısınız?" diye sormak istiyordu.

"Ne düşünüyorsunuz, Pete?" diyebildi.

"Çok zor olacak, derim, Bill, çok çok zor olacak."

Ve Bryan başını sallamış, aptal aptal gülmüştü. Böyle anlattı kocası ona. Bu kadar söylemişti, kendisine göre önemsiz şeyler üzerinde konuşmama huyu vardı. Kongreden anası ağlamış bir durumda gelmiş, ama gene de gülümseyerek şöyle demişti Emma'ya: "Biliyor musun, öğreniyorum, Emma. Ve süreç içinde, köşeler törpüleniyor. Törpülenmesi gereken öyle

çok köşe var ki, Emma, ve sanırım, zamanla, törpülene törpülene düzeleceğim."

Bryan'ı ikinci görüşünde o da ordaydı. Gövdesinin artık ona itaat edemeyişi, seçim kampanyasının son safhası başlamadan birkaç hafta dinlenmesini zorunlu kılmıştı. Emma, Colorado Ilıcalarına gitmeyi önerdi. Her ne kadar gönülsüzdüyse de, kabul etti öneriyi. Ama trene biner binmez birden çöktü, yığıldı kompartmana. Sanki yayları, menteşeleri, telleri eriyip gitmiş, ancak koltuğa uzanacak gücü kalmış bir gövdeydi. Emma kitap okudu ona, rahat etmesi için elinden geleni yaptı, konuştu onunla. Saatlerce konuştular. Şimdi olayları daha iyi tahlil ediyor, görüş açısının daha bir esneklik kazandığını görüyordu. Bryan'ın aday gösterilmesi, ve sağlık durumundaki o çökmeden sonra, her şey daha bir yerli yerine oturuyordu nedense. Olayların içindeki yerini belirleyebiliyordu şimdi.

"Seçim kampanyası bitsin bir, ne yapacağımı biliyorum. Her şey açıklık kazanacak, nerde olduğumu bileceğim," dedi bir sırrı açıklıyormuş gibi.

Zafer ya da yenilgiden söz etmiyordu. Kampanya bir basamaktı; bu basamak çıkılacak, başka bir basamak başlayacaktı. O 1987 yılında katıldığı cenaze töreninden, soğuk kış sabahında orada dikilip önünden geçen sonsuz işçiler ordusunu seyredişinden de ilk kez bu yolculuk sırasında konuştular.

"İçlerinden biriyle konuşsaydım, Emma, başka türlü oluyordu; ama onları öyle görmek, on bin suratta tek bir anlam görüp de tek kelime edememek... Önemli bir şey bu, Emma. Onların benimle, benim onlarla olan ilişkim açısından yani. Aramızdaki duvarı yıkamamak... Nasıl anlatmalı... Bunun anlamını düşündüğümde, birden duruyorum, irkiliyorum bayağı. Ama bu kampanyadan sonra..."

Nebraska'da Lincoln kentinde iki saat kaldı tren. Bryan istasyonda bekliyordu, daha tren tamamen durmadan kompartımanın kapısında bitti.

"Vali, kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" diye sordu. Önceden hazırlanmış bir konuşmaya girer hali belliydi, elleriyle kollarıyla tamamlıyordu konuşmasını. Ayna karşısında epey çalışmıştı anlaşılan.

Dizleri üzerine örtülü bir battaniye olduğu halde koltuğunda oturan vali, Bryan'ı yabancı gülümsemesiyle selamladı.

"İyiyim, Bill. Sen nasılsın?"

Emma'ya bakarak sırıttı, "Aslan gibiyim," dedi Bryan. "Sağlığıma diyecek yok. Ama sizin hasta olduğunuzu duydum; çok üzüldüm."

"Bill, bırak şu heyecan numaralarını da otur şuraya. Bir yıl önce de hasta olduğumu pekâlâ biliyordun. Emma, içecek bir şeyler söyle ona — limonata söyle, Nebraska'dayız." Emma garsonu çağırdı; Bryan koca gövdesini koltuğa iliştirmişti, Emma kalkınca o da kalktı. "Otur, otur," dedi Altgeld. Bryan koyun gibi sırıttı. Ezberlenmiş sözler bitmişti, elleri dizinde oturuyordu koltukta, gözleri valideydi. "Aday olmak nasılmış bakalım?" dedi Altgeld.

Bryan başını salladı. "Bilmemki — daha alışamadığım bir duygu içindeyim." Maskeler inmişti; sözcükleri yuta yuta ürkek konuşmaya başladı artık, "Pete, yemin ederim — hiç aklımdan geçmezdi."

"Geçmezdi. Geçmezdi ya. Hiç istemedin aday olmayı! Ama durduramadın oy yağmurunu, değil mi! Leğene oturup buz üstünde kızak kayan bir çocuk gibi sürdün kendini adaylığa. Bak evlat, öfkelenmiş değilim. Unut bunu. Aday sensin, ve şimdi tek şu önemli; gelecek yıl Beyaz Saray'a girmelisin. Şimdi tek hedef, bu, Bill. Unutma bunu."

Bryan yenilikle karışık bir öfkeyle kalktı ayağa, uzun bir dakika dikildi öyle; Altgeld ellerini açtı iki yana, "Olan oldu, Bill," dedi.

El sıkıştılar, Bryan gülümsüyordu gene. Limonata geldi, oturdu Bryan, yudumlamaya başladı. Altgeld, iyice baktı yüzüne bu adamın, iyice, yakından inceledi onu; sonradan Emma'ya söylediği gibi onu nasıl rahat ettirip de içindekileri söyleteceğini düşünüyordu. Kafasında bir şeyler olduğu belliydi çünkü. Emma konuşmaya başladı onunla, ailesini sordu, Nebraska'da günlerin nasıl geçtiğini sordu. Daha bu yaşta Washington havasına bürünmüştü; hazırlanmış sözlerde, nutuklarda ustaydı da, böyle birdenbire bir olay üzerine konuşmayı beceremez bir hali vardı. Kendini tutamadı daha, damdan düşer gibi, "Pete, şansımız nedir?" diye sordu.

"Ne zaman? Şimdi mi, yarın mı, yoksa seçim günü mü?"

"Seçim günü elbette."

"Ne bileyim," dedi Altgeld. "Seçim gününe daha çok var, değil mi?"

"Ama tahmin edebilirsiniz, aşağı yukarı bilirsiniz sonucu."

"Ben tahmin etmem," diye gülümsedi Altgeld. "Tahmin etmem, Bill. İnsan belirli şeyleri bilirse bir sonuca varabilir. Bazı şeyleri bilirsin, bazılarını bilemezsin. Tahmin etmek derken bunu mu kast ediyorsun? Hiçbir zaman, her şeyi bilemezsin, oylar sayıldıktan sonra bile her şeyi bilemezsin. Şu anda neleri biliyoruz ki?"

"McKinley'in bir paçavra çuvalı olduğunu, ve Mark Hanna'nın onu ip üstünde oynattığını biliyoruz. Halkın artık Wall Street'in ülkeyi idare etmesinden usandığını biliyoruz."

"Acaba?"

"Halkın serbest rekabet istediğini biliyoruz."

Altgeld'in sesi alçaldı; onun sesinin insanın içine işleyen, insanın kafasına balyoz gibi inen tonları vardı; sakin konuşurken önleyebilirdi bunları. Şimdi balyozları indirmek istemiyordu! William Jennings Bryan'la arasında bir sürtüşme olsun istemiyordu. Normal zamanda bile güçtü onunla konuşmak, üstelik şimdi dizginler Bryan'ın elindeydi... Altgeld'e gelmişti çünkü partiyi yöneten Altgeld'di; ama bir yandan da, İllinois Valisi sayesinde değil, ona rağmen dizginleri eline aldığının bilincindeydi.

"Bill," dedi Altgeld. "Halka ilişkin çok söz ettik — sen, ben, boyuna halktan konuşuyoruz, şu kongrede ağzıma aldığım halk sözü sayısınca dolarım olsaydı, çok zengin bir adamdım şimdi. Ama halk nedir? Liderleri var mıdır? Hepsinin söylemek istediklerini dile getiren tek bir sesleri var mıdır? Hatta, oy verme hakkına sahip midir halk? Bazıları verecek oy, evet ama bizi düşündürmeye yeter sayıda halk veremeyecek. Bu ilk başkanlık seçimi değil, ve her başkan, hatta Rutherford B. Hayes gibi eşsiz bir soytarı bile halkın bir kısmı tarafından seçilmiştir. Bizim sözümüz var halka söyleyecek, ama Mark Hanna ve Cumhuriyetçi Parti'nin de sözü var. Nasıl bilecek halk neyin doğru olduğunu?"

"Biz doğruyu savunduğumuza göre."

"Nasıl böyle konuşursun, Bill? Savunduğumuz belki doğrudur, belki değil. İyi ama, neden yana olduğumuzu nasıl duyuracağız halka? Bizden yana olan her gazeteye karşı yirmi gazete var bizi hedef almış. Bizim kasamızda dört yüz bin dolar var — diyelim ki birkaç yüz bin dolar daha bulacağız. Cumhuriyetçilerin altı milyonu var —bazıları on

milyon diyor— ve daha milyonlarca dolar bulabilirler. Böylesi hiç görülmedi. Bir başkan seçimi kampanyasında bunca paranın harcandığı bu ülkenin tarihinde görülmedi hiç. On milyon dolar — ne demek bu? Bir zamanlar bu parayla ülkenin bir yıllık ihtiyacı karşılanırdı, şimdi ise bunca para William McKinley'i başkan seçebilmek için sokaklara atılıyor. Bunun bir sebebi var; her şeyi birlikte düşünmek gerek; her şey birbirine bağlı, Bill, ve biz, onlarla savaşabilmek için bu bağların neler olduğunu çok iyi anlamalıyız."

"Nelerin bağları?" diye sordu Bryan. "Cumhuriyetçiler her vakit zengindi. Bunu biliyorduk zaten, biz bir halk partisiyiz, Wall Street partisi değil."

"Orası öyle, evet halk partisiyiz elbet. Ama gene de bazı şeyler var. Şu İspanya'yla savaşa girmek için yapılan kışkırtmaları düşün."

"Ben Küba'nın bağımsızlığından yanayım!"

"Ben de öyle. Ama dahası var. Bir yandan Küba'daki bağımsızlık hareketini boğmaya uğraşıyoruz, silah ve yiyecek yardımını kesiyoruz. Açlıktan ölmelerine göz yumuyoruz. Öte yandan, İspanya'yla savaşa giriyoruz.(*) Bu, başka işlerin döndüğünün belirtisidir. Amerikan tekelci kapitalizmi, bir dev, eli kanlı, azgın bir dev haline geldi. İşte on milyon dolar buradan geliyor. Tekelciler yayılmaya başlayacaklar, Küba meselesinin iç yüzü bu işte. Amerika artık yeterince büyük değil, bundan sonraki adım dünya olacaktır. Bu geleceği görmelisin. Bill, ancak ondan sonra bu kampanyada neyle karşı karşıya olduğumuzu anlayabilirsin. Gümüş para, olağanüstü yetki yasası, çiftçilerin, işçilerin ve küçük iş sahiplerinin hakları değil sadece bu; bu kadarla kalmıyor. Meydana gelmesi ömürler boyu sürmüş olan bu şeyi, bu gidişi, dünyada eşi görülmemiş bu akışı durdurmak için mücadele etmeliyiz. Karşı taraf biliyor bu akışı durdurmak isteyenlerin güçlerini, ve bildiği için de, var gücüyle karşı koyacak bize. Bu güçlükler içinde, halkla konuşmak zorundasın, Bill, ve onlarla konuşmanın tek bir yolu var."

"Sözlerinin bütününe katılmıyorum," dedi Bryan. Onun iyi bir dinleyici olmadığını biliyordu Altgeld, şu anda söylediklerinin tümünü dinlediğinden emin değildi. "Zorlu bir mücadele olacak," dedi Bryan.

(*)O sıralar Küba halkı İspanyol idaresine karşı bağımsızlık mücadelesi veriyordu. —*çev.*

"Ama halk bizden yana. Kimse istemiyor tröstleri, kimse istemiyor tekelci kapitalizmi. Davamızı halka götüreceğiz."

"Elbette, davamızı halka götüreceğiz. Ama namuslu davranacağız. Bu, modası geçmiş bir söz, ama gerekli. İkiyüzlü davranmayacağız, pazarlığa yatmayacağız."

Bu sözler, Bryan'ın hoşlandığı sözlerdi. Kaba bir işgüzarlık içinde başını sallayarak onayladı Pete'i.

"Parti programımıza bağlı kalmalıyız, Bill, anlıyor musun, sımsıkı bağlı kalmalıyız programımıza." Ama sonradan, "Söylediklerimin ne kadarı girdi kafasına, ne kadarı öteki kulağından çıktı, dersin?" dedi Emma'ya. "Fena adam değil, ama bu yük çok ağır bir yük onun için. Belki de kimsenin taşıyamayacağı kadar ağır."

IV

BUCK Hinrichsen az ürkek bir tavırla kapıda göründüğünde, Emma yalnızdı. Onu bu çekingenliğinden kurtarmak isteyen Emma, "O'nu bugün görmek istediğini duydun, ve geldin, bu iyi bir şey olsa gerek, değil mi?"

"Herhalde."

"Sana bir kahvaltı söylesem, ya da yalnız kahve?"

"Hayır, hayır, sağ ol. Vali nasıl, Emma?"

Hinrichsen, parmaklarını saran eldivenleri, pırıl pırıl tozlukları, büyük bir inci tanesinin süslediği kravat iğnesi, vücuduna sımsıkı oturan siyah ceketi, ve ikide bir, farkında bile olmadan eldiveninin koncuyla tozunu aldığı siyah şapkasıyla iki dirhem bir çekirdekti. Basmakalıp bir orta-batılı politikacı gibi görünüyor ve davranıyordu. Kurnaz bakışlı, bir yığın hesaplar içinde, kokuşmaya yüz tutmuş bir çöp yığınından farksızdı. Ama Altgeld'le ilişkide bulunan birçoklarında olduğu gibi onda da niceliksel bir değişme meydana gelmişti. Olduğundan daha fazla bir şey olup çıkmıştı; bir yön bulmuş, ve koyvermişti kendisini körü körüne, gidiyordu. Bland'den Bryan'a geçmesi, Altgeld'in Amerika'da eşsiz bir kişi olduğu inancını değiştirmemişti.

"Bilmem," diye yanıt verdi Emma.

"Anlıyorum."

"İnsan Pete'i tanıdığını sanıyor, bir de bakıyor, hiç tanımıyormuş. Ben evliyim onunla, ve tanımıyorum. Ama güçlü olmayı, mücadele etmeyi öğrendim, Buck. Bunların anlamını öğrendim. Biliyorsun, lanetlediler onu, çarmıha gerdiler, her bir yerine çivi sapladılar. Ama yılmadı."

"Biliyorum."

"Neden yaptılar bunu? Ülkedeki her gazete —şeytansı bir yüzü düşünde görmeyecek tek çocuk kalmayana dek— fırlak gözlü, sinsi bakışlı karikatürlerini çizdiler. Dünyada kimseye reva görülmedi böyle hakaret, böyle tutum Buck, neler oluyor bu bizim ülkemize?"

"Politika bu, Emma."

"Yalnızca politika değil, sen de biliyorsun bunu. Pete ne yaptı ki bunca nefret ediyorlar ondan? Suçsuz olan üç adamı affetti diye mi? Emeği, emekçiyi savunduğu için mi?"

Hinrichsen başını salladı.

"*Harper's Weekly Gazetesi*'ndeki karikatürü gördün mü?"

Hinrichsen başını salladı gene. Karikatürü görmüştü, Altgeld; ağzı burnu bir yanda bir şeytan maskesi altında gösteriliyordu. Bir yanda dumanlar içinde bir başkentten cehennem alevleri yükseliyordu. Altgeld'in elinde paramparça bir anayasa vardı. Guiteau'nun çılgın yüzü arka planda, şaşı gözlerle Altgeld'i dikizliyor, bir yanda da Garfield'in katliamı Altgeld'i taklit eder biçimde gösteriliyordu, öne doğru uzanmış bir iskelet, elindeki tabancayı sallıyordu. Karikatürün altında şu yazı vardı: "Guiteau, Washington'da bir gün hüküm sürdü. Altgeld orada dört yıl hüküm sürecek mi?" Bu karikatürü gören bir daha unutamazdı.

"Politika bu mu?" diye sordu Emma. "Her gazeteyi açışta böyle resimler görmek politika mı? Kazanıp kazanmayacağımız konusunda fikrini sormayacağım Buck; yalancı çıkmana fırsat vermek istemem sonunda. Bu bizim özgür ülkemiz onların elinde. Basın onların elinde; kiliseler onların elinde, hatta topraktan çıkan ürün bile onlara ait. Görüyor musun neler öğrenmişim? Aslında, kimi vakit öğrenmez olaydım diyorum kendi kendime. Kimi vakit, keşke o eski, sakin, aptal ama belki daha mutlu Emma Ford olsaydım diyorum kendi kendime. Pete nasıl diye soruyorsun — eyaletleri dolaştığımızda, trenden konuşmalar yapıyordu, ve her konuşmadan sonra ancak yatağa girecek

gücü buluyordu kendinde. Ve her seferinde bir daha kalkmayacağını sanıyordum. Onu ayakta görmek ne güzel biliyor musun, Buck?"

Gene başını salladı Hinrichsen, Emma şimdi o pişmanlığını yenmişti. "Ama bütün bu sözlerle sıkmamalıyım seni. Dayanılmaz oluyorum bazen. Sana güzel bir şeyler söyleyeyim, Buck. Sanıyorum ki, bu sefer, bütün bu gürültü sona erince, kıtayı dolaşacağız. Hep isterdim böyle bir gezi yapmayı — bütün bu gürültüden uzaklaşmak ve bütün o harika uygarlığı görmek... İtalya'yı, Paris'i, İngiltere'yi görmek... Biliyor musun, Pete diyor ki, Kraliçe Victoria'ya takdim edilirdik diyor, hemen arkasından da ona pis cadı diye sövüyor. Görüyorsun ya, benim de dilim gelişti, gelişmesin de ne olsun bu şartlar altında..."

Konuştukça açıldı. Emma, rahatladı. Hinrichsen iyi hikâye anlatırdı. Öfkesinde biraz da aşağılama vardı; örneğin "...pis, sefil bir karakter olan Theodore Roosevelt..." denen adamın birkaç hafta önce yaptığı konuşmayı anlatırken son derece heyecanlı ve ateş püskürür bir biçimde konuşuyordu. Sonra Roosevelt'in Cumhuriyetçi Üniversiteler Birliği'nde yaptığı konuşmayı nakletti; şöyle haykırıyormuş: "Mr. Altgeld, Bryan'dan çok tehlikeli bir adamdır. Çok daha kurnaz, çok daha zeki, ondan daha az aptal, ve kamu ahlâkının baskılarından çok daha uzak bir adamdır. Biri gururundan vazgeçmiyor, öteki hesaplarından. İkisi de, bir dükkân sahibinin kurşunla delik deşik edilmesine rahatça göz yumabilirler; ve bu davranışlarını sadece kendi çarpık ruhlarının anlayacağı nedenlere dayalı bir yığın şamata ve kurnazca hazırlanmış bir kılıf içinde gizleyebilirler. Amerika'nın geleceğini böyle adamların eline teslim etmesi aklın hayalin almayacağı bir saygısızlık, bir onursuzluktur. Mr. Altgeld, cinayetlerin en rezilini affediyor ve destekliyor; bu yetmiyormuş gibi, Federal hükümetin ve üst mahkemenin cinayetten daha kötü sonuçlara giden kanundışı davranışını durdurmak üzere yaptığı mücadeleye karşı çıkıyor. Her ikisi de Washington ve Lincoln Hükümetleri yerine, atalarımızdan kalmış ve oğullarımıza bırakmak istediğimiz düzenli özgürlük sistemi yerine, Paris Komünü kadar berbat bir kızıl kanunsuzluk çamurunu getireceklerdir..." "İşte bunun gibi bir yığın söz etti" dedi Hinrichsen. "Sonradan Mr. Roosevelt'in yanına gittim, sordum ona, Altgeld'i hiç gördünüz mü? diye. Hayır, hayır, hiç ama hiç görmemişti... Tabi benim kimin nesi

olduğumu iyice öğrendikten sonra verdi bu yanıtı. Bizim Chicagolu kodamanlar öyle bir pohpohluyorlardı ki onu, görecektin, Emma. Saygıdeğer bir centilmen, burnu havada bir züppe —yani affedersin Emma— tam bir kibirli züppe, başka nasıl anlatılır bu adam bilemiyorum, ama hesapçı, son derece hesapçı herif... Onun muhterem huzurlarına çıkmayı becermiş yoksul bir serseri değil de Dışişleri Bakanı olduğumu iyice anlamadan yanıt vermedi bana. Neyse, sonra, 'Hayır efendim, hayır, niçin tanışacak mışım Altgeld'le? Karşılaşmak istemem elbet, hem karşılaşsam onunla kavga ederim ancak. Siperlerde kılıç kuşandığım adamla nasıl toplumsal ilişkiye girerim, efendim?' Ya, işte aynen böyle söyledi, Emma, düşünebiliyor musun? Bu adam bir gün karşımıza çıkacak, Emma. Sadece bir ahmak, ya da politika cambazı değil, geri kalmış, bir çocukla Jeff Davis karışımı bir şey bu adam. Ben bile ne olduğunu hâlâ anlamış değilim."

Hinrichsen sustu, sonra ellerini iki yana açtı. "Ama bir şeyler öğrendim. Bryan konusunda hangi noktada yanıldığımı anladım. Bryan'ı tutmak demek, bowling oyununda sadece topu yuvarlayıp da yıkmak için tahtaları yerleştirmeye benzemiyor. Bu yüzden buradayım: validen özür dileyeceğim. Elini öpeceğim onun."

"Özür dilemek gerekmez, Buck."

"Bırak ona ben karar vereyim, Emma. Eğriye eğri, doğruya doğru. Onu dinliyorsun, aman diyorsun ne güzel konuşuyor, ve kalkıp McKinley'e oy veriyorsun. Ve Mark Hanna, Bryan'ın konuşmasına seyirci kalıyor. Sen gitmiş miydin Pete'le New York'a?"

"Evet. İyi ki de gitmişim. Herkesten iyi konuştu. Karşı tarafın gazeteleri bile salonun tıklım tıklım olduğunu, içeri girememiş bir on bin kişinin ve de işçilerin caddeyi doldurduğunu yazmak zorunda kaldı. Zaten Pete konuştu mu, çoğunlukla işçiler olur dinleyicileri. Politik toplantılarda böyle dinleyici kitlesi olduğunu görmedim, duymadım hiç. Ve hepsi de kulak kesilip dinliyor söylediklerini."

Hinrichsen gözüyle ve kulağıyla dinliyordu. Emma'yı. O da aynı sürecin bir kesitinde yaşamıştı; Altgeld'e tepki gösterdi, değişti, tıpkı Emma gibi. Vali eve döndüğünde Hinrichsen dinliyordu daha. Elini uzattı valiye, el sıkıştılar. Söze gerek yoktu. Hinrichsen, Altgeld'in böylesine eriyip küçüldüğünü daha önce fark etmemişti. O dört yılın sapasağlam, demir gibi güçlü Altgeld'inden geriye bir çift pırıl pırıl ve

zeki bakışlı mavi göz ve karşısındakini çağıran, içine alan sıcak gülümseme kalmıştı.

"Merhaba, Buck," dedi. "Tebriğe mi geldin, başsağlığına mı?"

Ciddiyetle yanıt verdi Hinrichsen, "Seni görmeye geldim." Bir an sustu Altgeld, sonra "Seçim sandıklarının önünde uzun kuyruklar var," dedi.

"Nasıl gidiyor?"

"Ne bileyim ben nasıl gidiyor, Buck. Sen ne dersin? İyi bir politikacı burnun var senin. Bugün ne kokular geliyor burnuna?"

"Bana sorarsan, Bryan kaybetse bile, siz İllinois Valisi olarak kalacaksınız."

"Bryan kaybederse, ben de kaybederim. Gerçeği kabul etmek gerek. Buck, liste öteki eyaletlerde kaybedip de burada kazanacak değil. Ama, bana göre hava hoş, Emma'ya sor istersen, umurumda değil. Burama geldi Buck. Bugün silinip süpürülürsem, süpürülürüm. Kulaklarıma pamuk tıkadım, olduğu gibi bırakacağım her şeyi. İçinde bulunduğumuz bu pis, kokuşmuş oyunu nasıl oynarsan oyna, nasıl savaşırsan savaş, pislik, gene o pislik. Sıyrılmak istiyorum artık bu pislikten. Borçlarımı ödeyeceğim, ve çekip gideceğim. Yahu Buck, buraya gelirkenki iki üç ayı saymazsan hiç çıkmadım yurt dışına. Biraz dünyayı görmek istiyorum yani; şöyle bir ayaklarımı uzatıp dinlenmek istiyorum."

"Şansımızı kaybetmiş değiliz daha."

"Ne şansı, Buck? Hamamcı John'u gördüm. O her şeyi bilir, köpek gibi burnu var mübareğin. Ne diyor biliyor musun, iyi bir hükümetle politikayı birbirine karıştırmanın sonu budur, diyor. pek de yalan değil söylediği hani."

"Gene de şansımız var, derim."

"Ben de inanıyorum buna. Ama pek de büyük bir şans değil bu şans, Buck."

V

HİNRİCHSEN gittikten sonra bir süre yalnız kaldılar, Altgeld gitti, yatağına uzandı. Emma perdeleri çekti; loş, ılık ve rahattı odanın içi. Burada böyle uzanmıştı Altgeld şimdi, kopuk düşüncelerini

birleştirmeye çabalaması gerekmiyordu, bu da ayrı bir rahatlık getiriyordu. Başıboş düşünceler, yeni fikirler, eski fikirler... Bir seçim kaybedildi diye düşünüyordu kendi kendine... Yanlışları nelerdi? Nasıl davransalardı sonuç değişik olurdu? Ah şu Bryan sıkı dursaydı! Suçlamalara suçlamalarla yanıt verseydi! Ama savaşmayı bilmiyordu ki; sosyalistsin dediler, inkâr etti. Emekçiden yanasın dediler, inkâr etti; tutucu üst mahkemeye karşısın dediler, onu da inkâr etti! Tröstlere karşı olduğunu, şirketlere karşı olduğunu, emeğe karşı olduğunu hep inkâr etti. Sonunda durmadan gümüş para üzerine konuşan bir altın sesten başka bir şey olamadı. Eh, elbet böyle olurdu bunun sonu. Bitmedi işte. Kendi valilik kampanyası da böylece tökezlemişti, ve şimdi yavaş yavaş ve de soğukkanlılıkla kendi kişisel yenilgisini kabul etmeye başlamıştı. Ve hesabına göre onda bir olan kazanma şansı gerçekleşirse Springfield'a gidip ikinci bir dört uzun ve yorucu yılı nasıl geçireceğini düşünüyordu. Sam McConnell'a vali adaylığını kabul etmesi için az yalvarmamıştı, ama McConnell işini bilir bir adamdı. Gerçi, McConnell onun yerinde olsaydı, daha başarılı olacak mıydı? Hiç de değil. Eğer o, yani Pete Altgeld, insanların, dürüstlüğe ve samimiyete neden gereken önemi vermediklerini bilseydi... Sadece dürüstlüğe ve samimiyete inanmak yeter miydi? Bunu bilemiyordu. İyi niyetli ve kesin inançlı insanlar olsaydı peşinden gelen, bu sistem mutlaka başarılı olurdu; geçmişte yeni sistemler, yeni değişiklikler getirilmişti. Bunların sonucu —her nasılsa— ülkeye, servet, refah sağlamış, insanlar daha varsıl, daha güçlü olmuşlardı. Bu adamların hükümeti satın almasından doğal ne olabilirdi? Adamın parası var, istediğini satın alır. İyi ama, bu onların hükümeti mi? Bu ülke zenginlerin ülkesi mi? Bir an, Rockefeller'in, Morgan'ın, Pullman'ın ve öteki şiş cüzdanlıların yüzleri geldi gözü önüne. Budala saf köylülerin tuhaf hallerine, Abe Lincoln, Andrew Jackson'un müritlerine, bu koca devleti bir gün yöneteceğine inanan kuru kalabalığa, o işçi güruhuna, pis kahkahalarıyla gülüyorlardı hepsi. Bir fıçının içine fırlatılan on milyon dolar... Kendisinin de bono karşılığı ödünç para aldığı banker Walsh... Ne diyordu Walsh? "Şu senin parti hayalden başka şey değil, Altgeld. İyi düşün, aklını başına devşir, öyle çık karşıma. Birkaç yüz bin dolarla olmaz seçim yarışı, ve herkese yetecek kadar para var elimizde. Kendini sıkma, o bonoları da düşünme hiç. Cumhuriyetçi Parti paraların Demokratlara gitmesine hiç karşı

değil; tabi uygun miktarda bir paranın demek istiyorum; yeter ki senin de bizim savunduğumuz doğruları savunduğunu görsünler. Sen demokrasiyi yanlış anlıyor ve yanlış yansıtıyorsun, Altgeld; demokratik seçim demek, kişiler arasında yarışma demektir, ancak ne var ki, ülkenin yararına, sağlıklı bir rejim getirmek için, iş konusunda karşılıklı anlayış gereklidir..."

Dışarda sesler duydu, kalktı, yumruklarıyla gözlerini ovalıyordu. Bugün gereğinden fazla düşünmese daha iyi olurdu. Çocuk sesleri geldi kulağına, dışarı çıktı. Emma'nın arkadaşı May Wilson gelmişti; biri beş, biri yedi yaşında olan iki küçük kızı da yanındaydı.

"Burası bugün tımarhaneye döner diye düşünmüştüm," dedi May Wilson.

"Doğru düşünmüşsün, ama daha saat erken."

"Gazeteciler sabah sabah damladılar, ama doğrusu sepetledik onları," dedi Emma. "Az sonra gelirler gene. Nasılsın, Pete?"

"İyiyim," diye gülümsedi Altgeld.

Az sonra, halının üzerine oturmuş, çocuklarla oynuyordu. Sakalına bayıldı kızlar. "Babamın bıyığı var, ama sakalı yok. Sizin ne güzel sakalınız! Çok güzel sakalınız var."

"Güzel olup olmadığını düşünmedim hiç, ama güzel bir sakaldır herhalde."

"Çok, çok güzel." Bunu söyleyen küçüğüydü; abla, kişisel konuların tartışılmasını ayıp buluyordu, bunu kardeşine söyledi.

"Masal bilir misiniz?" diye sordu bu kez küçüğü. "Bize masal anlatır mısınız?"

Cam bir tepede oturan prensesin masalını anlattı onlara. Bir sürü yürekli delikanlı atlarıyla tırmanmaya çalışmışlardı tepeye.

İşte bugünün sakin saatleri sona ermişti.

VI

ÇOCUKLAR gittikten hemen sonra Joe Martin geldi; Güney Yakası'ndan doğru buraya gelmişti, ateş püskürüyordu. "Sille yumruk yöntemi," dedi. "Pinkertonlar sandık başlarını sardılar. Kara liste

dedikoduları çıkardıkları yetmiyormuş gibi, gelmiş isim yazıyorlar, ya da yazar gibi görünüyorlar. Gözlerinin tutmadığı kişilere saldırıyor, üstü başı eski olanları kuyruktan atıyorlar."

"John, Hennessy'nin orada olacağını söyledi."

"Konuştum John'la. Ayaklanma mı istiyorsun diyor."

"Evet, ayaklanma istiyorum! Hennessy'yi getir oraya, ve herkese oy verdirmesini söyle, herkese. Yardıma ihtiyacı varsa da, yüz, iki yüz kadar adam alsın yanına. Açıkgöz davranacaklar güya, ama fırsat vermeyeceğiz onlara."

"Pinkertonlar silahlı."

"Söyle bizim adamlarımızı da silahlandırsın Hennessy, dur bir dakika!" Martin telefona doğru yürüyordu. "Buck Hinrichsen'i bul. Sherman House'da olabilir. Gerekirse milis kuvvetlerini toplayacağım. Bu kör olası eyalette sıkıyönetim ilan edeceğim."

Az sonra Hinrichsen telefondaydı. *İnter Ocean Gazetesi*'nden iki, ve *Tribune Gazetesi*'nden bir muhabir geldi. Emma acele acele sigara ve içki tutuşturdu adamların ellerine. *News Gazetesi*'nden bir ressam çıkageldi, valinin resmini çizmek istiyordu, lüften tek bir karakalem çizmesine izin verir miydi? "Pekâlâ," dedi Altgeld, "pekâlâ." Sam McConnell salına salına süzüldü içeri, ve kapı dibinde dikildi, sırıtıyordu. Altgeld bir koltuğa çöktü. Muhabirler soru yağmuruna başladılar, şimdi bir de *New York Herald* muhabiri katılmıştı aralarına.

"Güvenli misiniz, vali?"

"Elbette güvenliyim."

"Mark Hanna'nın New York'da, McKinley'in ezici galibiyeti üzerine bire altı bahse girdiği söyleniyor, bu konuda ne düşünüyorsunuz?"

"Ne mi düşünüyorum? Ne düşüneyim, beyler, bana da on milyon dolar haraç verselerdi, ben de kumar oynardım. Hem, para Morgan'ın parası olduğuna göre, ne olacak beyler, Hanna'nın kaybedecek nesi var bu işte?"

"Mark Hanna ile aranızdaki dargınlık konusunda görüşünüzü söyleyecek misiniz, vali?"

"Dargınlık mı? Ben buna dargınlık demem, beyler. Biliyorsunuz, birçok politika patronuyla çalıştım, ve de bazılarıyla savaştım. Onlar da herkes gibi. Kimi vakit gayet dürüst oluyorlar. Kimi vakit, tepeden

tırnağa alçak. Mark Hanna'nın hangi sınıflamaya girdiğine siz karar verin beyler."

Sonradan gelenlerden *Harper's Weekly* muhabiri iğneleyici bir tavırla sordu: "McKinley kazandığı takdirde, Mark Hanna, Beyaz Saray'da, Bryan'ın kazanması halinde sizin elde edeceğiniz nüfuz kadar nüfuz elde edecek mi dersiniz?"

"Bryan kazanırsa delikanlı, ben, İllinois Valisi olma niyetindeyim, ne fazla, ne eksik."

"Vali, Hanna sizi doğrudan doğruya bir anarşist ve sosyalist olmakla suçluyor. Bu konuda sözünüz olacak mı?"

"Eh, ne anarşist, ne de sosyalist olmadığıma göre, bu konuda fazla bilgim yok. Aynı zamanda iki şey birden olabilir miyim, bilemeyeceğim —beni komünist olmakla da suçluyorlar, biliyorsunuz— belki de hem anarşist, hem sosyalist, hem de komünistimdir, kim bilir? Chicago'daki en güzel resmi binaları yaptıran adama yakıştırırsanız bu adları..."

"Sosyalizmi onaylıyor musunuz, vali?"

"Tröstlerin emrinde olan hükümete karşıyım. Bu seçimlerde, sosyalizm meselesini ortaya atanlar sadece benim düşmanlarım. Parti programını iyi okuyun, baylar, ve bakın bakalım sosyalizm sözcüğünü bulacak mısınız orada."

"Vali, Bryan'la aranızda ayrılıklar olduğu söyleniyor, doğru mu?"

"Sen evli misin, delikanlı?"

Başıyla evet dedi gazeteci.

"Ve karınla aranızda hiç ayrılık yok? Eh, bir parti de aile gibidir."

İşte böyle, kimi kaçamak yanıtlarla, kimi tatlılıkla, kimi öfkeli saldırılarla konuştu onlarla yarım saat daha. Gazetecinin biri giriyor, biri çıkıyordu. *News* ressamı çizeceği resmi çizdi. Schilling girdi, McConnell'ın kulağına birşeyler fısıldadı, McConnell, valiye baktı, o da başını salladı.

"Evet, beyler," dedi McConnell, "Bugün seçim günü, biliyorsunuz."

Çıktı gazeteciler. Martin hâlâ içerde, telefonun başındaydı. Clarence Darrow girdi, arkasından üzerinde, soğuk et, çorba, bira bulunan servis masasını itmekte olan garson girdi. Garson çıkana kadar Emma'dan başka kimse konuşmadı. "Lütfen yiyin. Bugün öyle bir gün işte. Hiç olmazsa yemek yiyin," diyordu.

Schilling üzgün üzgün başını iki yana salladı, öyle üzgündü ki yüzü, Altgeld gülmekten kendini alamadı. "Neyse ki gülebilen birisi var içimizde," dedi McConnell. "Şu George harika bir adam yani, harika!"

"Ne oluyor?" diye sordu Altgeld. "Öyle bir durumdayız ki, daha kötüsü olamaz. Şimdi ne oldu?"

"Söyle, George."

Schilling, çorbasını yudumladı, gözleri Altgeld'deydi. Sanki suçluymuş da özür diliyormuş gibi konuşmaya başladı.

"Debs haber yollamış, beni görmek istiyormuş; Gene Debs, anımsadın mı?"

"Anımsıyorum evet."

"Çok... Basit bir iş, yani ve gayet sakin yaptılar bu işi. Debs dün akşam duymuş, ben bu sabah soruşturdum. New York, Cleveland, San Francisco, St. Louis öyle. Debs de Pittsburgh, Philadelphia ve Portland'dan haber almış. Bir de New York Eyaleti'nde üç kent. Şimdi, bugün, Newark... Yani yurdun her yanı demek oluyor, değil mi? Buna göre..."

"Sen neler geveliyorsun ağzında, George?" diye sözünü kesti Altgeld.

"Fabrikaları erken kapatmışlar. Duydun sanıyordum. Bazı fabrikalar bir saat, bazıları iki saat erken kapamışlar, bazı fabrikalarda da yalnız yarım gün çalıştırmışlar. Pireyi deve yapıyorum sanma. Yüzlerce dükkân kapandı. Bazı yerlerde açık açık konuşmuş patronlar... Samimi... Yazılar asmışlar: 'Bryan seçilirse, bu fabrika kapalı kalacak.' Bazı yerlerde biraz daha sessiz yürüyor işler. Ağızdan ağıza yaymışlar, 'Bryan seçilirse, gelmeyin. Dükkânımız hiç açılmayacak.' Tam tamına böyle değil belki ama, bu demeye geliyor yani."

"Bu bir blöf," dedi Darrow. "İtçe bir blöf."

"Nefis bir olay," diye göğüs geçirdi McConnell.

"Hayatımda duymadım böyle şey. Evet, nefis bir olay."

"Elbette blöf bu," dedi Altgeld. "Kalk da milyonlarca işçiye bunun blöf olduğunu anlat. Tertip mi dersin, George?"

"Buna ne şüphe? Sadece tertip değil, hem de Mark Hanna tertibi. Pete, bu adam anasının gözü bir adam, belki de Amerika'daki en tehlikeli adam bu Hanna."

"Diyelim ki tertip. Neydi şu saydığın kentler, New York, Pittsburgh, San Francisco?"

Schilling saydı gerisini, birer birer parmaklarıyla saydı. McConnell tabağını itti, "Yiyesim yok," dedi.

"Bu legal bir davranış mı?" diye sordu Darrow.

"McKinley kazanırsa, bal gibi legal olacak. Ne bileyim... Suikast olduğunu kanıtlasak. Yok, yok, bunu asla kanıtlayamayız. Bir adam fabrikasını kaparsa, kanuna aykırı davranmış olmaz ki, değil mi? Doğru değil mi? Yüz yıl önce tüm ülkede üretilen üründen fazla üretimi olan bir fabrikanın kaderini tayin etmek bir insanın hakkıdır. Canı istemiş, fabrikasını kapamış, elli bin işçi açıkta kalmış, bu onun bileceği iş, değil mi? Kim karışabilir buna?"

"Şu var ki, şimdiye kadar duyduğum, işittiğim en büyük seçim hilesi bu."

"Ve de en kurnaz," diye başını salladı McConnell.

"Debs ne dedi? diye sordu Altgeld.

"Sabaha kadar uyuyamamış, telgraflar, haberciler göndermiş, sendikalar kanalıyla durdurmak istemiş hareketi. Ama olanaksız. Şimdi çok geç. Debs de aynı fikirde, artık olanaksız diyor Debs..." Sesi alçaldı, zor duyuluyordu. Şöyle demişti ona Debs: "Schilling, bu ekonomiden aldığım en büyük ders benim. İşte bu sosyalist yapar beni; bir yığın başka şey var, evet; ama ölene kadar unutmayacağım bunu. Sessiz, sakin aldılar hükümeti; sessizce kendilerinin hükümet olduğunu anlattılar halka. Savaşacağımı söyle Altgeld 'e, ama faydası yok, şu kadarcık faydası yok savaşmanın. Bunu da söyle ona. Boşa kürek çektiğini de söyle. Tuttuğu yol doğru yol değil. Söyle ona. Ya da istersen, bırak hiçbir şey söyleme, yarın sabah uyanacak, ve yanıtı alacak."

VII

TELGRAFLAR, haberciler, gazeteciler, parti görevlileri, kentlerarası telefonlar, gene telgraflar, tartışma için çok geç olmasına rağmen gereksiz tartışmalar, sandıklar açıldıktan oylar sayılmaya başlandıktan sonra yapılan yersiz, çılgın itirazlar... Politikada ayartılmış biri varsa, o da John Peter Altgeld'di; oy sandıklarının doldurulduğunu biliyordu; seçim günü kıyametinin ilkelerini olduğu gibi, dalaverelerini de biliyordu; bu kıyamet gününde binlerce mezarlık, birkaç nesillik

ölülerini diriltiyordu; bu seçim gününde, beşikteki çocukların ansızın büyüyüp, oy verme yaşına geliverdiğini biliyordu; oy tüccarlarından başka kimsenin dosyasında kaydına rastlanmayan sayısız nüfus cüzdanları olduğunu biliyordu; Hamamcı John'un uyguladığı o adi yöntemleri, bira vagonlarını serserilerle doldurup sandık sandık dolaşıldığını bile biliyordu; bu hileleri görenlerin gözüne perde çekmek için, kahvesine katılacak afyon dozunu bile biliyordu; oyların genellikle beş dolara satın alındığını, ama bazı bölgelerde iki dolara fit olunduğunu, hatta hapishanelerde bir başa elli sent verildiğini de biliyordu. Her partinin, bölgedeki seçmen sayısının iki katı oy aldığını bile biliyordu. Muhafazakar politikacının, toplam oyların on yedide birini hileli (geçersiz) ilan ettiğini de biliyordu. Bu Amerikan demokrasisinin bir parçasıydı, ve ekonomik durumlarının eşit olmamasına rağmen, her iki parti tarafından da eşit beceriklilikle uygulanıyordu ve bir iki küçük hanım, ve çocuklar hariç, herkes nasibini alıyordu.

Ama bu seçimde, Hamamcı John'un beceriksiz, alışılmışın dışında dalaverelerini örtbas etmeye yarayan yepyeni olaylar da oldu. Bryan'ın bulunduğu toplantılarda, ayaklanmaları, kışkırtmak, koku salıcı, gözyaşartıcı bomba savurmak, vahşi çığlıklar atmak üzere Pinkertonların kiralanması ilk adım olmuştu. Sonra Pinkertonlar, anarşistlerin katliamları ile ilgili bir yığın sahte haber yayıp, gazetelerin sayfalarını böyle haberlerle doldurmayı becerdiler. Bu tertip, banka ve sigorta şirketlerinin planlarına kıyasla solda sıfır kalırdı. Bu bankalar ve sigortalar meselesi seçim gününden bir ay önce kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştı; Bryan seçilirse, bütün tarım ve mesken borçları iki gün içinde bankalara ödenecek, anarşistlerin çıkaracakları kesin olaylar sebebiyle de, —gene Bryan seçilirse— bütün yangın sigortaları iptal edilecekti. Ne var ki, toprak işçileri geniş alanlara yayıldığından, haberleşme güçtü; tamamıyla Bryan'dan yana olan toprak işçilerine, doğruyu açıklamak güç olduğu gibi, bunları işçiler gibi sendikalaştırmak da güçtü. Böylece, bir çiftçi kalkıp da, Bryan'ın seçilmesi ihtimali karşısında yangın sigortasının iptal edildiğini söylediğinde, önceleri omuz silktiler, ama bu söz çiftçiden çitçiye yayıla yayıla etkisini göstermeye başladı. Altgeld, işin içinde bir de banka meselesi olduğunu *dükkân kapama* tekniğini öğrendikten birkaç saat sonra duydu: Dreyer,

yani o af bildirilerini tebliğ eden genç telefon ederek Altgeld'i görmek istediğini bildirdi. Dose, valinin çok meşgul olduğunu söyledi; meşgul de ne kelime, aslında Altgeldlerin kaldığı daire bir tımarhaneye dönmüştü. Ama Altgeld "Bırak gelsin," dedi. "Ha bir fazla, ha bir eksik, ne çıkar." Ama pekâlâ önemliydi Dreyer'in söyleyecekleri. Valiyi bir köşeye çekti, ve bankalar meselesini anlattı. Dört yüzü aşkın banka uyguluyordu bunu, bütün banka borçları ve ipotekler yarın akşama kadar ödenmeliydi. Ama eğer McKinley başkan seçilirse, ödeme süreleri uzatılacaktı. Bankaların çoğu bu kararı almıştı ve belki de yüzlerce daha vardı Dreyer'in bilmediği. Bryan'ın seçileceği kesin bölgeleri —güneyi, mısır ve domuz çiftliklerinin tümünü— inletiyordu bu haber. "Bilmenizi isterim," dedi Dreyer. Utancından, sinirinden, öfkesinden boncuk boncuk ter içindeydi. "Sizin adamlarınızı tutuyor değilim, ama bu işi mantığım almıyor. Serbest oy, ne demektir tanrı aşkına, bir yurttaşa, seçmek istediği adam başa geçince çiftliğini, çubuğunu kaybedeceğini söylemek midir?"

"Serbest oy ne demek, bilmiyorum." dedi Altgeld. "Ama bana bunları söylediğin için teşekkür ederim."

"Söylediğime memnunum. Ancak, bu sırdır, vali, anlıyorsunuz, değil mi?"

"Sır, tabi, tabi."

VIII

AKŞAMA doğru kalabalık azalmaya, ortalık durulmaya başladı. Yalnız Darrow, Schilling, Martin ve McConnell kalmışlardı. Bir saat kadar önce, Altgeld sekreterine, "Bill," dedi, "silindik. Milyonda bir şansımız yok. En iyisi sen Springfield'a git, benim işleri düzene sok. Emma da hemen dönmek istiyor, hak veriyorum ona."

Tribune Gazetesi muhabirlerinden biri, seçim sonuçlarını öğrenmek üzere bütün gece oturup oturmayacağını sormuştu. "Sonuçları biliyorum" diye gülümsemişti, "uyuyacağım." McConnell'a da bunları söyledi, ve o eski dost başını salladı. "Haklısın, Pete. Kutlayacak bir şeyimiz yok."

"Ama yeni şeyler öğrendik."

"Belki evet, belki hayır. Bu son seçim değil, Pete. Her dört yılda bir buna benzer şeyler olacak."

Ama Darrow, seçimin kaybedildiğini kabul etmiyordu daha. "İnsanları tanımıyorsunuz," diye ısrar ediyordu. "Hepinizin yanlışı burda. Hepiniz halkı gerektiği gibi değerlendiremiyorsunuz. Barnum, her dakika bir enayi doğuyor derken iyi bir noktaya parmak basmıştı, ama bir gün gelecek, insanlar akıllanacak."

Altgeld bir koltuğa gömülmüştü. Yüzündeki bezginlik kayboluyordu yavaş yavaş, karşısında durmuş kendisine bakan Emma'ya gülümsedi. "Bir şeyim yok, şekerim. Hayır. Clarence; Mr. Barnum, derinliği olmayan aptal bir adamdır. Evet, tanıştım onunla, biliyorum. İnsanlar hakkında bu sözleri kullanan kişi, kötü kişidir. Enayilerle işimiz yok bizim; düşünen, tepki gösteren, kadınlarla ve erkeklerle, korkutulmuş ve örgütlenmemiş halkla karşı karşıyayız. Halkı da suçlayamayız ki bu durumda. Geçtiğimiz birkaç ay içinde ne olup bittiğini iyice anlamazsak, bütün çabalarımız boşa gider, değersiz, kayıp bir kargaşa olmaktan öte gitmez bütün yaptıklarımız."

"Gene de kazanabiliriz," diye üsteledi Darrow ve Altgeld sesini yükseltmek zorunda kaldı:

"Kazanamayız. Şunu kafana koymaya çalışıyorum sabahtan beri, Clarence — kazanamayız. Bu işin ta başında yenilmiştik, ama bilemedik. Çünkü, neye karşı savaştığımızı, ve nasıl savaşacağımızı bilmiyorduk; ve daha da kötüsü, hâlâ da bilmiyoruz."

Schilling gitmek üzere kalktı. Gözleri yaşlıydı. Emma öptü onu, "Hemen git yat, George," dedi. "Gözlerinin altı mosmor olmuş." Clarence Darrow da onunla birlikte gitti. Geceydi, Chicago'da seçim gecesiydi, maytapların ışıkları geceyi aydınlatıyordu.

Pencerenin kenarına gittiler, gökyüzü renk renkti Joe Martin çok az konuşmuştu; bu sırada, yalnız yanında duran McConnell'in duyacağı şekilde, "Dünyanın anasını, avradını..." dedi. Yargıç, elini Altgeld'in omuzuna attı, "İyi geceler," diye fısıldadı. Emma kapıya kadar geçirdi onu. İki erkeği pencerenin başında baş başa bırakmıştı. Öyle suskun durdular Emma dönünceye dek, sonra Joe Martin duyulur duyulmaz bir sesle, "Herkes bir şeyden hoşlanıyor," dedi. "Kimi kumardan, kimi kadından, hatta ben dişlerine pırlanta dolgu yaptırmayı hobi edinmiş Amerikalı aristokratlar bile tanıyorum. Ama sanıyorum, sen başını taş

duvara çarpmaktan hoşlanıyorsun..." Sesinin tonu onca yumuşak olmasaydı. Altgeld tavır alabilirdi bu söze; gölgede duruyorlardı. Emma yüzünü göremedi, ama duyduğu kadarıyla, pişmanlıktan çok, önceden beri bilinen bir gerçeği acı acı açıklıyordu Joe.

"Yani ta baştan beri şansımız olmadığını biliyordun, öyle mi?"

"Hiç, ama hiç şansımız yoktu," dedi Martin.

"Ve neden böyle yaptığımı bilmiyorsun?"

"Biliyorum," dedi Martin yorgun bir sesle. "Biliyorum, Pete. Biliyorum evet. Ama bilsem ne olacak, bilmesem ne olacak. Bu, her vakit böyleydi. Büyük balık küçük balığı yutacak, ve insanlar aç kalacak, ölecek. Ne bir ideal düzeltecek bu durumu ne de Hıristiyanlık inancı. Çünkü, özgür basınımızı yöneten domuzlardan daha beter yalancılar var bu ülkede. Çünkü kutsal papazlar her gün kiliselerde insanların beynini yıkamakla meşgul. Senin işçi sendikaların da on para etmez. Pete; silahlar, okullar, kiliseler, fabrikalar kimin elinde ondan haber ver sen! İşte sen, bu güçlerin seni çarmıha germesine izin verdin..."

Az sonra, şapkasını, paltosunu aldı, çıktı Joe. Emma yemeğin yukarı çıkarılmasını söyledi. Ne kadar da iştahlı yiyordu kocası. Büyük bir yükü üzerinden atmıştı. Martin gittiğinden beri seçimlerden söz açmadı, Emma'nın telefonun fişini çekme teklifini de olumlu karşıladı. Güzel bir yemek yediler, sonra Altgeld koltuğa gömüldü, ayaklarını da bir pufun üzerine uzattı.

"Bana bir kitap okusan?" dedi karısına. "Ama ne istediğimi bilmiyorum."

Huckleberry Finn'in Serüvenleri yatak odasında da vardı; açtı, oradan buradan rastgele okumaya başladı Emma. İkisi de nerdeyse ezbere biliyorlardı kitabı. Dük ve kralla ilgili bölümünü okumasını istedi Altgeld. Ama ancak yarım saat kadar dinleyebildi, gözleri kapanıyordu. Emma yatağına götürdü onu, Pete başını yastığa koyar koymaz derin bir uykuya daldı.

Emma'nın uykusu yoktu; pencerenin önünde oturmuş, kentin ışıklarını seyrediyor, karmakarışık düşünceler arasında aslında hiçbir şey düşünemiyordu. Seçimler biteli yıllar olmuştu sanki. Ve her gün gazeteleri karıştırıp boynundan sallandırılan Albert Parsons adlı işçi lideri hakkındaki haberleri okuyalı bir ömür geçmişti sanki. Hani bir kez de, New Yorklu bir milyoner, bir parti vermişti; partinin onur konuğu,

şampanya içen ve yulaf ezmesi yiyen bir yarış atıydı, ve bütün davetlilere hatıra armağanı olarak pırlantalarla süslü birer at nalı verilmişti. Nalların her biri birkaç bin dolar kıymetindeydi. Kendini suçladığından, ya da iyi bir analiz yapmak istediğinden falan değil, öylesine düşünüyordu. Aklına bin bir türlü anı geliyor, bir yandan da, daha dün tarla bayır olan, ama bugün ışıklarla dolu, bu eşsiz kenti, bu rüzgârlı geceyi seyrediyordu. Kocası da daha dün dağdan bayırdan gelmişti, o da bu kent gibi şaşkın, kararsız, son derece güçlü, ve vazgeçilmezdi...

Ertesi sabah William McKinley'in Birleşik Devletler Başkanı, ve John Tanner'ın da İllinois Eyaleti Valisi seçildiğini öğrendiler. Kendi eyaletlerinde bile, Altgeld'in Bryan'dan on bin oy fazla almasına rağmen, ikisi de yenilmişlerdi. Ama bu sonuca Altgeld hemen hemen hiçbir duygusal tepki göstermedi. Güzel güzel kahvaltısını yaptı. "Kütük gibi uyumuşum akşam," dedi Emma'ya. "Kendimi çok iyi hissediyorum."

Schilling telefon ettiğinde, Altgeld onun o şaşkın, bitkin sesine gülmekten kendini alamadı. "Biraz yat da uyu," dedi ona. "Yahu George, sabaha kadar uyumadım diyorsun, ne sonuç bekliyordun ki, tanrı aşkına?"

"Ama kaybettik — anlamıyor musun, kaybettik!"

"Evet, kaybettik. Hadi bir uyku çek de sonra düşün bunları."

Sonra Emma'ya döndü, "Biletleri aldırdın mı?" diye sordu.

Başıyla evet yanıtı verdi Emma. Gitmeden önce göl kenarında bir yürüyüş yapmalarını istedi Altgeld. "Biliyorsun, dönüp geleceğiz buraya, bu kez bir süre için değil ömür boyu yaşamak için geleceğiz."

"Pete senin şu seçimi kazanman için ömrümün beş yılını verirdim."

Altgeld, kollarına aldı karısını, uzun zamandır böyle sarılmamıştı ona.

IX

UYUYUP dinlenmek yerine, Gene Debs'e gitti Schilling.

"Eh, dediğim çıktı," dedi Debs.

"Evet, doğru. Yani böbürlenmek, oh çekmek mi niyetin?"

"Yo, hayır, Schilling. Oh çekecek değilim. Sen onların tuttuğu yolu seçtin çünkü, o yol daha çekici görünüyordu sana, ve Parsons öleli yıllar olmuştu."

"Ne demek istiyorsun bu sözünle?"

"Çünkü sen, bizi yarı yolda bıraktın, ama her dönüp gelişinde, biz yanındaydık, buyur ettik seni. Pekâlâ, dedik, bu dürüst bir adam, elinden tutacağız bunun. Şimdi kendi yolumuzu kendimiz çizeceğiz. Bize güçlerini gösterdiler; şimdi biz onlara işçilerin güçlü kollarını göstereceğiz. Biz de güçlüyüz. Schilling, ve artık savaşmayı öğreniyoruz."

"Yani onu da, ötekilerle birlikte mahkûm ediyorsun."

"Kim diyor onu da mahkûm ediyorum diye, Schilling, ne akılsız adamsın sen?"

Schilling bitkindi, ağzını açacak hali de yoktu pek; uzun boylu ince sendikacıya baktı, bir süre, sonra başını salladı ve çıktı gitti.

Evine, yatağına varır varmaz da zor tuttuğu gözyaşlarını boşalttı yastığa. Hayatında ağlamamıştı hiç kendini bildi bileli. Ama Debs, ağlamadı; mutfak masasının başına oturmuş, çenesini ellerine gömmüş, önüne serdiği *Chicago Tribune Gazetesi*'ni okuyordu. Kanatlarını açmış, tüyleri yolunmuş bir kartal resminin altında Altgeld yazıyordu. "...Cinayete olan tutkuları, anarşik eğilimleri, fesatlığı, Debs yanlılığı ve ayaklanmayı destekleyici ve koruyucu tutumları..." Ve bir yığın başka söz... Debs ağlamadı, ama donuk gözlerle okudu yazıyı.

Daha birkaç gün önce, biri, Debs'e, Pete Altgeld'e yapılanları, tarihin yargılayacağını söylemişti; tarih hakikati çekip çıkaracaktı bu yapılanlardan. Ama bugün, şu anda, tarih, sahipsiz bir umuttan başka bir şey değildi Debs'e göre. Hayat ondan yanaydı, ama bırak soyut hakikat o bilgili kişilerden yana olsundu; büyük bir sabırsızlık içindeydi. Evinin ince duvarları, bitişikte açlıktan ağlayan bir bebeğin hıçkırıklarını getiriyordu odasına; geçen pazartesi, bir mezbaha işçi temsilcisi olan Johnny Ames'ın cenazesine gitmişti. Adam veremliydi; dayak, açlık, işkence ölmesini kolaylaştırmıştı. Bırak onlar tarihin yargısını beklesinler; gene bir kasaba eteklerinde, açlıktan ölmüş bir Polonyalı ailenin morarmış cesetleriyle dolu bir çukur görmüştü. Bırak onlar bu topraklarda kimsenin açlık çekmediğini söylesinler! Daha sayılamayacak kadar çok insan düşündü, hepsinin ortak yanı, aç olmalarıydı.

Uzun parmaklı nasırlı elleri *Tribune*'un sayfalarını çevirdi. Büyük bir ilgiyle okuyordu.

Şu sıralarda, görülmemiş bir kutlama yapılıyordu; Chicago'nun küçük tanrıları kendilerinden geçmiş, kibarlığı, birtakım yapmacık ahlâk kurallarını bir yana bırakmış, sokak çocukları gibi eğleniyorlardı. Bu küçük tanrıların arasında, göbekli bankerler, fabrikatörler başta geliyordu. Korku, kendini çeşitli biçimlerde belli eder derler; bu şiş göbek kodamanların birbirlerinin arkalarını tutup, atçılık oynamaları, belki de bir korkunun kendini göstermeme biçimiydi. Bütün bunlar akşamın erken saatlerinde oluyordu, gerilim gevşemiş değildi, resmi sonuç alınmamıştı daha. İşte, domuz kasaplarının, çelik işletmecilerinin, bankerlerin, borsacıların ve daha bir yığın göbeklinin el ele tutuşup yağ satarım, bal satarım oynadığı saatler, bu saatlerdi. Yani bu saatler, zaferin beklendiği saatlerdi; bir de William McKinley'in başkan seçildiğinin ilan edildiği saatleri düşünün... Şampanya, Niyagara Şelalesi gibi akıyordu, gece yarısı sofralar kuruldu, kuş sütünün eksik olmadığı masalar hazırlandı. Gerçek kutlama şimdi başlamıştı. Unutulmayacak bir geceydi bu. Bu taşkınlık, bir tehlikenin anlatılmış olmasının verdiği coşkunun taşkınlığıydı, ve böyle bir sebeple eğlenenlere hak vermek gerekirdi.

Kent ve ülke halkı da rahatlamıştı. O kısa süren heyecan dinmiş; bir seçim gelmiş ve geçmişti; ama cumhuriyet elden gitmemişti, hayatın güzel yanlarından konuşmak dururken, özgürlüğün sonu geldi diye yakınmanın sırası mıydı şimdi? Kent halkı uyandı, her şey aynıydı, gölgeler her günkü yerlerinde duruyor, kahve her sabahki gibi kokuyordu.

X

ALTGELD'E gelince... Bir değerlendirme yapmak ihtiyacını duyuyordu. Bryan adaylık seçimini kazandığında gösterdikleri tepkiyi gösteriyorlardı ona. Bryan telefon etmiş, ve umutsuz bir sesle sormuştu:

"Vali, şimdi ne yapacağız?"

"İştahımızı bir dahaki sefere saklayacağız, aldığımız dersleri değerlendireceğiz," dedi Altgeld. Ama kendisi de bilmiyordu olanlardan ne ders alınacağını. Beyanatını yazarken sözcük bulmakta güçlük çekiyor,

partinin gururu yanında sönük kalan bir iki sözü yan yana getirebiliyordu ancak. "Unutmayalım ki, bizim yüce partimiz, daha altı ay önce güçsüz bir halde yere serilmişti. Başkan Cleveland partimizi hırsızlara ve tekelci kapitalistlere sattı..." Bu yazdığını Emma'ya okudu, "hırsızlar mı dedin?" diye sordu Emma. Bunun üzerine Altgeld bu sözü "tüccar" diye değiştirdi. Kararsız sürdürdü yazısını. "...yeni bir enerjiyle dirilen partimiz, tröstlerin elinden kurtardı kendini..."

"İyi," dedi Emma. "Korkma."

Biraz irkildi bu söz üzerine Altgeld, uzun uzun baktı Emma'nın yüzüne. Daha önce hiç duymamıştı bu sözü karısından.

"Yani her şeyi kaybettim de daha kaybedecek şeyim yok mu demek istiyorsun? Bu yüzden korkacak bir şey yok, öyle mi?"

"Öyle demek istemiyorum, Pete."

"Korktuğumu mu sanıyorsun?"

"Yeryüzünde hiçbir şeyden korktuğunu sanmıyorum, Pete. Demem o demek değil."

"Öyleyse ne demek istedin?"

"Yenildiğini sanmanı istemiyorum, Pete."

Ama yazdığı her sözcükte büyük bir yenilgi okunuyordu. "Partimiz, politika kurtlarını ayıkladı ve yeni bir güçle demokratik ilkeleri saptadı, ve emekçi halkın meselelerini su yüzüne çıkardı." Bunu yazdıktan sonra, kendi kendine, "Tanrım," dedi. "Tıpkı Bryan gibi söz eder oldum."

"İki kıtada mevcut bütün işbirlikçiler, partimizin karşısındaydı; bütün bankalar, tröstler, sarı sendikalar ve şirketler, ve basının belli başlı temsilcileri, partimize cephe aldılar." Bu sözleri yazdığında rahatladı biraz. Hiç olmazsa katı gerçeklerdi bunlar. Kendi geleceği, partinin geleceği ne olursa olsun, hiç olmazsa, bir kez açıklanmış oluyordu katı gerçekler ve Demokratların büyük mücadeleler verdiği gözler önüne seriliyordu. "Parayla satın alınan her şey cephe aldı partimize; işbirlikçilerin parmağının değdiği her şey karşımızdaydı, açlık korkusuyla kıvranan insanlar karşımızdaydı..."

Yazdıklarını Emma'ya okudu gene; daha iyi bir değerlendirme yapabiliyordu şimdi. Her şey muhalefetten yanaydı; kazandılar, çünkü ulusun gücü ve serveti onların elindeydi.

"Bu gün bütün gün, dört yıl içinde halkın her şeyi anlayabileceğini, onlara anlatabileceğimizi kurdum kafamda. Ama dört yıl sonra da kapatacaklar fabrikaları."

Demokrasinin manifestosu dediği yazıyı böylece bitirmiş oldu. Ona göre bu, yenilginin itirafıydı.

XI

İKİ AY kalmıştı. Dört yıldır oturuyorlardı bu valilik konağında. Eşyaları toplamaya başlayan Emma, umutsuzca başını salladı. Kocasının kütüphanesi, bir eskici dükkânından farksızdı. Yığın yığın kitapları koyacak yer yoktu, ve hiçbirini de atmaya kıyamıyordu. Gazeteleri, dergileri hep saklardı. Kim bilir, belki bir gün bir şey lazım olurdu da, bakardı bu kâğıtlar yığınına. Brand Whitlock, Emma'ya yardım ediyordu; vali pek ilgilenmiyordu derlenme toplanma işiyle. Yararlı gördüklerini almalarını, ve istediklerini atmalarını bile onlara bırakmıştı. Bütün davranışlarında bir unutkanlık, umursamazlık vardı valinin. Emma'ya tek söz etmeden paltosunu alır, dışarı çıkar, ve bahçede bir aşağı bir yukarı yürümeye başlardı; böyle yaptığında Emma'nın içi burkulur, ara sıra Whitlock'tan gidip onunla birlikte yürümesini rica ederdi. Özür diler bir sesle, "Çok hasta, biliyorsunuz," derdi. Hem bunu söylerdi, hem de kocası bunu duysa, çok öfkeleneceğini düşünerek sakınırdı. Brand Whitlock, Altgeld'in yürüyüşüne katılmak için bin bir bahane uydurmakta güçlük çekerdi. Konuşmaya nasıl başlayacağını bilemezdi hep. Ama vali severdi onu, "Merhaba, evlat, bugün ne derdin var?" diye sorardı genellikle.

"Gazeteleri okuyordum, İspanya'yla savaşa gireceğimiz hemen hemen kesin gibi geliyor bana. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz, efendim?"

"Gazetecilerin İspanya'yla savaşa kışkırttığını söylemek için böyle koşa koşa gelmedin herhalde?"

"Şey, efendim, hayır yani, tek bu değil..."

"Pekâlâ, Brand. Evet, doğru, İspanya'yla savaş olacak; bu sadece bir başlangıç. Birçok savaşlar olacak, şiddet biçim değiştirecek. Sadece baş-

langıç bu. Öyle bir kan dökülecek ki, bu bizim eyaletlerarası savaşımız, bir çekişme gibi kalacak yanında."

"Ama niçin, neden?"

"Neden Küba'yı istiyoruz? Sen bana söyle. Niçin Filipinler'i istiyoruz? Niçin Porto-Riko'yu istiyoruz? Sen söyle sebebini. Ve ne vakit doyacak gözümüz? Öf, bırakalım bunları. Kendinden söz et bana. Tek benimle yürüyüş yapmak için geldinse, uygun bir konuşma konusu bulmak için terlemene gerek yok."

"Evet, efendim."

"Chicago'ya beklerim seni. Mutlaka gel. Oraya gittiğimde bambaşka bir adam olacağım."

Ama, bu söz, sadece bir kabadayılık gösterisiydi. Chicago şimdi sadece bir başka duraktı, çünkü ona öyle geliyordu ki, hiçbir yere gideceği yoktu. Bir makine gibi temizledi işlerini. Chicago'dan muhasebecileri geldi, hesapları kendisi de izliyordu, ama bunca borca girdiğini, bunca yoksul bir adam olduğunu bilmiyordu. İllinois Valisi olarak, ulusal partinin başkanı olarak hiç de varsıllaşmamış, tersine elindeki son kuruşunu dökmüştü. Hesaplama işleri sonuca yaklaştıkça, böylesine yoksul bir kişinin, bir resmi görevde —eğer atanacak olursa— nasıl başarılı olabileceği tasası aldı onu. Herkesin yaptığı gibi halkı soyma yolunu mu seçecekti? Bu asla olamazdı, kişiliğinin el vermediğinden değil, bunca yıl yaşayanlara karşı içinde beslediği kinden, bunu düşünmek bile öfkelendiriyordu onu.

Derlendi, toplandı, ellerini yıkadı, bunu yaparken birtakım pislikleri de yıkıyormuş gibi geldi ona. Sonra Emma'ya gitti, artık yoksul olduklarını söyledi. Biraz da utanç duyuyordu bunu söylerken. "Açlıktan ölmeyeceğiz," diye devam etti. "Ben hâlâ iyi bir avukatım, sanırım, ve sanırım ki birkaç dostum var."

"Çok iyi."

Emma'nın ne demek istediğini anlıyordu. Teker teker sıyrılmak gerekiyordu birtakım şeylerden, şimdi paranın anlamı değişecekti.

"Özgür olacağız," dedi Emma. "Yapmak istediğimiz birçok şeyi rahatça yapabileceğiz şimdi, değil mi, Pete?"

"İstediğimiz şeyler derken, seyahat etmeyi kastetmiyordu bu kez; öğleden sonraları güneşlenmek değildi istediği; özgürlüğün özüne, ruhuna

kavuşacaklardı: Akıllarına geleni söyleyecekler, açlık çekecekler, hapishaneye gidecekler, ya da Chicago Gölü kıyısında istedikleri kadar yürüyeceklerdi. Altgeld'in aradığı yönü bulmakta özgür olacaklardı şimdi.

Kollarını Emma'ya doladı Pete, "Yaşlandım, Emma, ve eğer dindar bir adam olsaydım, işlediğim günahların beni öldürmekte olduğunu söylerdim. Bu konuda konuşmak istemiyoruz aslında, değil mi, ama biliyor musun, başkalarının karılarına bakıyorum da, kendime güvenim artıyor. Çok şanslıyım."

Dışişleri Bakanı'nın başsağlığı mesajını getiren Hinrichsen'e de aynı sözleri söyledi. "Canı cehenneme onun başsağlığının, üzgün değilim, Buck. Ayrıca üzgün bir halim de yok, değil mi?"

"Ah, bir şu lanet olası ülkede doğmuş olsaydınız..."

"Burda doğmuş olmak, beni Amerikalı yapar mı Buck?"

"Devlet Başkanı yapar ya."

"Göz göre göre yalan söylüyorsun. Söyledim sana, canı cehenneme başkanlığın. Kimsenin acımasına, sevgisine ihtiyacım yok benim. Gözlerim açılıyor artık. Biliyor musun kendini özgür hissetmek ne demek, Buck? Hay Allah, tabi bilmezsin. Bak, tek özgürlük ne yapman gerektiğini bilmektir, ve bu yola girmiş bulunuyorum."

Yeni Vali Tanner'in işe başlaması sebebiyle yapacağı veda konuşmasını hazırlarken keyfi yerindeydi; söylemek istediği her şeyi söyledi; sakınmadan döktü içini, bütün gerçekleri ortaya koydu çekinmeden. Gerçeği söylemek için bütün fırsatları değerlendirmeliydi. Her şey bir yana, ölümün yaklaşmakta olduğunu, günlerinin sayılı olduğunu biliyordu; öyleyse hiçbir fırsatı kaçırmamalı, söylenmedik, açıklanmadık, gerçek bırakmamalıydı. Chicagolu Doktor Arbady, epey önce, şöyle demişti ona: "Açık konuşmamı istiyorsun, Pete, ben de gördüğümü, bildiğimi söyleyeceğim sana. Locomotor Ataxia demek, sen ölmektesin demektir. Biliyorsun, insanlar, belli yaştan sonra yavaş yavaş ölmeye başlarlar. Otuz, otuz beş yaşından sonra, hücreler ölmeye başlar, ama yavaş yavaş ilerleyen bir süreçtir bu; senin durumunda, bu süreç, normal insandakinden daha hızla gelişiyor sende. Yürüme biçimin bunun işareti. O sancıların, baş dönmesi, halsizlik, kusma, hep bu hastalığın belirtileridir. En fazla on yıl yaşarsın bana kalırsa, belki de daha az. Ben

senin yerinde olsam, bitirmem gereken işleri bir an önce bitiririm. Giderken rahat giderim bu dünyadan." İşte tavsiyelerini tutuyordu doktorun. O ilk korkuyu yendikten sonra, bu gerçeğin üzerinde durmadı pek. Yaptığı her işin sonunda, yeni bir şeyi tamamlamanın verdiği doygunluk yeterince avutuyordu onu. Bu veda bildirisini yazdıktan sonra da bu doygunluğu buldu; sonra yavaş yavaş, sözcüklerin üstüne basa basa okudu yazdıklarını Emma'ya.

"Bütün bunları söyleyebildiğine memnunum Pete," diye başını salladı Emma.

Ama yazdıklarını söylemedi toplantıda. Vali Tanner'la birlikte oturduğunda, böyle konuşmanın çocukça bir davranış olacağını düşündü, sustu. Tarihte ilk kez görevini devreden bir vali, susuyor, ve o dikkatle hazırlanmış konuşma, cepte duruyordu. Yeni vali, sonradan, "Kusura bakma, Altgeld, ama programda senin konuşmana vakit ayırmak olanaksızdı," dedi. "Konuşamadığına çok yazık oldu, ama anlayacağına inanıyorum."

"Anlıyorum," diye gülümsedi Altgeld.

Sonra, her şeyden sıyrılmış olarak, kuzeye, Chicago'ya gittiler. İstasyonda yalnız Joe Martin bekliyordu onları; ikisini de sevgiyle kucakladı.

Kentin sokaklarında ilerlerken, gölün keskin ve taptaze havası, bulutsuz geceyi okşuyordu.

XII

DAHA ELLİSİNE varmamıştı Altgeld, ama ihtiyarlamıştı, ona buna karışan yaşlı bir adam olup çıkmıştı. Arkadaşları Emma'ya başvuruyor, ne yapmaları gerektiğini, ellerinden ne gelebileceğini soruyorlardı. Emma umutsuzca başını sallamakla yanıt verebiliyordu ancak. Gazeteler gene saldırıyorlardı, ama bu kez mücadele edecek enerji ve isteği yoktu. Yeni bir ad takmışlardı şimdi ona, bu adın Roosevelt tarafından çıkarıldığı söyleniyordu: *İllinois Komünisti.* Daha heyecanlı hikâyeler uyduruyorlardı şimdi; valiliği sırasında çok tehlikeli bir adam olduğu-

nu, bir kızıl temsilcisi olduğunu söylüyorlardı. Bir keresinde, gazeteciye özel teşebbüsün doğru olmadığını söylemişti de, gazete ertesi gün şu başlığı atmıştı: "ALTGELD İHTİLAL ÇAĞRISI YAPTI!" Bunun üzerine mahkemeye verildiğinde, yargıcın kişisel kini karşısında bile kendini savundu, ve aralarındaki uzlaşmazlığı belli etmemeye çalışarak davayı kazandı. Malı mülkü, güneş altında kar gibi eriyip gitmişti. Komisyoncular, bankerler, Chicagolu işadamları dişlerini sıkarak selam veriyorlardı ona. "Borçlarını öde," diyorlardı. Parasının hepsini partiye döktüğü, ve bu alacaklılarından çoğunun Demokrat olması hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Joe Martin otuz beş bin dolarla onun imdadına yetiştiğinde, "Biliyorsun, Joe," dedi. "Bu borcu ödeyecek kadar uzun süre yaşayamayacağım. Para kazanma gücünü de kaybettim."

"Sen bunu yıllar önce ödedin." dedi Martin. Aldı parayı birtakım borçlarını ödedi. Az sonra iş ortağı ve kuzeni John Lanehart öldü, bir yığın da borç bıraktı. Bu borçları da ödedi. Artık mesele zengin olmak değil, onurlu bir yoksul olmaktı.

Bu günlerde çok okuyordu. Emma, evini yeniden kuruyordu —Chicago'daki ev ellerinde kalan tek varlıklarıydı— bu evdeki çalışma odasında, yeni yeni şeyler öğreniyordu. Geçmiş nesilleri, kendisinden önceki kuşakları iyice öğrenmek istiyordu. Okuduğu her şeyde reformistlerden söz ediliyordu. John D. Rockefeller, Jim Fisk, Amiral Vanderbilt, Leland Stanford, Phil Armour, J. P. Morgan ve tüm ötekilerin yaptıklarını öğrenmek yetmiyordu; bulundukları yerlere nasıl geldiklerini de bilmek istiyordu. Aslında biliyordu her şeyi, bütün bunlar, Chicago'da da olmuş, ve çamurun bir kısmı kendisine de sıçramıştı. Peki öyleyse niçin böyleydi bu işler, niçin bütün bir ulus bu adamların eline teslim olmuştu? Ve niçin, bu ülke şimdi, bu adamların baskısıyla, dünyaya hükmeden bir emperyalist olma yoluna itiliyordu?

Belediye Başkanı seçimlerinde, Demokratlar, genç Carter Harrison'u aday gösterdiler. Bu adamın babası, Haymarket kurbanları asıldığında Chicago Belediye Başkanı'ydı. Altgeld'den, Harrison'un seçilmesi için ağırlığını koymasını istediler; kabul etti Altgeld bu isteği, ama şimdi içten gelen bir itilim değil, bilimsel bir merakla işe el attı. Chicago'da, iki parti bayağı birleşmişti, ve demokratların kazanmasına karşın, sa-

vundukları, uğrunda Altgeld'in mücadele ettiği fikirler öylesine hasıraltı edilmişti ki, cumhuriyetçilerin seçimi kaybettiğinin farkına bile varmadı kimse. Politika karşısındaki tutumu, bu insan alım-satımına karşı aldığı durum, küçümseyici eleştiriler yapmak değil, birikmiş bir öfkeyi haykırmak biçiminde kendini gösteriyordu. Bütün öfkesi, bütün saldırısı, bu donuk bakışlı, ve de donuk beyinli adamlara yönelikti. Bu adamlar, düzinelerce sanayi imparatorluğunun başına geçmişler, dünyada görülmemiş krallar gibi hüküm sürüyorlardı. Tahtlarını korumak uğruna, sayısız uşaklarını korumak uğruna, her yıl kasım ayının ilk salısında bir kutlama töreni yapmak üzere bir araya geliyorlardı. Ve bu törenin iyi bir biçimde yapılması için de, kendisi gibi politikacıları, belirli zamanlarda soğukkanlılıkla şövalyelik eden, ama bu kralların kaşık salladığı çorbaya kaşıklarını daldıran birtakım adamları kiralıyorlardı. Mark Hanna'nın, William McKinley'i, Morganlarla, Rockefellerlerin ve Carnegilerin verdiği birkaç altın ip üzerinde oynatması ne ucuz, ne iğrençti. Peki ama, muhalefet adayının kazanmasına izin verdiklerinde ve sonra yeni hükümeti, yeni kabineyi, kısaca, bütün çeri çöpü satın aldıklarında dahamı az iğrenç oluyorlardı...

Maine Eyaleti elden gidip de savaş naraları ülkeyi bir uçtan bir uca doldurduğunda, hiç de şaşırmadı Altgeld. Tam açıklığa kavuşmamış olgular vardı kafasında evet, ama, eskiye göre daha iyi değerlendirebiliyordu olayları, daha iyi anlıyordu her şeyi. O dalgınlığı hepten gitti, hayata yeniden gelmiş gibiydi şimdi. Emma da toplantılara, yemek davetlerine, tiyatroya gider bulmuştu kendini birden. Çeşit çeşit insanlar, garip insanlar bir kez daha akın etmeye başladı Pete Altgeld'in evine. Yeniden güçlenmişti Pete. Darrow ve Schilling, gelecek seçimlere üçüncü bir partiyle katılma önerisiyle ziyaretine geldiklerinde onları dinlemeye hazırdı.

"Ama hemen büyük heveslere kapılma," dedi Darrow'a. "Bu, kolay olmayacak, ve kazanacağımızı da hiç sanmıyorum. Her şeyin bir başlangıcı olmalı, ve biz başlayacağız bu işe."

"Ama adaylığını koyacaksın?"

"Belediye Başkanlığı'na adaylığımı koyacağım, evet. Ama unutma ki, beş param yok."

Sonra Schilling'e döndü, "Debs'le konuşmak istiyorum, George. Görüşmemizi sağlar mısın?"

"Burada mı?"

"Nerde olursa olsun, fark etmez."

XIII

DEBS'in mutfağında, masanın başında oturuyorlardı karşılıklı. İki bardak duruyordu masanın üzerinde, Altgeld'in şapkası ve paltosu, bir sandalyenin üzerine atılmıştı, mutfaktaki koku, az önce lahana pişirildiğini haber veriyordu, masanın üzerinde ince bir defter, bir şişe mürekkep, kalem ve içinde iki dilim ekmek olan bir tabak vardı. Selamlaşmışlar, ilk karşılaşma sözlerini bitirmişler, birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı şimdi.

"Çok daha önce görüşmeliydik sizinle," dedi Altgeld.

Debs'in yüzünde hiçbir değişiklik olmadı bu söz üzerine. Bardaklara dikkatlice, ve bir damla bile taşırmadan bira doldurdu.

"Belki," dedi.

"Bazı konularda konuşmak istiyorum seninle, Debs. Ama bana güvenmeni istiyorum. Bana inanıyorsun, değil mi?"

"Hayır."

"Kendine göre sebeplerin vardır herhalde."

"Hem de pek çok sebepler."

"Sakıncası yoksa..."

"Hayır, yok. Genel olarak, sizden olanlara güvenim yoktur benim. Avukatlara güvenmem; zenginlere güvenmem, sevmem onları. Pis tröstlerin, Standard Oil, New York Central ve Carnegie Çelik ve diğer tröstlerin sefil uşaklarını sevmem. Bu genellikle neden size inanmadığımın sebebi. Özellikle, siz valiydiniz. Eh, ne oldu? Şimdi vali olduğunuz zamankinden daha iyi durumda mısınız?"

"Hayır, daha kötü."

"Bira," diye sordu Debs. Altgeld başını salladı. İkisi de birer yudum içti.

"Siz vali olsaydınız, daha iyi mi olacaktı," diye sordu Altgeld.

"Belki."

"Neden beni desteklediniz seçimlerde?"

"Öteki şeytandan az daha iyiydiniz. Hepsi bu. Tek sebebi bu."

"Bryan kazansaydı, ben kazanmasaydım, daha iyi olmayacaktı, öyle mi?"

"Evet, öyle," dedi Debs, sakin bir sesle. "Daha iyi olmazdı. Er geç savaşa girecektik İspanya'yla. Belki biraz daha güç olurdu. Demokratları satın almaları daha pahalıya mal olurdu belki, ama McKinley'e harcadıkları on milyondan fazlaya patlamayacaktı."

"Siz bir sosyalistsiniz, değil mi?"

"Bunu herkes biliyor."

"Ve size umut veren tek şey, bu, öyle mi? Kapitalizmin insanlığı mutluluğa götüreceğine inanmıyorsunuz?"

"Bu soruya tek evet demekle yanıt verilmiş olmaz," dedi Debs ve karşılaştıklarından beri ilk kez gülümsedi. "Kapitalizmin bir gelişme süreci var. Bunu siz de biliyorsunuz, Altgeld. Size bunu anlatmama gerek yok. Bir vakitler demiryolları yoktu, bugün var. Bu demiryollarını inşa ederken yüz binlerce insanın öldüğü bir gerçek; halk topraklarından milyarlarca dönümünün kuruculara verildiği, ve böylece sermaye sağlandığı bir gerçek; Bu demiryollarının, mühendislerden ziyade kol işçileri tarafından inşa edildiği, ve hemen hemen bütün hatlara ray çekildiği de bir gerçek; bu rayların, peynir gibi eridiği, ve daha dün yirmi altı ayrı makas olduğu, yirmi yıllık bir süre içinde, tek bir trenin bile programa uygun varıp kalkmadığı, ve sayısız insanın bu döner sermaye tuzağında seyahat ederken öldüğü, demiryolu işçi çarpışmalarında beş bini aşkın işçinin öldürüldüğü gerçek — ama demiryollarına sahibiz, ve bu bir gelişmedir, öyle değil mi?"

"Onu demek istemiyorum," dedi Altgeld. Her vakitki savunma tavrı değildi bu. Debs kendisine gülüyor mu, ondan hoşlanıyor mu, yoksa onu küçük görerek alay mı ediyor, bilemiyordu.

"Bu kötülüklerden kurtulacağımıza inanıyor muyum? Belki mümkün olacak bu. Bu yüzden bir sosyalistim ben, ihtilal yapmak, komün kurmak için değil. Bakmayın *Tribune* Gazetesi'nin yazdığına. Ama belki. On milyon kişi oy verse sosyalist bir partiye, gene de hükümeti bize ve-

rirler mi, bilmem. Bu onların hükümeti. Siz valiyken de onların hükümetiydi. Bu yüzden sizin polisiniz biz grevdeyken kurşun sıktı üzerimize, Altgeld. Bunu unutacağımı mı sanıyorsunuz?"

"Unutun demiyorum, hayır. Ben valiyken ne yaptığımı biliyorum. Yemin etmiştim. Kanunu temsil ediyordum."

"Onların kanunu."

"Eyaletin kanunu. Gurur duymuyorum. Utanmıyorum da. Yapmak zorunda olduğum şeyleri yaptım. Şimdi aynı durumda olsam, aynı şeyi yaparım. Kanun iyi değilse, değişmelidir. Vali mevcut kanunları yürütür."

"Baştan savma bir yanıt bu."

"Neden baştan savma olacakmış." diye parladı Altgeld. "Ben sosyalist değilim, Debs. Bunu en iyi senin bilmen gerekir."

"Biliyorum." Bir an durdu, birasını dikti kafasına, sonra sakin bir sesle, "Kim sizin yanınızda, Altgeld?" dedi. "Ortada yürümeye çalışıyorsunuz, dostunuz kim, düşmanınız kim? Neden bu kokuşmuş mekanizma içinde arıyorsunuz yerinizi? Neden? Lincoln'dan bu yana halkla konuşabilen, halkı küçük görmeyen, ve halkın sevgisini kazanmış tek adamsınız. Evet, seviyorlar sizi, güveniyorlar. Siz de bir Fısk, Gould ya da bir Armour olabilirdiniz, ama olmadınız. Abe Lincoln'u başkan seçtikten sonra gördü halk neyin ne olduğunu. Savaşa gönderilen askerlerin kâğıt üniformaları yağmur altında eridiğinde, ve silahlar yüzlerinde patladığında, durum değişti. Siz, bugün bir Lincoln olamazsınız, Altgeld. Amerika'ya başka Lincolnlar gelmeyecek, bitti bu dönem. Demokrasi idaresi yok burda oligarşi var. Seçim gününden bir gün önce fabrikaları kapadıklarında anlamadıysanız bunu, hiç anlayamayacaksınız. Siz de oradaydınız, McDonald'ın tramvay işletme haklarını doksan dokuz yıllığına sattığını gördünüz. Pullman'da neler olduğunu gördünüz. Niye konuşuyorum, hay Allah — siz anarşistleri affettiniz, değil mi?"

Başını salladı Altgeld, yüzü mumya gibiydi, mavi gözleri sürekli Debs'in üzerindeydi.

"Bizimle gelin," dedi Debs. Duvarlar yıkılmıştı. Uzun, güçlü parmaklarıyla masanın kenarını kavradı. Altgeld'e doğru eğildi. Yüzünde sessiz ve içten bir yalvarma okunuyordu. Diliyle dudaklarını ıslattı, ya-

naklarının canlı kasları, çenesi, söylemek isteyip de anlatmaya sözcük bulamadığı duygular dile getiriyordu. "Bizimle gel, Altgeld," diye tekrar etti. "Dünya Demokrasi örneğini Amerika'da gördü, sosyalizm örneğini de Amerika'da görecek. İnsanlara yaşamaya layık oldukları hayatı getirecek. Sizin göl kenarındaki yalılarınız, işçilerin oturacağı evler yanında kulübe kalacak. İnsanların özgür olduğu bir cumhuriyet olacak. İşsizliğin olmadığı, çocukların güçlü, temiz, iyi yetiştiği bir ülke olacak. Güzel, yüce bir ülke olacak! Sizin ne alıp veremediğiniz var onlarla! Ne çıkarınız var, Altgeld?"

Altgeld'in yüzünde hiçbir anlam, hiçbir tepki görülmedi. "Ben sosyalist değilim, Debs," dedi yavaşça. "Açık konuşalım, ben ölmekte olan bir adamım, Debs. Saklayacak, korkacak bir şeyim yok. Seninle birlikte yürümem — yürüyemem." Başka söz söylemedi. Sesi yorgun, iki çatal çıkıyordu. Yılların biriktirdiği acı okunuyordu sözlerinde. Debs, halkın neden bu adamı sevdiğini şimdi anlıyordu. Bir şeyin sonuydu o, ardında sıra sıra kesilmiş orman bırakmıştı, kıyıya çarpan öfkeli dalgalar, hiçbir yasağın, hiçbir kanunun işlemediği bir demokrasi bırakmıştı. Hem acıyor, hem de nefret ediyordu ondan Debs. O yaklaşma yok olmuştu şimdi, masa başında karşılıklı oturmuş iki adamdılar. Sonunda Altgeld, "Neden geldim sizi görmeye biliyor musunuz?" diye sordu.

"Schilling söyledi."

"Üçüncü bir partiye ne dersin Debs?"

"Daha önce de söyledim. Amerika'da kurulacak üçüncü parti, sosyalist parti olacaktır. Başka yolu yok bunun."

"Yani belediye seçimlerinde bağımsız aday olarak desteklemeyeceksiniz beni?"

"Destekleyeceğiz," dedi Debs. "Valilik seçimlerinde destekledik sizi — katıldığınız her seçimde destekleyeceğiz sizi, Altgeld. Benim uğrunda savaştığım, hemen yarın gelmeyecek. Ve o vakte kadar mücadeleme devam edeceğim."

El sıkıştılar, Altgeld çıktı. Debs, ayaklarını sürüye sürüye yürüyen bu ufak tefek zayıf adamın arkasından baktı.

XIV

ALTGELD, çocuk gibi bir adamdı. Ansızın heyecanlanır, çocuksu bir hevese kapılırdı. Emma'ya söylediği gibi, başkanlık seçimlerinde olsaydı, böyle olmayacaktı durum. "Hayatında ilk kez, kendi başınaydı, politika hayatında ilk kez, kimseye yalvarması gerekmiyordu. Havasız bir hücrede bir yüzyıl geçirdikten sonra, temiz havaya çıkmış gibi hissediyordu kendini. Hapisten çıkmak gibi bir şeydi bu. Şimdi ona karşı olan Hamamcı John, "Olamaz, vali, olamaz!" diye haykırdığında, "Hem de nasıl olur, göstereceğim sana nasıl olacağını," diye yanıt vermişti.

Hastalığını hesaba katmıyordu; Doktor Arbady'nin sözlerini unutuyordu. *Tribune* Gazetesi, "Kötünün cezası verilmelidir, ve unutmayalım ki, John P. Altgeld, Amerika'daki en kurnaz politik şeytanlardan biridir." diye yazdığında, hemen bir basın toplantısı yaparak yanıtladı bu saldırıyı. Gazetecileri beklerken sinirleri son derece gerginti. Puroların biri yanıyor, biri sönüyordu. Belli başlı günlük gazetelerin olduğu gibi işçi gazete ve dergilerinin muhabirlerini davet etmişti. Joe Martin gelenleri karşılama görevini üzerine almıştı. Emma ikram edilecek içkileri hazırlıyordu. Heyecanını gizlemek çabasıyla bir şeyler söylüyordu Pete; karısına ve en yakın dostuna gazetecilerin önemi konusunda nutuk çekiyordu. "Biliyor musunuz," diyordu, "on patron benden yana olacağına, bir gazeteci beni desteklesin, daha iyi. Biliyorum, bütün patronlar peşimde, beni yok etme yarışında hepsi. Ama bakın şu Teddy Roosevelt'in durumuna, şu patronların sevgili yavrusu Teddy. Her şeye rağmen, kim çıkardı adamın ipliğini pazara? Gazeteciler elbet!"

Basın temsilcileri çalışma odasına alındı; Altgeld, orada, masasının arkasına gömülmüş, tıpkı eskisi gibi ellerini çenesine dayamıştı, mavi gözleri pırıl pırıldı.

"Dizginleri geçiriyormuşsunuz gene öyle mi vali?"

"Hiçbir vakit dizginlerden kurtulmadım ki," dedi gülerek. "Sadece birkaç derin soluk aldım, o kadar."

"Tek başına bu işe girmek konusunda ne dersiniz vali?"

"Tek başına mı? Bir puro yak, evlat," dedi, kutuyu aldı gezdirdi. "Size bir şey söyleyeyim bakın. İhtiyar Dan Boone için hiçbir zaman kay-

bolmadı demelerinin sebebi, ormanlarda yaşamasından değil, bulunduğu yerden son derece memnun olmasındandır."

"Tramvay ve gaz işletmelerinin hakları konusunda ne düşünüyorsunuz, vali?"

"Bunlar birer politika maşası olarak kullanıldılar. Bizim kamu hizmetlerimiz, halkın boynuna asılı bir kaya parçası, ve bu işletmeleri kuranlar, modern haydutlardır. Söylediklerimi aynen aktarabilirsiniz, baylar. Bu elli beş ve doksan dokuz yıllık işletme hakkı devrine aklım ermez benim. Bana kalsa, on yıldan fazla uzatmazdım bu süreyi, sonra da işletmeler, halka mal edilirdi."

Bir işçi gazetesi temsilcisi, "grev ve toplanma hakları konusunda ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

"Belediye Başkanı'nın yetki ve görevlerini ihlal edici mahiyette bulmuyorum bunları. Trafik, hava şartları uygun olduğu sürece yapılabilir bu tür toplantılar. Caddeler, bu kentin halkına aittir, istedikleri gibi dolaşır, toplanırlar mallarının üzerinde, değil mi baylar?"

"Komünistler ve anarşistler için de bu hakkı tanıyor musunuz?"

"Chicago'nun bütün vatandaşları için tanıyorum bu hakkı. Renk, ırk ya da politik konumları ne olursa olsun."

"Bu, Demokrat Parti'ye inancınızı yitirdiğiniz anlamına gelir mi, vali?"

"Hayır, gelmez. Bağımsız oy ne kadar fazla olursa, parti o kadar güçlenir."

"Savaş konusundaki görüşleriniz, vali?"

"Küba'nın bağımsızlığından yanayım, ve Amerika'nın, bu bağımsızlık savaşında Küba'ya yardım etmesinden, silah vermesinden yanayım. Ama Filipinler'in, Havai Adaları'nın, Sandviç Adaları'nın işgali utanç duyulacak bir durum, Amerikan Emperyalizmi'ne giden yolda atılan birkaç büyük adım..."

İşte böyle sürdü konuşma. Politika hayatında ilk kez, rahatça dobra dobra konuşabilmenin verdiği güven içindeydi. Hangi konumda olduğunu, neye karşı ve neden yana olduğunu açıkça ortaya koyabilirdi.

Sam McConnell, Clarence Darrow, George Schilling, Joe Martin, Eugene Debs'le yaptığı görüşmelerde, açık sözlü olabiliyor, meselenin özüne doğrudan inebiliyordu. Konuşurken, olağanüstü dikkat, sözcük-

leri süsleyip püslemek gerekmiyordu artık. Ellerinde az para vardı, ve bu parayı yerli yerinde ve akıllıca harcamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Demokrat adayı Harrison ve cumhuriyetçi aday Carter, çılgın bir komünist - sosyalist avına çıkmışlar, Altgeld'e suçlama yağdırma yarışına girmişlerdi. Bunlara yanıt vermek yerine, halkla, emekçilerle toplantılar, onlara seslenen konuşmalar yapmayı tercih etti Altgeld.

Konuşmalarını hep aynı yazardı. Ama şimdi, bir kentte yirmi, ya da otuz konuşma yaptığı oluyordu. Borçlarını ödemek ve kampanyaya para temin etmek için de avukatlık yapmak zorundaydı. Sabahın köründe kalkar, kahvaltıdan önce hazırlardı konuşmalarını. Emma'nın eleştirile-rini dinler, gerekli düzeltmeleri yapar, sonra mahkemeye, ya da bürosuna koşardı; yemekten önce bir miting varsa koşar, yemek yerken iş görüşmeleri ve istişareleri aradan çıkarırdı. Gecede en az iki toplantısı olurdu, çoğu vakit tek bir gecede üç dört toplantıya katıldığı olurdu. Gücü ve dayanıklılığı Emma'yı da şaşırtıyordu. Emma onun özel bakıcısı, sekreteri ve danışmanıydı. Toplantıların onur konuklarını gerektiği gibi ağırlamayı, küçük iş sahipleriyle işçi eşlerini rahatça kaynaştırmayı, son dakikada gündemler hazırlamayı, kocasının yaptığı konuşmaları, verdiği bildirileri günü gününe toplamayı, sonra bunları gazetelerde yazanlarla karşılaştırmayı öğrenmişti.

Toplantılar umut vericiydi. Hem Batı'da, hem Güney'de, görülmemiş mitingler düzenliyordu. Konuşma salonları, meydanlar tıklım tıklım dolu oluyordu. Atölyelerde çalışan zanaatkârlar iş elbiseleriyle geliyorlardı toplantılara; dükkâncılar, küçük tüccarlar, işlerini bırakıp koşuyorlardı. Çocuklarını bırakacak kimseleri olmayan kadınlar, çocuklarıyla birlikte geliyorlardı. O vakitler Amerika'nın başka yerlerinde olduğu gibi Chicago'da da, politik mitinglerden önce sokak sokak dolaşıp, serserileri, evsiz barksızların çöp kutularından karınlarını doyurmaktan sonra kıvrıldıkları sokak aralarını dolaşıp adam toplamak âdetti. Amigolar genellikle mezbahalar bölgesine, McCormic ve Pullman fabrikalarına gönderilir, burada işçilere on sentlik jetonlar dağıtılırdı. Bu jetonları politik toplantıların kapısında gösterenlere, jetonlar alınır, on sent para verilirdi. Bu, toplantılara adam toplamaktan başka, partiye dost kazandırmaya da yarıyordu elbet. Ama az sonra bir jeton ticaretidir baş-

ladı. Tabi, bu jetonları alanların hepsi de gelmiyordu toplantıya, jetonları aralarında satmaya başladılar. Her toplantıda bir kişiden üç jeton kabul ediliyordu. Derken ilgi azaldı, yöntem işlemez hale geldi. Hamamcı John toplantı salonlarına bira fıçıları yerleştirdi bu kez. Konuşmalar bitince, herkes istediği kadar bira içebilirdi. Bu tür yöntemlerden hiçbiri, Altgeld'in delik cebine uygun değildi. Toplantılar sendika binalarında ilan edildi; gönüllü gençler, dükkânlarda ve mahallelerinde küçük bildiriler dağıttılar; sonunda, alışılmışın dışında, bunca çalışma yeterli oldu ve Altgeld'i dinlemek üzere gelenler, toplantı salonlarını tıklım tıklım doldurdu.

Halkla nasıl konuşulacağını öğrenmişti; Keskin, açık bir sesi vardı her şeyden önce. Kürsünün üzerine abanıp da o yakın bir dostuyla konuşurkenki içten sesiyle konuştuğunda, salonun öte ucundakiler duyabilirdi söylediklerini. Sorulanları sade ve açık bir biçimde yanıtlandırdı. "İşsizlik konusunda ne yapmayı düşünüyorsunuz?" diye sorduklarında, "Kentimde hiç kimsenin açlıktan ölmemesini sağlayacağım. Elimden yalnız bu gelir." Genellikle toplantıların çoğunda, vaktin yarısı sorulara ayrılırdı. Chicago politikasında yeni bir teknik yaratıyordu.

"Bir kentin Belediye Başkanı, polis örgütünden sorumludur," diye konuştu bir toplantıda. "Elimde üç yüzden fazla işçi dava dosyası var. Bunların hepsi de, geçen beş yıl içinde Chicago polisinin copladığı, tekmelediği işçiler. Benim yönetimim altında tek bir işçinin bile coplanmayacağına söz veririm. Ben, bugün Chicago'da, yoksul halka ne yargıç kürsüsünde, ne de polis karakolunda adalet tanınmadığını söylüyorum. Size adalet vermek için mücadele edeceğim. Bu kent, dolandırıcıların at oynattığı bir kent haline geldi, biliyorum. Ben de top oynadım buranın politikacılarıyla bir zamanlar. Tecrübelerime dayanarak konuşuyorum. Bu kentte suç işlenmeyecek demiyorum; ama belediye başkanı seçilirsem, bu kenti temizleyeceğim."

"Yalan söylüyorsun!" diye haykırmıştı biri. "Güzel," diye yanıt verdi. "Politikacıya hiçbir zaman inanma! Bu her zaman geçerliliği olan bir Amerikan kuralıdır. Söylediklerimi yaz bir kâğıda, getir imzalayayım toplantının sonunda." Böyle sözler söylüyordu, yeni bir üslup getiriyordu seçim konuşmalarına.

"Garip olan ne, biliyor musun?" demişti Emma'ya, "İlk kez böyle açık ve içten konuşuyorum."

Geceler ilerledikçe, kalabalık artıyordu. Araba bir yerden bir yere taşıyordu her gece onları. Altgeld'e göre, uzun bir mücadelenin başlangıcıydı bu, ve mücadele etmek hoşlandığı bir şeydi; yeniden hayata gelmişti. Demokrat Partiyi Grover Cleveland'dan almıştı. Şimdi de Chicago'yu her iki partinin elinden alacaktı; bu ona, halkının verdiği bir hediye olacaktı.

XV

BİR AKŞAM, Darrow, Schilling ve Joe Martin eşleriyle birlikte yemek yiyorlardı. Bir de valiyi tanımak için gelen on dört yaşlarında bir delikanlı vardı. Ilık bir aile havası içine gömülmüştü Altgeld; bu bir Amerikalı evi ve bir Amerikalı ailesiydi, soğuk geçirmemek için kalın taş duvarları, yağmuru tutmak için sağlam bir çatısı vardı; bu yapı, insanoğlu rahata ve güvene düşkün olduğu için böyle yapılmıştı, ve on dört yaşındaki çocuğun, kendisini seyreden gözleri, gelecek ve umut vaat ediyordu. Çocukluk anılarını, İç Savaş anılarını anlattı ona. Kâğıt gibi bir kumaştan yapılmış üniformalarının eriyip sırtlarından düştüğü o yağmurlu günkü yürüyüşleri anlatırken gülümsedi.

"Ama o günler geçti," dedi onlara. Herkes karnını doyurmuş, o ılık akşam sohbetine kaptırmıştı kendini. "Halkın bir şeyden haberi yoktu, bu yüzden kolayca aldatıldılar. Şimdi uyandı halk."

Çocuk, savaşa gitmek istediğini, ama yaşı tutmadığı için sabırsızlandığını söyledi. Annesi, Altgeld'e baktı. "Ben büyüyene kadar sürer mi?" diye sordu çocuk.

"İnşallah sürmez," dedi Altgeld.

"Ama sürebilir de, öyle mi?"

"Halk uyanırsa, hayır," diye gülümsedi. Filipinler'in işgaline karşı olduğunu söylediğinde, halkın nasıl alkış tuttuğunu anımsadı.

"Savaşa karşı olduğunuza göre, sosyalist misiniz efendim?" diye sordu çocuk. Darrow ağzı kulaklarına varan Joe Martin'e baktı. Emma, çocuğunun patavatsızlığından utanan anneye gülümsedi.

"Hayır, sosyalist değilim. Yalnız sosyalistler değildir savaşı sevmeyen."

"Kabalık ediyorsun," dedi anne oğluna.

"Hayır, hayır," diye güldü Altgeld. "Eugene Debs bile savaşa karşı olan tek düşünce tarzının sosyalist düşünce tarzı olduğuna inanıyor. Hatta, seçimi kaybedeceğine inanıyor."

Konuşma biçimi, fikrini açığa çıkarıyordu. Emma onu hiç bu kadar güvenli, geleceğinden emin görmemişti. Altgeld çocuğa doğru eğildi, "Önemli bir olaya tanık oluyorsun, delikanlı," dedi. "Bunlar bir kenara yazılmaya değer olaylar. Benim kanıma göre, son emperyalist savaşa tanık oluyorsun. Bundan sonra, halkın sesi duyulacak. Oligarşinin kısa yürüyüşü sona erdi."

XVI

EVET, gene toplanmışlar, seçim sonuçlarını izliyorlardı. O Palmer House'daki beklemeden farklıydı bu. Başkan seçimlerindeki heyecan yoktu. Gece yarısından sonraya sadece birkaç kişi kalmış, bölge sonuçlarını not ediyorlar, kimin ne oy topladığını hesaplıyorlardı.

Sabahın erken saatlerinde, seçim sonuçları az çok belli olduğunda, Altgeld'in yüzü kireç gibi oldu. Darrow yüzünü buruşturmuş duruyor, Schilling suskun, ve umutsuz oturuyordu. Yalnız Joe Martin etrafı neşelendirmeye çalışıyordu. Karşı tarafın, hem de her iki partinin ayrı ayrı elinden geleni yapacağını, her türlü hileye başvuracağını, sadece birkaç kişinin kendilerinden yana olacağını sürekli anımsatan da Martin'di.

"Ama hile yoktu bu seçimde," dedi Altgeld, "Bizim bir oyumuza karşı Demokratlar üç, Cumhuriyetçiler iki oy alıyorlar. Hileyle olacak iş değil bu."

Seçim sonuçları geldikçe, Altgeld'in yenilgisinin büyüklüğü bir çekiç gibi iniyordu kafalarına. Bir ara Schilling, "Halk nerede ki?" diye mırıldandı.

Sabahın yaklaşan saatlerinde, Altgeld'in bağımsız oyu kırk bini ancak geçiyordu, hemen hemen bütün bölgelerin sonuçları alınmıştı. Demokratlardan Harrison, yüz elli bine yakın oy toplamış, cumhuriyetçi Carter

yüz bin oy almıştı. Altgeld, yenilgiyi kabul etmeyi nasılsa öğrenmişti. Darrow veda etti, evine gitti, Joe Martin bir puro koparttı, Schilling büyük bir koltuğa gömüldü, bir çuval un gibi yığılmıştı olduğu yerde. Emma kahve getirdi. Kimse konuşmuyordu. Ne uykudan, ne eve gitmekten söz eden yoktu. Herkes kendi âlemine daldı.

Sonunda, Schilling, "İşçiler oy kullandı," diye konuştu. "Oylamaya katılmadılar deme, kim söylese inanmam."

"İnan be George, inan be!" diye atıldı Altgeld.

"Ne sonuç çıkarıyorsun bundan?" diye sordu Martin.

"Sonuç belli, ortada. Gerçekleri kabul etmek gerek. Debs'in adamları oy kullandı herhalde. Ama sen kalk, bir işçi kitlesine, altı dolar haftalıklarıyla, benim yönetimim altında, Carter ya da Harrison'un yönetimindekinden daha çok şey satın alabileceğini söyle. Neden oy kullansın bu adam? Bu yeter sebep mi oy kullanması için? Neden kullansın?"

Altıncı Bölüm

ÇÖZÜMLEME

ALTGELD'in yenilgisi, başka başka kişilerde başka başka etkiler yaptı. Sendikalar Birliği Merkezi'nde örneğin, kimse şaşmadı bu sonuca, çünkü burda herkes, durumu iyi değerlendirecek konumdaydı, onun bu başkaldırmasının ancak bir avuç oy toplayacağını önceden kestirmişlerdi. Öte yandan, geçmişte Altgeld'le birlikte çalışmış, ve onun usta yönetiminde hizmet etmiş olan eski Chicago politikacıları, meydana gelmesinde kendisinin de yardımcı olduğu bu mekanizmaya karşı gelme saflığını gösterdiği için üzülüyorlardı. Hastalığı, beynini etkiliyor diye düşünüyorlardı, Altgeld'in yenilgisinin anlamını tam olarak kavrayan kişiler, Eugene Debs gibi kişiler, ve haberi alınca gözyaşı dökenler de vardı.

Lucy Parsons ağladı, yıllardan beri ilk kez ağladı bu haberi aldığında, Lucy Parsons'un mücadelesi, uzun bir mücadeleydi; geleceğe doğru uzanıyordu, ve sonu yoktu. Kocasının ölümünden sonra kendini toparlamaya başladığında, bir yığın garip düşünce arasında, şöyle bir inanca kapılmıştı: Ne kadar küçük, ne kadar önemsiz, ne kadar sıradan olursa olsun, hiçbir insan bütünüyle ölmez; ardında mutlaka, başka insanların kendine mal ettiği bir şeyler bırakır. Bu bir söz olabilir, bir davranış, bir tebessüm olabilir; bu yaşamakta olan insanların, hayatlarını sürdürmek için mücadelelerini, umutlarını yaşatmak için kendi hayatlarına kattıkları bir şeydir. Kocasının varlığı, mutlaka birçok kişinin, öncelikle kendisinin, çocuklarının hayatlarında sürüyordu. Bu yüzdendir ki, kocasının bıraktığı yerden devam etmek ona çok doğal, çok olağan gelmişti. İtici gücü, kocasının kişiliğinden, kendi hayatına katılan o şeydi. Mücadele-

ye başlayınca, işinin büyüklüğünü, olanaklarının ne elverişsiz olduğunu anladı. Çocuklarına bakmak, onları yetiştirmek zorundaydı; az da olsa kendisi için, onlar için para kazanmak zorundaydı. Hem, adi bir katil gibi asılan kocasının adı temizlenmeden, amacı iyice anlaşılmadan rahat edemezdi. Bunların yanı sıra, bir de ajitatörlük yapmak, hiç de rahat bir iş değildi, ama hayattan istediği, beklediği rahatlık değildi.

İnatçı bir kadındı, ne yapacağına, nasıl yapacağına kesin karar aldı mı, sonuna kadar giderdi. Yıllar geçtikçe, Chicago sokaklarının demirbaşı oldu. Nereye gitseniz rastlardınız ona. Küçük tezgâhını kurar, kocasının kitaplarını sererdi. Chicago'ya gelen ziyaretçilere, turistlere, Avrupa kentlerinden gelen meraklılara, mezbahaların yanı sıra, mutlaka Lucy Parsons'u görmeleri öğütlenirdi. Onu görenler, bu ufak tefek, esmer kadının, kararlılığına parmak ısırırdı. Kimi seyirciler ise, darağacında can vermiş ünlü bir adamın karısını görmüş olmak, bir merak gidermek için bakarlardı ona.

Ama bu, Lucy Parsons'un hayatının sadece bir parçasıydı. Öte yanda, çok sevdiği çocukları, büyüdükçe, olgunlaştıkça kocasına daha çok benzeyen, onun hayatını sürdüren çocukları vardı. Bir yanda, örgütsel çalışmaları vardı, bu çalışmalarla kocasının yaptıklarını sürdürme çabasındaydı. Sendika toplantılarında konuşuyordu; Chicago bölgesinde, hemen hemen her grevde onu görebilirdiniz; gece yarıları soğukta saatlerce dolaşır, broşür dağıtırdı; sosyalist gazete satmak için sokak sokak dolaşırdı. Durmak dinlenmek, yorulmak bilmeyen, su verilmiş çelik gibi güçlü bir kadındı. Belki de, Kızılderili soyundan olmasının payı vardı bunda. Gerçekten, yaşlandıkça, yüzünün çizgileri daha belirginleşiyor, giderek atalarının yüz biçimi daha açık ortaya çıkıyordu. Zayıfladıkça elmacık kemikleri çıktı; güneş ve rüzgâr tenini koyulaştırdı; gözlerinde o yerlilere özgü sabırlı, barışçıl bakışlar vardı.

Onunla çalışan erkekler, Lucy Parsons'u olduğu gibi kabul etmesini öğrenmişlerdi, birçok bakımdan kendilerinden daha güçlü olduğunu biliyorlardı. Onu öfkelendiren tek şey, insanların ona acımasıydı; bu yüzden onun bu gücünü sonuna kadar kullanmasına izin veriyordu arkadaşları. Sakin bir kadındı, çocuklarından başka kimseye karşı duygularını göstermezdi. Sürekli okurdu, Debs bile, onun Amerika işçi sorununu böylesine iyi kavrayışına hayrandı.

II

ÜÇ HAYMARKET mahkûmunu affettiği günden beri Altgeld'i izliyordu Lucy Parsons. Yazdığı her şeyi okudu; gazetelerin ona ilişkin bütün yazılarını okudu. Konuşmalarını dinlemek için dar vaktinden zaman ayırdı. Grover Cleveland'a karşı mücadelesini adım adım izledi, ona inanmayan yakınlarıyla büyük tartışmalara girdi. Ve sonunda, Altgeld, bağımsız olarak adaylığını koyduğunda, en çok umutlanan Lucy oldu. Bir gece, Haymarket Olayı'ndan altı ay kadar önce, kocası başarısız bir geziden döndüğünde, bitkin ve umutsuz, "Ne olacak bunun sonu, Lucy?" diye sormuştu. "Halk kolları açık bekliyor, ve onlara ne yapacaklarını söyleyecek, ellerinden tutacak kimse yok. Benim gibi birisi demek istemiyorum, yetkili biri olmalı bu kişi, bir devlet organında söz sahibi bir kişi olmalı ve kalkıp işçiyi savunmalı. Şöyle, arkamdan gelin diyen bir kişi olsaydı mecliste, tek bir kişi..."

Albert Parsons, Monongahela Nehri üzerindeki Kömür Merkezine gitmişti, madencileri örgütlemek olanağını araştıracaktı. Bu maden bölgesinde, Amerika'nın çeşitli bölgelerinde olagelen sonra da devam edecek olan bir hareket vardı ama hareket gerçekleştiğinde olaya adı karışanlar bölgesi soyutlayacaklardı. Bu hareket başladığı yeri yakıyordu.

Kömür Merkezi denilen yer, az çok yeni bir yerdi; demiryollarının yakıt ihtiyacı sonucu meydana getirilmişti; ve demir yolları arttıkça, ülke geliştikçe, Kömür Merkezi denilen yerde, mantar gibi kömür bitmeye başladı, Amerika, siyah altınla zengin oldu.

Sonradan Kömür Merkezi olan bu yerde, önceleri birkaç çiftlik vardı. Pittsburgh'dan elli mil açıkta, nehrin kıyısında, yeşil tepelerle çevrili güzel bir bölgeydi burası. Sıra sıra tohumlar ekilirdi bu zengin topraklara, sayısız akarsu oynaşırdı otlakların arasında. Bu topraklarda, inekler, en sevdikleri otlarla beslenir, insanlar, çok fazla değil ama yeterince et, süt ve yiyecek bulur, çam ormanlarında geyik avlarlardı.

İşte bu ülkeye, yüz yıl kadar önce, İskoçyalı topraksızlar geldi; bunlar uzun boylu, güçlü kuvvetli adamlardı; Kızılderili halkı bu topraklardan kovdular, kendilerine ağaç kütüğü ve çamurla evler yaptılar, ormanı kazıyıp, çiftlikler oluşturdular. Bu insanlar, bağımsızlık ve özgürlük ko-

nusunda pek hassastılar, ve *orman insanları* denilen bu adamlar, ihtilalde uzun av tüfeklerini aldılar, ve aralarında bir ordu meydana getirdiler; durmak dinlenmek bilmeden, tam altı yıl, Pennsylvania hattında Amerikan askerlerine karşı savaştılar. Toprağı sürecek, ürün yetiştirecek vakitleri yoktu, ve bu savaş yıllarında, Monongahela Vadisi'nde büyük bir kıtlık vardı. Ama sonunda, savaş bitmişti; çiftliklerine döndüler, ve yeniden gelişmeye başladılar. Evlatlar yetiştirdiler, bu evlatlar, atalarını verimli Pennsylvania toprağına gömdüler. Daha sonraki yıllarda geçen göçmen dalgaları, daha zengin topraklar aramak üzere yollarına devam ettiğinden, bu insanlar nesiller boyu İskoçyalı-İrlandalı olarak kaldılar. Sayıları arttıkça daha çok toprak işlediler. Bazıları kentlere göçtü, ama çoğu kaldı bu topraklarda. Sade bir hayat yaşadılar; kiliselerinde, atalarının Amerika'ya getirdiği Protestan inancını sürdürdüler, kiliselerinin bahçelerindeki taşlara, atalarının adlarını yazdılar. Stuart, MacGregor, Cameron, Lynn, MacKee, Williamson, Angusson, McDonald, Bruce, ve daha başka adlar, nesilden nesile yazıldı taşlara. Kimi vakit, sel hayatlarını felce uğratıyordu; kimi vakit savaş, kimi bir hastalık; ama onlar dayanıklı insanlardı, bütün güçlüklere göğüs gerdiler ve çoğaldılar.

Sonra, bin sekiz yüz altmışlarda, onların yeşil tepelerinin dibinde kömür madeni olduğu keşfedildi. Kömür madeninin bulunduğu ilk yer burası değildi; Ohio'da, İllinois'de, Wales'de, Belçika ve Almanya'da da buna benzer olaylar olmuştu. Ama bu Pennsylvania çiftçileri için bu yerel ve eşi görülmemiş bir olaydı. Birtakım insanlar, vadilerine geldiler, ve toprak aldılar. Bir gecede, vadinin bir yüzyıldır görmediği kadar para çıkmıştı ortaya, ve madenlerde çalışacaklara da ayrıca iyi ücret ödeniyordu; bir çiftçinin, bir yılda eline geçen parayı, bir haftada veriyordu maden işletmesi. Ve bu parayla, neler neler alınmazdı. Eski av tüfeklerini atıp, otomatik tabancalar almalıydı; tabancasız yaşanır mıydı, bir kez gördükten sonra, mutlaka almalıydı böyle bir tabanca, ayrıca, elbiselerin üzerine işlemek için parlak birtakım süsler, şekerleme, ayrı ayrı lezzetlerde konserve yiyecekler, kaplamalı koltuklar, neler neler alınmazdı... Böyle şeyler görmemişti vadi daha önce. Hem kadınlara yüksek topuklu pabuç, hazır entari, kısaca saymakla bitmeyecek kadar çok ve görülmedik şeyler alınabilirdi. Her şey bir yana, bütün bunları almak için taa Pittsburgh'a gitmeye gerek yoktu; şirket kuyuları

açar açmaz, hemen oracıkta, vadide dükkânlar açtı. Dükkân rafları iki metre uzunluğundaydı. Kömür şirketine topraklarını daha önce satan çiftçiler, cepleri kâğıt ve gümüş paralarla taşa taşa dolaşıyorlardı; alacaklarını aldıktan sonra, geriye paraları bile kalıyordu. Bunun üzerine, şirket bir banka açtı vadide, şirketin adamları, her çiftçiyle teker teker konuştu, parasını bankaya yatırmasının gereğini anlattı onlara.

Tepelerde yaşayan çiftçiler, vadinin dört bir yanındaki çitfçiler, haberi alır almaz, görmeye geldiler olan biteni. Komşularının neler aldığını görünce, kıskançlıktan sarı - kara oldu yüzleri, evlerinde, karıları ötekilerin sahip olduğu şeyleri dillerine dolayıp dırdır etmeye başladılar. Günlerce dayandı çiftçiler karıların dırdırına, karşı koydular onların isteklerine, ama kendileri, o güzelim av çizmelerini, kareli gömlekleri, şapkaları, mücevherat kutularını düşündükçe deli oluyorlardı. Kendi kullanacak-ları bir yana, karılarına hediye vermek üzere almak istedikleri şeyler vardı; birinin karısı kocasından bir hediye alıp da, ötekine söyledi mi, kıyametler kopuyordu.

Şirketin adamları, tepelere çıkmanın da yolunu buldular. Çiftçilere bir önerileri vardı, dinlemesi güzel ve anlaşılması kolay bir öneri. Çiftçilerin, işlerinin az olduğu günler oluyordu; bu boş saatlerinde neden gelip madende çalışmasınlardı? İyi para alacaklardı, ve şirket, iş kontratı imzalayan her çiftçiye, elli dolar avans vermeye hazırdı. Tabi, bu hediye değildi; ücretlerinden kesilecekti, ama yavaş yavaş, haftada birkaç dolarcık keseceklerdi. Ücretler ise öyle yüksekti ki... Hangi çiftçi böyle bir öneriye hayır diyebilirdi; kendileri bir yana, oğulları bile imzaladılar kontratları, ve şirket temsilcileri cepleri kontratlarla dolu olarak döndüler merkeze. Böylece, tepedeki çiftçiler de kömür madenlerinde çalışmaya başladıklarından kısa süre sonra, vadideki çiftçiler gibi alış veriş yapabildiler.

Şirketin adamlarının söyledikleri doğru çıkıyordu, çalışan işçilere iyi ücret ödeniyordu, başta verilen borç, bir-iki dolarlık kesintilerle ödeniyordu. Bunlar da bir yana, çiftçi, tarlasını sürmeye mi gidiyor, "buyrun," dedi şirket, "istediğinizi alın dükkânlarımızdan, şurayı imzalayın, aydan aya ödersiniz borcunuzu."

Böyle servet, vadi halkının düşüne bile girmemişti. Bazı çiftçiler, artık tarlalarını sürmemeye, ve bütün yıl kuyularda çalışmaya karar verdiler; çünkü burada, çiftçilikte bir yılda kazandıkları paranın iki katını

kazanabileceklerdi. Şirket, işleri kolaylaştırmak, çiftçilerin işten sonra taa tepelerdeki evlerine gitmek zahmetini önlemek için, dükkânın yanına tahta evler yapıverdi. Evet, bu evler birbirine bitişik, yaş tahtadan yapılmış kâğıt gibi ince evlerdi, her birinin sadece üç odası vardı ama yeşil ve kırmızı boyalı, pırıl pırıl evciklerdi ve öyle ucuzdu ki kiraları... Mesela ayda üç dolar. Bu kulübelerde oturmak daha akıllıca bir işti. İlk yapılan evler kiralanınca, şirket, inşaata devam etti, çünkü, kasabada oturmanın daha pratik olduğunu idrak eden çiftçilerin sayısı artıyordu.

Şirket, barı inşa ettiğinde kimse şaşırmadı. Vadide, elma şırası satan bir meyhane vardı, ama bu ilk bardı. Eskiden, yalnız partilerde, özel kutlamalarda içilirdi içki. Bu insanlar için içki, sarhoşluk, günlük yaşantıya karışmış değildi; tarlada çalışan adama yaramazdı içki. Ama on, on iki saat madende çalıştıktan sonra, yalnız içkinin gidereceği bir açlık duyuyorlardı, ve şirket ilk salonu ya da ikinci, üçüncü salonu açtığında karşı koymadılar. Evet, ihtiyar rahip MacNulley günahın pahalıya alındığını bağırıyordu ama, kömür madenciliği ücretleri gözle görülür, elle tutulur çekicilikteydi, ve bu yüzden çiftçileri suçlamamak gerekirdi. Ama MacNulley onları suçluyordu; ama bütün bunlar, öyle bir biçimde gelişmişti ki, insanın kendini kaptırmaması imkânsızdı; MacNulley vaızlarına devam etti, kiliseye gidenlerin sayısı azaldı.

Ama şirketi suçlamak da doğru değildi. Bir iki yıl boyunca, şirket, her konuda çok ama çok cömertti. Erkekler, barda bir iki dolar harcadıklarını karılarına söylemekte güçlük çekiyorlardı, bu yüzden, şirket barda veresiye defteri açtığında çok memnun kaldılar. Gene bu yüzden, Allah'tan korkan erkekler bile, şirketin bara kız getirmesine karşı çıkmadılar. Artık vadideki tahta barakalarda birkaç bin aile oturuyordu, ve ücretlerin yüksek olmasına rağmen, nedense iki yakaları bir araya gelmiyordu. Çiftliklerde, yiyecek sıkıntısı görmemişlerdi hiç. Evet, burada çiftlikteyken görmedikleri birçok yiyecek vardı. Bunlardan vazgeçmektense, çiftliklerini ipotek ettirmeyi tercih ettiler. Bu konuda da yardım elini uzattı şirket. Şirket bankasının bir temsilcisi, sağa sola ipotek parası dağıttı. Yeni bir zengin olma kapısı açıldı kasabada. Kasabanın adı artık Kömür Merkezi'ydi. Ama halk, nedense çiftliklerinin elden gittiğini görmeye başladı. Kısa vadeli, yüksek faizli ipotekler, onları bir gecede işçi yaptı çıktı; çünkü, dükkân ve bar borçlarını ödedikten sonra elde pek az para kalıyordu.

Bu ilk birkaç yıldan sonra, şirket temsilcilerinin davranışlarında değişiklik oldu. Şimdi, söyledikleri her sözle, doğudaki patronların adını anıyorlardı. Doğudakiler şöyle emir verdi, böyle söyledi. Ülkede kıtlık vardı, durum kötüleşmişti. Barakaların aylık kirası beş dolara çıktı; doğudakiler, ülkenin içinde bulunduğu kötü günlerden dolayı böyle emretmişlerdi. Haftalar geçtikçe, ücretler düşürülüyordu, artık çiftçi olmayan çiftçilere, artık yeterinden fazla kömür elde edildiğini, ama vadide kalmalarının tek nedeninin, insanların açlıktan ölmelerine engel olduğu söyleniyordu. Ama bu fedakârlık, tek taraflı olmamalıydı. Vadi halkı da işbirliği etmeliydi. Ücretler düştüğü için homurdanmamalıydılar. Pittsburgh'da fiyatların düşük olduğu saçmasına inanmamalıydılar. Pittsburgh'dan mal getirmenin masrafı, dolayısıyla maliyeti arttırdığını bilmiyorlar mıydı?

Ama halk, homurdansa bile, ellerinden gelecek şey yoktu. On yıl içinde, dünyaları değişti, onlar da bu değişikliğin bir parçası oldular, ve şimdi, çiftlikleri bir hayal olduğundan, değişikliği az çok tepkisiz kabul ediyorlardı. Kasaba büyümüştü; gazeteleri, dükkânları, ve şirketin sahip olmadığı yeni barları vardı. Kendi gelenekleri vardı şimdi. Sabah, keskin bir düdük sesiyle başlardı; kulübelerden adamlar ve çocuklar, sekiz dokuz yaşlarında çocuklar, ellerinde sefertaslarıyla fırlarlardı. O eski kır bayır, şimdi değişmişti. Şimdi yeni bayırlar, yeni tepeler vardı, kara ve çirkin tepeler. Eski toprak, oyulup kazılmıştı.

Sonra gene bir düdük çalar, genç, ihtiyar, çocuk, şimdi kirlenmiş, yüzü gözü simsiyah, bitkin toprak altından çıkar, kulübelere dönerdi.

Güzel Monongahela Vadisi'ne böyle geldi kömür. Kömürle birlikte, açlık geldi. Ücretler düşmeye başladı; her yıl, bir süre tatil edilirdi iş, ve her altı yedi yılda bir, maden kapatılırdı. Ne iş vardı o vakit, ne de ücret. Bu fasılalara, kötü günler denirdi. Bu kötü günlerde, halk, her zamankinden daha zayıf olur, bebekler açlıktan ağlar, kadınların dudakları daha ince, daha gergin bir hal alırdı. Kötü günlerin ilk ortaya çıktığında, nasılsa, şirket bankası iflas etti; nasıl oluyor da, şirket çalışırken, banka iflas ediyordu, bunu kimse anlayamadı; banka kapanmıştı, başka söyleyecek söz yoktu. İşte o zamanlar, ajitatör denilen iriyarı, İngilizce'yi yabancı aksanla konuşan bir adam, Kömür Merkezi'ne geldi, ve sendika denen bir şeylerden söz etmeye başladı. Ama halk, birkaç yabancı ta-

nıyordu, onları da sevmiyordu. Bu yüzden, iriyarı adam, nehir boyunda, başına bir kurşun yemiş olarak ölü bulunduğunda, kimse pek üzülmedi.

Durumun daha kötü olamayacağı söyleniyordu; ama yıllar geçtikçe, durum giderek kötüleşti. Açlık başgösterdi, vadideki yeni kuşak, ufak tefek, besinsiz, sağlıksız insanlar verdi. Ve her şeyin yanı sıra, umut da kayboluyordu.

Maden açıldıktan hemen hemen bir kuşak sonra, yukarıda anlatılan şartlar altındayken, madenciler bir araya geldiler, ve ücretleri arttırılana kadar çalışmamaya karar verdiler. Yaptıkları işin grev olduğunu bilmiyorlardı, çünkü, o vakitler bu sözcüğü tanımıyorlardı. Az sonra öğrendiler. Bunun sonucu olarak da, şirket maden ocağını kapattı.

Haber yayıldı; Albert Parsons'un 1886 yılında ziyaret ettiği kasaba, işte bu kasabaydı.

III

Şunu unutmamak gerekir ki, bir politikacının yenilgisine üzülüp gözyaşı döken, tek Lucy Parsons değildi; şunu da unutmamak gerekir ki, bu kadının ağlaması demek, birçok insanın ağlaması demekti, ve eğer bu kadın, geçmişi anımsayıp geleceği karanlık görüyorsa birçok insan onunla aynı kanıdaydı. Ne var ki, onun davranışları, uzun zaman önce asılmış bir adamla bağlantılıydı. Sakladığı şeyleri karıştırırken, her vakit yazdığı mektuplardan birini buldu. Bu mektubunda da sade konuşuyor, güç ve sevgi istiyordu kanısından. Mektup, her vakitki gibi şöyle başlıyordu:

Sevgili Karıcığım:

... Öğleden sonra ikide vardım buraya, ve bu küçük kasabada kendimi yabancı hissettim. Burası, Monongahela Nehri kıyıları boyunca uzanan dar bir vadide kurulmuş, eski bir kasaba. Sokaklarda, üstleri başları kaba saba, yüzleri gergin, ama vakur, ayağını yere sert basan üç dört kişilik insan kümeleri var. Hava soğuk. Nereye gideceğimi bilmediğim için, *Messenger Gazetesi* yönetim merkezini sordum. Oraya varınca da, sahibine, Mr. Winehart'e kendimi tanıttım. Otuz beş yaşlarında genç bir adamdı. Tipik bir modern Amerikalı görünümü

vardı. Gözleri kısık, hazırcevap ve cesur görünüşlüydü. Selam sabahtan sonra, mektubumu alıp almadığını sordum. Aldığını, ve gazeteye koyduğunu söyledi; gazetenin bir nüshasını da bana verdi.

Hava soğuk ve can sıkıcıydı; kasabada ilginç bir şey yoktu, ve önümde duran adam, bir buz dağıydı. "Parsons'un bir toplantı yapacağı" haberinin altında bir yorum vardı; Kömür Merkezi işçilerinin, Ajitatör Parsons'u çürük yumurtalarla karşılayıp nehre atmalarını öneriyordu. Bu durumda benim ne durumda olabileceğimi düşün artık. "Sıkı dur," dedim kendi kendime, "işin var senin."

Başımı gazeteden kaldırdım, "şey," dedim; "Nasıl oluyor da..."

"Bölgemizde ajitatörler hakkında genel kanı, bu," dedi.

"Bir kömür şirketinden beklerdim böyle bir davranışı," dedim. "Ama bu şirketin sömürdüğü kişilerden değil."

Messenger Gazetesi'nin, uzun grev süresince madencileri destekleyen tek gazete olduğunu anımsadım, bana karşı gösterilen düşmanlığın sebebini merak ederken, gazete sahibi:

"İşte böyle, bayım," dedi. "Bizim duygularımız böyle. Bu şeytan ajitatörler, başımıza beladır. Bu vadiyi harap eden onlardır. Madencileri işsiz bırakan onlardır, ve boğulmaya mahkûmdurlar."

Konuşurken dişleri arasından, gergin bir yüzle, ve kararlı bir sesle konuşuyordu.

"Peki ama, efendim," dedim soğukkanlı olmaya çalışarak, "Bu vadinin gazetelerinin, mücadele içindeki madencileri desteklediğiniz için size sövdüklerini gördüm, ve bundan sizin de bu ajitatörlerden biri olduğunuz sonucunu çıkardım." Gözlerimi diktim ona, dikkat kesildim, yanıtını bekliyordum. İyi bir noktaya parmak basmıştım.

"Bizim vadiyi harabeye çeviren, ajitatörlerdir."

Bu sözünü duymazlıktan geldim, ve gazetesini okumaya başladım... Beş on dakika sonra:

"Buranın yabancısıyım, bir otel bulabilir miyim acaba?" dedim.

"Evet," dedi. "İki tane otel var, ama bana kalırsa, Guiske Oteli en iyisi."

İçin için gülümsedim, "tamam," dedim kendi kendime. "Adamı yumuşattım. Yoksa bana yardım etmeye kalkmazdı." Ve sakınan kaybeder ilkesiyle hareket edecektim. "Mr. Guiske'yi tanır mısınız, ve beni oraya götürebilir misiniz, acaba?" dedim.

"Fark etmez," dedi, paltosunu giydi, ve beraberce salına salına yürümeye başladık. Bu arada, ben, muhalifimi keşfetmekle meşguldüm. Sosyalizme ilişkin

tek söz etmedim, ama gezici mağazalar, kömür patronları, madenciler hakkında sorular sordum. Otele vardığımızda, Mr. Guiske'nin orda olmadığını gördük, ve gazete sahibinin daveti üzerine, kasabaya dolaşmaya, ve böylece otelciyi aramaya koyulduk. Bu da bir yarım saat aldı.

Neyse, sonra Guiske'nin oteline döndük. Bir saat kadar daha ordan burdan konuştuk, adam göründü. Winehart, "Bu Chicago'dan Mr. Parsons. Ona en iyi odayı verin, ve faturayı bana gönderin," dedi. O gece saat bire kadar benimle kaldı, ve ayrılırken, "Parsons," dedi. "Yanılmışım." Elimi sımsıkı tuttu, "beni kendine dost bil," dedi. "*Alarm*'a benim adımı da koy. Seni buraya en kısa zamanda tekrar çağırmalıyız. Aramızda para toplayıp, yol paranı karşılamaya çalışacağız, ve o vakit, binden fazla dinleyicin olacak."

O gece dinleyiciler üzerinde yapılan etki, korkunçtu. Hepsi büyülenmişti. Bütün gün yol alıp da, güneş batarken yanlış yönde gitmekte olduklarını anlayan yolcular gibiydiler. Ayak izlerini bulmak zorundaydılar, oturmuş düşünüyorlardı sanki...

Bu bölgede durum kötü. Burda ücret köleleri arasında iyi liderler yok.

Ah, elimden gelseydi! Haksızlığın ve sömürünün duvarlarını yıkıp, harabeleri üzerine insanlığın bayrağını dikmek isterdim. Gerçekten alınacak ürün verimli, ancak zaman ve güç gerek. Çok fazla değil, ama bizim elimizdeki güçten fazla güç gerek. Ama sabır, sabır.

Seni seven kocan
26 Ocak 1886 Albert R. Parsons

Lucy Parsons'u ağlatan bu eski mektup değildi. Geçmişteki anıları geçmişteydi. Ağlıyordu, çünkü Altgeld yenilmişti, ve çünkü bunca umut onunla birlikte gitmişti.

Yedinci Bölüm

BÜTÜNLEŞME

SENDİKANIN davasında ufak tefek sıska adamı seyreden Yargıç Kohlsaat, düşüncelere dalmıştı. Bu ufak tefek sıska adam, neydi ne olmuştu... Bugün, 1902 yılının Mart ayının on birinci günü, taksi şoförleri sendikası davasını savunmakla görevli bu Chicago işçi avukatıyla, adını söylemek gerekirse, John Peter Altgeld'le dünyada kimsenin ilgilendiği yoktu. Yargıç Kohlsaat, bu yarım yamalak örgütlenmiş, mücadele içindeki sendikanın, Altgeld'e ne kadar ve nasıl ödeme yapacağını merak ediyordu. Avukatlarının bu uzun ve ustaca yazılmış açıklama ve savunmalarını ve iki gün boyunca mahkeme salonuna dikilip onları kurtarmaya çalışmalarını neyle ödeyeceklerdi? Ne para verebilirlerdi ki Altgeld'e. Tabi ki on yıl önce serbest avukatlıktan aldığı paranın yarısını hatta dörtte birini bile veremezlerdi, belki de hiç para veremezlerdi; gerçi; işçi liderlerinin hareketlerini sürdürmek için korkunç paralara sahip oldukları söylenirdi ama Yargıç Kohlsaat bu paranın nereden geldiğini bir türlü kestiremezdi.

Yargıç Kohlsaat sıkılmıştı; özellikle olağanüstü yetki işlemleri sıkıcıydı zira dava konusu yürüyüş hak, adalet, anayasal hak, gelenek, özgürlük ve serbestlik ve şu, ve bu adına yapılmıştı; bu sayılan sözler, öyle yitirmişti ki anlamlarını, adeta gülünç oluyordu. Olağanüstü yetki kullanılarak yasak konulmuştu artık, bundan ötesi var mıydı? Hak, hukuk sözü etmenin âlemi var mıydı? İki avukat, kendilerini kaptırmış, konuşu-yorlardı. Yargıç Kohlsaat, sözlerini kesmemek için kendini zor tutuyordu. "Buraya baksanıza, baylar. Bir avuç İrlanda ve Orta Avrupa göçmeni taksi şoförü, Pennsylvania Demiryollarına, tekrar ediyorum,

Pennsylvania Demiryollarına karşı gösteride bulunuyorlar. Bırakalım bu saçmalığı baylar. Bu, yirminci yüzyıl Amerikası'dır, unutmayalım," demek için zor tutuyordu kendini Saatlerce konuştu avukatlar. Bu arada yargıç, oyalanacak işler buluyordu kendine. Kimi vakit önündeki dosyaya göz atıyordu. Aslında, dosyaları mahkeme salonuna gelmeden, iyice okumuş, hazmetmiş olması gerekirdi yargıcın. Ama yıllardır dava dosyası okumaktan bıkmış olacaktı, artık bunlar ona acı ilaç gibi geliyordu. Ara sıra, önündeki kâğıtlara, avukatların iddialarına karşı şahitlerin verdikleri ifadelere göz atmakla yetiniyordu. Derken, kürsü önünde uçuşan bir sineğin hareketlerini izlemeye başlıyordu. Elbisesinin buruşuklarını düzeltiyor, kendi kendine türkü mırıldanıyor, parmakları arasında tuttuğu kalemi sallıyordu. Zaman geçirme yöntemlerini iyi bellemişti, ve bütün gün başvuruyordu bu yöntemlere.

Ara sıra da avukatların söylediklerine kulak veriyordu; Altgeld ilgilendiriyordu onu; Altgeld, yargıçlık yapmıştı; Altgeld, eyaletin valisi olmuştu; Altgeld, Cleveland'ı paçavraya çevirmişti — yargıç, uykudan uyanır gibi gözlerini kırptı, ve ölgün sesli, zayıf adama baktı. Hey gidi! Şu işe bak! Bu adam, anarşistleri affetti. Neden acaba, diye düşündü yargıç. Yanılmış da affetmiş olabilirdi; bir adamın hayatını değiştirecek yanılgılardan birine düşmüş olabilirdi bu adam. Nasıl da pişmandır şimdi! Neden pişman olmasın. O af olmasaydı, bu adam ömrünü valilik makamında geçirebilirdi. İnsanlar garipti doğrusu; kimin neyi neden yaptığını anlamak güçtü. Ama, şu var ki, körle yatan şaşı kalkardı, ve Altgeld, bu sonradan şaşı olmuşlardandı.

Yargıcın dikkati gene dağıldı. Pencerelerden sızan güneş ışığına daldı gözleri. Kaçırmış olduğu bir randevusunu hatırladı. Mahkeme salonundaki dinleyicilerden birine gözü takıldı; uyukluyordu. İşi gücü olmadığı için buraya dalmış, sessiz sakin oturuyordu adamcağız. Ara sıra beyaz saçlı başı öne düşüp sonra birden dikeliyordu. Bırak uyusun, diye düşündü yargıç, bu, onun hakkıdır.

Altgeld, ayağa kalkmıştı. "Sayın Başkan!"

Yargıç, onu tanıdı ve dinlemeye koyuldu. Altgeld'le ilgili pek çok şey onu tedirgin ediyordu; onun o keskin bakışlı mavi gözlerinin içine bakamıyordu bir türlü.

"Mr. Altgeld," dedi yargıç. Pennsylvania avukatı esnedi. Yargıç saatini çıkardı, önüne koydu.

"Sayın davacı avukatının kullandığı bir tanımlamaya itirazım var, efendim," dedi Altgeld. "Benim müdafilerim itibarsız yabancı kişiler değildirler. Ayrıca, bu hususun, söz konusu dava ve şimdiye kadar mahkemeye sunulan olaylarla ilişkili olduğu kanısında değilim. Ama, madem ki bu konuya değinildi, ve madem ki, bu sendikanın üyelerinden çoğu İrlanda, Almanya ve Litvanya'da doğmuş kişilerdir, ve madem ki bu kişiler, kendileri için bir ölüm kalım meselesi olan bir mücadeleye girmişlerdir, ve madem ki, ben onları hep Amerikalı olarak savunmaktayım, bu konuda bir iki söz söylemek isterim."

Yargıç başını salladı. Olağanüstü Yetki Mahkemesi'nin güç yanı buydu; iki tarafa da konuşma hakkı tanımak gerekiyordu; ve eğer, avukatlardan birine konuyu dağıttığı anımsatılırsa, yargıcın taraf tuttuğu ileri sürülüverirdi. Yetki davalarında, kararı yargıç verirdi. Jüri yoktu. Ve yargıç konuşma ne yönde gelişirse gelişsin, iki tarafı da dinlemek zorundaydı. Sonunda, açıklamalar ve tartışmalara göre, mevcut yasakları kaldırır, ya da bazı durumlarda yüksek mahkemeye havale ederdi. Söz konusu davada, Pennsylvania Demiryolları grev yasağını kabul ettirmiş-lerdi, buna göre, herhangi bir ayaklanma, ya da küçük bir ajitasyon, Devletin Federal güçlerine hakaret sayılıyor ve bu tür eylemlere adı karışanlar tutuklanıyordu. Yargıcın karar veremediği ve davanın yüksek mahkemeye havale edildiği durumlarda ise, dava yüksek mahkemeden gelene kadar yasaklar geçerli sayılıyor, ve grev kendiliğinden kırılmış oluyordu.

"Ben, kendime Amerikalı diyorum," diye devam etti Altgeld. "Yıllardır Amerikalı sayıyorum kendimi." Güçlü kollarından birini masaya dayadı, gözlerini yargıca dikti, az eğildi; bu haliyle yargıcın gözünde son derece yorgun bir adam izlenimi uyandırıyordu, dayandığı masa olmasaydı, düşecekti sanki. "Ama belki de, buna hakkım yok, zira ben de bu ülkeye 1848 yılında getirildim, başka bir ülkede doğmuştum. Bu konuya ilk defa eğiliyor değilim. Kendime defalarca sordum, ben Amerikalı mıyım? Sayın Başkan, kendi kendime 'Amerikalı nedir?' diye sordum. Bu sözcükle neyi anlatmak istiyoruz? Tabi, böyle bir soru, şaşırtıcı, karmaşık tartışmalara yol açar. Ve insanı çıkmazlara sürükler. Siz, bir taksi şoföründen söz ederken, saygınlığı olmayan biri diyorsunuz; neden, İrlanda'da doğduğu için. Ama, öte yanda, Andrew Carnegie'nin, İskoçya'da doğduğu için saygınlığı olmayan biri diye tanımlandığını hiç

anımsamıyorum. Elbette niteleyici bir unsur var insanların şöyle ya da böyle tanımlanmasına yol açan. Ama bu unsur nedir, insanın mesleği mi, kendisindeki bir başka özellik mi, yoksa anavatanı mı? Bunu çözemedim. İskoçya ve İrlanda ülkelerinden hangisinin daha saygın olduğu tartışılabilir..."

Yargıç, Altgeld'in sözünü kesti: "Konunun dışına çıkmamanızı rica ederim, Mr. Altgeld. Tartışma zeminini ortadan kaldırmak niyetinde değilim, ama her şeyin bir sınırı olduğu kanısındayım."

"Özür dilerim, Sayın Başkan. Böyle dolambaçlı konuşmak, yaşın getirdiği gereksiz bir alışkanlık olacak. Mahkeme heyetinden de özür dilerim. Esastan ayrılmamaya çalışacağım. Amerikalılardan konuşuyordum. Burada, duygularımdan söz etmemek elimde değil. Bu ülkeyi kendi anayurdum bildim. Bu, tümüyle doğru değil; ama doğruya çok yakın bir gerçek. Belki de dünyanın hiçbir ülkesinde, bir yabancı, içinde kolay kolay o ülkenin yerlisiymiş gibi bir duygu taşımaz, ama Amerika için bu böyle değil; ve bu özellik, Amerika'nın belli başlı özelliklerinden biri kanımca. Evet, Amerika benim anayurdum; kendimi bildim bileli başka bir yurdum olmadı benim. Bu benim yurdum, çünkü beni oluşturan, beni doyuran, beni yetiştiren yurt, bu yurttur. Düşüncelerimi oluşturan yurt, bu yurttur, hayallerim, bu yurdun hayalleridir..."

Yargıç, kulak kesilmişti; Pennsylvania Demiryolları avukatı da öyle; henüz kapıdan girip, salonun arka sıralarından birine çöken Joe Martin de kulak kesilmişti; silahlı çavuşlar da, oturacak sıcak bir damaltı bulmak için sokaktan dinleyici olarak gelen beyaz saçlı ihtiyar da dinliyordu.

"...Buna rağmen, bu mahkemede kendilerini temsil ettiğim adamlar, yabancı olmakla itham ediliyorlar. Yaptıkları hareketler, dışardan kışkırtma hareketler diye adlandırılıyor. Onların mücadeleleri, Sayın Başkan, ekmek mücadelesidir. Sıcak bir yuva, yani, hayat mücadelesidir; ve bu mücadeleye Amerika'ya karşı girişilmiş, kendilerine kollarını açan, onları göçmenliğe kabul eden Amerika'ya karşı girişilmiş mücadele deniliyor.

"Evet, Sayın Başkan, hepimiz biliyoruz ki, hiçbir beyazderili, bu ülkenin yerlisi değildir. Hepimiz biliyoruz ki, bu ülkeye serveti, ve rahatı getiren, başarılı göç dalgaları olmuştur. Dünyada, bize kanını, halkını, kültürünü, ve, evet, ürününü, çalışma ve eğlenme biçimini, özgürlüğün nasıl kazanılacağı ve onun nasıl korunacağı bilgisini vermeyen tek ülke

var mıdır, soranım size? Amerika'yı, bütün bu saydıklarımın, birçok bağımsızlık kazanma yöntemlerinin iyi kullanıldığı, bir araya getirildiği ülke olarak tanımlamaktan daha doğru bir şey var mıdır?

"Amerikalı, ne demektir? Kim Amerikalıdır? Bu soru üzerinde durmanızı istiyorum, Sayın Başkan. İnsanların özgürlük mücadelesi, bu insanlar ister kara, ister beyaz derili olsun, bu mücadele ister Filipin Adaları'nda, ister Güney Afrika'da yapılsın, aynı zamanda Amerika'nın da mücadelesidir. Özgürlük savaşlarının yenilgiyle sonuçlanması demek, Amerika'nın da zayıflaması, yıpranması demek değil midir? Kendi ülkemizde özgürlüğün sesini susturmaya çalışıp, demokrasi yönetimi uyguluyoruz, diyebilir miyiz? Öyleyse, Amerikalı nedir? Sayın Başkan, ilk işçi sendikaları 1820 yıllarında bu ülkede kuruldu. Bir Mayıs gününe, İşçi Bayramı'na, İthal Bayram, Komünist Bayramı deniliyor; ama, hepimiz biliyoruz ki Sayın Başkan, 1 Mayıs günü, burada, Chicago'da, 1886 yılında İşçi Bayramı olarak kabul edildi. Elleriyle çalışan bu insanların ansızın yabancı diye tanımlanması, hangi çılgın düşüncenin ürünüdür? Burada temsil ettiğim insanların davasını, etraflı bir biçimde, belki de yeterinden fazla etraflı olarak tartıştım, Sayın Başkan. Birleşip mücadele etmeleri gereğini, aksi halde ölmeyi kabul etmek durumuyla karşı karşıya olduklarını anlattım. Şimdi, sadece, Pennsylvania avukatının, bu sendika üyelerini saygın olmayan yabancı unsurlar diye adlandırmasına yanıt vermek için konuştum. Kendilerine şunu anımsatmak isterim ki, saygın olmayan yabancı unsurlar dediği bu kişiler, özgürlük savaşımızda, canlarını vermekten çekinmemiş kişilerdir. Ben de bu savaşçılardan biriydim, başka ülkelerde doğmuş bu yabancıların, ülkemi-zin birliğini korumak için cepheye atıldıklarına tanık oldum. Ama, eğer, tarihimizde, özgürlük mücadelesi, gelişme sürecinin durdurulması gereken bir aşaması olacaksa, dünya ilerlemeye devam ederken, biz olduğumuz yerde sayacaksak, kısaca böyle bir kural varsa tarihte, Amerikalı sözünün yanlış kullanıldığı konusunda yanıldığımı söyleyeceğim."

Altgeld oturdu, ve önündeki kâğıtları karıştırmaya başladı. Şirket avukatı bir iki kalem oynattı, notları aldı, konuşmaya hazırlandı. Yargıç, bir pencereden dışarı baktı, bir saatine, sonra:

"Duruşma yarına bırakılmıştır," dedi. Altgeld'in sözleri onu tedirgin etmişti, bütün gününden ve de akşam yemeğinden hayır yoktu artık.

Pennsylvania avukatı —başarı basamaklarına hızla tırmanmakta olan genç bir adamdı— dosyasını çantasına tıktı, ve Altgeld'in elini sıkarak, "İyi bir gösteriydi, Altgeld. Bir iki şey öğrendim." dedi; salondan çıktı. Dinleyiciler salonu boşalttılar. Şimdi yalnız Altgeld, silahlı çavuş ve Joe Martin kalmıştı. Altgeld'in yüzü, pencereden sızan gün ışığıyla pırıl pırıldı, aklaşmış saçları altın rengi görünüyordu bu ışık altında. Joe Martin, salonun arka kısmında ayakta duruyor, bir şeyler düşünüyordu.

II

JOE MARTİN salonun arkasından Altgeld'e doğru yürüyordu. Altgeld göğüs geçirdi, ellerini önündeki masaya dayadı, başını arkaya attı. Martin sessizce yaklaşıyordu, ama Altgeld onu daha önce görmüş olmalıydı, "Merhaba, Joe!" dedi. "Bugün sıra sendeydi demek?"

"Çok güzel bir konuşmaydı," dedi Joe Martin. Onun sorusunu duymamazlıktan gelmişti. Bir süre önce, Altgeld'in birkaç yakın dostu, onun bütün gezilerinde nöbetleşe yanında olmayı kararlaştırmışlardı. Altgeld hastaydı çünkü, her an bir kriz gelebilirdi. Bu, önceleri Emma'dan başka kimsenin bilmediği bir hususta, ama artık Altgeld de olanı biteni anlamıştı. Artık sağlığının, tek başına yaşamasına elverişli olmadığını kabul edemiyor, bu gizli nöbetçiliğe öfkeleniyordu. Bu akşam, Joliet'e gidecek, orada bir konuşma yapacaktı, ve nöbetçilik görevi Joe Martin'e verilmişti.

"Demek konuşma güzeldi?" dedi Altgeld. "Kendi sesimi dinlemekten bıktım. Mahkeme salonlarından bıktım. Kürsüye saygılı davranmak zorunda olmaktan bıktım..."

Joe Martin, masaya oturdu, merakla yüzüne baktı Altgeld'in.

"Sadece yorgunum," dedi Altgeld.

"Gitmek istiyor musun?"

"Bir dakika. Şöyle bir rahatlayayım." Yüzü sapsarıydı. Martin, masanın üzerinde duran sürahiden su doldurdu ona, Altgeld içti.

"Şimdi daha iyi misin?"

"Az daha, az daha... şimdi geçer."

"Emma, seni yemeğe eve götürmemi istedi. Bırak şu Joliet'e gitmeyi bu akşam. Ne dersin, Pete, sakin bir akşam yemeği... Üçümüz başbaşa... Sonra da sana bir poker dersi veririm, ha?"

Altgeld, başını iki yana salladı.

"Hadi be, Pete! Bitkinsin, bak. Bir tek konuşmayı boşlasan ne çıkar sanki?"

"Hayır. Gitmek zorundayım Joe. Sen gelme benimle. Biliyorum, bu mitingler harap ediyor seni. Bir şeyim yok benim. Tek başıma gider gelirim."

"Pek öyleye benzemiyorsun, haline bak, bitkinsin."

"Bana bak, Joe. Bu toplantıyı benim için düzenlediler. Gideceğime söz verdiğim için düzenlediler. Güney Afrika'daki Boerleri desteklemek amacıyla düzenlenmiş bir protesto mitingi bu. Diyeceksin ki, Güney Afrika neresi, Amerika neresi... Bizim onları desteklediğimizden haberleri bile olmayacak Boerlerin. Savaşa, ve ölmeye devam edecekler. Ama sesimizi çıkarmamız önemli... Yalnız bir kişi duyacaksa bile çıkarmalıyız sesimizi."

"Ama dinlenmen de yapacağın konuşma kadar önemli," diye üsteledi Martin.

"Bana bak Joe, benimle tartışmaya kalkma. Bugün yeterince çekiştim bir yığın insanla. Biletleri aldın mı?"

"Evet, yanımda," dedi Martin.

III

JOLİET'e giden trende, Altgeld, düşüncelere dalmıştı. Martin'in kendisine dadılık etmesinden çok rahatsız oluyordu. Bu iki kısa yanıtla hoşnutsuzluğunu belirtti ona. Joe Martin, yemek vaktine kadar ağzını açmadı. Altgeld'in kafasında günlük olaylar ve duyduğu sözler, ordan oraya yığılıyor, düzgün aralıklarla inip kalkan bir çekiç gibi zonklatıyordu beynini. Düşünceler, birbirleriyle çarpışıyor, bir sıraya gireceklerine, kaos yaratıyorlardı aralarında. Başı ağrıyordu. Birkaç saattir dinleniyor olmalıydı, ama öylesine bitkindi ki, ayak parmakları sızlıyordu sanki. Kafasındaki kaos her yanına işlemişti. Kendisini, Yargıç Kohlsaat'ın yerine koymaya çalıştı bir an, mahkeme salonunda konuştuklarını yargıcın kulağıyla dinlemeye çalıştı. Amerika hakkında söylediği

o kahramanlık sözleri neydi öyle? Yargıç Kohlsaat, iyice belirgin, neredeyse bir film perdesindeymiş gibi karşısındaydı. Son derece dikkatli, nazik bir biçimde, burnundan sarkan bir kılı çekmekte, aynı zamanda da zeki ve ilgili görünmeye çalışmaktaydı. Neden kulaklarından kıl koparmıyordu acaba? Neden iki elini iki kulağına götürüp, o bükülü kılları çekip durmuyordu? Kürsü, yargıç, mahkeme, yetki ve adalet, mantık, onur ve şu kalıplaşmış söz: Hakikat, ortaya çıkmaya mahkûmdur... Tekerlekler dönüyordu altında... Hakikatle ilgili o küçük anektodunu anımsadı gene. Filin nasıl bir hayvan olduğunu anlamaya çalışan üç kör adam... Ne öğrenmişlerdi ki? Hangisinin bulgusu gerçekti, diye sordu gene kendi kendine. Kendisi ne öğrenmişti ki? O hangi gerçeği bulmuştu? Bir yargıç, bir kürsü ve Yunan stili inşa edilmiş bir mahkeme binasının, Pennsylvania Demiryolları, ya da Standard Oil, Carnegie Steel Şirketi ya da yeterince parası olan, ve bir mahkeme salonu, bir kürsü, bir cübbe... Bir meclis üyesi, ya da bir kadın, bir şişe viski, ya da hakikat gibi gözüken herhangi bir şey, aslına çok benzeyen sahte bir meta... Hakikatin taklidini satın almak isteyen kimselerin bulunduğu gerçeğini... Bütün bunların, her şeyin satın alınabileceği gerçeğini...

Vagonun altındaki tekerleklerin tekdüze sesi, hakikat, hakikat, hakikat diye tempo tutmaya başladı... Değişmeyen bu tempo, giderek kafasındaki kaosu yatıştırıyor, hayır, uyuşturuyordu...

IV

JOE MARTİN, sakına sakına omuzuna dokunup, yemek vaktinin geldiğini bildirdiğinde, uyuyormuş gibi sıçradı Altgeld.

Kalktı, gerindi. "Uyuya kalmışım," dedi. "Biliyor musun, ben öğle yemeği de yemedim galiba; unuttum."

"Aç mısın?"

"Koca bir ineği yiyebilirim; dünyada hiçbir şey yemek isteğimi durduramaz."

Lokanta vagonuna yürüdüler, ve oturdular. İnce uzun, zenci bir garson, masalarına yaklaştı, bir an Altgeld'e baktı, sonra, "Affedersiniz Efendim, siz Vali Altgeld'siniz, değil mi?" diye sordu.

Joe Martin gülümsedi, ve evet anlamına başını salladı. Altgeld, peçetesini açmış, konuşmadan beyaz kumaşa bakıyordu.

"Yanılmadığımı biliyordum, Efendim. Dört yıl önce de size hizmet etmiştim trende. Sizi tekrar görmek şereftir, Efendim."

"Teşekkür ederim," dedi Altgeld. Eski alışkanlığıyla, o politikacılığından kalma alışkanlığıyla garsonun adını sordu.

"Sidney Jackson."

"Beni anımsadığınıza sevindim, Mr. Jackson. Teşekkür ederim."

"Nasıl unutur insan sizi beyim! Unutulur mu hiç! Unutulur mu!"

Garsonun bu konuşması ona gurur verdiğinden mi, yoksa azıcık kestirip dinlendiğinden mi, nedense biraz kendine gelmişti. Bir biftek söyledi, arkasından elma turtası ve peynir. Sigara ve kahveyle bitirdi yemeğini, koltuğuna gömüldü, Joe Martin'e bakıyor, keyifli keyifli gülümsüyordu.

"Şimdi daha iyisin, sanırım?"

"Çok iyiyim, Joe. Sana bir şey diyeyim mi, ihtiyarlık başlıyor artık. O eski güç kalmadı. Az dinlenince, iyi geliyor makineye, gene çalışmaya başlıyor. Kendimi hiç bu kadar iyi hissetmediğimi söyleyebilirim..." Bir an düşündü, sonra ansızın, elini masaya öyle bir vurdu ki, vagondaki herkes, sıçradı yerinden. "Buldum, Joe! Yanlış taktik uyguladım mahkemede! Savundum, savunmayacaktım, rica etmeyecektim! Talep edeceğim Joe, talep! Ve direneceğim. Dava nasılsa gitti güme! Başlamadan verilmişti karar. Direneceğim, evet!"

"Pennsylvania Demiryolları Grevi'nin yasaklanmasını dava mı edeceksin?

"Hareket noktam bu olacak, evet."

"Pete, nasıl yaparsın bunu? Yıllar yılı süremez bu mücadele. Bıkmıyor musun? Yıkmıyor mu seni bu yenilgiler?"

"Yıkıyor evet. Ama her seferinde doğrulmak biraz daha zor oluyor, o kadar."

V

JOLİET'de trenden indiler. Altgeld, Joe Martin'in koluna yaslanmıştı. Ona yan gözle bakan Joe, yüzünün gene solduğunu gördü. Bir taksiye

binerek Munroe House'a gittiler. Martin, odayı önceden ayırmıştı, ama otel katibi, başını salladı ve biraz beklemelerini söyledi.

"İki saat önce telgraf çekmiştim," dedi Martin.

"Evet, evet, biliyorum. Sıradan bir odaya koyamam Vali Altgeld'i. Güzel bir oda hazırlamak gerek. Bu da iki saatten fazla sürebilir, affediniz. Bir iki dakika içinde hazır olacak odanız."

Altgeld, başını salladı, "Sıradan bir oda olsun, tek uzanacak bir yer olsun, n'olur Joe, tanrı aşkına söyle ona, bize bir yer göstersin. Ayaklarım tutmuyor. Uzanmak zorundayım," diye fısıldadı Martin'e.

Joe Martin, bunu katibe iletti. Ama, hayır, ısrar ediyordu katip. Vali Altgeld, otelin en iyi odasında yatmalıydı. Bu tartışma bir iki dakika sürdü. Sonunda, Joe Martin, "Ne olursa olsun, bize bir oda ver!" diye haykırmak zorunda kaldı.

Şaşkın, ve üzgün katip, onları yukarı kata göndermeye razı olmak zorunda kaldı bunun üzerine. Odaya girer girmez, Altgeld yatağa yığıldı. Hareketsiz yatıyordu. Elleri örtünün üzerinde açık, mavi gözleri tavana dikili, kımıltısız duruyordu öyle.

"Nasıl oldun, Pete?"

"İyiyim. Yorulmuştum sadece, başım dönüyordu. Çok yemek yedim, ondan olacak."

Joe Martin, Pete'in ayakkabılarını çıkardı. Bütün bunları yapmak zorunda değilsin," dedi. "Hastasın — yataktan çıkamayacak kadar hastasın. Neden onlara hasta olduğunu söylemiyorsun?"

"Görüyorsun, gelebildim buraya, değil mi?"

"Geldin evet. Çok kurnazca bir yanıt bu. Geldin, ama nasıl geldin!"

"Neden korkuyorsun, Joe," diye sordu Altgeld. "Öleceğimden mi?"

"Ölüm diye bir şey var, biliyorsun elbet."

"Yıllardır el eleyim ölümle, Joe! Böylesine yoruluşum ilk değil ki. Dinlenirim, geçer. Günlerimi iyi değerlendirmeliyim, değil mi ya?"

Sonra sustu Altgeld. Martin yanı başında oturmuş belirsiz bir noktaya bakıyordu. Şöminenin üzerinde duran eski, antika bir saat tik tak, tik tak sesler çıkarıyordu.

Aşağı yukarı on dakika sonra, birinin kapıyı çaldığı duyuldu. Joe Martin açtı kapıyı, daha doğrusu araladı, gövdesini de aralığa dayadı.

"Mr. Altgeld, rahatsız edilemez," dedi.

Kapıdaki ince yüzlü, gözlüklü adam, "Yerel gazetenin sahibiyim," dedi. "Valiyle bir röportaj yapmak istiyorduk "

"Rahatsız edilemez," diyordu gene Joe; ama içerden bir ses, "Joe!" diye seslendi; "Kim o? Bırak çenesi düşük ihtiyar gibi konuşmayı!"

"Gazeteci."

"Pekâlâ, bırak gelsin. Bırak şu fısıldamayı adamcağıza."

Gazeteci girdi içeri, Altgeld yatakta doğruldu. "Rahatına bak," dedi gazeteciye, "Ve ateşle bakalım topunu. Soracağını sor, ama kısa kesmek zorundayız; yarım saate kadar tiyatroda olmam gerek çünkü. İstersen sen de gel oraya, konuşmamı dinlersin, sonra da bir iki laflarız."

"Bir iki sorum vardı. İngiltere'nin Güney Afrika'daki tutumuna karşı mısınız?"

"Evet. Bizim Filipinler'deki tutumumuza da karşı olduğum gibi. Emperyalizme karşı olduğum gibi. İster İngiliz emperyalizmi olsun, ister Amerikan, ya da Alman emperyalizmi, o çirkin yüzünü nerede gösterdiği önemli değil."

"Ve Boer'lerin savaşmakta haklı olduğunu düşünüyorsunuz, öyle mi?"

"Kendi öz toprakları, kendi evi, yurdu ve ailesini yabancı işgalciye karşı koruyan adam haklı savaşıyordur, değil mi? Meseleye başka açıdan bakmak gerek."

"Ve bu akşam Boer Savaşı hakkında mı konuşacaksınız?"

"Evet."

"Açık sözlü olacaksınız, sözünüzü sakınmayacaksınız sanırım gene. Doğru mu tahminim?"

"Son seçimlerden bu yana hiçbir vakit sakınmadım sözümü."

VI

SAHNENİN iki yanındaki kulis odalarında durmuşlar, salonu gözlüyorlardı. Bütün koltuklar dolmuştu. Arkada ayakta duran kalabalık itişe kakışa bekleşiyordu. Kadınlı erkekli koro üyeleri birtakım sesler çıkarıyor, gırtlaklarını temizliyorlardı. Eski Belediye Başkanı Haley, toplantıyı yönetiyordu, Altgeld yaklaşarak:

"Sahnede duralım, daha iyi," dedi. "Koro önümüzde sıra olur, sonra biz sıyrılıp öne geçeriz. İyi mi?"

"Nasıl istersen."

Koro başkanı, Altgeld'in arkasında duruyordu. "Ama efendim," dedi. "Önce bir şarkı söyleyecektik."

"Bırak şu işimi bitireyim bir an önce," diye fısıldadı Altgeld.

"Tamam da, esas konuşmacının, programın sonunda değil de, başında sahneye çıkması doğru değil."

"Bırak şu işimi bitireyim bir an önce," dedi Altgeld gene.

"Fark etmez," dedi Haley, ve omuz silkti. "Sizin programı açmanız değil de, kapamanız doğrudur aslında, ama madem ki siz öyle istiyorsunuz, fark etmez."

Haley önde, Altgeld arkada sahneye çıktılar. Dinleyiciler, önceleri şaşkın göründüyseler de, Altgeld'in konuşacağını anlayarak bir alkış kopardılar. Önden bir iki kişi kalktı, ayakta alkışlamaya devam etti, sonra bir iki kişi daha, sonra giderek bütün salon ayakta alkışlıyordu. Joe Martin kulis odasında durmuş, gülümsüyordu. Çok mutluydu. Ha candan bir ağabeyin olmuş, ha Pete Altgeld gibi bir dostun. Onun dostluğuna sahip olmak demek, dünyanın yarısına sahip olmak demekti. Dinleyiciler, nerdeyse tam beş dakika ayakta alkışladılar.

Haley, "İşte, size uzun uzadıya tanıtmak zorunda olmadığım adam! Hepiniz tanıyorsunuz onu. İllinois tanıyor. Amerika biliyor onu. Sizi, John Peter Altgeld'le başbaşa bırakıyorum."

Yumuşak bir tonla konuşmaya başladı Pete. Kollarını kürsüye dayamış, az öne eğilmişti; önündeki yazıya ara sıra bakıyor, bazen de kendini kaptırıyor, öylesine konuşuyor, konuşuyordu. Yarım saat kadar, sade dobra bir dille konuştu onlarla. Emperyalizmden söz etti. Emperyalizmin insanlara neler getirdiğini anlattı onlara. Rudyard Kipling'in ucuz cilasını silip çıkardığında, kadın, erkek ve çocukların hurdahaş kemiklerinin görüleceğini anlattı. İngilizlerin, Güney Afrika'da inşa ettiği toplama kamplarını anlattı.

Sustu bir an, kan ter içindeydi. Mendilini arandı, az daha düşüyordu. Kürsüye tutundu, alnındaki ter tanelerini kuruladı. Mendil elindeydi daha. Söyleyeceği sözleri zorlukla ayıklıyordu şimdi.

"Size, toplama kamplarını anlattım. Bunlar hiçbir şey çözemez. Bu kamplara binlerce, on binlerce insan kapatmak, hiçbir şeyi halletmez. İnsanları işkenceyle susturamazlar. İnsanların ruhunu susturamazlar..."

Durakladı, önündeki kâğıtlara göz attı. Gözleri ilk defa görüyormuş gibi bakıyordu. Bu arada, dinleyiciler, olan bitenin farkına varmışlardı. Herkes fısır fısır bir şeyler söylüyor, bu fısıltılar, Altgeld'in kulağına kadar geliyordu. Büyük bir çabayla doğrulmaya çalıştı, gülümsedi.

"Olur böyle şeyler," dedi. "İnsan bazen yorgun düşer böyle. Bundan doğal ne var ki. Hepimiz çaresizlik içindeyiz. Kendi kendimize, böyle toplantıların yararı ne diye sorduğumuz olur bazen. Ama mutlaka az da olsa, yararı var." Yavaş yavaş, zoraki konuşuyordu. Önündeki yazıya baktığı yoktu artık. "İnsanların bağımsızlık uğruna bir araya gelmelerinde yarar vardır. İnsanların omuz omuza vermesinde yarar vardır..."

Sesi giderek azaldı. Bir an daha sürdürebildi gülümsemesini, sonra, sanki şaşırmış, ne yapacağını bilmiyormuş gibi başını salladı. Önündeki yazıya eğdi gözlerini, okumaya başladı. Dudakları arasından ses çıkarabilmek için büyük bir çaba harcıyordu.

"Umutsuz değilim. İşler yoluna girecek. Sarkaç, bir o yana, bir bu yana sallanıyor. Ama sürekli var olan yerçekimi gücü, dünyanın merkezine doğrudur. Binanın dayanıklı olması için, yapının sağlam olması gereklidir. Yoksa bina bir sallanmada düşer. Milletler için de durum aynıdır. Yanlış, güçlenebilir, ama bir süre için. Doğru, zayıf düşebilir..."

Sesi giderek alçaldı, son bir iki sözcük, fısıltı halinde çıktı ağzından; belki de duyan bile olmadı bu sözleri. Tekrar gülümsedi, önündeki kâğıtları topladı. Döndü, koltuğuna yürüdü ve adeta düşer gibi oturdu koltuğa. Haley kalktı, alkışın dinmesini bekledi. Dinleyiciler, Altgeld'in ayağa kalkıp kulis odasına doğru sendeleye sendeleye yürüdüğünü fark ettiğinde, konuşmaya başlamamıştı bile. Korodan iki kişi tutmasaydı düşecekti Altgeld. Joe Martin koşarak çıktı sahneye, Pete'in koluna girdi, Haley arkasından yetişti, öteki koluna girdi.

"Uzanacak bir yer!" diye haykırdı Joe Martin.

Altgeld başını salladı. Sonra kusmaya başladı. Öğürdükçe gövdesi sallanıyor, iki adam zor zaptediyorlardı onu.

Birkaç battaniye bulundu, Joe Martin uzanmaya razı etti Altgeld'i. Gözleri kapalı, arka üstü serildi oraya. Joe Martin ayakkabılarını çıkardı, kemerinin düğmelerini gevşetti, üstünü örttü.

Bu arada toplantı dağıldı. İnsanlar küme küme bütün tiyatroyu ve binanın önünü doldurmuşlardı. Haley, bir doktor bulmak için çırpınıyordu, ama ne yazık ki, dinleyiciler arasında doktor olan yoktu. Haley, an-

sızın Eyalet Tıb Derneği'nin, aynı binada yemek vermekte olduğunu anımsadı, bütün doktorlar burada olmalıydı. Yemek salonuna bir adam koşturdu, ve üç doktor bir çırpıda geldi Altgeld'in başına. Bunlardan biri, Altgeld'in eski dostu Cushing'di. Yanında diz çöktü, nabzını tuttu.

Altgeld, baygındı şimdi. Joe Martin, üzerine eğilmişti, dili tutulmuştu sanki; öylece duruyor, doktorun gözlerinin içine bakıyor, yüzündeki anlamdan, yorum yapmaya çalışıyordu. Cushing başını salladı, şöyle bir omuzlarını kaldırarak ayağa kalktı.

"Ne oldu?" diye atıldı Martin.

"Bilmiyorum. Bir kriz olsa gerek."

Öteki doktorlar da aynı fikirde olduklarını söylediler. Altgeld'i battaniyelere sararak otele taşıdılar. Orada, doktorlar başından ayrılmadı, el ve ayak bileklerini ovalıyor, burnuna keskin kokular koklatıyorlardı. Ansızın gözlerini açtı Altgeld, uykudan uyanıyor gibiydi. "Merhaba, Cushing," dedi. Sanki hiçbir şey olmamıştı.

"Nasılsın?"

"İyiyim. Sadece yorgunum biraz. Konuşmayı bitirdim mi?"

"Bitirdin," dedi Joe Martin. "Çok iyi bir konuşmaydı."

"Bayıldım herhalde."

"Şimdi gir yorganın altına, dinlen bakalım," dedi Cushing. Joe Martin'in yadımıyla giysilerini çıkarmaya başladılar. Martin ellerini sırtında dolaştırıyor, beceriksizce bir şeyler aranıyordu. Sonunda dayanamadı Altgeld, "Ne aranıyorsun, tanrı aşkına?" diye sordu yüksek sesle.

"Gömleğinin düğmelerini."

"Benim gömleğim önden düğmelidir, ve de öyle titremeyi bırak. Gayet iyi olduğumu söyledim sana."

"Elbette, elbette, biliyorum, iyisin, Pete."

Ansızın dikeldi Altgeld, suçlayan gözlerle dostuna bakıyordu.

"Joe... Joe, ölüyorum diye düşünüp Emma'ya telgraf çekmedin, değil mi? Böyle aptalca bir iş yapmadın, değil mi?"

"Elbet yapmadım, hayır yapmadım."

"İyi, sakın yapma. Duyuyor musun? Ona karşı dikkatli olmalıyım. Çıldırır böyle bir tel alırsa, anlıyor musun, Joe?"

"Biraz uyusan iyi olacak," dedi Cushing. "Mr. Martin, ben bir süre yanında olacağım onun. Sizin odanız var mı?"

Martin, hayır anlamına başını salladı.

"Kendinize bir oda bulmaya çalışın öyleyse. Yoksa kente mi dönersiniz? Bu gece kımıldatamayız Altgeld'i."

Joe Martin, Altgeld'in yatağına doğru yaklaştı, gülümsedi ona, sonra eğildi, elini tuttu.

"İyi geceler, Pete."

"İyi geceler."

Aşağıya, salona indi. Bir avuç sigara satın aldı, birini yaktı, ve geniş maroken koltuğa gömüldü. Birkaç gazeteci geldi, resepsiyon memuruna bir şeyler sordu, memur, başıyla Martin'i gösterdi. Gazeteciler, Martin'e yaklaştı ve soru yağmuruna tuttular onu. Sorularını yanıtlandırdı, ve uğurladı gazetecileri.

Epey geç olmuştu. Ne Cushing, ne de öteki doktorlar gözükmemişlerdi. Saat biri geçiyordu, memurlardan biri, "Oda istiyor musunuz, efendim?" diye sordu.

Joe Martin başını salladı.

Memur, çekmecelerini kilitledi, ışıkları söndürdü, yalnız iki lamba yanık bıraktı. Dışarda, iki sarhoş, naralar ata ata yürüyorlardı. Zenci gece bekçisi Martin'e yaklaştı, "vali nasıl?" diye sordu.

"Bilmem ki."

"Bayım, valiye, tüm iyi insanların ona duacı olduğunu söyleyiniz."

"Söylerim." dedi Joe Martin.

Salondaki saat, iki buçuğu gösteriyordu. Küçük kumarbaz bir puro daha yaktı. Puronun ucunda uzunca bir kül birikmişti, doktorlardan biri merdivenlerde göründü. Joe Martin soran gözlerle baktı doktora.

"Mümkün olan en iyi durumda..." dedi doktor.

"Yaşayacak mı?"

"Sanmıyorum. Karısına haber verseniz iyi olur."

"İyice emin olmadan karısına haber vermemi istemiyor."

"Öyleyse bir aile dostuna..."

"Joe Martin sokağa çıktı, postaneye yürüdü. Clarence Darrow'a telgraf çekti. Sonra otele döndü. Öteki doktor, James Herrick, salonda bekliyordu. Martin'le bakıştılar. Sonra Cushing göründü.

"Öldü," dedi.

Joe Martin başını salladı. Öyle mum gibi durdu orda bir süre. Sonra koltuğa attı kendini, elleri iki yana sarkık, ağlamaya başladı. Doktorlar, ne yapacaklarını bilmez bir halde gerisin geri merdivenleri tırmanmaya başladılar.

VII

CESEDİ, halk kütüphanesinde bir gün durdu, sabahın erken saatlerinden, ta akşama kadar, kapılar açık tutuldu. Chicago tarihinde, sadece bir kez daha, işçiler Parsons, Spies, Fischer, Engel ve Lingg'in cenazeleri arkasında yürürken böyle bir şey olmuştu.

Bugün, yağmur yağıyordu. Soğuk mart yağmuru bardaktan boşanırcasına akıyordu, ama halk yağmur altında beklemekten sakınmadı. Albert Parsons öleli on beş yıl olmuştu, ama iki günü de yaşamış biri olsaydı, cenazelerdeki yüzlerin aynı yüzler olduğunu sanırdı. Bu insanların da yüzleri kararlıydı, genç, yaşlı, çocuk, kimi bayramlık giysileri içinde, kimi iş tulumlarıyla koşup gelmişlerdi. Fabrikalarda, gece vardiyasından çıkmış işçiler, kasabaya gelen toprak emekçileri, mezbaha işçileri, kadınlar, çocuklar... Hep koşup gelmişler, tabuta konulmadan Altgeld'in yüzünü görmek umuduyla binanın önüne yığılmışlardı. Dükkâncılar, memurlar, hayatlarını sürdürmek için sabahtan akşama kadar dokuma tezgâhlarında çalışan işçi kızlar, bu adamın yüzünü görmek için, bir günün yevmiyesini feda etmişlerdi. Grevdeki taksi şoförleri... Davalarını savunan adamı görmeye gelmişlerdi. İyi giyimli adamlar, çul çuval içinde olanlar, bir halkın olabileceği kadar sınırsız bir halk, bütün benlikleriyle kendilerine ait olan adamı görmeye gelmişlerdi.

Joe Martin oradaydı. Emma Altgeld oradaydı. Ve orada, yağmurda, ötekilerle birlikte dikilenlerin arasında, Bryan, Schilling ve Darrow, Debs, Lucy Parsons, daha birçok başkaları da vardı.

Bütün gün, ikişer ikişer, binaya girdiler, Altgeld'e baktılar. Sonra dışarıya, yağmura çıkıp yürümeye başladılar.

YASIMI TUTACAKSIN
Dominique Lapierre / Larry Collins

KÖRLEŞME
Elias Canetti

KURTARILMIŞ DİL
Elias Canetti

KULAKTAKİ MEŞALE
Elias Canetti

SÖZCÜKLER
Jean - Paul Sartre

YAŞAM YOLU I
Anton Makarenko

YAŞAM YOLU II
Anton Makarenko

KONUK KIZ
Simone de Beauvoir

BAŞKALARININ KANI
Simone de Beauvoir

TARÇIN KOKULU KIZ
Jorge Amado

SUÇSUZLAR (Sacco ile Vanzetti)
Howard Fast

ELİSE YA DA GERÇEK YAŞAM
Claire Etcherelli

VE GÖZYAŞLARINIZI TUTUN
Miguel Otero Silva

DÜNYA KLÂSİKLERİ

TOHUM YEŞERİNCE (Germinal)
Émile Zola

AŞK SANATI
Ovidius

DÖNÜŞÜMLER
Ovidius

SIĞIRTMAÇ TÜRKÜLERİ
Vergilius

AENEAS
Vergilius

YAŞAMÖYKÜLERİ

BAUDELAİRE
Jean - Paul Sartre

DOSTOYEVSKİ
Andre Gide

SİNEMA KİTAPLARI

FİLM DUYUMU
Sergey Eisenstein

FİLM BİÇİMİ
Sergey Eisenstein

SİNEMA SANATI
Sergey Eisenstein

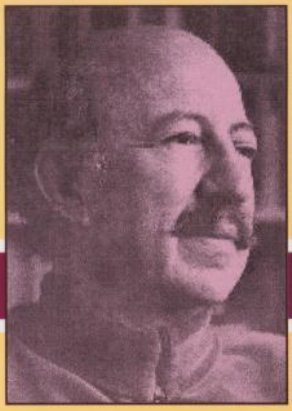
DENEME KİTAPLARI

DENEMELER
Simone de Beauvoir

YAZINSAL DENEMELER
Jean - Paul Sartre

PAYEL YAYINEVİ — Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat 4, No: 63
Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 528 44 09 - 511 82 33
Fax: 512 43 53

HOWARD FAST

İlk romanını 18 yaşındayken yayımlayan Howard Fast, 50'den fazla roman, bir o kadar da öykü ve oyun yazarak 1940'ların Amerikan edebiyatında toplumcu akımın en önde gelen yazarı oldu. Romanlarının çoğunda Amerikan tarihini sınıf bilinci açısından işledi, tarihsel gelişmedeki demokratikleşme eğilimini ön plana çıkardı. Bir yandan sıradan insanların özlemlerini dile getirirken, bir yandan da hareketin önder kadrosunun sorunlarını ele aldı. Kızılderili ve zenci gibi azınlıkların varolma mücadelelerini çok canlı bir biçimde yansıttı. 1953'de Stalin Barış Ödülü'nü kazanan Fast, daha pek çok ödülün de sahibidir.

Fırtınadan Sonra romanında Fast, devrimci işçi sınıfıyla Amerikan kapitalizminin yöneticilerini ele alıyor ve tarihsel olayların gerçekçi bir çözümlemesini yapıyor. İlk kez 8 saatlik işgünü ve 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı yapılması için yürüyen işçi sınıfının bu direnişini ve liderlerinin tutuklanmasıyla idam edilmelerini ele alan Fast bu romanıyla Amerikan İşçi sınıfının büyük mücadelesini çok etkileyici bir dille anlatarak evrenselleştirmektir.

Kapak Resmi : James Ensor